

Nacionalni izveštaj za ljudski razvoj 2004, Makedonija

Decentralizacija
za ljudski razvoj

Nacionalen izveštaj za 2004-2006

Lider na timot
Dr. Dimitar Efremovski

Koavtor
Dr. Goran Petrevski
Dr. Ilija Todorovski
Margareta Nikolovska
Dr. Renata Treneska
Dr. Sašo Josev

Kontributori
Dr. Abdulmenaf Bexeti
Dr. Blaz Reka

Tim za poddrška na UNDP
Dr. Andrej Ivanov, Sovetnik za 2004-2006 razvoj, Regionalen centar za poddrška
Bratislava, UNDP
Dr. Brigita Kuhar, UNDP Makedonija
Jordanka Trajkoska, Projekt Asistent, UNDP Makedonija
Katari na Kostadinova-Datkovska, Projekt "Utvrduvawe na socijalno-ekonomski
dospiriteti pomegu makedonski te opštini", UNDP Makedonija
Vesna Xuteska Biceva, UNDP Makedonija

Izzemawe

Stavovi te izraženi vo ovoj dokument se stavovi na avtorite i ne pretstavuvaat
avtomatski i oficijalni stavovi na Programata za razvoj na Obedneti te Nacii.

Spomenati te mesta i prezentacijata na materijali te, vključitelno i na karti te, ne
implikiraa i zrazuvawe na kakov i da e stav na Programata za razvoj na Obedneti te
nacii i i Sekretarijatot na Obedneti te nacii vo vrska so pravni ot status i i ime
na koja i da e zemja, teritorija, grad i i oblast i i za avtorite na tekstot, i i pak vo
vrska so razgraničuvaweto na nejzini te graniči. Spomenuvaweto na nazivi na firmi i
komercijalni proizvodi ne implikiraa i ndosament na Obedenti te nacii.

Dizajn:
Ladislav Cvetkovski

Fotografii:
Andrej Ginovski

Podgotovka i pe-at:
Skenpoint

NACIONALNI IZVEŠTAJ ZA 10 LET OT RAZVOJ 2004

Ti mot na Nacionalni izveštaj za 10 let ot razvoj ja i zrazuva svojata specijalna blagodatnost za sugestije, komentari te i sovete na:

Abdula Aliu, Univerzitet na Jugoslavina
Evropa, Tetovo

Ace Kocevski, Gradonaobalnik na Velles

Aferdi Talmeri, Ministertvo za obrazovane

Ajrija Auovska, Draven zavod za statistika

Angelina Bacanovi}, Ministertvo za zdravstvo

Anica Dragovi}, Institut za sociološki,
politiki i pravni istrauvawa- Skopje

Bajram Sulmani, NVO 'Natura', Lipkovo

Biljana Gerasimova, NVO 'Ednakvost,
Solidarnost, Emancipacija'

Dr. Blagoja Alekovski, Republik zavod za
zdravstvena zaštita

Dr. Boris Rebac, Svetska zdravstvena
organizacija

Efka Lindova, Ministertvo za trudi socijalni
praava

Elena Mihi}, UNICEF

Elena Petkanovska, Ministertvo za lokalna
samouprava

Emilija Simoska, Institut za sociološki,
politiki i pravni istrauvawa – Skopje

Evgeni Najdov, Svetska banka, Skopje

Fimka Tozija, Republik zavod za zdravstvena
zaštita

Goce Milosovski, Republik zavod za
vrabotuvawe

Gonca Kuzmanovska, Ministertvo za obrazovane

Goran Angelov, Zaednica na ednicite za
lokalna samouprava (ZELS)

Iliber Mirta, Ministertvo za finansii

Isidora Kacarska, NVO ESE 'Ednakvost, soli-
darnost, emancipacija'

Prof. Kiki Mangova Powevi}, Praven fakultet,
Univerzitet od Skopje

Prof. Konstantin Dimitrov, Tehnološki
fakultet, MACEF

Qup-o Spasovski, Ministertvo za obrazovane

Maja Gerovska, Fakultet po filozofija,
Institut za socijalna rabota

Maja Stevkova, Komercijalna banka A.D. – Skopje;

Prof. Dr. Marija Donevska, Fakultet po
filozofija, Institut za socijalna rabota

Marija Kostovska, Ministertvo za finansii

Marija Karanfiova, Republik zavod za
zdravstvena zaštita

Mirjana Najevska, Institut za sociološki,
politiki i pravni istrauvawa

Dr. Mirjana Dineva – Silanika, Institut za sociološki,
politiki i pravni istrauvawa- Skopje

Dr. Nikola Panovski, Fond za zdravstveno
osiguruvawe

Dr. Pan-e Arsov, Velles

Renata Davitkova, Ministertvo za finansii

Risto Nedenovski, novinar

Rozalija Vasilevska, Proekt za reforma na
lokalnata samouprava

Rucica Cacanovska, Institut za sociološki,
politiki i pravni istrauvawa – Skopje

Saiko Alekovski, Makedonski centar za
meunarodna sorabotka

Silavko Lazovski, Ministertvo za finansii

Snezana Ijevaljeva, Ministertvo za
zdravstvo

Snezana Deljevska, Ministertvo za finansii

Snezana Mihajlovska, Vesnik na lokalnata
samouprava 123

Spomenka Lazarevska, Fondacija otvoreno
opštvo, FOSIM

Tava Kalovska, Ministertvo za trudi
socijalna politika

Veqka Juran, Republik zavod za vrabotuvawe

Vera Dimitrijevska, Fondacija otvoreno
opštvo, FOSIM

Dr. Verica Janeska, Ekonomski institut

Verka Panovska, Draven zavod za statistika

Vesilinka Ivanova, Ministertvo za obrazovane

Dr. Vladoimir Kendrovski, Republik zavod za
zdravstvena zaštita

@aklina Mujeva, novinar

Zoran [apuri}, Pratenik

Zoran Velkovski, Pedagoški fakultet,
Univerzitet vo Skopje

SODR@I NA

Predgobor	8
Voved	11
Struktura na i zve{ tajot	11
Metodol ogi ja na ras- l eneta anal i za i pri merok na op{ ti ni te	12
I zvr{ no rezi me	13
Makroekonomska stabi l i zaci ja za smetka na kval i tetot na ` i votot na l u jeto	13
Pri odot zasnovan vrz -ovekovi ot razvoj	13
Di menzi i na -ovekovi ot razvoj	13
Namal uvawe na si roma{ ti jata i predi zvi kot na nevrabotenosta	14
Di spari teti vo obrazovani eto i zdravstvoto	15
Lokal ni ot razvoj i l okal noto upravuvawe	16
Mo` nosti i zakani za ef i kasna l okal na samouprava	16
Mo` nosti za ef ekti vna l okal na samouprava vo Makedoni ja	17
Potenci jal ni zakani	17
Gl av a 1: Decentral i zi ranata vl ast i l okal ni ot razvoj vo Makedoni ja	19
Zo{ to l okal no upravuvawe?	19
Lokal nata samouprava vo Makedoni ja – i stori ska perspekti va	20
Lokal noto samoupravuvawe vo soci jal i sti -ki ot peri od	20
Lokal nata samouprava od po- etokot na tranzi ci jata 1991 do 2002 god.	22
Sega{ na sostojba – predi zvi ci na ef ekti vna l okal na samouprava	23
Nadl e` nosti na op{ ti ni te	23
Fi nansi rawe	25
Teri tori jal na podel ba i sostav na op{ ti ni te	27
Stepeni na l okal nata samouprava	27
^ove-ki te resursi i svesta na gra ani te	27
Mo` nosti za ef ekti vna l okal na samouprava vo Makedoni ja	28
I nsti tuci onal na ref orma i decentral i zaci ja	30
Gl av a 2: Prof i l na -ovekovi ot razvoj od decentral i zi ran aspekt	33
Konceptot na -ovekovi ot razvoj	33
Naci onal en prof i l	34
Dezagregi rawe na HDI na podnaci onal no ni vo	34
Di spari teti povrzani so pol ot (GDI , i ndeks na razvoj na pol ovi te)	37
Gl av a 3: Dohod, vrabotenost i l okal en ekonomski razvoj od perspekti va na -ove-ki ot razvoj	41
Op{ ta ekonomska perspekti va	41
Si roma{ ti ja	42
Monetarna si roma{ ti ja i neednakvost na pri hodi te	42
Subjekti vna si roma{ ti ja i trendovi na tro{ oci na doma} i nstvata	43
Nevrabotenost	46
Proseci na naci onal no ni vo	46

Podnaci onal no ni vo na nevrabotenost	46
Efekten odgovor na nevrabotenosta	52
Kori sni ci na soci jal na pomo{	52
Pol i ti ka na akti vno vrabotuvawe	55
Di rektno otvorawe novi rabotni mesta	55
Penzi ski ot si stem i negovi te ref ormi	59
Gl ava 4: Soci jal ni ot sektor i predi zvi ci te na decentral i zaci jata	65
Obrazovani e	65
Zapi { uvawe, zavr{ uvawe i neednakvost	65
Obrazovani e na l okal no ni vo	68
Nastava na maj-i n jazi k	71
Stru-no obrazovani e i potrebi na l okal ni ot pazar na rabotna si l a	72
Decentral i zaci ja na obrazovani eto – osnoven predusl ov za -ovekov razvoj	73
Zdravstvena za{ ti ta	75
Zdravstvena za{ ti ta i kval i tet na ` i votot na nasel eni eto	75
Zdravstvena za{ ti ta na l okal no ni vo	77
Predi zvi ci na javnoto zdravstvo i na ref ormskata agenda	79
Gl ava 5: Kon odr` l i v l okal en razvoj	81
Teri tori jal na organi zaci ja	81
Potrebata od ref ormi	82
Etni -kata di menzi ja na ref ormi te	83
Fi skal na odr` l i v ost	84
Tekovni ot si stem na f i nansi rawe na l okal nata samouprava	84
Sopstveni pri hodi na op{ ti ni te	85
Transferi od central nata vl ast	88
Struktura na javni te rashodi	88
Ref orma na si stemot za f i nansi sko i zedna-uvawe	90
Fi skal nata decentral i zaci ja i -ovekovi ot razvoj	90
Lokal ni te buxeti i -ovekovi ot razvoj	90
Vl i jani eto vrz l okal ni ot ekonomski razvoj	91
Lokal ni te vl asti i soci jal ni te programi	91
Decentral i zaci jata i u-estvoto na poedi necot	92
Gl ava 6: Pol i ti -ka agenda za podobrena l okal na vl ast	95
Zgol emuvawe na nadl e` nosti te na l okal no ni vo i podobruvawe na organi zaci skata struktura	96
Zabrzan rast i pogol emi mo` nosti za vrabotuvawe	96
Seopf atna vi zi ja za namal uvawe na razl i ki te na l okal no ni vo	97
Fi skal na odr` l i v ost	98
Opti mi zaci ja na teri tori jal nata podel ba	98
Me uop{ ti nska sorabotka	99
U-estvo na gra ani te	99
Prof esi onal na kompetenci ja	100
Mo` ni prednosti i ri zi ci	100
Pri l og	103

Indeks na tabeli te

- Tabel a 1.1: Nadležnosti na opštini te defilirani vo dvata Ustavi
- Tabel a 1.2: Izvorni nadležnosti na opštini te spored Zakonot za lokalna samouprava od 2002 godina
- Tabel a 1.3: Brojna liveno na sovetot na opštini te
- Tabel a 2.1: Razli nivoa na BDP so sl i -en indeks na -ovekov razvoj (HDI)
- Tabel a 2.2: Visk BDP so visok indeks na -ovekov razvoj (HDI)
- Tabel a 2.3: Potrebni komponenti za presmetuvawe na HDI vo Makedonija – 2002
- Tabel a 2.4: Indeks na -ovekov razvoj (HDI) na Makedonija za 2002
- Tabel a 2.5: HDI vo Makedonija vo 2002
- Tabel a 2.6: Potrebni komponenti za presmetuvawe na HDI po vid na opština- 2002
- Tabel a 2.7: Indeks na -ovekov razvoj (HDI) po vid na opština za 2002
- Tabel a 2.8: Korelacija na ni voata na HDI i u-estvo na glavni te etni -ki grupi (pimerok na opštini)
- Tabel a 2.9: Potrebni komponenti za presmetuvawe na GDI za Makedonija – 2002
- Tabel a 2.10: GDI za Makedonija za 2002
- Tabel a 2.11: Razliki vo komponenti te na HDI i GDI
- Tabel a 2.12: Razliki vo komponenti te na GDI za Makedonija za 2002
- Tabel a 3.1: Siromatijata vo Makedonija, relativen metod (2001)- po domastva
- Tabel a 3.2: Upotreba na raspoloživite sredstva vo prosek po domastvo – struktura
- Tabel a 3.3: Stapki na nevrabotenost i vrabotenost i stapki na aktivnost spored polot, 1996-2003 (%)
- Tabel a 3.4: Struktura na nevrabotenosta spored vreme to na nevrabotenost (%)
- Tabel a 3.5: Nevrabotenosta vo Makedonija – starosni grupi
- Tabel a 3.6: Osnovni statistiki i ekonomski indikatori
- Tabel a 3.7: Nivoa na nevrabotenost vo odbrani te opštini po starosni grupi (Popis od 2002)
- Tabel a 3.8: Indikatori na pazarot na rabotna sila spored etni -ka pripadnost (Popis od 2002)
- Tabel a 3.9: Korisnici na socijalna pomoć po opštini (domastva)
- Tabel a 3.10: Osnovni indikatori vo sektorot za socijalna pomoć i zaštita
- Tabel a 3.11: Brojna lica koi posetuval e obuka i kursevi za dokvalifikacija i prekvalifikacija
- Tabel a 3.12: Odobreni krediti i novi vrabotuvawa preku NEPA- po odbrani opštini
- Tabel a 3.13: NEPA krediti – soodvetno targeti -rawena probl emite?
- Tabel a 3.14: Rezultati od merkit e nasoeni kon pazarot na rabotna sila vo ramki te na Proektot za socijalna pomoć (1996-2002)
- Tabel a 3.15: Osnovni informacii za sistemot na penzijsko osiguruvawe, 2002
- Tabel a 3.16: Korisnici na penzija, spored visinata na penzite
- Tabel a 3.17: Brojna korisnici na penzija po opštini
- Tabel a 4.1: Predumil i {no obrazovani e, spored jazikot (2002)
- Tabel a 4.2: Bruto i neto-stapka na zapisu vawe vo osnovno umil i {te, 2002
- Tabel a 4.3: Uenici vo redovno sredno školko obrazovani e, spored godina na obrazovani e i pol (u-ebna godina 2002/2003)
- Tabel a 4.4: Struktura na uenici po etni -ki te grupi na razli -ni obrazovni nivoa
- Tabel a 4.5: Osnovni indikatori vo sektorot obrazovani e (u-ebna god. 2001/02)
- Tabel a 4.6: Osnovni indikatori na osnovnoto i srednoto obrazovani e vo odbrani te opštini , u-ebna 2002 / 2003 godina
- Tabel a 4.7: Studenti i diplomirani
- Tabel a 4.8: Studenti na razli -ni obrazovni nivoa, spored etni -kata pripadnost i spored polot
- Tabel a 4.9: Odnos nastavnik : uenik na razli -ni obrazovni nivoa, spored etni -kata pripadnost na uenici te i nastavnicite
- Tabel a 4.10: Sredno traevana i votot i prose na voznost na naseleni eto
- Tabel a 4.11: Osnovni indikatori na zdravstveni ot sektor, po opština

Tabela 4.12: Bruto stapki na rajawe i smrtnost, na iljada i tel i

Tabela 5.1: Postojni op{tini vo Makedonija, spored brojot na i tel i

Tabela 5.2: Etni -kata struktura po reformi te: slu-ai te na Ki -evo i Struga (postojni op{tini {to treba da se vkl u-at vo novata op{tinska struktura na Ki -evo i Struga)

Tabela 5.3: Sopstveni prihodi na op{tini te

Tabela 5.4: Struktura na op{tinski te prihodi, 2002

Tabela 5.5.: Op{tinski tro{oci i transferi

Tabela 5.6.: Struktura na op{tinski te rashodi, 2002

I ndeks na ramki

Ramka 1.1: Gra|anskoto op{testvo vo socijal i sti -ki ot peri od

Ramka 1.2: Izvori na prihodi na lokalnata samouprava

Ramka 1.3: [to e toa efektivna lokalna samouprava?

Ramka 1.4: Ohridski ot ramkoven dogovor kako preventiva na me|uetni -ki konflikti i preduslov za evroatlantska i integracija na Makedonija

Ramka 1.5: Upravuvaki i koordinativni strukturi vo procesot na decentralizacija

Ramka 1.6: Determi nanti na efektivnata lokalna samouprava

Ramka 2.1: I sku{enija i problemi so dezagregiraweto na HDI

Ramka 3.1: Zakon za pottiknுவawe na vrabotuwaweto

Ramka 3.2: Opcii za penzionirawe vo Makedonija

Ramka 4.1: Osnovno obrazovani e – osnovni statistiki -ki podatoci

Ramka 4.2: Dvojazi -noto obrazovani e vo pol za na etni -ki te malcinstva

Ramka 4.3: Stru-no obrazovani e – centraliziran i i decentraliziran pristap?

Ramka 4.4: Prerogativi na razli -ni te ni voa na vl as

Ramka 4.5: Makedonski ot sistem na zdravstvena za{tita i negovite uslugi

Ramka 4.6: Zdravstvena za{tita – nadle`nosti na op{tini te spored novi ot zakon

Ramka 5.1: Priodi kon admini strati vnata podelba

Ramka 5.2.: Osnovni def i nici i na decentralizacijata

I ndeks na graf i koni

Grafikon 2.1: Dinamika na HDI i BDP po i tel vo Makedonija

Grafikon 3.1: Proektirani ostvaren real en rast na BDP vo Makedonija (1995-2002)

Grafikon 3.2: Razvoj na realni ot sektor

Grafikon 3.3: Distribucija na prose-ni ot godi {en prihod po doma}instvo vo Makedonija (2001) vo MKD

Grafikon 3.4: Subjektivni mislewa na doma}instvata za toa dali ni vni te mese-ni pri mawa se dovolni za zadovoluwawena ni vni te potrebi

Grafikon 3.5: Glavni trajni potro{ni dobra vo posed na doma}instvata

Grafikon 3.6: Struktura na nevraboteni te -starosna grupa od 15 do 24, spored stepen na obrazovani e (% , 2002)

Grafikon 3.7: Korelacija me|ustapkata na aktivnost na `eni te i procentot na al bansko naseleni e

Grafikon 3.8: Broj na korisnici na socijalna pomo{

Grafikon 3.9: U-estvoto na tro{okot za penziii vo BDP

Grafikon 4.1: Vraboten kadar vo javni ot zdravstven sektor – 2001 godi na

Grafikon 5.1: korelacijata me|u gol emi nata na op{tini te i tro{ocite po i tel

Grafikon 5.2.: Vlijani e na transferi te vrz buxeti te na urbani te op{tini

PREDGOVOR

Ni tu edno i ndi vi dual no pra{ awe ne gi obedi nuva razli ~ni te zaedni ci vo zemjata pove}e od evro-atl anski te i ntegraci i . Decentral izaci jata ne samo { to e konzi stentna so taa agenda, taa e i predusl ov. Ovoj i zve{ taj i sto taka poka` uva deka taa e konzi stentna i so pra{ aweto na -ove-ki ot razvoj.

So decentral izaci jata, vl adata se dobl i` uva do gra|ani te i stanuva popri stapna i poi nformi rana za l okal ni te usl ovi i so toa i popodgotvena da odgovori na potrebi te na l u|eto. Toa treba da dovede do pokval i tetni javni usl ugi i do poef ekti vno kori stewe na javni te resursi , ori enti rano kon zadovol uvawe na potrebi te na gra|ani te. Denes, samo mi ni mal en del od resursi te se naso- uva preku op{ ti ni te. Takvata central izi ranost na vl asta e, spored toa, nekonzi stentna so pri nci pot na supsi di jarnost na upravuvaweto, spored koj odl uki te treba da se donesuvaat na najni skoto mo` no nadl e` no ni vo, pa poradi toa nadl e` nosta treba da bi de decentral izi rana do toa ni vo. Ova e sega pri f ateno kako vode-ki pri nci p na EU.

Za Makedoni ja, podgotovki te za za- l enuvawe vo Evropskata Uni ja zna- at i podobruvawe na kval i tetot na procesot na donesuvawe pol i ti -ki odl uki , preku vkl u-uvawe na l okal ni te vl asti i zgol emeno u-estvo na javnosta. Potrebni se seopfatni reformski procesi , so cel da & se ovozmo` i na zemjata na podobar na- i n da se spravi so gl obal ni te i naci onal ni te predizvi ci od pol i ti -ka, ekonomska i soci jal na pri roda.

Osven toa { to pri donesuva kon podobro upravuvawe, procesot na decentral izaci ja e kl u- en el ement na Ohri dski ot mi roven ramkoven dogovor, koj od svoja strana e predusl ov za i ntegraci ja na zemjata vo Evropskata Uni ja. Sepak, i ako decentral izaci jata e va` na strate{ ka cel na Makedoni ja, taa ne e re{ eni eto za s#. Nejzi ni ot uspeh zavi si od mnogu pol i ti -ki i soci jal ni f aktori . I zve{ tajot za -ovekov razvoj od 2004 godi na gi nagl asuva mo` nosti te i ri zi ci te od decentral izaci jata i nudi ni za pol i ti -ki opci i za pol i ti ka koi { to mo` at da pri donesat kon uspe{ no re{ avawe na predizvi ci te na decentral izaci jata i namal uvawe na ri zi ci te od i stata.

Uspehot na procesot na decentral izaci ja }e se meri spored stepenot do koj }e se podobi kval i tetot na ` i votot i ednakvi ot pri stap na nasel eni eto do razvojni mo` nosti . Vo toj pogl ed, za tekovni ot proces na reformi }e bi de od su{ ti nska va` nost da se obezbedat mi ni mum standardi i ni vo na usl ugi za si te gra|ani kako i redovno da se pri l agoduvaat utvrdeni te ef ekti od raspol o` i vi te sredstva za javna potro{ uva-ka.

Makedoni ja se obvrza da gi posti gne Mi l eni umski te razvojni cel i (MRC) na ON, so -i ja pomo{ mo` e da se re{ at pra{ awata { to se su{ ti nski za i ndi vi dual nata i op{ testvenata bl agosostojba, kako { to se namal uvawe na si roma{ ti jata i nevra- botenosta ili podobruvaweto na pristapot i kval i tetot na obrazovani eto i zdravstvenata za{ ti ta. No, za toa da se posti gne na uspe{ en na- i n, potrebno e da

se razberat faktorite { to pri donesuvaat kon di spari teti te na lokalno ni vo, bez ogled dal se raboti za geografski, ekonomski, socijalni i i etni -ki zaednici.

Edna od posledici te na nepostoeweto na decentralizacija vo minatoto e dene{ ni ot nedostig od raspolo`ivi podatoci i statistiki na lokalno ni vo. Vo toj pogled, I zve{ tajot za -ovekov razvoj od 2004 godi na pretstavuva pionerski trud. Za prvpat, vo nego se utvrduva ni voto na -ovekov razvoj na ni vo na op{tini te i se potvrduva postoweto na di spari teti me|u ruralni te i urbani te op{tini, kako i me|u op{tini te so razli -en etni -ki sostav. Melutoa, taa anali za ne treba da se koristi edinstveno kako osnova za pol emizi rawe. Vladata, lokalni te vlasti i gra|anski te grupi bi mo`el e da ja i skori stat anali zata za podobro da gi naso-at svoi te aktivnosti i da gi i denti fikuvaat svoi te pri ori teti.

Za da se podobri `i votot na luleto, potrebni se zaedni -ka vi zija, strategija i strategija i zalo`ba od strana na vladata i gra|anite na site ni voa. Izgotvuvaweto na prvi ot I zve{ taj za Mileni umski te razvojni cel i za Makedonija, koj treba da bi de gotov vo vtorata pol ovi na od ova godi na, }e bi de mo`nost da se def i ni raat razvojni te cel i na zemjata do 2015 godi na. I zve{ tajot dava sol idna statisti -ka i anali ti -ka osnova za toa.

UNDP e pogotven da go poddr`i toj proces i vni matel no }e go sl edi vl i jani eto na procesot na decentralizacija, so cel da dade natamo{ni preporaki za i stra`uvawa, anali zi i potrebnata pol i ti ka.

Veruvam deka ovoj i zve{ taj }e bi de korisen za site ni voa na vladata, za gra|anski te organizacii, akademski ot svet, kako i za donatorskata zaednica i me|unarodni te organizacii vo naporite da se neguva konstruktivni ot di jal og.

Isto taka, sakam da ja i skori stam ova mo`nost i da ja i zrazam svojata dl abo -ka bl agodarnosti kon proektni ot tim prevoden od dr. Dimitar Ef timovski i kon timot na UNDP sostaven od dr. Andrej Ivanov, dr. Brigita Kuhar i Vesna Xuteska -Bi {eva od programata na UNDP, koja ja obezbedi sef kupnata nasoka vo odnos na sodr`inata na i zve{ tajot. ^estitki za rezultate i o -ekuvawe deka debatata nema da zavr{i so donesuvaweto na novi te zakoni. Morame podednakvo da vni -mavame na efekti te i pri l agoduvawata koi {to }e bi dat neophodni za da se osig -uri me deka so decentralizacijata se promovira poziviten -ovekov razvoj za za gra|anite na site zaednici i grupi vo Makedonija.

Frode Mauri ng
Postojan predstavnik na UNDP

VOVED

Lokalni ot razvoj e vo sr`ta na pol i ti kata i na pol i ti -ki te di skusi i vo vrska so decentralizacijata vo Makedoni ja. Nacionalni ot i zve{ taj za -ovekov razvoj od 2004 godi na se fokusi ra na lokalni ot razvoj, so cel na tekovni te di skusi i da i m ja pri dodade di menzi jata na -ovekov razvoj.

Koncentrijaji se na lokalni ot razvoj i na dobroto upravuvawe, ovoj i zve{ taj pretstavuva -ekor napred vo sporedba so prethodni te i zve{ tai za -ovekovi ot razvoj vo Makedoni ja. Pokraj l ndeksot na -ovekov razvoj (HDI), l zve{ tajot od 2004 godi na nudi presmetka i na l ndeksot na pol ov razvoj (GDI) i, za prvpat, i na l ndeksot na -ovekov razvoj (HDI) na lokalno ni vo. Po pat na sumi rawe na rezul -tati te po vid na op{tina – ruralna i urbana – l zve{ tajot gi otkri va di s -pari teti te vo zemjata. l sto taka, za prvpat l zve{ tajot sodr` i i seopf atna anal -i za na etni -kata di menzi ja na razvojni te predi zvi ci i mo`nosti .

Decentralizacijata e naso-ena kon pribli`uvawe na vl asta do l uleto. Odl uki te doneseni na lokalno ni vo se po-uvstvi tel ni na lokalni te usl ovi , pove}e odgovaraat na lokalni te potrebi i ostavaat prostor za povi sok stepen na odgovornost i transparentnost, podobruvajji gi na toj na-in upravuvaweto i -ovekovi ot razvoj.

Decentralizacijata, isto taka, pretstavuva mo`nost za po{ i roko u-estvo i zastapenost na si te etni -ki grupi vo procesot na pol i ti -ko odl u-uvawe na lokalno ni vo i so toa mo`e da pri donese kon prevenci ja na mo`ni me|uetni -ki konfli kti .

Decentralizacijata vo Makedoni ja e vo tek i bi tni te odl uki okol u pol i ti kata na raspredel ba na odgovornosti te i nadl e`nosti te me|u lokalni te i central nata vl ast doprva treba da se donesat. Nacionalni ot i zve{ taj za -ovekov razvoj od 2004 godi na pretstavuva pol ezna al atka za gra|ani te, Vl adata, nevl adi ni te orga -ni zaci i , pol i ti -ari te i nau-ni ci te i i stra`uva-i te, koi se stremat, kval i tetot na `i votot na l uleto da bi de vo centarot na pol i ti ki te na nacionalno i na lokalno ni vo.

STRUKTURA NA I ZVE[TAJOT

l zve{ tajot se sostoi od pet gl avi i od ni za preporaki . Vo prvata gl ava e daden kus i stori ski voved vo pra{ aweto na decentralizacijata i lokalnata samouprava – od krajot na Vtorata svetska vojna do denes. Vo Gl ava 2 e pri ka`an prof i l ot na -ove-ki ot razvoj vo zemjata i vo odredeni op{tini .

Gl avi te 3 i 4 sodr`at detal en opis na di menzi i te na -ovekov razvoj. Gl ava 3 sodr` i ekonomska anal i za na pri hodi te i si roma{ ti jata, vrabotuvaweto i nevrabotenosta. Vo kontekst na konkretni te predi zvi ci vo Makedoni ja, ova gl ava go anal -i -zi ra kval i tetot na `i votot vo periodot na tranzici ja i se koncentri ra na si roma{ ti jata, neednakvosta, nevrabotenosta, vrabotuvaweto i penzi ski ot sistem. Vo Gl ava 4 se anal i zi raat soci jal ni te di menzi i , vkl u-uvajji gi obrazovani eto i zdravstvoto. Sekade kade { to e mo`no, odnosno kade { to i ma dostapni podatoci , i zvr{ ena e i scrpna anal i za na etni -ki te, pol ovi te i drugi te korel aci i i odnosi .¹

So ogl ed na fokusot na decentralizacijata, ovoj i zve{ taj osobeno vni mani e i m posvetuva na fi skal ni te pra{ awa, koi vl i jaat vrz odr` l i vosta na -ovekovi ot razvoj na op{tinsko ni vo vo decentralizirano okru`uvawe. Gl ava 5 dava jasna sl i ka na ekonomski te i fi skal ni te kapaciteti na odbrani op{tini , { to e osobe -no kori sno pri sel ekti raweto na fi nansi ski te model i i pri i zedna-uvaweto na

opštinskoto finansiranje. Vo ova glava, naglasokot e na ekonomski ot potencijal na opštini te, ni voto na i skori stenost na rabotnata sila, infrastruktura, fiskal nata decentralizacija, osnovni te komponenti na lokalnite buxeti, relacijata meju fiskal nata decentralizacija i -ovekovi ot razvoj i kapaciteti te na lokal nata admnistracija. Kone-no, vo glava 6 se sodrani ni za pristapi i preporaki vo vrska so decentralizacijata i reformi te na lokal nata samouprava.

METODOLOGIJA NA RAS^LENETA ANALI ZA I PRIMEROK NA OPŠTINI TE

Nitu e mo`no nitu, pak, potrebno da se izvri analiza na site 123 opštini vo Makedonija. Kako prvo, mnogu od niv se premali i ne postojat podatoci za glavni te i ndikator (ili, pak, podatoci te se nerel evantni). Vtoro, procesot na podgotvuvawe na i zve{tajot se sovpadna so debata ta za novata admnistrativna podelba na zemjata i timot koj go podgotvi i zve{tajot za -ovekov razvoj smeta{e deka e pova`no da se dade pregl ed na nizata pra{awa i probl emi so koi se soo-uvaaat opštini te so sl i -ni soci oekonomski i demograf ski karakteri stiki . Pokraj toa, poradi svojata naso-enost na ti pol ogijata na predzvi ci va`e-ki za novata admnistrativna podelba, i zve{tajot nema da bi de zastaren i po usvojuvaweto na novata admnistrativna struktura.

Poradi tie pri -ini , be{e odbran reprezentativen primerok na opštini za -ii prose-ni karakteri stiki se pretpostavuva deka se sl i -ni so prose-ni te karakteri stiki na site makedonski opštini². Kriteriumi te za izbor na opštini te vo primerokot se:

1. Beazbrani opštini te od site kraji ta na zemjata. Osobeno se vni mava{e na vni te socijalni karakteri stiki, kako {to se: razli -ni te etni -ki grupi, gustinata na naseleni eto, komuni kacii te i sorabotkata so sosedni te dr`avi;
2. Vrzosnova na takvi te kriteriumi, bea odbrani 24 opštini, {to pretpstavuva 19,4% od vkupni ot broj opštini vo zemjata. Vkupnoto naseleni evo tie opštini broi 1 274 141`itel, ili 63% od vkupni ot broj`iteli vo Makedonija (spored Popisot od 2002 godina).

Primerokot gi sodri i najgol emi te opštini . Pri izborot na opštini, bea zemeni predvid sl edni ve el ementi :

1. Vo anticipacijata na novata def i ni cij a na opštinski te grani ci, koja se o-ekuva da go zgol emi brojot na urbani opštini, posl edni ve bea pozastapeni vo primerokot.
2. Sekoja od analizirani te opštini ima pove}e od 5 000`iteli, so isku-ok na edna, koja e locirana vo region na zemjata vo koj se smesteni opštini so mal broj`iteli.
3. Gradot Skopje e vkl u-en kako edna od opštini te, i pokraj faktot {to pretpstavuva zna-itel no pogol ema edinica na lokal nata samouprava od drugi te opštini . Pri toa, timot koj go podgotvi i zve{tajot za -ovekov razvoj go zede predvid faktot deka Skopje ima najgol ema koncentracija na opštinski nadl e`nosti.
4. Primerokot na istra`uvaweto gi zadovol uva kriteriumi te na urbano-rural nata struktura, vo smisla na gol emina i etni -ki sostav. Na primer, nekoj od opštini te od primerokot imaat jasno izrazena multietnika struktura, kako Rostu{e (so Albanci, Turci i Makedonci Muslimani) i ^u-er-Sandevo (kade {to`iveat edna tretina Makedonci, edna tretina Srbi i edna tretina Albanci). Petnaeset od sel ekirani te opštini se stari opštini, a devet se sozadani so posl ednata teritorijal na podelba vo 1996 godina. Opštini te se razli kuvaat i vo pogl ed na vni te ekonomski i neekonomski karakteri stiki – nekoj imaat dominantna industri ska struktura (Vel es, [tip), dodeka vo drugi domnira rudarstvo (Probi {tip), turizmot (Ohrid) ili zemjodel stvoto (ruralni te opštini). Gradot Skopje e zemeni kako najgol emi industri ski centar i kako najgol emi admnistrativni kul turen centar vo Makedonija.

Ovo i zve{taj za prv pat se obi duva da go presmeta BDP na opštinski ni vo kako komponenta za presmetuvawe na HDI. Ovi e presmetki se zasnovani vrz procenka i mo`no e tie da bidat dopol nitel no pri sposobeni odkako }e se dobi jat poverodostojni podatoci .

1. Etni -kata di menzija na analiza i etni -ki te korelacii, tamu kade {to e pri menl i vo, gi obezbedi d-r Andrej Ivanov, sovetnik za -ovekov razvoj, od Regionalni ot centar na UNDP vo Bratislava.

I ZVR[NO REZI ME

MAKROEKONOMSKA STABILIZACIJA ZASMETKA NA KVALITETOT NA @I VOTOT NA LULETO

Analizata na ekonomskite performansi na Makedonija i`ivotni ot standard na nejzimoto naselenie poka`uva deka restriktivnata makroekonomska politika vo periodot na tranzicija, od edna strana, rezultira{e so makroekonomska stabilnost, no od druga strana so namaluvane na `ivotni ot standard. Vo analizirani ot period, neednakvostiasiroma{tijatabea so nagornalini ja.

Premnogu nade`i energija beainvestirani vo o-ekuvavata deka monetarni ot sektor na edna mala siroma{na ekonomija, kako {to e makedonskata, nekako }e uspeeda stimuliraid odr`iekonomskirast. Vo su{tina, se -ini deka politika tabe{e zasnovana vrz pri ncipot na stabilizacijanamesto na razvoj; naporite da se stimuliraporast na ekonomijata iskl u-ivo preku monetarnata komponenta se -inat nerealni. Porastot na BDP postignat vo tekot na izminatite nekolku godini zna-itelno se razlikuva od projektirani ot BDP, {toku`uva na nekonzi stentnost vo makroekonomskata politika. Se razbirai nestopanski te faktori, vkl u-uvaj}i i oru`eniot me|uetni-ki konflikt vo zemjata vo 2001 godina, imaa silno dopolnitelno vl ijani e vrz ekonomijata.

Edno od najgorlivi te pra{awa vo makedonskoto stopanstvo, koe ima neposredno vl ijani e vrz -ove-ki ot razvoj, se nedovolnite mo`nosti za vrabotuvawe. U-estvoto na industrijata vo BDP vo izminatite nekolku godini iznesuva{e okolu 26%. Indeksot na industrijsko proizvodstvo vo 2001 godina be{e za 38 indekсни poeni pomal vo sporedba so onoj vo 1991 godina, dodeka indeksot na vraboteni vo toj sektor vosti ot period se namalil za duri 43,38 indekсни poeni. Zemjodelski ot sektor vo prettranzicijski ot period u-estvuva so visok procent (14 – 16) vo vkupni ot BDP izadr`a visokou-estvo na po-etokot od tranzicijata, no vo ponovo vreme poka`uva tendencija na opalawe; vo 2002 godina, u-estvoto na zemjodelski ot sektor vo BDP iznesuva{e 11%, dodeka u-estvoto na grade`ni {tvoto vo BDP vo izminatite godini se dvi`i okolu 6%.

Treba da se ima predvid deka makroekonomska stabilnost ne e krajnata cel na razvojni ot proces. Taa e sredstvo za postignuvawe na osnovnata cel – ekonomski i -ove-ki razvoj. Taa e va`en no ne i edinstven preduslov za razvoj; poradi toa, ne treba da se sfa}a kako zamena za politika na razvoj.

Vo centarot na site razvojni naporite treba da bide povi sokiot kvalitet na `ivot, vidualiv nasitene voa na pri hodi vo makedonskoto op{testvo.

PRI ODOT ZASNOVAN VRZ ^OVEKOVI OT RAZVOJ
^ovekovi ot razvoj e koncept na razvoj {to e fokusi ran vrz luleto. Toj ja promovira idejata deka krajnata cel na ekonomski ot razvoj e -ovekovi ot razvoj i vo sebegi vkl u-uva podobruvaweto izbogatuvaeweto na -ovekovi ot `ivot. Glavnata razvojna cel kaj ovoj pristap ne e proizvodstvoto na kolku {to e mo`no pove}e proizvodi uslugi, tuku zajaknuvaweto na -ove-ki te kapaciteti za ispolnet, produktiven i dostoinstven `ivot.

^ovekovi ot razvoj se defini ra kako proces na zgol emuvawe na mo`nosti te za izbor na luleto: mo`nosta -ove-kata edinka da ima dolg izdrav `ivot, da bide podobro obrazovana i da ima pristoen `ivoten standard. Spored toa, ekonomskata politika orientirana kon -ovekov razvoj treba da bide fokusi rana vrz namaluvawe na siroma{tijata, ednakvost, vrabotuvawe, vkl u-enost vo op{testvenite tekovi, odr`ilivpenziskisistem, obrazovani e izdravstvena za{tita.

No, izborite na luleto ne se iscrpuvaat so gorespomenatite faktori; politika sl oboda, garantiranite -ovekovi prava i bezbednosta se podednakvo va`ni. Decentralizacijata mo`e da pri donese kon unapreduvawe na -ovekovi ot razvoj dokolku e naso-ena kon pravi -nou-estvo vo procesot na donesuvawe politiki odluki i po{irokou-estvo na gra|anite vo odlukite {to neposredno se odnesuvaat na nivnoto sekojdnevno `iveewe.

DI MENZI I NA ^OVEKOVI OT RAZVOJ

Indeksot na -ovekov razvoj (HDI) e indikator za prose-nite dostignuvawa vo osnovnite -ovekovi sposobnosti. Toj pretstavuva pokazatel na tri te osnovni dimenzii na -ovekovi ot razvoj: dolg izdrav `ivot, meren od aspekt na o-ekuvani ot `ivoten vek pri rajawe; znaeweto, mereno spored stapkata na pismenost kaj vozrasnite kombinirananata stapka na zapiani u-enici vo osnovnoto, srednoto i visokoto obrazovani e; kako i pristoen `ivoten standard, meren spored BDP po `itel (PPP vo SAD dolari). Spored globalni ot izve{taj za -ovekov razvoj od 2004 godina, Makedonija spajava vo zemjite so sredno ni vo na HDI.

Indeksot na -ovekov razvoj na ni vo na odbranite op{tini, kako i agregirani ot indeks na urbanite i ruralnite op{tini – presmetan za prvpat vo Makedonija vo izve{tajot od 2004 godina – poka`uva zna-itelni dispariteti me|urazli -nite delovi na zemjata i vo razli -nite viodvi op{tini. Indeksot na -ovekov razvoj vo urbanite op{tini dostignuva 0,796, a vo ruralnite samo 0,765. Najzna-ajnatara zlika e povrzana so komponentata znaewe, pri {to indeksot na zavr{eno obrazovani e vo urbanite op{tini dostignuva 0,890 i samo 0,810 vo ruralnite.

O-ekuvano, glavni ot grad Skopje ima najvisok HDI (0,822) me|u op{tinitite vo primerokot, a po

nego sleduvaat: Ohrid (0,806), Gevgelija (0,803), Bitola (0,801) i Gostivar (0,800). Vredno e da se napomene deka najvi soko rangirani te op{tini se urbani, dodeka najni soko rangirani te, bez iskl-u-ok, se ruralni te op{tini. Pokraj toa {to imaat ni ski pri hodi po`itel, ruralni te op{tini zabel e`uvaat i poni ski ni voa na obrazovani e, {to e gol ema pre-ka za -ovekovi ot razvoj. Od odbrani te ruralni op{tini {to se vkl u-eni vo pri merokot, vo ova a grupa vl eguvaat: Novo Selo, Rosoman, Dol neni i Zajas.

I ndeksot na razvoj na pol ovi te (GDI) na Makedonija e, isto taka, za prvpat presmetan vo ovoj izve{taj. I ako GDI vo sporedba so HDI vo Makedonija poka`uva samo mala devijacija, {to e znak za „relativna ednakvost“, podetal noto i spituvawe poka`uva zna-itel na asimetrija meju ni voata na -ovekov razvoj na ma`ite i`enite. Taa neednakvost e najmnogu nagl asena pri mereweto na pri hodi te i na o-ekuvani ot`ivoten vek; vo sporedba so ma`ite, pri hodi te na`enite se poni ski, dodeka o-ekuvani ot`ivoten vek e podolg.

NAMALUVAWE NA SI ROMA{ TIJATA I PREDI ZVI KOT NA NEVRABOTENOSTA

Si roma{tijata e mul tidi menzi onalen i kompl eksen fenomen, koj, vo su{tina, pretstavuva nepostoewe na mo`nosti za -ovekov razvoj – kako {to e mo`nosta luleto da steknat obrazovani e, da dobi jat zdravstvena za{tita i da imaat pristoen`ivoten standard.

I zve{tajot sodr`i i analiza na kvalitetot na ekonomski ot raste`vo pogled na negovata uspe{na transformacija vo -ovekov razvoj. Osobeno vni manie im be{e posveteno na sl edni ve kri teri umi :

1. krei rawe rabotni mesta;
2. sigurnost na luleto; i
3. distri bucija na dohodot.

[to se odnesuva do krei raweto novi rabotni mesta, vo posl edni ve 5 do 6 godini, stapkite na vrabotenost ne dr`at -ekor so stapkite na ekonomski rast (BDP), {to navestuva sostojba na „porast bez novi vrabotuvawa“.

Vo odnos na sigurnosta na luleto, rezultati te se pol ovi -ni, so toa {to zdravstvenata i li -nata sigurnost se na zadovolitelno ni vo, {to ne mo`e da se ka`e za ekonomskata sigurnost. Zna-itel ni razliki, verojatno, postojat na lokalno ni vo, meju op{tini te. No, toa pra{awe bara podetal na analiza.

Vo pogled na distri bucijata na dohodot, podatocite uka`uvaat na umereno visok Gini indeks (29,93), so visok stepen na si roma{tijata (33,54%). Toa mo`e da navestuva deka si roma{tijata e umereno neednakvo distri buirana meju naseleni eto. Tro{oci te za hrana se indikativni, za{to tie go zafaa}aat najgol emi ot del od tro{oci te na doma}i nstvoto (40,6%), {to e tipi -no za posi roma{ni te op{testva.

Vkupnata sl ika na si roma{tijata e ot sl i kana vo stapkata na si roma{tijata. Gl avni ot zbir eni indeksi poka`uva deka 33,54% od vkupnoto nasel enie vo Makedonija, ili pribli`no tri od seko i deset`iteli, `iveat pod linijata na si roma{-tijata, koja e utvrdena na 70% od prose-ni te godi {ni pri hodi na doma}i nstvo (179.089 denari, ili okolu 243 evra mese-no). Me|utoa, dokol ku si roma{tijata se meri od aspekt na tro{oci te na doma}i nstvata, sl ikata e zna-itel no poi nakva: samo 22,7% od doma}i nstvata imaat tro{oci pod 70% od prosekot. Razli kata vo registri rani te pri hodi i tro{oci ja odrazuva gol eminata na neformalni ot sektor vo ekonomijata. I ndeksot na dl abo-ina na si roma{tijata, so koj se meri prose-ni ot proporci onalen nedostig na pri hod za cel ata popul acija i koj se poka-uva so oddal e-uvaweto na si roma{ni te od granicata na si roma{-tijata, poka`uva sl i-ni razliki: toj iznesuva 11,17 procenti dokol ku se meri vo odnos na pri hodi te i 5,4 procenti dokol ku se zasnova vrz procenti te tro{oci. Vo odnos na subjekti vnata si roma{tijata, t.e. subjekti vnoto mi sl ewe na Makedonci te za mi ni mal noto pri f atli vo ni vo na`ivoten standard, samo 3,1% od naseleni eto smeta deka e vo sostojba da gi zadovol i svoi te potrebi so mese-ni te pri mawa, dodeka duri 69,5% ili del umno ili cel osno ne se vo mo`nost da go storat toa.

Vi soki ot stepen na subjekti vna si roma{tijata verojatno e odraz na toa {to luleto`ivotni ot standard go sporeduvaat so prethodni ot soci jal i sti -ki sistem, po koj, vo peri odot na tranzicija, usledi pad na ekonomski te rezultati. Na primer, 92,6% od doma}i nstvata imaat sopstveni stanovi i gi imaat opremeno so aparati za doma}i nstvo (fri`ideri, bojleri, ma{ini za perewe al i{ta, TV-pri emnici). Sepak, toa ni vo na`ivoten standard e donekade nasl edeno od soci jal i sti -ki ot sistem, dodeka posovremeni te stoki za {iroka potro{uva-ka, kako personal ni kompjuteri, kl i mauredi i ma{ini za mi ewe sadovi se von dosegot na edno prose-no makedonsko semejstvo. Mo`e da se zakl u-i deka prethodni te pri dobi vki vo smi sl a na`ivoten standard go gubat zamavoti potrebni se konzi stentni merki za da se zajaknat kapaciteti te na luleto za postignuvawe povi sok`ivoten standard preku za-uvuvawe na visokoto ni vo na -ove-ki kapi tal.

Penzi oneri te se edni od najpogodeni te od si roma{tijata. Kako rezultat na ekonomskata tranzicija, dojde do dramati -ni promeni vo pogled na odnosot meju brojot na osigurenci vo penzi ski ot fondi penzi oneri te. Vo 1990 godina, toj odnos bil 3,6:1, dodeka denes e mnogu namal eni i znesuva 1,33:1. Procentot na penzi oneri od vkupnoto naseleni e e zna-itel no povi sok vo urbani te op{tini (17 procenti vo prosek), dodeka vo ruralni te op{tini i znesuva samo 5% vo prosek.

Eden od na-i ni te za namal uvawe na ekstremnata si roma{tijata e sistemot na soci jal na pomo{.

Korisnici te na socijalna pomoć, koji vo peridot od 1995 do 2002 godina se pokazija za nad 29000 domaćinstva, dostignaa brojka od 82000 domaćinstva. Na po-etokot od 2003 god., Makedonskata vlada pokrena inicijativu za utvrduvawe na brojot na domaćinstva koji to realno se kvalifikuvaat za socijalna pomoć i go namalioj broj na 63000 domaćinstva. Procentot na domaćinstva koji to koristat socijalna pomoć (kako procent od ukupnot broj domaćinstva vo općtinata) se dvi`io od 4,49% vo općtina Gevgelija do 31,47% vo općtina Dolneni, što e isto takaa ilustracija na nivoto na regionalni disparities.

Mejutoa, socijalnata pomoć treba da se smeta samo za privremena merka. Siromatijata mo`e da se namalio na podro`nivna-in preku stabilno otvorawe novi vrabotuvawa. Ova e edna od najkompleksni te oblasti vo Makedonija. Stapkata na nevrabotenost e edna od najvisoki te vo Evropa i vo 2002 godina iznesuva`e 31,9%. Nevrabotnostaa, kako i drugi te socioekonomski pokazatelii, osobeno siromatijata, e neednakvo distribuirana vo zemjata. Vo 30 od 123-te općtini vo Makedonija, brojot na nevraboteni go nadmiuuva brojot na vraboteni; vo 7 općtini (@elino, Topolani, Kamewane, Lipkovića, Dolneni, Lipkovo i Plasnica), stapkite na nevrabotenost se tri do -etiri pati povisoki od stapkite na vrabotenost, a vo osum općtini se dva ili pove`e pati povisoki. Vo ovoj pogled, se -ini deka Skopje stoi podobro, so stapka na vrabotenost koja to e 2,7 pati povisoka od stapkata na nevrabotenost. Mejutoa, vo [uto Ori zari, naselba vo koja domi nira romsko naselene, sostojbata e obratna: stapkata na nevrabotenost e 2,3 pati povisoka od stapkata na vrabotenost. Gledano od starosen aspekt, stapkite na nevrabotenost se najvisoki kaj starosnatagrupa meju 20 i 29 godini, što e klunen peridot za socijalizacija na poedinacot. Stapkite na nevrabotenost za starosnatagrupa meju 20 i 24 godini vo razli`ni općtini varira meju 16 i 27 procenti, a kaj starosnatagrupa od 25 do 29 godini, meju 14 i 23 procenti.

Znaajna karakteristika na nevrabotnostaa na lokalno nivoo e nejzinata koncentracija vo pogolemi te gradovi kako: Skopje, Kumanovo, Tetovo, Prilep, Strumica i Bitola.

Si dosega, odgovorot na vladata na siromatijata be`e fokusiran vrz merki na socijalna pomoć. No, so ogled na multidimenzionalnata priroda na predizvičite, soodvetnot priot treba da bi devni matelno izbalansiran meju socijalnata pomoć i aktivnata politika na vrabotuvawe. Vtorava treba da bi devnaso-ena kon općtinite i grupite što se najpogodeni i treba da pomogne da se nadmiinat najgori i vi te praa. Analizata na performansite na Nacionalnata agencija za poddrka na malite i srednite preprizivajaa, zasnovana vrz ukupnata vrednost na odobreni krediti, gledano preku nivoota na nevrabotenost (regi-

strirana stapka na nevrabotenost) i etni-kiot sostav na općtinite i nivoota na nevrabotenost (oficijalnite stapki na nevrabotenost), indici ra deka toa ne e sekoga`slu-aj. Na primer, općtinata Prilep, koja ima edna od najvisoki te stapki na nevrabotenost, e općtinata što dobi la relativno mal iznos na krediti. Podatocite navestuuvaat deka općtinite vo koi dominiraat etni-ki te Albanci se pomalukozastapeni vo takvite programi, i ako toa ne e generalno pravilo. Ne postojat dokazi deka takvata mala zastapenost e rezultat na namerna diskriminacija; taanajverojatno indici ra drugi aspekti na kompleksnata etni-ka mre`a – povisoko u-estvo vo neformalnot sektor, pogolema dostapnost na neformalno opći za dobivawe krediti i sl. No, što i da e pri -inata, neednakvot pristap do formalizirane kanalina razvoj e fakti treba da bi devemen predvid od strana na nositelite na politika.

DI SPARI TETI VO OBRAZOVANI ETO I ZDRAVSTVOTO

Edna od osnovnite pretpostavki na konceptot na -ovekov razvoj – deka razvojot ne e samo ekonomski raste` – e pri -inata poradi koja obrazovani eto i zdravstvoto zaslu`uuvaat osobeno vni manie vo procesot na tranzicija. Primerite od gol embroj zemji uka`uuvaat na realnata opasnost od vlo`uvawe na sostojbata vo ovie oblasti so napreduvaweto na pazarnite reformi. Toa e nezbe`not kratkoro-en rezultat od restriktivnata monetarna politika i gol emite ograni -uvawa na buxetot. Taka, predizvičot vo pogled na -ovekovot razvoj vo ova oblasti e kako da se kapitaliziraat visokite nivoo na obrazovani e i zdravstvo, nasledeni od peridot na socijalizmot, so cel da se reformira socijalnot sektor za toj da odgovara na novata ekonomska realnost. Tie predizviči se osobeno va`ni vo uslovi na decentralizirana vlast.

Gledano preku prizmata na negovite komponenti, profi lot na -ove-kiot razvoj i sto takaa dokaa`uua hi potezata na postoevna zna-itelni disparities. Ukupnata stapka na zapivawe na site trinivoo na obrazovani e vo ruralnite općtini i znesuva 62,36% i e zna-itelno poniska od onaa vo urbanite općtini, kade što iznesuva 78,52%.

Makedonija zaostanuvaa zad isto-noevropskite zemji vo pogled na vkl u-enostaa na mladi te vo srednoto obrazovani e. I ako brojot na u-enici vo srednoto obrazovani e e vo porast vo poslednite nekolku godini, niskite stapki na zapivani u-enici vo srednoto obrazovani e signaliziraat nizaa zna-itelni neednakvosti meju etni-ki te grupi, polovite, regionite i urbanite i ruralnite sredini.

Razlikite zasnovani vrz etni-ka pripadnost se osobeno zabe`li vo odnos na polot. Taka, devojki te od makedonska nacionalnost se ednakvo

zastapeni vo osnovnoto i srednoto obrazovani e so makedonski te mom-i wa, no toa ne e sl u-aj so devojki te od drugi te etni -ki grupi. Etni -ki te Al banki, Tur-i nki i Romki se ednakvo zastapeni vo osnovnoto obrazovani e, no ni vni ot broj e dal eku pod baranoto ni vo vo srednoto obrazovani e. Pokraj kulturni te naviki, toa e posl edica i na ekonomski pri -i ni –strukturata na mo`nosti za vrabotuvawe mo`e da gi potti kne devojki te da se vkl u-at vo rabotnata sila (bez ogl ed dali vo formalni ot ili neformalni ot sektor) porano od mom-i wata, koi bi imale pogol emi te{ kotii vo naojweto rabota, osobeno vo ruralni te sredi ni. Si -ni soci oekonomski pri -i ni ja determi ni raat i vi sokata stapka na u-eni ci { to se otka`uvaat od { kol uvawe, koja e isto taka mnogu neednakvo raspredel ena i od teri tori jal eni od etni -ki aspekt. I ako procentot na etni -ki Al banci vo redovnoto osnovno i vo prvi te godi ni od srednoto obrazovani e e okol u 30%, ni vnoto u-estvo vo povi soki te godi ni od srednoto obrazovani e e samo 16%. Najdramati -no namal uvawe mo`e da se zabel e` i kaj romski te deca, -i e u-estvo vo osnovnoto i vo poni ski te godi ni od srednoto obrazovani e e okol u 3,3%, a vo povi soki te godi ni na srednoto obrazovani e i znesuva samo 0,5%.

Probl emi te vo obrazovni ot si stem na lokal ni vo i maat sil no negati vno vl i jani e vrz lokal ni ot razvoj. Decentral izaci jata vo obrazovani eto ne treba da se sfa}a samo kako proces -i ja kone-na cel e preraspredel ba na ovl astuvawata vo pogl ed na odl u-uvaweto, tuku kako i nstrument { to ovozmo`uva zaedni -ka odgovornost meju central nata i ostanati te ni voa na vl ast, potrebna za funkci oni rawe na obrazovni ot si stem.

Dr`avni te tro{oci za obrazovani e i znesuvaat okol u 4 % od BDP. Zemaj}i gi predvi d vonbuxetski te resursi, vkl u-uvaj}i gi i pri hodi te na u-ili i { tata, grantovi te i kredi ti te, tro{oci te dosti gnuvaat 5,2% od BDP (2002 godi na). Ovie tro{oci se nedovol ni, pred si, kako posl edica na previ soki ot stepen na central iziranost vo obrazovni ot sektor.

Dostapnosta na zdravstveni usl ugi se meri preku i ndi katori te kako { to se o-ekuvanoto traewe na `i votot i stapki te na morbi di tet na najseriozni te bol esti. Vo 2001 godi na, makedonski ot grajani n mo`el da o-ekuva prose-en `i voten vek od 73 godi ni. Prose-noto traewe na `i votot na `eni te e mal ku povi soko od 76,21 godi na, dodeka na ma`i te e 70,68 godi ni. Smrtnosta na novoroden-i wa e zna-i tel no namal ena vo tekot na i zmi nati te nekol ku deceni i od 107 smrti ni sl u-ai na i l jada novoroden-i wa vo 1963 godi na, na 28 na sekoi i l jada vo 1999 god. Vo 2001, taa stapka i znesuva { e 11,9 na i l jada novoroden-i wa.

Mejutoa, oskudni te resursi, kako i etni -ki te i geograf ski te razli ki, mo`at da gi zagrozat tie dosti gnuvawa. Ekonomskata sostojba vo tekot na tranzici jata i vi sokata stapka na nevrabotenost vo

zemjata i sto taka i maat negati vni i mpl i kaci i vrz zdravstveni ot sektor, vo pogl ed na zdravstveni te potrebi na nasel eni eto, tro{oci te na obezbeduvawe na zdravstveni te usl ugi i ni vni ot kval i tet.

LOKALNI OT RAZVOJ I LOKALNOTO UPRAVUVAVE

Lokal nata samouprava e obl i k na upravuvawe so lokal ni te zaedni ci, vo koja grajani te donesuvaat zna-ajni odl uki za svoi te zaedni ci neposredno ili preku svoi te izbrani pretstavni ci vo lokalni te tel a i drugi lokal ni organi.

Reformi te i razni te promeni vo ustavni ot i poli ti -ki ot si stem na Makedoni ja i maavl i jani e i vrz lokal nata samouprava. Od Vtorata svetska vojna navamu, lokal nata samouprava vo Makedoni ja mi na ni z nekol ku ne samo razli -ni tuku i zaemno kontradi ktorni razvojni f azi.

Ustavot od 1991 godi na go garantira pravoto na lokal na samouprava, no vo sporedba so soci jal i sti -ki ot peri od, i toj gi namal uva nadl e`nosti te na op{tini te. Deset godi ni podocna, vo 2001 godi na, koga decentral izaci jata na vl asta stana kl u-en pri ori tet vo poli ti -ki te reformi, nadl e`nosti te im bea vrateni na op{tini te. Zakonot za lokal na samouprava usvoen vo 2002 godi na, barem normati vno, ja pri bl i`uva Makedoni ja do evropski te standardi. Mejutoa, i pokraj f aktot { to lokal nata samouprava e vgradena vo pravni ot si stem – evropskata Povel ba za lokal na samouprava e integral en del od makedonski ot praven poredok u{ te od 1997 godi na – prakti kata e -esto nekonzi stentna so normi te. Vo momentot, op{tini te se soo-uvaaat so probl emi kako { to se: nesoodvetna podel ba na ovl astuvawata so central nata vl ast, nedostig na f i nansi i, prostorni, tehni -ki i kadrovski probl emi, kako i necel osna decentral izaci ja, so { to e onevozmo`eno sekakvo upravuvawe so lokal ni pra{awa. Spored toa, edna od kl u-ni te reformi vo Makedoni ja { to e vo tek e decentral izaci jata i reformata na lokal nata samouprava, naso-eni kon obezbeduvawe ef ekti vna i ef i kasa lokal na samouprava, dostapna za si te grajani. Toa e osobeno va`no za uspe{no sproveduvawe na Ohri dski ot dogovor.¹ Mejutoa, za taa cel e potrebno jasno razbi rawe na toa { to, vsu{nost, zna-i decentral izaci jata”. Kakva pol za mo`e da i ma obi -ni ot grajani n od decentral izaci jata? Koi se konkretni te proceduri i na-ini so koi grajani not mo`e da vli jae vrz lokal noto odl u-uvawe? Kako mo`at da se za{ti tat i nteresi te na lokal ni te mal ci nstva? Uspehot na procesot – i na decentral izaci jata i na sproveduvaweto na Ohri dski ot dogovor – zavisi od odgovori te na ovi e (i na u{te mnogu sl i -ni) pra{awa.

MO@NOSTI I ZAKANI ZA EFI KASNA LOKALNA SAMOUPRAVA

Ef ekti vna lokal na samouprava e taa { to vo gol ema mera gi zadovol uva potrebi te na grajani te od

I lokalno značewe. Vo sl u-ajot na Makedonija, postojat i gol emi mo`nosti i potencialni zakani za lokalno upravljanje.

Mo`nosti za efektivna lokalna samouprava vo Makedonija

- Ustavni ot i zakonski ot status na lokalna samouprava vo Makedonija ovozmo`uva stabilnost i odr`ljivost na strukturata.
- Upravna-kata struktura na edinicite na lokalna samouprava obezbeduva konkretna podelba na ovlastuvawata, so zasebni normativni i izvršni funkcii.
- Vo Zakonot za lokalna samouprava e obezbedena značitelna organizacijska nezavisnost na lokalnite vlasti.
- Postoi celosna avtonomija na lokalnite tela, što znači deka mehanizmitena i izbori i naznačuvawa ne ostavaat prostor za mešawe od strana na centralnata vlast.
- Umerenata kontrola na dr`avnite tela e fokusirana vrz prava vo odnos na zakoni tosta, a ne vrz suštinski te akti vnosti na lokalnite vlasti. Toa, od edna strana, znači nemešawe vo prava od lokalnava`nost, a od druga strana insistira na legitimnost. Taka, kontrolata na dr`avata e fokusirana vrz zaštita na pravata na grajanite i vrz efektivno funkcionirawe na celotopolitičkim sistem.

Potencialni zakani

- I ako Zakonot za lokalna samouprava formalno predviđuva poštiroki nadležnosti na opštinski nivoo, faktičkavlasti i soodvetnite ovekiki i finansijski resursi i kapaciteti doprava treba da se prenesat.
- Finansiraweto na lokalnite potrebi e restriktivno. Izvorite na prihodi na lokalna samouprava vo dosegnata praktička bea ograničeni; na primer, danocite povrzani so ekonomska aktivnost i nepostoi strategija ili finansijski kapacitet za efektivno namaluvawe na razlikite meju pobogati i posiromani te delovna sistemot na lokalna samouprava.
- Novata teritorijalna podelba je treba da ja doka`e svojata odr`ljivost vo smisla na ekonomskiot potencial, ovekite resursi, kapacitetite i, što e najvažno, vo smisla na socijalni ot kaptal.
- Postojni ot ednostepeni sistem na lokalna samouprava gi demonstiraše svoje

ograničuvawa po teritorijalna podelba od 1996 godina i sproveduvaweto na Ohridski ot dogovor.

- Nedovolna informiranost na grajanite za svoje prava i mo`nosti da učestvuvaat vo javnite politički debati na lokalno nivoo.

Lokalna samouprava vo Makedonija esoo-uvaa so potencialni zakani, no so potencialni mo`nosti. Ne e zagrozeno samo efikasnoto obezbeduvawe usluge na lokalno nivoo, tuku i suštinski proekti, kako što e Ohridski ot dogovor, zavisat od uspešnosta na reformite na lokalna samouprava.

Edna seopfatna i dobro koncipirana lokalna vlast treba da funkcionira nepreeno; zatoa se potrebni efikasni institucionalni strukturi i kapaciteti. Zgol emenite nadležnosti i zajaknuvaweto na političkavlast na naseleni eto treba da rezultiraat so poaktivno učestvo na grajanite vo lokalnite procesi. Toa, od druga strana, go zajaknuva nivnoto učestvo na identifikacija so lokalnootkruvawe, zašto vo istoto toa opkruvawe tie zadovoluvaat sipogol em del od svoje potrebi. Zgol emenoto ni vo na profesionalnost na izvršnite i administrativnite tela vo opština, zaedno so podobrenite komunikacii so grajanite i nivno vkučuvawe vo procesite na odlučuvawe, je i maapozitivno vlijani i vrz upravuvaweto so opštinite.

Poradi tie pričinii, decentralizacijata treba da go zadr`i visokiot prioritet vo agendata na političkavlast. Iskustvata na drugite zemji, osobeno iskustvata na multietničkite dr`avi i multikulturnite opštinstva, pokačuvaa deka nepostoi realna alternativa za decentralizacijata. Ova učestvo je se potvrđuva so dosegnoti i skustvo od sproveduvaweto na Ohridski ot dogovor. Decentralizacijata nema da bide lesen proces i taanavistina nosi rizici. Vo nekoji slučai, taamo`e da ima i negativni efekti, osobeno na kusrok, so ogleđna nedovolnademokratska tradicija i neodamnečnata istorija na etničkamobilizacija na lokalno nivoo. No, kone-noto rezultat od decentralizacijata e zgol emeniot obemi visokiot kvalitet na usluge za celoto lokalno naselenie od strana na javnite institucii i pretprijatija, nevladinite organizacii i drugi entiteti. Kone-no – i od osobeno značewe za Makedonija – decentraliziranot pristap kon lokalni ot razvoj mo`e da bide odr`ljiv na i zapovtorno voveduvawe na ostvarliv multikulturni i zamvo edna etničkiki kulturno raznovidnazemja.

1 Ohridski ot ramkoven dogovor beše potpišan na 13.8.2001 godina od makedonskii albanski političari, od edna strana i od pretstavnicina mejunarodnata zaednica, od druga strana. So nego se stavi kraj na rešisidummese-noto etničkikonflikt. So Ramkovni ot dogovor se so-uvaa teritorijalni ot entitet na zemjata i, meju drugoto, vo nego se predviđuva decentralizacija i pravina zastapenost na etničkite Albancite i drugite etničkiki zaednicivo javnata administracija.

Lokalni razvoj, za celite na ovoj tekst, podrazbira op{testveni i ekonomski razvoj u ramkite na lokalnite zajednice i se odnesu na ostvaruvaweto celii i interesi na grajanite {to imaat lokalno znaewe. So ogle na toa {to najgolemi ot del od potrebite na grajanite se zadovoluvaat na najdobara na in na ni voto na koe i se javuvaat, lokalni razvoj ima su{tinsko znaewe za zadovoluvawe na onie di rektni potrebi koi {to se relevantni za sekojdnevnoto i veewe i rabotewe na grajanite. Zataa cel, vo ovoj proces se involvirani i nstici na lokalno ni vo i strukturi na lokalnite vlasti; "kvalitetot" na lokalni razvoj u gol emamera zavisi od na inot na koj tie sorabotuvaat i gi vku-uvaat grajanite vo procesot. Za **razvoj na lokalnite ove-ki resursi** stanuvazbor koga lokalni razvojodi vo nasoka kon z bogatuvawe na mo`nosti te za i zbori blagosostojbata na l u jeto i kon obezbeduvawe ednakov pri stap do si te mo`nosti. Za toa, od edna strana, e potrebno upravuvawe so javni te resursi na na in so koj se podobruva ovekovi ot razvoj, a od druga strana sozdvawe sredi na vo koja se ovozm`uva u-estvoto na grajanite i prakti kuvaweto na pravotona i zbor.

ZO[TO LOKALNO UPRAVUVAVE?

Lokalnata samouprava pretstavuva oblik na upravuvawe vo lokalnite zajednice, kade grajanite neposredno, ili preku predstavni-ki tela i drugi lokalni organi, {to sami te gi izbiraat, odlu-uvaat za interesi te i rabotite koi imaat lokalno znaewe vo opredeleni oblasti od op{testveni ot i vot vo lokalnata zajednica, ili direktno ili preku ni vni te izbrani predstavnici vo organte na lokalnata vlast. Zaedno so centralnata vlast, lokalnata samouprava pretstavuva va`en segment od vkupnata politika vlast na edna dr`ava. Kompleksnite i dinami-ni odnosi meju dvete ni voa na vlast se odrazuvaat vo podelbata na nadle`nosti te; lokalnata samouprava e avtonomna, no ne e celosno suverena.

Vo soglasnost so pri ncipot na supsidijarnost, odlukite treba da se donesuvaat na ni vo koe {to e najblizu do ni voto na koe konkretnite probl emi i se javuvaat. Od toa sl eduva deka, vo sl u-ajot na pra{awa od lokalno znaewe, toa zna-i donesuvawe na odlukite na ni vo na lokalnata samouprava. Ili, poednostavno ka`ano, za merkite {to ja zasegaa lokalnata zajednica i so koi taa mo`e da se spravi samata, treba da se odlu-uva na ni vo na zajednicata i od samata zajednica, odnosno e potrebno lokalno upravuvawe.

Logikata zad ova e ednostavna: lokalnite vlasti se posposobni da se pri sposobata na specifikite na lokalni razvoj i da gi utvrdat pri oritetite na lokalni razvoj. Tie podobro gi odrazuvaat lokalnite specifikie razvojnite mo`nosti, koi se opredeleni od razli- nosta na reljefot, klimata, geografskite, komunikaciskite i drugite uslovi, kako i razlikite vo obrazovnite i kvalifikaciskite ni voa na nasel eni eto. Lokalnata samouprava obino e povstvitel na vo odnos na pri oritetite na lokalni razvoj. Lokalnoto nasel enie e poinformirano za realnite potrebi, predizvici i mo`nosti so koi se soo-uvaat. Lokalnite vlasti, sostaveni od -lenovi na lokalnata zajednica, se posposobni da gi utvrdat lokalnite pri oriteti otkol ku centralnata vlast, poradi faktot {to ima podobra komunikacija so nasel eni eto i, spor edtoa, e podobro informirana. Kone-no, lokalnite vlasti se podemokratski i poradi toa i pouspe{ni vo izvr{uvaweto operativni zadani vo gol embroj op{testveni potstemi (obrazovane, zdravstvo i tn.). Ova va`i i za dekoncentriranite funkcii na centralnata vlast, {to zna-i centralnata vlast ima podraniednici {to imaat za cel da gi sproveduvaat centralizirane odluki na lokalno i regionalno ni vo.

Vo toj kontekst, od funkcionalen aspekt e podobro pra{awata na lokalnata zajednica da se re{avaat preku javni procesi {to vku-uvaat predstavnici na lokalnato

nasel eni e, za{ to so toa }e se pri donese kon poseopf atno l poargumentirano razbi rawe na procesi te na odl u-uvawe. U-estvoto na javnosta vo ti e procesi }e ja zajakne transparentnosta.

Kone-no, l okal nata samouprava obezbeduva i pogol emo u-estvo na l okal noto nasel eni e vo pol i ti -ki te procesi . Vkl u-enosta na po{ i rokata javnost i ma gol ema va`nost, za{ to so toa se zgol emuva stru-niot i rabotni ot potencial pri vr{ eweto na ovl astuvawata; i stovremeno, so toa se potti knuva i motivi cija ta za u-estvo, zatoa { to si te l uje { to u-estvuvaat vo ti e procesi se vo pozicija neposrdeno da gi po-uvstvuvaat posl edicite od sekoja uspe{ no ostvarena akti vnost.

Pri nci pot na supsi di jarnost e osnoven pri nci p i na upravuvaweto vo EU, so cel da se zajakne upravuvaweto naso-eno oddol u nagore i na naci onal ni te demokratski i nsti tuci i . Decentral izaci jata i i ntegraci jata se dva procesi { to odat raka pod raka, pa spored toa decentral izaci jata, e va`en del od napori te na Makedoni ja da se i ntegrira vo Evropskata Uni ja.

LOKALNATA SAMOUPRAVA VO MAKEDONI JA – I STORI SKA PERSPEKTI VA

Lokal nata samouprava ja del i sudbi nata na pol i ti -ki ot sistem vo edna zemja. Ref ormi te i razli -ni te razvojni procesi , povrzani so ustavniot i pol i ti -ki ot sistem, se odrazeni vo model ot na l okal na samouprava vo taa zemja.

Lokal noto samoupravuvawe vo soci jal i sti -ki ot peri od

Od Vtorata svetska vojna navamu, l okal noto samoupravuvawe vo Makedoni ja minal o niz nekol ku razli -ni i kontradi ktorni razvojni f azi .

Narodnoosl obodi tel ni te odbori (NOO) vo Makedoni ja bile osnovani prvpat vo 1941 godi na, dodeka se u{ te trae{ e Narodnoosl obodi tel nata vojna. Gl edano od aspekt na na-i not na ni v-noto f ormi rawe, na-i not na i zbi rawe na -lenovite i funkci i te, tie vo su{ ti na pretstavuval e l okal ni organi na vl asta. NOO bile sostaveni od 7 do 15 odbornici , i zbrani neposrdno od sami te grajani i akti vni na podra-jeto vo koe bile osnovani , so i skl u-ok na oni e { to pri pajal e na voeni te vl asti . Ni vnata organi zaci ja se zasnoval a vrz pri nci pot na edinstvo na vl asta i ednoparti ski ot sistem. Sobi ri te na grajani , soveti te i komisi i te isto taka bile obl ici na ostvaruvawe na vl asta. Do 1944 godi na, vo Makedoni ja postoel e okol u 1000 NOO.

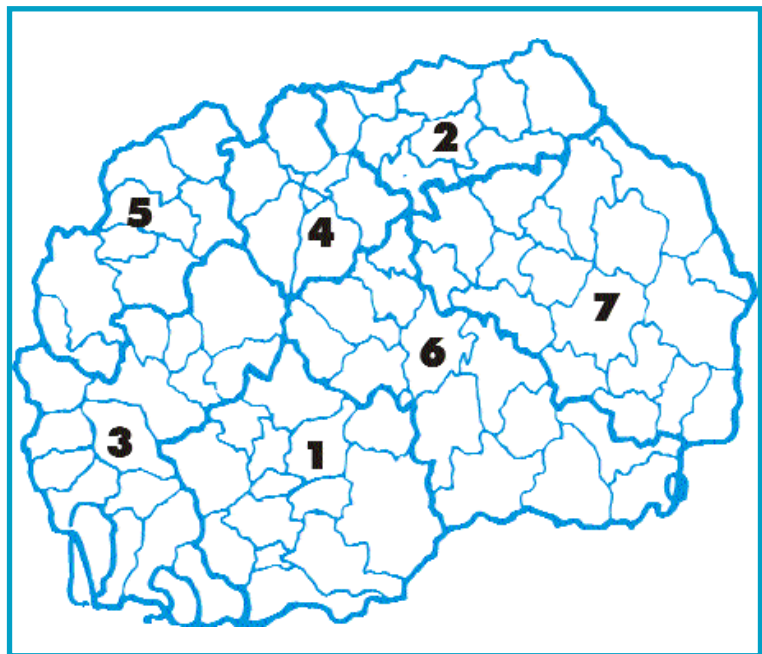
Vo 1946 godi na, l okal nata samouprava dobi va i ustaven status.

Me|utoa, i ako decentral izirana na hartija, vo prakti kata vl asta se sproveduval a na strogo central izirana-in. Narodni te odbori i zbi raa i zvr{ ni odbori koi i maa dvojna odgovornost: pred narodni ot odbor koj gi i zbral pred i zvr{ ni ot odbor na povi soki ot naroden odbor i pred Vl adata na Makedoni ja. Vo su{ ti na, tie pretstavuval e pove}e i zvr{ ni tel a na central nata vl ast, otkol ku na l okal nata samouprava.

Op{ ti ot zakon za narodni te odbori od 1946 godi na² ja zgol emil avtonomnosta na l okal nata samouprava preku { i rok spektar na nadl e`nosti , bez da se napravi razl i ka me|u nadl e`nosti te od op{ to i od l okal no zna-ewe. So Zakonot se garanti rale nezavni i zvori na pri hodi , di rektno u-estvo na grajani te vo akti vnosti te na narodni te odbori i neposrdna kontrol a vrz ni v.

Sl edni te amandmani bile vovedeni so donesu vaweto na Op{ ti ot zakon za narodni odbori od 1949 godi na³, koj napravil zna-ajni promeni vo ovl astuvawata na l okal nata samouprava vo odnos na pra{ awa od l okal na nadl e`nost, koi mo`el o da se uki nat i l i i zmenat samo so zakon, i ovl astuvawata vo odnos na op{ ti pra{ awa, koi mo`el o da se regul iraat so podzakonski akti usvoeni od povi soki dr` avni tel a.

Jugosl ovenski ot model na t.n. *rabotni -ko samoupravuvawe*, { to zapo-na da se pri menuva vo 1950 godi na, isto taka, i nicial izmeni na ni vo na l okal nata samouprava. Vo 1952 godi na, prvpat bile vovedeni op{ ti ni so „kl asi -ni“⁴ nadl e`nosti . Vo toj peri od se napraveni i zmeni

Teri tori jal na podel ba spord zakonot za teri tori i i regi oni te i op{ ti ni te vo SR Makedoni ja (Sl u` ben vesnik br. 20, 1955).

I zvor: Nova Makedoni ja 30 Juni 1997

vo organizacijata na narodni te odbori, { to bile transforni rani vo dvodomni; i zvr{ ni te odbori i dr` avni te poverenci bile uki nati i za prvpat bile vovedeni l okal ni te referendumi.

Vo 1955 godi na bil vospostaven komunalni ot sistem, so { to se zajaknal a pol iti -kata, materijal nata i normativnata avtonomija na op{ tinit e. Mal ite i nerazvieni te op{ tini nemo` el e da gi i zvr{ uvaat zgol emeni te nadl e` nosti i bile uki nati. Istovremeno, pogol emi te gradovi bile podel eni na nekol ku op{ tini, a ni vni te vrski so okoli nata bile stim ul irani, so cel da se vl i jae vrz ni vni ot razvoj.

Lokal nata samouprava bila dvostepena: op{ tini i okoli i. So cel l okal ni te vl asti da se pri bli ` at do grajani te, vo nase leni te mesta bile otvorani l okal ni kancel ari i. Okol ijata se smetal o deka pretstavuva zaednica na op{ tinit e, so nadl e` nost da obezbeduva materijal na, pol iti -ka i materijal na pomo{ vo koordnacijata na op{ tinski ot razvoj, vo kontrol a na zakoni tosta i sl. So ogl ed na gol emi ot broj nerazvieni op{ tini na ni vnata teritorija, okoli i te vr{ el e i odredeni akti vnosti vo obl asta na obrazovani eto, zdravstvoto, kul turata i socijal nata za{ tita. Mejutoa, normativni ot i teoretski ot model ne bil ostvaren vo prakti kata.

Ustavot od 1963 godi na gi def i niral organi te na op{ tinit e kako: *dvodomni op{ tinski sobranija i soveti*. Vo nego bila sil no nagl asena ni vnata avtonomija vo utvrduvaweto na sopstvenata organizaci ska postavenost preku ni vni te statuti. Bile vovedeni i mesni te zaednici kako samoupravni zaednici, osnovani vo sel ski te i gradski te nasel bi. Vo kontekst na zgol emu wawe na podra- jata na op{ tinit e, { to dovel o do otu| uvawe na l okal nata vl ast od nasel eni eto, na mesni te zaednici i m bila dadena mo` nost da vr{ at i drugi akti vnosti odredeni vo ni vni te statuti. Mejutoa, i mesnata zaednica vo prakti kata ne uspeala da profunkcioni ra taka kako { to bila zami sl ena vo teori jata.

Ramka 1.1: GRAJANSKOTO OP{ TESTVO VO SOCIJALI S- TI ^KI OT PERI OD

Sproti vno na op{ topri fatenata percepcija deka grajanskoto op{ testvo vo Makedonija se pojavilo po steknuvaweto nezavisnost, grajanski te zdru` enija i organizaci i (GZO) i gral e gol ema ul oga i za vreme na socijal izmot. ^esto mobil izirani od vl adeja-ki te pol iti -ki organizaci i, tie -esto odgovarale na potrebite na grajani te na koi nemo` el a da odgovori dr` avata. Pokraj ni vnata ul oga vo sogl asnost so imeto vo najrazli -ni obl asti, kako { to se kul turata, obrazovani eto, sportot ili dobrovol noto po` arni karstvo, GZO i gral e va` na ul oga i vo i ntegriraweto na grajani te vo sovremenoto op{ testvo i vo pomagaweto vo legi timi zaci ja na pol iti -ki ot sistem. Organizaci i te na grajanskoto op{ testvo pokri val e { i rok spektar na op{ testveni akti vnosti, a bile osnovani i rabotni -ki si ndi kati i prof esi onal ni asocijaci i.

Od 1945 do 1990 godi na, grajanski te zdru` enija i organizaci i rabotile pod kontrol a na Komunisti -kata parti ja, kako f i nansi ski i i deol o{ ki „prenosni l enti“. Eden od najsi l ni te kontrol ni mehani zmi bila „personal nata uni ja“ me| u Sojuzot na komunisti i razni te op{ testveni organizaci i, kako, na pri mer, Zdru` eni eto na borci te, organizaci i te na ` eni i ml adi, rabotni -ki te si ndi kati ili sportski te organizaci i.

Vo momentot koga Makedonija se stekna so nezavisnost, brojot na luje organi zirani vo GZO be{ e dosta gol em. I ako ul ogata i funkci i te na ovi e nasl edeni organizaci i be{ e dovedena vo pra{ awe, tie, zaedno so neformal ni te mre` i i grajanski te zdru` enija, pretstavuvaat nasl eden op{ testven kapital koj bi mo` el pretstavuva osnova za po{ i roko u-estvo na grajani te.

I zvor: Nacionalni ot i zve{ taj za -ovekov razvoj, Makedonija 1999 god., Grajanskoto op{ testvo vo tranzicija, Skopje 1999 godi na

Admi ni strati vno-teri torijal na podel ba na 32 op{ tini spored odredbi te na zakonot za teri tori i na op{ tinit e vo SR Makedonija (sl u` ben vesni k br. 2/65)

I zvor: Nova Makedonija, 30 juni 1997

Vo 1974 godi na, Makedonija donese nov Ustav, vo obid da se nadmi nat slabosti te na sistemot { to ne funkcioni ral onaka kako { to bil normiran. Vo toj peri od, op{ ti ni te bile gol emi i imale { i roki nadl e`nosti , vkl u-uvaj}i i ovl astuwawa od obl asta na ekonomijata i odbranata. Gol emi te op{ ti ni bile oddal e-eni od potrebi te na ni vni te`itel i. Ednoparti ski ot si stem i bi rokrati ziranata lokal na vl ast sostavena od parti ski funkcioni eri u{ te pove}e gi otulji le op{ ti ni te od ni vni te gra|ani . Nadl e`nosti te na dr`avata vo odnos na lokal ni ot razvoj bile u{ te pove}e reduciani , a jazot me|u razvi eni te i nerazvi eni te op{ ti ni se prodl abo-ual . Op{ ti ni te -esto prezemal e f i skal ni merki sproti vni na tie { to gi prezemal a central nata vl ast.⁵ Proti vre-nata pri roda na si stemot kako cel i na se odrzila i na lokal nata samouprava.

LOKALNATA SAMOUPRAVA OD PO^ETOKOT NA TRANZICIJATA 1991 DO 2002 GODI NA

Formal no gl edano, posttranzici ski te reformi na lokal noto samoupravuvawe vo Makedonija zapo-naa so usvojuvaweto na Ustavot od 1991 godi na. Nasl edeni ot model na lokal na samouprava vo toj peri od se poka`a kako nesoodveten i restri ktiven vo pogl ed na razvojot. I stra`uwawata napraveni pred 1991 god.⁶ poka`aa deka, dodeka mal ku pove}e od edna treti na od op{ ti ni te bea razvi eni , pomal ku od edna treti na bea del umno razvi eni i isto tol ku bea nerazvi eni .⁷

Osven toa, sekoja od ovi e grupi na op{ ti ni be{e heterogena. Na pri mer, del umno razvi eni te op{ ti ni vo isto-ni ot i central ni ot del od zemjata bea pobl izu do razvi eni te. Pre-ki te za razvoj na nerazvi eni te op{ ti ni bea najrazl i -ni , duri i sproti vni edna na druga; vo nekoj slu-ai , toa be{e vi sokata, a vo drugi ni skata stapka na pri rast. Nerazvi eni te op{ ti ni bea glavno rural ni zemjodel ski obl asti , so nedovol no i ndustri jal i zi rani i urbani zi rani centri .⁸

Avtonomijata na op{ ti ni te po 1974 godi na be{e tol ku gol ema, { to del od ni v mo`ea duri i da si dozvol at da se zatvorat vo sopstveni te grani ci , zatvoraj}i gi svoi te ekonomii . Vrz toj proces vl i jae{e i otsustvoto na f i nansi ska kontrol a vo tie op{ ti ni . Osnovnata karakteri sti ka na op{ ti ni te vo toa vreme decentral izacijata be{e napu{ -tena vo tekot na peri odot na tranzici ja. Promeni te po 1991 godi na zna- ea central izacija na lokal nata vl ast. Sepak, ti e ne zna- ea cel osen preki n na konti nui tetot vo razvojot na model ot na lokal na samouprava. Odredeni

karakteristi ki koi { to postoeja vo peri odot na soci jal izmot, a se i stovremeno karakteri sti -ni i za sovremenata demokratska lokal na samouprava, bea zadr`ani . Takvi bea, na pri mer, di f erenci jacijata vo obemot na akti vnosti te na op{ ti ni te { to postoe{e u{ te od 1941 godi na, lokal ni ot referendum koj{ to be{e poznat kako obl ik na neposredno gl asawe u{ te od 1952 god. i obl ikot na ednostepena lokal na vl ast, pri suten u{ te od 1974 god.

Ustavot od 1991 godi na go garanti ra pravoto na lokal nata samouprava i ja vbrojuva vo temel ni te vrednosti na ustavni ot poredok na zemjata. Taa e ednostepena, so op{ ti ni te kako edni ni ci na lokal nata samouprava. Gradot Skopje e opredel en kako posebna edni ni ca na lokal nata samouprava. Sozdadeni se i usl ovi za osnovawe mesni zaedni -ci vo ramki te na op{ ti ni te, kako potesni obl i ci na samoorgani zi rawe na gra|ani te.

Avtonomijata na op{ ti ni te vo i zvr{ uvaweto na ni vni te nadl e`nosti e zagarantirana so Ustavot i so zakonot, so toa { to central nata vl ast vr{ i samo nadzor na zakoni tosta na ni vno- to rabotewe. Garanci i se vovedeni i vo pogl ed na f i nansi skata samostojnost na lokal nata samouprava, so ogl ed na toa { to op{ ti ni te se f i nansi raat od sopstveni pri hodi , { to go so- i nuvaat najgol emi ot del od buxetot.

Vo sporedba so prethodni ot (soci jal i sti -ki) Ustav, Ustavot od 1991 godi na gi namal i nadl e`nosti te na op{ ti ni te. Sepak, trendot na promeni na legi sl ati vata { to se odnesuva na lokal nata samouprava, { to postoe{e vo denovi te na soci ja-

Teri tori jal na podel ba od 1996 so 123 op{ ti ni .

I zvor: Dr`aven zavod za stati sti ka

Tabela 1.1: Nadležnosti na opštini te definirani vo dvata Ustava

<i>Nadležnost</i>	<i>^l. 115 od Ustavot od 1991 god.</i>	<i>Amandman XVII od 2001 god.</i>
<i>Javni uslugi</i>		<i>H</i>
<i>Urbano planiranje</i>	<i>H</i>	<i>H</i>
<i>Ruralno planiranje</i>		<i>H</i>
<i>Zaštita na životnata sredina</i>		<i>H</i>
<i>Lokalno ekonomski razvoj</i>		<i>H</i>
<i>Finansijsko na opštini te</i>		<i>H</i>
<i>Komunalni aktivnosti</i>	<i>H</i>	<i>H</i>
<i>Kulturna</i>	<i>H</i>	<i>H</i>
<i>Sport</i>	<i>H</i>	<i>H</i>
<i>Socijalnogradska i gradska za deca</i>	<i>H</i>	<i>H</i>
<i>Obrazovanje</i>		
<i>Preduzetništvo i osnovno obrazovanje</i>	<i>H</i>	<i>H</i>
<i>Obrazovanje</i>		<i>H</i>
<i>Zdravstvo</i>		
<i>Primarno zdravstvo</i>	<i>H</i>	
<i>Zdravstvena zaštita</i>		<i>H</i>
<i>Drugi oblasti navedeni vo zakonot</i>	<i>H</i>	<i>H</i>

I zmot, prodolži i po 1991 godina. Taka, od 1991 godina do denes, se usvoeni dva zakona za lokalna samouprava: eden vo 1995, a drugi vo 2002 god. Teritorijalnat kartina opštini te beže i zmeneta vo 1996 godina, a momentno vo teke nova reformina na teritorijalnat organizacija. Isto taka, vo teke i podgotvuvaveto na nekolku zakoni so koi treba da se olesni procesot na decentralizacija vo Makedonija.

Vo Ohridski ot ramkoven dogovor, so koj se stavi kraj na oruženiot mejuetni konflikt vo zemjata od 2001 godina, se navедуva deka воведуvaveto decentralizirano upravuvawe eden od ključnite prioriteti vo pogled na reformiraveto na političkiot sistem. Spored toa, odredeni ustavni odredbi bea modifitsirani so ustavni te amandmani usvoeni vo 2001 godina, so što na opštini te im bea vrateni pogolmi nadležnosti.

SEGA NA SOSTOJBA – PREDI ZVICI NA EFEKTI VNA LOKALNA SAMOUPRAVA

Efektivna lokalna samouprava e ta koja što vo najgol emamo na mera gi zadovoluva potrebita na grajanite na lokalno nivo. Vo slučajot na Makedonija, postojat i gol emomosti i potencialni zakani za lokalnata samouprava.

Nadležnosti na opštini te

Od dosega kañanoto, jasno proizleguva deka podelbata na nadležnosti meju centralnata i

lokalnata vlast vo periodot na tranzicija (koja i denes e vo tek) ne e sprovedena na najoptimalen način. Samiot fakt što lokalnite vlasti beare-isi isklučeni od aktivnostite povrzani so obrazovanieto, zdravstvenata zaštita, kulturnata, stanbenata i socijalnata blagosostojba, predizvika znatelnite tetivo te oblasti. Gol emiot stepen na centralizacija na vlasta, bez presedan vo ni edna razvijena zapadna zemja i nevoobitno duri i vo isto-noevropskite zemji, gi preoptovarinisterstvata so gol emi operativni obvrski; tie obvrski vkuuvaat i donesuvaveto odlučivo vraska so naznačuvaveto direktori na osnovni učilnici, nabavka na nastavni pomagala i sl. Poradi toa, esto se donesuvava nesoodvetni odluki, koi i ne bea potkrepeni so dovolno poznavawe na konkretnite uslovi, ili, pak, moebi, vo gol emabea mera subjektivni. Od druga strana, ministarstvata imaa ograničeno vreme za istražuvaveto i analizi so ija pomože moeloda se utvrdat indikatorite za strateški razvoj na odnosnite sfere. Taka, konceptualnite obvrski se zamenuvava so prilično pragmatični, koi pretstavuvaat preka za soznavaveto preduslovi za razvoj. Osven toa, tojnain na donesuvaveto odlučivo gol emite administrativni sistemi, pretstavuvače preka za lokalnoto naselenie da gi vloži svoite investicije i energija vo razvoj na lokalnata zajednica.

Po usvojuvaveto na ustavni te amandmani vo 2001 godina, se nametna potrebata od donesuvaveto

Tabela 1.2: Izvorni nadležnosti na opštini te spored Zakonot za lokalna samouprava od 2002 godina

1. Urbano i ruralno planiranje	Planiranje, izdavanje dozvola za izgradnja objekata od lokalnog značaja, saglasno zakonot so koj se definiira gradnja i prostor i zemlja;
2. Zaštita i vodna sredstva i priroda	Merke za zaštitu od zagađivanja na vodi, vazduh i zemlja, zaštita na priroda od buka i od joni zračenja radijacija;
3. Planiranje i upravljanje lokalnog ekonomskog razvoja	Planiranje lokalnog ekonomskog razvoja; utvrđivanje razvojnih i strukturnih prioriteta, upravljanje lokalnom ekonomskom politikom; podrška na razvoj na malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima na lokalnom nivou, i u tom kontekstu učešće u osnovnom i razvoju lokalne mreže i institucija i agencija i promocija partnerstva;
4. Organiziranje i upravljanje komunalnim i infrastrukturom	Snabdevanje vodom za piće i industrijska voda, prečišćavanje atmosferske i otpadne vode; ulično osvetljenje, javna čista, sobi, transport i postupivanje komunalnog otpada i tehnološki otpad; organizacija javnog transporta, snabdevanje prirodnim gasom i električnom energijom, održavanje grobnice, krematorijuma i pogrebni uslugi, izgradnja i održavanje lokalnih puteva i ulica i povezana infrastruktura; izgradnja i održavanje zelenih površina; održavanje parkova, zelenih površina i rekreativnih površina; regulacija, održavanje i korišćenje rečnih korita u urbanim sredinama, opredeljenje i izgradnja puteva, mostova i drugih infrastrukturnih objekata;
5. Razvoj kulture i zaštita kulturnog nasleđja	Institucionalna i finansijska podrška na kulturne i institucije i projekte; negovanje folklorot, običaja, starih zanata i njihovih kulturnih vrednosti, organizacija kulturnih nastupa; poticanje na raznovidne specijalne forme stvaranja;
6. Razvoj sporta i rekreacija	Razvoj masovnog sportskog aktivnosti, organizacija sportskih nastupa, organizacija i izgradnja sportskih objekata, podrška na sportske asocijacije i organizacije;
7. Organiziranje i izgradnja objekata za socijalnu zaštitu i socijalnu pomoć	Dečji gradnja i domovi za stari (sopstvenost, finansijska, i investicijska i održavanje); obezbeđivanje socijalne zaštite i pomoći; dečja bezbednost i roditeljska zaštita; dečja posebna obrazovna i socijalna potreba; dečja od roditelja; bezdomna dečja; socijalno ugroženi dečci; zavisnici od droge i alkohola; podizanje svesti na javnost; smestavanje socijalno ugroženih i ostvaravanje prava na vaspitanje dečja na predškolskoj i na osnovnoj. Vršenjem navedenih nadležnosti i u saglasnosti sa Nacionalnom programom za razvoj socijalne zaštite;
8. Organiziranje i poboljšanje obrazovanja	Osnovna, finansijska i administrativna pomoć na osnovnoj i srednjoj obrazovnoj, u saradnji sa centralnom vlasti, u saglasnosti sa zakonom, organiziranje prevoza učenika i njihovo smestavanje u učeničke domove;
9. Organiziranje i izgradnja i održavanje mreže organizacija i objekata od javnog zdravstva	Upravljanje mrežom javnog zdravstvenih organizacija i objekata od javnog zdravstva zaštitu koja treba da pruži zastupanje lokalnoj vlasti u odboru na javno zdravstvenim organizacijama i javna sopstvenost, zdravstveno vaspitanje i unapređivanje zdravstva; preventivne aktivnosti, zdravstvena zaštita za radnike i zaštitu pri radu, zdravstveni nadzor i vodna sredstva, nadzor nad zaraznim bolestima; zaštita za pacijente i socijalne potrebe (na prim. mentalne bolesti, zloupotreba dečja, i tn.) i drugi oblici koji bi trebali biti utvrđeni zakonom;
10. Merke na zaštitu i spasavanje građana i materijalno od vojnog razaranja i prirodnih nepogoda	Podgotovke i merke na zaštitu i spasavanje građana i materijalno od vojnog razaranja, prirodne nepogode i drugih nesreća i posledice od istih;
11. Zaštita od požara	Zaštita od požara od strane teritorijalnih protupožarnih jedinica.

nov Zakon za lokalna samouprava⁹, so kojgi operacijski in zbirni ustavni te normi i sozdava osnovi za otpo-nuvawe na procesot na decentralizacija. Nadle`nosti te def inirani vo posledni ot Zakon za lokalna samouprava (2002 god.) }e stapat vo sila duri otkako }e bi dat elaborirani vo zakoni te za oddel ni te sektori , kako } to e Zakonot za osnovno obrazovani e, Zakonot za sredno obrazovani e, Zakonot za zdravstvena za} ti ta i Zakonot za soci jal na za} ti ta. Ti e pretstavuvaat gol em -ekor napred kon sistemu na razvi ena lokal na samouprava.

Novi ot zakon, donesen vo 2002 godi na, pretstavuva kval itetna promena vo odnos na prethodni ot, so gol em broj funkcii koi prethodno bea zaedni -ki , sega ve}e garanti rani kako i sklu-i vo izvorni op} tinski funkcii . I dejata za davawe pogol emi nadle`nosti na op} tinite imae cel da ja namali mo}ta na centralnata vlast i da sozda de kapaciteti na lokalnata samouprava za dejstvuvawe kako protivte`a na centralnata vlast. Od druga strana, so po-etokot na procesot na decentralizacija, centralnata vlast se osloboduva od tovarot na sekojdnevni te op} tinski obvrski . Cel ta na Zakonot e da ja zgol emi efikasnosta i da se obezbedat pobrzi , pokval itetni i poevtini uslugi za grajani te.

Spored Zakonot za lokalna samouprava od 2002 godi na, makedonski te op} tinite se samostojni vo regul iraweto i i zvr} uvaweto na aktivnosti od javen interes i lokalno zna-ewe, vo ramkite na zakonot. Ti e nadle`nosti se cel osni i i sklu-i vi i ne smeate da bi dat odzemeni od op} tinite i li ograni -eni , osven vo slu-ai te utvrdeni so zakon. Zakonot, isto taka, go promovira i na-el oto na supsidijarnost, odnosno, so drugi zborovi , pravoto na op} tinite vo ramkite na nivni te nadle`nosti da gi vr} at raboti te od javen interes i lokalno zna-ewe koi ne se i sklu-i -eni od nivnata nadle`nost i ne potpa}aat pod nadle`nost na centralnata vlast.

Op} tinite gi sproveduvaat svoi te nadle`nosti preku organite } to neposredno gi i zbraat grajani te, odnosno preku sovetot na op} tinita i gradona-al ni kot. Sovetot na op} tinita e predstavni -ki organ na grajani te, koj odl u-uva vo ramkite na op} tinski te nadle`nosti . Brojot na -l enovite na sovetot se utvrduva vrz osnova na brojot na `itel ite vo op} tinita i ne mo`e da bi de pomal od 9 i li pogol em od 33 (tabela 1-3). Novi ot zakon be} e i zmenet vo nasoka na zajaknuvawe na pozicijata na gradona-al ni kot: voveden e sl oboden predstavni -ki mandat – mandatot na gradona-al ni kot ne mo`e predvreme da se otpovika – so } to funkcijata na gradona-al ni kot se izdi ga na nivno na prof esi ja.

So zakonot na op} tinite im e dadena mo`nost da formiraat zaedni -ki administrativni tel a. Vo soglasnost so Zakonot, op} tinite imaat pravo i da zdru`uvaat sredstva i da osnovaat zaedni -ki slu`bi za za} tita na zaedni -ki interesi i vr} ewe zaedni -ki aktivnosti vo ramki te na nivni te nadle`nosti . Vo Makedonija postoi Zaedni ca na edinici te na lokalnata samouprava, i ako taa ne preraska vo faktor na za} tita na interesi te na op} tinite i vi stinska protivte`a na centralnata vlast.

Zakonot za lokalna samouprava e zakon koj, barem normativno, ja pribli`uva Makedonija pobl i zu do evropski te standardi .

Fi nansi rawe

Fi nansi skata sostojba zavisi od vkupni ot fi nansi ski kapacitet na zemjata, od ednostavna pri -i na } to lokalnata vlast gi ostvaruva pri hodi te od ekonomski ot sektor, kako i od grajani te, koi pla}aat nadomestoci za razni te komunal ni i administrativni uslugi . I ako ekonomski te faktori ne se edinstveni ot kri terium, te} ko e da se postigne fi nansi ska samostojnost vo sostojba koga

Tabela 1.3: Broj na -l enovi na op} tinski te sovete

<i>Broj na `itel i</i>	<i>Broj na -l enovi na op} tinski te sovete</i>
<i>Do 5,000</i>	<i>9</i>
<i>5,001 do 10,000</i>	<i>11</i>
<i>10,001 do 20,000</i>	<i>15</i>
<i>20,001 do 40,000</i>	<i>19</i>
<i>40,001 do 60,000</i>	<i>23</i>
<i>60,001 do 80,000</i>	<i>27</i>
<i>80,001 do 100,000</i>	<i>31</i>
<i>Nad 100,000</i>	<i>33</i>

bruto doma ni ot proizvod po  itel e relativno nizok, kako  to e slu-ajot vo Makedonija. Spored toa, se o-ekuva lokalni te samoupravi da se soo-at so nedostignafianski sredstva i, verojatno, so namalena fianska avtonomija. Drug gol em preduslov za fianska sigurnost e malou-estvo na neformalni ot sektor vo vkupnata ekonomija. Ova e gol em predizvik za Vladata, poradi toa  to neformalni ot sektor vo zemjata e zna-ena i dano-ni ot potencijal se u te ne e cel osno iskori sten.

Makedonski te lokalni vl asti imaat odredeni dano-ni pri hodi (danok na imot, danok na nasledstvo i podarok i danok na promet so nedvi  nosti i prava) koi generiraat nezna-itel-ni sredstva za lokalni te vl asti, za  to najkvalitetni te izvori na sredstva, danoci te povrzani so ekonomski aktivnosti (DDV, akcizi, danok na promet, danok na personal en dohod), se dostapni samo za centralnata vl ast. Ova e u te eden faktor  to pri donesuva za fianskata nedovolnost na makedonskata lokalna samouprava. Vo Makedonija postojat nekolku buxetski fondovi nameneti za razli -ni lokalni potrebi, od koi neкои bea vo funkcija na ekvili zacija Najva  ni ot odnive Fondot za razvoj na stopanski nedovolno razvi eni te podra-ja, osnovan so cel da im se pomogne na najsi roma  ni te, nedovolno razvi eni ruralni podra-ja. Sepak, od pove  e pri -ini, ovoj fond nema kapacitet i dramati -no da go intenzi vira ruralni ot razvoji vo zna-itel na mada gi namali razli kite me  u urbani te i ruralni te podra-ja vo ramki te na op  tini te. Kako prvo, Fondot ne raspolaga  e so dovolno sredstva, za  to, od 1994 godi na, koga be  e osnovan, pokriva  e sredstva koi pretstavuvaat 0,3 procenti od bruto doma  ni ot proizvod na zemjata, pa duri i samo 0,1 otstvo vo vreme to na osnovaweto. Ponatamu, ne postoeja objekti vni kri teriumi za pri ori tetna alokacija na sredstvata, a gradona-alnici te i -lenovite na sovetot se  al eadeka vrz odluki te vl i jaat parti ski te i teresi (Vidi ramka 1.2).

Postojat i probl emi vo raspredel bata na lokalni te pri ho-

di. Spored empiri ski te i stra  uvawa¹⁰, postojat seri ozni probl emi me  u centralnata i lokalni te vl asti vo vrska so raspredel bata na sredstvata  to gi pri bi raat dr  avni te organi za potrebi te na lokalnata samouprava. Spored toa i stra  uvawe, lokalni te organi, osobeno gradona-alnici te, ne se dovolno i nformirani za iznosot na pri brani te sredstva. Vo taa smi sla, ni vni te race se -esto vrzani vo odnos na pl anirawe nasvoite aktivnosti. Tie organi se somnevaat deka vo op  tini te ne se pref rli aat si te pri brani sredstva i deka dr  avni te dano-ni slu  bi ne uspevaat da gi utvrdat si te mo  nosti za napl ata na pri hodi te sodr  ani vo Zakonot. Zaklu -okot e deka dr  avni te ograni se i sklu -itel no neefi -kasni vo napl ata na pri hodi te.

Ramka 1.2: Izvori na pri hodi na lokalnata samouprava

1. Danoci ¹¹:

- Danok na imot,
- Danok na nasledstvo i podarok,
- Danok na promet so nedvi  nosti i prava.

2. Taksi (nadomestoci) i drugi pri hodi :

- Zemji  na taksa (nadomestok za koristeve grade  no zemji  te),
- Komunal na taksa (nadomestok za ureduvawe grade  no zemji  te),
- Taksi za pri hod od sopstveni mot i tn.,
- Dobi vka na javni te pretpri jatija osnovani od edini ci te na lokalnata samouprava (nadomestok za usl ugi na lokalnata samouprava / lokal en javen prevoz, vodosnabduvawe, kanal -izacija, sobi rawe otpad i tn.),

3. Sredstva dobi eni od dr  avni organi i agenci i :

- a) Fond za razvoj na nedovolno razvi eni podra-ja, koj gi vkl u-uva  e ekonomski nedovolno razvi eni te op  tini i speci -fi -ni podra-ja, t.e. ri dsko-pl aninski te i pograni -ni te i kompaktno zaostanati te (podocna i sklu -itel no nerazvi eni) sel a. Toa be  e pove  enamenski fond, koj go pokriva  e u-estvoto vo grantovi  to gi dodel uva  e i stoi menata agenci ja (koja podocna be  e prei menuvana vo *Biro*) za razvoj na stopanska i nestopanska i nfrastuktura (izgradba na pati  ta i vodovodni mre  i, el ektri fi kacija, po  tenska i tel ef onska i nfrastuktura, u-ili i  ta, zdravstveni stani ci i tn.), premi i za novootvoreni rabotni mesta i sl .;
- b) Programa za izgradba, rekonstrukcija, odr  uvawe i za  tita na lokalni pati  ta i ul i ci, koja slu  e  e za navedenata namena vo si te edini ci na lokalna samouprava;
- v) Programa za izgradba na vodovodna mre  a vo Makedonija, koja slu  e  e za izgradba, popravki i odr  uvawe na vodovodnata i kanal izacija skata mre  a vo si te edini ci na lokalnata samouprava;
- g) Buxetski transf eri, so koi gl avno se zajaknuva  e fianski ot kapacitet na lokalnata admi ni straci ja.

4. Donaci i ;

5. Lokal en samopri dones (i vo rabotna raka i kako fianski sredstva).

Op{ to zemeno, kako posl edi ca na f i nansi ska ta nedovol nost i nedovol nata f i nansi ska avtonomija, makedonski te edi ni ci na l okal na samouprava se vo nezav i dna sostojba – soo-eni se so f i nansi ska zavi snost od dr` avata, od edna, i so nedostig na i nstrumenti za zadovol uvawe na l okal ni te potrebi, od druga strana. I sto taka, za takvata sostojba pri donesuvaat i neednakvi te stapki na razvoj meju razli -ni te op{ ti ni .

Teri tori jal na podel ba i sostav na op{ ti ni te

Postojnata teri tori jal nata podel ba se soo-uva so te{ koti i kako rezul tat na ograni -eni te -ove-ki resursi na mal i te op{ ti ni vo Makedonija. Spored statisti -ki te podatoci od popi sot od 2002 godi na, vo Makedonija postojat pet op{ ti ni so broj na ` i tel i ne pogol em od 1 000, 23 op{ ti ni i maat od 1 001 do 3 000 ` i tel i i 19 op{ ti ni vo koi brojot na ` i tel i se dvi ` i od 3 001 do 5 000. I meno, koga op{ ti nata i ma pomal ku nadl e` nosti, kako { to e toa slu-aj vo momentot, od koi izgradbata i odr` uvaweto na l okal nata i nf rastruktura se osnovni te akti vnosti, toga{ i najmal ata op{ ti na e vo sostojba da gi re{ avati e probl emi, so ogl ed na toa { to procesot na odl u-uvawe vo vrska so ti e nadl e` nosti ne e mnogu kompl i ci ran i ne bara vi soki kval i f i kaci i ni tu od pretstavni ci te na l okal ni te vl asti, ni tu od l okal noto nasele ni e. No, koga op{ ti nite }e i maat pro{ i reni nadl e` nosti, kako { to e utvrdeno so Zakonot za l okal na samouprava od 2002 godi na – vkl u-uvaj}i i nadl e` nosti povrzani so ekonomski ot razvoj, obrazovani eto i zdravstvoto – najmal i te op{ ti ni }e nemaat ni kri ti -na masa na -ove-ki, ni f i nansi ski resursi, pa, spored toa, }e nemaat dovol no kapaci teti da gi re{ avaat op{ ti nski te probl emi.

Op{ ti nite sostaveni od urbani i rural ni nasele bi, i sto taka, se soo-uvaat so speci f i -ni probl emi vo upravuvaweto so ni vni te resursi i l i so neednakvo raspredel eni resursi (kako { to e o-igl edno vo 37 od sega{ ni te 123 op{ ti ni). Probl emot vsu{ nost se slu-uva koga gradot, kako domi nant en centar na op{ ti nata i poradi brojnosti na nasele ni eto i gol emi ot broj pretstavni ci vo l okal ni te organi, e vo sostojba da ja nametne svojata agenda, odnosno da i zdejstvuv a i spolnuvawe na svoi te potrebi za smetka na potrebi te na rural ni te sredi ni. Ova e poseben slu-aj na „vl adeewe na mnozi nstvoto“, pri { to demokrat ski te mehani zmi ne sodr` at garanci i za mal ci nski te i interesi i se svedeni na bezna-ajni f ormal i sti -ki proceduri. Ako ne se vospostavat pravi l ni mehani zmi za garanti rawe na mal ci nski te i interesi (bez ogl ed kako se def i ni rani mal ci nstvata – vrz osnova na urbana/rural na, etni -ka i l i rel i gi ozna pri padnost), ` el bata za homogena zastapenost bi mo` el a da dovede do nekontrol i rana podel ba na po{ i roki te enti teti

na enti teti koi se pomal i, no nesposobni da opstojat i neodr` l i vi.

Na sli -en na-in, i vo etni -ki me{ ani te op{ ti ni, l okal noto mnozi nstvo (bez ogl ed dal i se etni -ki Makedonci i l i etni -ki Al banci) ne bi trebal o da bi de vo sostojba da ja di kti ra agenda ta na op{ ti nata.

Stepeni na l okal nata samouprava

Makedonija i ma ednostepena l okal na samouprava, { to si do teri tori jal nata podel ba vo 1996 godi na be{ e vo soobraznost so nejzi nata l okal na organi zaci ska struktura. Postojni te 34 o{ ti ni go vkl u-uvaa gradot so okol ni te sel a, so { to se obezbeduva{ e i nterna koordi naci ja na l okal ni te obvrski. Osven toa, spi sokot na l okal ni nadl e` nosti be{ e mnogu mal, pa, taka, ednostepeni te l okal ni vl asti mo` ea da rabotat ef i kasno.

Mejutoa, so teri tori jal nata podel ba od 1996 godi na se vovedoa odredeni izmeni, koi nei zbe` no vl i jaeja vrz ef i kasnosta na ednostepena l okal na samouprava. I zmeni te dovedoa do zgol emuvawe na brojot na op{ ti ni, { to zna-i deka tie stanaa pomal i po teri tori ja i nasele ni e. Teri tori jal nata podel ba i ma{ e i prednosti – pomal i te obl asti ovozm` uvaa pogol em stepen na i nterna komuni kaci ja, pomal a vnatre{ na bi rokra ti ja i, so toa, zgol emeno i nteresi rawe na gra| ani te za vkl u-uvawe vo l okal ni ot razvoj. Sepak, tokmu taa ednostepena l okal na samouprava poka` uva ograni -eni sposobnosti pri obezbeduvawe usl ugi kako l okal en javen prevoz, vodosnabduvawe i drugi usl ugi koi ne potpa| aat pod nadl e` nosta na edna op{ ti na, tuku bara aran` mani i konsul taci i meju nekol ku op{ ti ni. Osven toa, novi te nadl e` nosti (na pr., ekonomski, obrazovni i nadl e` nosti vo obl asta na soci jal nata za{ ti ta) { to treba da se vovedat vo novi ot si stem na l okal no upravuvawe vo Makedonija vo tekot na 2005 godi na, }e predi zvi kaat probl emi so rakovodeweto, za{ to obvrski te na sovetni ci te i gradona-al ni ci te }e se zgol emat nekol kukratno. Taka, ednostepeni ot si stem na l okal nata samouprava mo` e da bi de nedovol na ramka za opti mal no f unkcioni rawe na si stemot na l okal no upravuvawe.

^ove-ki te resursi i svesta na gra| ani te

Spored spomenatoto i stra` uvawe za f unkcioni raweto na si stemot na l okal na samouprava¹², vo raboteweto na l okal ni te vl asti postojat zna-i tel ni sl abosti, kako rezul tat na nedostigot na ve{ ti ni, odgovornost, i l i pak moti vaci ja. Na-i not na koj rabotat gradona-al ni ci te i soveti te ne pretstavuva sl edewe na zaedni -ka vi zi ja za razvojot na l okal nata zaedni ca, tuku na del umni interesi na poedi nci. Osven toa, odgovori te vo vrska so l okal nata admi ni straci ja se pokazatel na nedostig na ve{ ti ni i

profesionalizam vo spravuvaweto so stranki te (vi di str. 103 vo Pri logot). General no, zaedni -ki i meni tel e deka site op{tini se soo-uvaaat so nedostig na određen kvalifi kivan kadar, a novite op{tini so nedostig na personal voop{to.

Gra|anite se svesni za va`nosta na lokalnite izbore, za {to dokaz e odyi vot od 60% na posl ednite lokalni izbore (septemvri 2000 god.). Site drugi mo`nosti za ni vno vkl u-uvawe vo lokalnite procesi ostanuvaat nei skori steni; gra|anite poradi razli -ni pri -ini ne gikori stat site formi na neposredno u-estvo, kako {to se gra|anski te i ni cijati vi, javni te sobiri i referendumi te. (Vi di tabela 3 vo Pri logot str. 103) Osven toa, kako rezultat na politikata na op{tinite da ne izbi raat nadvore{ni -lenovi vo ni vni te pomo{ni organi ili komiteti, gra|anite se iskl u-eni od lokalnite procesi, taka {to toj zna-i tel en razvoen potencijal ne e iskoristen.

Nedovol noto ni vo na profesional na podgotvenost -i na konstuti encata vo odnos na poznavaweto za toa {to zna-i demokratija na lokalno ni vo i koi se ni vni te prava ili na lokalnite politi -ari - navestuva potreba od obmislena rabota na podobruvawe na „kul turata na lokalno upravuvawe“. Najdobri ot pri od vo taa smisla e „u-eweto preku aktivnosti“, pri {to lu|eto mo`at da gi otkrijat beneficiite od sopstvenoto i ndi vi dual no vkl u-uvawe i u-estvo. Iskustvata na drugi zemji doka`uvaat deka konkretnite lokalni proekti sprovedeni so u-estvo na gra|anite vo site ni vni fazi, po-nuvaj}i od podgotvuvaweto na proektot, sproveduvaweto, procenkata i re{avaweto specifi -ni pra{awa od lokalno zna-ewe e najdobri ot na-in za edukacija na gra|anite. Takvite proekti zdru`uvaat razli -ni interesni grupi, ako se sprovedat so u-estvo na gra|anite, bi mo`ele da ja promoviraat kul turata na konsenzual no odl u-uvawe, koe e kl u-no vo raznoobraznite, mul tietni -ki op{testva koi mi nal e ni z neodamne{en konfli kt.

Mo`nosti za efekti vna lokalna samouprava vo Makedonija

Site pra{awa na lokalno upravuvawe, vkl u-uvaj}i gi pravni ot status, nadl e`nosti te i finansiraweto, se regul irani vo Ustavot na Makedonija i negovite amandmani i so mnogobrojni

Ramka 1.3: [to e toa efekti vna lokalna samouprava?

Efekti vna lokalna samouprava e samouprava koja{to vo gol ema mera gi zadovol uva oni e potrebi na gra|anite {to i maat lokal no zna-ewe. Efekti vnata lokalna samouprava e proi zvod na strategijata i akti vnosti te na dr`avni te vl asti i lokalni te strukturi, so ogl ed na toa {to dr`avata:

Gi regul irana formata i na-i not na funkcioni rawe na lokalni te vl asti, {to zna-i deka central nata vl ast ja prof il i raat lokal nata samouprava (gi utvrduva nejzini te organi i organizacii, na-i not na ni vno osnovawe i rabotewe i tn.);

Go koordini ra ili usoglasuva nejzini ot razvoj. Toa zna-i nadzor vrz uslovi te i razvojot na edinici te na lokalna samouprava i prezemawe merki za ni vno i ntenzi vi rawe ili balansi rawe (namal uvawe na razli ki te me|u porazvi eni te i pomal ku razvi eni te op{tini);

Ja kontrol ira rabotata na edinici te na lokal nata samouprava i prezema merki vo sl u-aj na ni vno nefunkcioni rawe.

So svoite vkupni kapaciteti, dr`avata vo gol ema mera go podobruva funkcioni raweto na si stemot na lokalna samouprava.

zakoni. Ustavni ot i zakonski ot status na lokalnata samouprava vo Makedonija ovozmouva stabilnost i odr`livost na strukturata.

Organi na lokalnata vl ast se sovetot na op{tinitata i gradona-al ni kot. Gradona-al ni kot e toj {to gl avno podnesuva i ni cijati vi i raboti so svojata admi ni stracija vo podgotvokata na lokalni akti i odl uki. Otkako ti e }ebi dat doneseni od sovetot, povtorno gradona-al ni kot e toj {to gi sproveduva. Taka, strukturata na upravuvawe so lokalni te edinici e so stri ktna podel ba na vl asta, so zasebni normativni (pravni) i izvr{ni funkcii. Zakonot za lokalna samouprava go regul ira statusot i nadl e`nosti te na sovetot na op{tinitata i gradona-al ni kot. Lokalni te organi i maat pravo i sl oboda da gi opredel uva organite so ni vni te lokalni nadl e`nosti, strukturata na admi ni stracijata (broj na oddel eni ja, broj na vraboteni), brojot i vi dot na komisi i na sovetot, spored utvrdeni te i nterni potrebi. Taka, op{tini te se karakteriziraat so zna-i tel na organizaciska nezavisnost.

Postoi cel osna personal na samostojnost, {to zna-i deka mehani zmi te na izbi rawe i nazna-uvawe ne ostavaat prostor za me{awe od centralnata vl ast vo odnos na operativni te raboti.

Umerenata kontrola na dr`avata se sveduva na legiti mnosta, a ne na sami te aktivnosti na lokalni te vl asti. Neme{aweto vo lokalni te raboti, od edna, i i nsi sti raweto na legiti mnost i kontrola od dr`avata, od druga strana, ovozmouva na toj na-i n dr`avata da se fokusi ra na za{titata na pravata na gra|anite i efekti vno to funkcioni rawe na cel okupni ot politi -ki i praven si stem.

Ramka. 1.4: Ohridski ot ramkoven dogovor kako preventiva na mejuetni -ki konflikti i preduslov za evroatlantska i integracija na Makedonija

Ohridski ot ramkoven dogovor (ORD) otvori nova stranica vo politika istorija na Makedonija, kako postkonfliktna ramka za izgradba na demokratsko i multietni -ko op{testvo. Dvata glavni stolba na ORD bea i prodol`uvaat da bidat sledneste:

Kraj na voeni te dejstvija, i

I zgradba na mirna, demokratska i multietni -ka Makedonija.

I ako prvi ot delbe{e realiziran so samoto potpi{uvawe na ORD, vtori ot stolba ostanuva eden od glavni te politiki -ki predizvici, {to treba da se re{i preku kontinuirana implementacija na dogovorot, {to zapo-na vo 2001 godina.

Gl edan od politiki aspekt, ORD obezbeduva bezbednost i nezavisnost, suverenitet i nepromenljivost na teritorijalni ot integritet na Makedonija; vo ramkite na samata Makedonija, so Dogovorot be{e definirano novo demokratsko ureduvawe, zasnovano vrz principite na multietni -nost. Makedonija }e prodol`i da bidet unitarna, no ne i monoetni -ka dr`ava, ne federalna dr`ava, mejutoa dr`ava so povisok stepen na decentralizacija. Toa zna-i deka, namesto podelenae etni -ki grani ci, Makedonija }e mora da funkcioni ra kako edinstvena demokratska i multietni -ka dr`ava na ednakvi grajani . Namesto etni -ka omraza i netrpelivost, ORD go i nauguri ra model ot na mejuetni -ka tolerancija.

Ustavni te izmeni od 2001 godina bea pravna pri mena na ovoj nov politiki -ki pristap vo edna Makedonija so evropsko lice, so odredeni napredni standardi : vo oblasta na multietni -ka zastapenost i mehанизmite na odl u-uvawe; decentralizacija; oficijal nata upotreba na jazicite i azbukite; dr`avjanstvo i upotreba na nacionalnite simboli ; nekoj od ovie raboti dotoga{ ne postoeja vo ustavnata praktika na zemjata.

Ovie novi ustavni kategorii so koi se konstucionalizirane{e ohridskata politiki -ka filiozofija ne treba da se sfatat kako me{awe na mejunarodnata zaednica, tuku kako na-in za za-uvuvawe na Makedonija kako cela, nezavisna i suverena dr`ava. Be{e izmenet nejzini ot Ustav namesto da se menuvaat nejzinite grani ci; namesto da se menuva mejunarodni ot praven status, taa demokratski go izmeni svoeto vnatre{no politiki -ko ureduvawe. Spored toa, gl edano od politiki aspekt, ORD treba da se sfati kako preduslovi kako del od op{tata strategija na Makedonija za pristap i`uvawe kon evroatlantskoto semejstvo, predi spolnuvawe na kri teriumite od Kopenhagen. Se -ini deka ORD e politiki -ka ramka za patot na Makedonija kon EU i NATO. Kako politiki -ki dokument, koj gi inkorporira evroatlantskite vrednosti vo pogled na mejuetni -ki te probl emi , dogovorot e zasnovan vrz sledneste principii :

- Pomiruvawe i integracija na konfliktnite elementi na op{testvoto;
- Celosna i integracija na grajani te vo dr`avata;
- Pogol em stepen na vkl u-enost na grajani te od nemnozi nskite zaednici , osobeno na etni -ki te Al banci ;
- Pozitivna diskriminacija, kako model za nadmiruvawe na multietni -ki te tenziii {to mo`e da proizlezat od rigidno nametnuvawe na sistemot na mnozinstvo;
- Edinstvo so raznovidnost, kako model koj poka`uva kako mo`e da funkcioni ra obedito multietni -ko i heterogeno op{testvo;
- Ne samo formalni prava, tuku realna ednakvost na grajani te, bezogled na polot, nacionalnosta, jazikot i l i rel igijata;
- Pogol emo u-estvo na grajani te koi pripa{aat na nemnozi nski zaednici , osobeno na etni -ki te Al banci , vo site sferi na javni ot`i vot;
- Decentralizacija na dr`avnata vlast na funkcionalen na-in, kako preventiven model za odbegnuvawe na eventualni teritorijalni modeli za re{avawe na etni -ki te probl emi .

Spored toa, procesot na decentralizacija (koj, kako {to mo`e da se vidi , e odl o`en za januari 2005 godina) ne treba da se do`i vuva kako federalizacija na Makedonija. Sosema sprotivno, decentralizacijata na dr`avata so pogol emo u-estvo na grajani te i nivna zastapenost na lokalno nivno mo`e da bidet preventiven pristap vo izbegnuvaweto idni mejuetni -ki tenziii .

Prof. d-r. Bl erim Reka, Rakovodi tel na katedrata za javna administracija, Univerzitet na Jugoslovena Evropa, Tetovo.

Ramka 1.5: Uprava-ki i koordi nati vni strukturi vo procesot na decentral i zaci ja

Rabotnata grupa za decentralizacija so koja pretsedava Dr`avni ot sekretar pri Mi ni sterstvoto na l okal na samouprava, e odgovorna za formul i rawe na predlozi te i i ni ci jati vi te povrzani so prenosot na nadl e`nosti , rakovodeve so nadl e`nosti te, usvojuvaweto na zakoni te utvrdeni so Programata i poli ti kata na rabotewe vo procesot na decentral i zaci ja.

Koordi nati vnoto telo za decentral i zaci ja so koe pretsedava mi ni sterot za l okal na samouprava, e odgovorno za davawe nasoki , soveti i ramki vo vrska so akti vnosti te vo procesot na decentral i zaci ja, kako poddr{ ka na rabotnata grupa i vkl u-eni te mi ni sterstva.

Zameni k-premi erot na Makedoni ja, odgovoren za procesot na decentral i zaci ja i mi ni sterot za l okal na samouprava, gi prezenti ra prethodno dogovoreni te stavovi pred VI adata.

I nsti tucional na ref orma i decentral i zaci ja

U{ te vo 1999 godi na, VI adata ja vkl u-i decentral i zaci jata vo svojata agenda na ref ormski pri ori teti . Na pra{ aweto mu be{ e dadena u{ te pogol ema te`ina so Ohridski ot ramkoven dogovor od 2001 godi na. Decentral i zaci jata e kl u-en el ement od dogovorot i ima osobeno zna-i tel no mesto vo tri godi { ni ot akci onen pl an so koj se obezbeduva negovoto sproveduvawe.

Decentralizacijata e strate{ ka cel za Makedoni ja i za nejzno ostvaruvawe e potrebna posvetenost i na central nata i na l okal ni te vl asti . Za toa se potrebni i poddr{ kata i u-estvoto na si te gra|ani na Makedoni ja koi go pri fa ti le procesot, kako i poddr{ kata i asi stenci jata vo negovoto sproveduvawe od me|unarodnata zaedni ca, me|unarodni te programi , organi zaci i i i nsti tuci i . Od najgol ema va`nost za decentral i zaci jata vo Makedoni ja e postoeweto koordi ni ran pri od na razl i -ni te f aktori na razvojot.

Cel ta na decentral i zaci jata e l okal nata vl ast da se pri bli `i do gra|ani te, da se ovozmo` i poef i kasno ref avawe na l okal ni te probl emi , povi soko ni vo na u-estvo na gra|ani te vo upravuvaweto so l okal ni te raboti , zgol emena trans-

parentnost i namal uvawe na korupci jata vo upravuvaweto.

Vo makedonski kontekst, decentral i zaci jata, pod uslov da e naso-ena kon zgol emeno u-estvo na javnosta i ednakva zastapenost na si te etni -ki grupi , mo` e da pomogne vo i zbegnuvaweto i dni me|uetni -ki konfl i kti .

Vo 2003 godi na, VI adata ja usvoi „Operativnata programa za decentral i zaci ja“. Cel ta na programata e da se utvrdat akti vnosti te vo obl asta na decentral i zaci jata i da se prenesat nadl e`nosti te od dr`avni te organi na op{ ti ni te.

Programata sodr` i lista na zakoni { to treba da ovozmo` at prenesuvawe na nadl e`nosti te, sogl asno -l enot 22 od Zakonot za l okal na samouprava (38 zakoni); zakoni so -ija pomo{ }e se zaokru` i si stemot na l okal na samouprava – f i skal na decentral i zaci ja, teri tori jal na reorgani zaci ja, l okal ni i zbori , u-estvo na gra|ani te vo procesot na odl u-uvawe i tn. (12 zakoni); organi nadl e`ni za podgotovka na zakoni te, rokovi te i upravuvaweto, kako i koordi nati vna struktura vo procesot na decentral i zaci ja.

VI adata i ZELS potpi { aa Dogovor za sora botka vo 2003 godi na, vo koj gi uredi ja me|usebni -

Ramka 1.6: Determi nanti na ef ekti vnata l okal na samouprava

Dol unavedeni te se kl u-ni te f aktori { to vl i jaat vrz ef ekti vnosta na l okal nata samouprava i l i vrz l okal ni ot razvoj:

Lokal nata samouprava treba da ima **nezav i sen status vo poli ti -ki ot si stem**, koj go garanti raat Ustavot i zakonot;

**Real ni te nadl e`nosti na l okal nata samouprava treba da bi dat rel evantni i adekvatni** , odnosno da se zasnovaat vrz zna-ajna raspredel ba na nadl e`nosti te me|u central nata i l okal ni te vl asti . Na l okal nata samouprava ne treba da í se del egi raat nadl e`nosti { to ne e vozmo` no da se vr{ at (kako { to se voena za{ ti ta na teri tori jata na zemjata vo sproveduvaweto na nejz na ta nadvore{ na poli ti ka);

Lokal ni te vl asti treba da i maat **pri stap do fondovi** dovol ni za vr{ ewe na del egi rani te nadl e`nosti i spored i znos i spored vi d;

Organi te i organi zaci i te na l okal nata samouprava i maat **personal na nezav i snost**, no se pak ne se **nadvor od kontrol ata na central nata vl ast**;

So ogl ed na toa { to ni vni te ovl astuvawa proi zl eguvaat od gra|ani te, ti e snosat **odgovornost pred l okal ni te konsti tui enti** . U-estvoto na gra|ani te vo rabotata na l okal nata samouprava, spored toa, e zadol ` i tel en preduslov za ni vna ef i kasnost.

te odnosni vo pogl ed na koordi naci jata na akti vnosti te povrzani so pl ani raweto, programi raweto i impl ementaci jata na pol i ti kata za zavr{ uvawe na reformi te vo l okal nata samouprava i procesot na decentral izaci ja.

Nekoi od rokovi te utvrdeni vo „Operati v-nata programa za decentral izaci ja“ ve}e se poka` aa kako preambi ci ozni , { to kako posl edi -ca doveduva do zastoj vo konci pi raweto na prav-nata ramka za sproveduvawe na procesot na decentral izaci ja.

Osven podgotvuvaweto nacrti na zakonski te dokumenti vrz osnova na koi }e se i zvr{ i prenosot na nadl e` nosti , od osobena va` nost e sproveduvaweto obuka na l okal nata admi ni straci ja i l okal ni te sl u` ben i ci , so cel pokval i tetno i zvr{ uvawe na mnogobrojni te nadl e` nosti i

obvrski { to }e bi dat preneseni . Osobeno se potrebni obuki od obl asti te na pl ani rawe na razvojot, f i nansi ski ot menaxment i upravuvaweto so programi . Na op{ ti ni te i m e potrebna pomo{ i vo organi zaci skoto prestrukturi rawe na l okal nata admi ni straci ja, za da mo` at da odgovorat na zgol emeni ot obem na odgovornosti .

Poradi strate{ kata opredel ba da stane zemja--l enka na EU, Makedoni ja }e se soo-i so naporen peri od na kompl eksni reformi vo si te sferi na pol i ti -ki ot i ekonomski ot si stem.

Reformata na l okal nata samouprava, kako edna od ti e reformi , e konti nui ran proces { to }e se sl u-i vo naredni ot peri od, kako edna od pretpostavki te za op{ t ekonomski razvoj i usoglasuvawe na pravni ot si stem na Makedoni ja so l egi sl ati vata na Evropskata Uni ja.

1. Gordana Si l janovska-Davkova, VI adi mi r Mi tkov: Lokal na samouprava, Magor, Skopje, 2000, str. 17.
2. Op{ t zakon za narodni odbori , Sl u` ben vesni k na FNRJ, br. 43-46.
3. Op{ t zakon za narodni odbori , Sl u` ben vesni k na FNRJ, br. 49-49.
4. Vo ovoj kontekst, kl asi -ni te nadl e` nosti se odnesuvaat na nadl e` nosti ori enti rani kon zadovol uvawe na komunal -ni te i kul turni te barawa na l okal noto nasel eni e i negovi te barawata povrzani so soci jal na gri ` a, vkl u-uvaj}i i odr` uvawe javen red na teri torijata na op{ ti nata, za{ ti ta od po` ari , za{ ti ta od popl avi i drugi el ementarni nepogodi i tn.
5. Rai -evi }, Bo` i dar/Mi jatovi }, Bo{ ko, „Jugosl ovenski ot f i skal en si stem“, od Probl emi te na reformata na ekonomski ot si stem na Jugosl avi ja, Gl obus, Zagreb, 1989.
6. Gordana Si l janovska Davkova, Op{ ti ni te meju l egi sl ati vata i real nosta, doktorska di sertaci ja odbraneta vo Qubqana, Sl oveni ja, 1994.
7. Ni voto na razvoj na ovi e op{ ti ni e i zmereno spored 13 i ndi katori : pri roden rast, naci onal en pri hod, vkupen broj na nevraboteni i vo stopanski ot i vo nestopanski ot sektor, vkupnata povr{ i na (gol emi na) na stanbeni ot f ond, trgovi ja-ta na mal o, brojot na turi sti , brojot na avtomobi l i , vkupni ot broj na radi o i TV pretpl atni ci , brojot na zapi { ani studenti i tn.
8. Proekt „Osnovni probl emi i pati { ta na razvoj na op{ ti ni te vo Republ i ka Makedoni ja“, 1981-1986 god., ci ti rano od Lokal nata samouprava od Gordana Si l janovska-Davkova and VI adi mi r Mi tkov, Magor, Skopje 2000, str. 151
9. Zakon za l okal na samouprava, Sl u` ben vesni k 2002, 5/2002.
10. Zakonot za l okal na samouprava od 1995 god. go def i ni ra i danokot na promet so stoki i usl ugi kako i zvor na pri ho-di , no toj danok ne e el abori ran so drug zakon i , kako takov, ostana nei skori sten mo` en pri hod na l okal ni te vl asti .
11. Najseopf atnoto i stra` uvawe vo taa obl ast e del od proektot Funkci oni rawe na si stemot na l okal na samoupra-va, sprovedeno od strana na l nsti tutot za soci ol o{ ki i pol i ti -ko-pravni i stra` uvawa od Skopje, vo tekot na 2000 godi na.
12. „Funkci oni rawe na si stemot na l okal na samouprava“, l nsti tut za soci ol o{ ki , i pol i ti -ko -pravni i stra` uvawa od Skopje, vo tekot na 2000 godi na.

I ndeksot na ~ovekov razvoj (HDI) e i ndi kator na prose~ni te dosti gnuvawa vo obl asta na osnovni ~ove~ki sposobnosti (~ovekov razvoj)¹. Toj se zasnova na tri komponenti i ne e i skli u~ivo f okusi ran na ekonomskata bl agosostojba – kako { to mo` e da bi de vo sl u~ajot so bruto naci onal ni ot dohod<sup>2</sup>. Ne postoji avtomatska povrzanost pomeju porastot na dohodot (BDP) i ni voto na ~ovekov razvoj (HDI). Dohodot po ` i tel mo` e da raste, no toj rast mo` e da ne dovede do podobruvawe na kval i tetot na ` i veewe. Mo` e da se sl u~i i sproti vnoto – i ndeksot na ~ovekov razvoj da raste, a dohodot po ` i tel da opa|a i l i da stagni ra, kako { to e sl u~ajot vo Makedoni ja. No, op{ to zemeno, rastot na dohodot po ` i tel pri donesuva kon soodvetno poka~uvawe na ni voto na ~ovekovi ot razvoj.³

KONCEPTOT NA ^OVEKOVI OT RAZVOJ

^ovekovi ot razvoj e def i ni ran kako proces na zgol emuvawe na i zbori te na poedi necot: mo` nosti te ~ovekot da i ma dol gi i zdrav ` i vot, da i ma podobro obrazovani e i da i ma pri stoen ` i voten standard.

I zbori te na l u|eto ne se i scrpuvaat so spomenati te f aktori . Osobeno se va` ni i drugi te, „dopol ni tel ni“ komponenti , kako { to se pol i ti ~kata sl oboda, zagaranti rani te ~ovekovi prava i ~ovekovata si gurnost, koi , od svoja strana, vr{ at postojan pri ti sok za nadopol nuvawe i nadgradba na konceptot. Vo po{ i roka smi sl a, konceptot na ~ovekov razvoj mo` e da se def i ni ra kako razvoj na l u|eto, razvoj zaradi dobroto na l u|eto i razvoj od l u|eto.⁴

Razvojot zaradi dobroto na l u|eto e povrzan so raspredel bata na dohodot; toj e pokazatel dal i i kol ku ekonomski ot razvoj, ~i j generator se sami te l u|e, e ramnomer no di stri bui ran meju poedi nci te. Neednakvosta vo raspredel bata na ekonomski ot rast dol goro~no zna~i neednakva raspredel ba na kval i tetot na ` i veewe meju l u|eto.

Razvojot od l u|eto e neposredno povrzan so sozdavaweto mo` nosti za akti vno u~estvo na l u|eto vo sopstveni ot razvoj. Vsuf nost, i strategi i te za odr` l i v ~ovekov razvoj go stavaat akcentot na sozdavawe produkti vni rabotni mesta. Vo tekot na eden dol gi peri od, postoe{ e op{ to veruvawe vo ekonomskata l i teratura deka potti knuvaweto na ekonomski ot rast preku porastot na real ni ot BDP nei zbe` no doveduva do zgol emuvawe na vrabotenosta. Me|utoa, prakti kata poka` a ne{ to drugo; i stra` uva wata sprovedeni i vo razvi eni te i vo nedovol no razvi eni te zemji doka` aa deka porastot na proi zvodstvoto ne sekoga{ e pri dru` en so porast vrabotenosta. Vo odnos na ekonomski ot rast, stapkata na vrabotenost i l i stagni ra i l i raste so pomal a proporci ja. Toa prakti ~no zna~i deka sovremeni te ekonomi i se soo~uvaat so nov f enomen – ekonomski rast pri dru` en so ni ska vrabotenost- porast bez rabotni mesta.⁵

^ovekovi ot razvoj i stovremeno e i osnovna (krajna) cel na ekonomski ot razvoj i sredstvo za postignuvawe na toj ekonomski razvoj. Kako krajna cel na ekonomski ot razvoj, ~ovekovi ot razvoj zna~i podobruvawe i zogatuvawe na ~ovekovi ot ` i vot. Gl avnata razvojna cel na razvojot ne e proi zvodstvo na kol ku { to e mo` no pove|e stoki i usl ugi , tuku zajaknuvawe na ~ove~ki te kapaci teti za i spol net, produkti ven i dostoi nstven ` i vot.<sup>6</sup> Kako sredstvo za ekonomski razvoj, ~ovekovi ot razvoj zna~i osnovna dvi ` e~ka si l a na razvojot. Preku procesot na akumul aci ja na ~ove~ki kapi tal gi zajaknuva ume| nosti te na l u|eto, ni vni te znaewa, produkti vnosta i i nventi vnosta; na toj na~i n, ekonomski ot razvoj i ma pol za od ~ovekovi ot razvoj. Sepak, ne postoji avtomatska povrzanost meju porastot na dohodot i ~ovekovi ot razvoj. Dohodot po ` i tel mo` e da raste, a porastot da ne bi de pravi l no „preveden“ vo ~ovekov razvoj i efekti te od takvi ot rast da ne sti gnuvaat do „obi ~ni ot ~ovek“. Postojat sl u~ai na zemji so vi sok stepen na ~ovekov razvoj i umeren porast na dohodot po ` i tel . Postojat i sproti vni sl u~ai , vo koi neкои zemji i maat ni sko ni vo na ~ovekov razvoj, a vi sok dohod po ` i tel (vi di Tabel i 2.1 i 2.2).

Na-i not na koj edna zemja go dosti gnuva svoeto konkretno ni vo na -ovekov razvoj e va` en od dve pri -ini. Prvo, toa pretstavuva odraz na specifi -ni te razvojni okolnosti na taa zemja. U` te pova` no, toa ja otcrtuva raznovi dnošta na mo` ni te opcii i strategii za sti gnuvawe do i stata cel. Ova e osobeno interesno od aspekt na krei rawe na pol i ti kata., anal i zi raj}i go i ndeksot na -ovekov razvoj (HDI) preku negovi te komponenti , odgovorni te za krei rawe na pol i ti kata mo` e da gi utvrdat probl emati -ni te pra` awa na edna zemjata (i l i regi onot, ako se presmetuva regi onal en HDI) i da gi razre` at na soodveten na -i n.

NACI ONALEN PROFIL

Spored GI obalni ot i zve` tajot za -ovekov razvoj od 2004 godi na, Makedoni ja se nao|a na 60 mesto vo svetot, od vkupno 177 zemji. So HDI od 0,793, Makedoni ja spa|a vo zemji te so sredno ni vo na -ovekov razvoj.⁷

HDI na Makedoni ja u` te pove}e ja potvrduva hi potezata deka ne postoi avtomatska povrzanost me|u dohodot po` i tel (ekonomski ot razvoj) i ni v-

oto na HDI (vi di graf i kon 2.1). Di spari teti te me|u ovi e dve komponenti gl avno se rezul tat na need-nakvosta vo raspredel ba na koristi te, t.e. na-i not i stepenot na pretvorawe na sozdadeni ot dohod vo -ovekov razvoj. So ogl ed na toa } to need-nakvosta vo Makedoni ja se u` te ne e mnogu gol ema, ni voto na HDI prodol` i da se poka-uva, dodeka pri hodot po` i tel se namal uva} e i l i stagni ra} e.

DEZAGREGI RAWE NA HDI NA PODNACI ONALNO NI VO

Za potrebi te na krei rawe na makro-ekonomski i soci jal na pol i ti kata na koj na-i ni da se dezagre-gi ra HDI na podnaci onal no ni vo i l i da se presmeta za odredeni vi dovi regi oni , negovata vred-nost e povi soka otkol ku vkupnata vrednost na HDI na naci onal no ni vo (vi di Ramka 2.1 str. 38). Poradi taa pri -i na, prvpat vo Makedoni ja be} e napravena anal i za na profil ot na -ovekovi ot razvoj i na poop` ti te socio-ekonomski i ndi ka-tori na reprezentati ven primerok na op` tini (vi di Metodol ogi ja na ras-leneta anal i za i primerok na op` tini , str. 12). Podatoci te

Tabel a 2.1: Razl i -ni ni voa na BDP so sl i -en i ndeks na -ovekov razvoj (HDI)

Zemja	BDP ` i tel /per capita (PPP)	HDI
Hrvatska	9,170	0.818
Pol ska	9,450	0.841
Estoni ja	10,170	0.833
Li tvani ja	8,470	0.824
Urugvaj	8,400	0.834
^i l e	9,190	0.831
Kuvajt	18,700	0.820
Katar	19,844	0.826
Obedi neti Arapski Emi rati	20,530	0.816

I zvor: I zve` taj za -ovekovi ot razvoj (2003), UNDP.

Tabel a 2.2: Vi sok BDP so vi sok i ndeks na -ovekov razvoj (HDI)

Zemja	BDP per capita/po` i tel (PPP)	HDI
Kanada	27,130	0.937
Norve` ka	29,620	0.944
SAD	34,320	0.937
Avstral i ja	25,370	0.939
I sl and	29,990	0.942
[vedska	24,180	0.941
Bel gi ja	25,520	0.937

I zvor: I zve` taj za -ovekovi ot razvoj (2003), UNDP.

Tabel a 2.3: Potrebni komponenti za presmetuvawe na HDI vo Makedoni ja – 2002

O-ekuvan ` i voten vek	73.05
Stapka na pi smenost na vozrasni (%)	96.0
Bruto stapka na zapi { ani u-enci na si te tri obrazovni ni voa	70.0
Real en BDP po ` i tel (PPP vo \$)	6470

I zvor: Dr` aven zavod za stati sti ka; Zabel e{ ka: Presmetki napraveni vrz osnova na podatoci te dobi eni od Dr` avni ot zavod za stati sti ka: Popi s 2002 i Stati sti ka na obrazovani e

Tabel a 2.4: I ndeks na -ovekov razvoj (HDI) na Makedoni ja za 2002

I ndeks na o-ekuvano traewe na ` i votot	0.81
I ndeks na zavr{ eno obrazovani e	0.87
I ndeks na pri l agoden real en BDP po ` i tel (PPP vo \$)	0.70
HDI	0.793

I zvor: Kul turna sl oboda vo dene{ ni ot raznovi den svet, Gl obal en i zve{ taj za -ovekov razvoj od 2004 godi na, Oxford University Press, 2004, str. 140

uka` uvaat na zna-i tel ni razl i ki vo ni voata na -ovekov razvoj vo razl i -ni del ovi na zemjata, kako i vo razl i -ni vi dovi op{ ti ni .

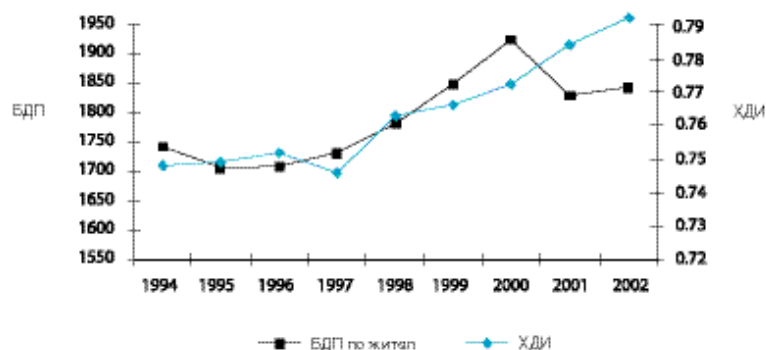
O-ekuvano, gl avni ot grad Skopje i ma najvi sok HDI – 0,822. Po nego sl edat Ohri d (0,806), Gevgel i ja (0,803), Bi tol a (0,801) i Gosti var (0,800). Kako { to mo` e da se zabel e` i , toa se urbani te op{ ti ni vo koi zdravstvoto, obrazovani eto, kul turata i ekonomijata se naji ntenzi vni i najrazvi eni .

Op{ ti ni te so sreden HDI vkl u-uvaat i urbani i rural ni op{ ti ni . I nteresno e { to na rang-l i sta ta prvata pol ovi na od op{ ti ni te se i skl u-i vo urbani , a vtorata pol ovi na se samo rural ni op{ ti ni , { to e u{ te edna potvrda na postoeveto zna-i tel ni razl i ki vo HDI na urbano i na rural no ni vo. Me|utoa, ovde treba da se zemat predvi d nedovol ni te stati sti -ki podatoci – osobeno podatoci te vo vrska so o-ekuvanoto traewe na ` i votot vo godi ni i BDP po ` i tel na lokal no ni vo, { to dopol ni tel no go ote` nuva presmetuva weto na HDI na ni vo na op{ ti ni te.

Vo grupata op{ ti ni so ni zok HDI bez i skl u-ok se vkl u-uvaat rural ni op{ ti ni so ni sko ni vo na dosti gnato obrazovani e { to, osven ni skoto ni vo na dohod po ` i tel , e gl avnata pre-ka za -ovekovi ot razvoj. Vo ramki te na pri merokot od sel ekti rani op{ ti ni , ova a grupa gi vkl u-uva op{ ti ni te Novo Sel o, Rosoman, Dol neni i Zajas (Vi di tabel a 2.5).

I vkupni ot HDI za gradski i rural ni op{ ti ni uka` uva na teri tori jal ni razl i ki – HDI vo rural ni te op{ ti ni (0,765) e zna-i tel no poni zok otkol ku vo urbani te op{ ti ni (0,796, tabel i 2.6 i 2.7). Razl i ki te se osobeno gol emi vo pogl ed na kompo nentata znaewe, pri { to i ndeksot na dosti gnato obrazovani e vo urbani te i vo rural ni te op{ ti ni dosti gnuva 0,890 i 0,810, soodvetno. Ova pretsta vuva dopol ni tel en i ndikator na va` nosta na i nvesti raweto vo -ove-ki ot kapi tal za cel i te na -ovekov razvoj. Osven toa, komponentata dohod,

Графикон 2.1: Динамика на ХДИ и БДП по жител во Македонија

I zvor: Dr` aven zavod za stati sti ka i I zve{ tai za -ovekov razvoj, UNDP (1993-2003)

odnosno real ni ot BDP po ` i tel (PPP), i sto taka uka` uva na di sproporci i vo urbani ot i rural ni ot ekonomski i -ovekov razvoj. Taka, prose-ni ot BDP po ` i tel vo rural ni te op{ ti ni e za okol u 500 US dol ari poni zok od onoj vo urbani te op{ ti ni (6 418 US dol ari) i se razl i kuva za okol u 300 US dol ari od naci onal ni ot BDP po ` i tel .

Kone-no, drug i nteresni aspekt na anal i zata e odnosot me|u ni voata na -ovekovi ot razvoj i etni -kata struktura. Poradi nedostig na osnovni stati sti -ki podatoci ras-l eneti spored etni -ka pri padnost, ne e mo` no di rektno presmetuvawe na HDI za gl avni te etni -ki grupi .

Mo` na e anal i za na korel aci jata, od koja bi mo` el o da se dobi e i deja za postojni te di spari te ti kako posl edi ca na etni -kata struktura, i l i , gl edano od drug agol , i deja za razl i -ni te razvojni mo` nosti so koi se soo-uvaat razl i -ni te etni -ki grupi . Vo tabel ata 2.8 e dadena korel aci jata me|u ni voata na HDI i u-estvoto na gl avni te etni -ki

Tabela 2.5: Indeks na ~ovekov razvoj (HDI) vo Makedonija vo 2002

Opština	Indeks na završeno obrazovanje	Indeks na prilagodeni realni BDP po glavi (PPP vo \$)	HDI
Opštine so visok HDI			
Skopje	0.930	0.730	0.822
Ohrid	0.920	0.690	0.806
Gevgelija	0.930	0.680	0.803
Bitola	0.900	0.700	0.801
Gostivar	0.880	0.720	0.800
Opštine so sreden HDI			
Tetovo	0.890	0.700	0.798
Čiprovac	0.910	0.680	0.796
Debar	0.900	0.690	0.796
Strumica	0.870	0.710	0.794
Kavadarci	0.900	0.680	0.793
Prilep	0.880	0.680	0.790
Bogdanci	0.880	0.680	0.790
Veles	0.890	0.680	0.789
Rostuša	0.880	0.690	0.788
Kumanovo	0.870	0.690	0.787
Kočani	0.880	0.680	0.787
Probištip	0.870	0.680	0.784
Tearce	0.840	*	0.776
Štip	0.830	*	0.774
Makedonska Kamenica	0.820	*	0.770
Opštine so nizok HDI			
Novo Selo	0.790	*	0.759
Rosoman	0.790	*	0.759
Dolneni	0.750	*	0.745
Zajas	0.730	0.680	0.737

Izvor: Godišnji statistički bilten na Republika (2002) i sopstveni presmetki

Zabeleška: Poradi nedostatka statističkih podataka, zemeni prosečni BDP na RM. Za grupe rawe na opštine, korišteni se slednje granice: opštine so visok indeks na ~ovekov razvoj (nad 0,800), opštine so sreden indeks na ~ovekov razvoj (od 0.770 do 0.800), opštine so nizok indeks na ~ovekov razvoj (do 0.770).

grupe vo primerokot na analizirani opštine. Podatoci te navestuvat postoeće slabost, no statistički relevantna korelacija meju ~ovekov razvoj na etni-kata makedonska populacija vo edna opština i nejzina notornost na HDI. Vo odnos na etni-kotalbansko naseljenje, korelacijata e reaktivna od ogledalo; vo istite ramki, samo negativna. Toa mo`e da znaideka opštine vo kojdominiirani etni-kimakedonci imaat malokupovisok indeks na ~ovekov razvoj,

dodeka opštine vo koj etni-kite Albanci se mnozinstvo se so ne`to poniskoindeks na ~ovekov razvoj od nivoto {to bi go imale vo uslovinadnakvadiatribucija. Najvisokata vrednost na negativnakorelacija se javuvakaj Bošvici.

Iznenaduvajto najvisokoindeks na pozitivnakorelacija se javuvakaj Romite. Ova neznaideka Romite imaat najvisokoindeks na ~ovekov razvoj (samo edna poseta na romskanaselba e dovolna za

Tabel a 2.6: Potrebni komponenti za presmetuvawe na HDI po vid na op{tina – 2002

Vi d na op{tina	Urbana	Rural na
O-ekuvano traewe na `i votot	73.05*	73.05*
Stapka na pi smenost na vozrasni (%)	94.81	90.63
Bruto stapka na zapi { ani u-enci ci na si te tri obrazovni ni voa	78.52	62.36
Real en BDP po `i tel (PPP vo \$)	6,418	5,926

I zvor: Dr`aven zavod za stati sti ka

* Zabel e{ ka: poradi nedostatokot na stati sti -ki podatoci za o-ekuvani ot `i voten vek vo rural ni te i urbani te op{tini, naci onal ni ot prosek e zemen od procenki te

Tabel a 2.7: I ndeks na -ovekov razvoj (HDI) po vid na op{tina za 2002

Vi d na op{tina	Urbana	Rural na
I ndeks na o-ekuvan `i voten vek	0.8	0.8
I ndeks na zavr{eno obrazovani e	0.89	0.81
I ndeks na pri l agoden real en BDP po `i tel (PPP vo \$)	0.69	0.68
HDI	0.796	0.765

da se vi di deka ova e dal eku od vi sti nata). Sepak, toa mo`e da bi de dobra i lustracija na vnatre-op{tinski te razli ki. Gl edano od ova a perspekti va, toa bi zna-el o deka Romi te se so tendenci ja da `i veat vo op{tini so povi soki ni voa na HDI, soz-davaj}i vo ramki te na tie op{tini „xebovi na si roma{tija“.

DI SPARITETI POVRZANI SO POLOT (GDI, I NDEKS NA RAZVOJ NA POLOVI TE)

Druga va`na di menzi ja na anal izata na dezagregi-rani ot HDI se razli ki te povrzani so pol ovi te. Kako i vo sl u-ajot na admi ni strati vni te edi ni ci i vi dovi te teri tori jal ni enti teti, HDI mo`e da se pri meni i za anal izi na grupi. Vo ovoj konkre-ten sl u-aj, i ndeksot na pol ov razvoj, GDI, vr{ i pri sposobuvawe na prose-ni te dosti gnuvawa i ja poka`uva neednakvosta me|u `eni te i ma`i te vo gl avni te aspekti na -ovekovi ot razvoj.⁹

Spored metodol ogi jata na UNDP, so GDI od 0,783, Makedoni ja se nao|a na 59. mesto od vkupno 175 zemji (bl i zu do Hrvatska so 0,800 i Bugari ja so 0,794). I ndeksot GDI na Makedoni ja (0,783), vo sporedba so naci onal ni ot HDI (0,785) poka`uva mi ni mal ni di spari teti, odnosno neednakvost pome|u pol ovi te. Za gl avni te indikatori na -ovekovi ot razvoj, ovoj indeks e bl izu do ednakvost (cel osna ednakvost ima koga GDI e ednakov na HDI).

Me|utoa, kako i vo sl u-ajot na HDI, vrednosta na GDI mo`e da se postigne preku razni kombi-naci i na opci i i preku napreduvawe/nazaduvawe vo razli -ni obl asti na -ovekovi ot razvoj. Kako {to se gl eda od poodel ni te komponenti, hi potezata za re-i si sovr{ena pol ova ednakvost vo Makedoni ja' e neto-na. Kako {to i lustrira tabel ata 2.12, neednakvosta me|u ma`i te i `eni te e zna-i tel na, no asi metri -na. Neednakvosta mnogu

Tabel a 2.8: Korel acija na ni voata na HDI i u-estvo na gl avni te etni -ki grupi (pri merok na op{tini)

Makedonci	0.249046042
Al banci	-0.24670743
Turci	-0.05984048
Romi	0.468056436
VI asi	0.313470002
Srbi	-0.12474693
Bo{waci	-0.36896366
Drugi	0.363993235

Ramka 2.1: I sku{ eni ja i probl emi so dezagregi raweto na HDI

HDI e def i ni ti vno odl i -na al atka za promovi rawe. Bl agodareni e na svojata sl o` ena pri roda, HDI mo` e da bi de soodvetna al atka za podobro i l usti rawe na mul ti di menzi onal nosta na real ni ot ` i vot. Me|utoa, za da bi de al atka za krei rawe na pol i ti kata, HDI treba da sugeri ra razl i -ni opci i za pol i ti ka. Za taa cel e potrebno ovoj i ndeks da se ras- l eni .

Naci onal ni ot HDI dava i deja za toa kade se nao|a edna zemja vo odnos na drugi te zemji , { to i ako e i nter- esno, sepa k i ma pomal a i nterpretati vna vrednost vo zemjata. Me|utoa, ras- l enet na podnaci onal no ni vo i l i vo odnos na razl i -ni grupi , HDI mo` e da poka` e kako stojat (i zo{ to stojat taka) razl i -ni te admi ni strati v- ni edi ni ci i l i grupi vo odnos na drugi admi ni strati vni edi ni ci i l i grupi vo edna zemja, koi se sl abi te i si l ni te strani i , spored toa, koi mo` at da bi dat pri ori teti te na l okal ni te vl asti . Od taa perspekti va, dezagregi raweto na HDI ne pretstavuva rangi rawe na op{ ti ni te i l i grupi te, tuku utvrduvawe na -i not na koj sekoja od ni v go dosti gnal a svoeto ni vo na HDI (dobri ekonomski perf ormansi na { teta na zdravstveni te usl ugi i l i dobri obrazovni mo` nosti nasproti koi stojat propusti vo drugi obl ast). Cel ta na ras- l enuvawe- to e da i m se pomogne na l okal ni te vl asti da utvrdat { to treba da bi de ni ven pri ori tet.

Me|utoa, so ras- l enuvaweto na HDI postojat gol emi probl emi . Prvi ot e povrzan so dostapnosta na poda- toci te. Ne sekoga{ se dostapni rel evantni i nformaci i na podnaci onal no ni vo i l i na ni vo na razl i -ni te grupi (def i ni rani vrz osnova na etni -ki, dohodni , pol ovi i l i drugi kri teri umi). Ova e probl em { to treba da se tretira i so odredena doza na i nventi vnost i so dosta vni matel nost. Cel ta na dezagregi raweto na HDI ne e da se dobi e graf i kon { to }e se objavi vo pe- atot, tuku na soodveten -i n da se najde re{ eni e za bi t- ni te el ementi na real nosta na odredena sostojba.

Vturi ot probl em e povrzan so povrzanosta na naci onal ni te i gl obal ni te i zve{ tai za -ove-ki razvoj i metodol ogijata { to se kori sti pri presmetkata na razl i -ni te i ndeksi . Promovi rawe na i ndeksot e mo` no samo ako postoji dovol no ni vo na sporedl i vost. I ako se pretpostavuva deka naci onal ni te HDI se sporedl i vi , toa ne e sl u- aj so dezagregi rani te HDI na podnaci onal no ni vo. Treba da se odbegnuva i sku{ eni eto na pri mam- l i vi natpi si , kako na pri mer „I u|eto vo op{ ti nata H ` i veat kako I u|eto vo op{ ti nata Y“.

Treti ot probl em e povrzan so konzi stentnosta so prvi -ni ot koncept na -ovekov razvoj i i dejata deka -ovekovi ot razvoj e po{ i rok od ekonomski ot razvoj vo bukval na smi sl a na zborot. Ne e sekoga{ l esno da se ka` e koi konkretni i ndi katori mo` e da se upotrebati za dezagregi rawe na HDI i koi komponenti mo` e podobro da ja odrazat f i l ozof i jata na -ovekov razvoj. Mehani -kata pri mena na standardnata metodol ogi ja (opi { ana so sekoj gl obal en HDI) mo` e navi dum da dovede do nekakov i ndeks, no takvi ot i ndeks, najverojatno }e i ma mal ku zaedni -ki ne{ ta so i dejata na konceptot. Ekonomskata komponenta na i ndeksot e dobar pri mer. Presmetuvaweto na i ndeksot vrz osnova na regi onal i zi ran (dezagregi ran) BDP po ` i tel e probl emati -no, ako negovata vrednost ne se pri sposobi za da gi odrazi prenosi te od i kon drugi ni voa na vl asta, kako i jav- nata potro{ uva-ka na stoki .

Da rezi mi rame- te{ koti i te so dezagregi raweto na HDI bara odgovoren pri od i od i stra` uva- i te i od kori sni ci te. Real nosta „zad brojki te“ e toa { to e va` no i za taa da bi de odrazena na soodveten -i n, treba da se kori stat i dopol ni tel ni i ndi katori .

Ramkata ja podgotvi Andrej I vanov, Regi onal en centar za poddr{ ka na UNDP, Brati sl ava

Tabel a 2.9: Potrebni komponenti za presmetuvawe na I ndeks na razvoj na pol ovi te (GDI) za Makedoni ja – 2002

<i>O-ekuvano traewe na ` i votot – ` eni</i>	75.21
<i>O-ekuvano traewe na ` i votot – ma` i</i>	70.68
<i>Stapka na pi smenost na vozrasni (%)- ` eni</i>	92.95
<i>Stapka na pi smenost na vozrasni (%)- ma` i</i>	97.1
<i>Vkupna stapka na zapi { ani u- eni ci na si te tri obrazovni ni voa- ` eni</i>	68.71
<i>Vkupna stapka na zapi { ani u- eni ci na si te tri obrazovni ni voa- ma` i</i>	72.09
<i>Procent generi ran pri hod – ` eni (PPP vo \$)</i>	4,350
<i>Procent generi ran pri hod- ma` i (PPP vo \$)</i>	8,600
<i>U-estvo vo vkupnata popul aci ja- ` eni</i>	0.497
<i>U-estvo vo vkupnata popul aci ja- ma` i</i>	0.503

I zvor: Dr` aven zavod za stati sti ka

Tabel a 2.10: GDI za Makedonija za 2002

<i>O-ekuvano traevano na `i votot – `eni</i>	0.803
<i>O-ekuvano traevano na `i votot – ma`i</i>	0.795
<i>I ndeks na zavr{eno obrazovani e – `eni</i>	0.849
<i>I ndeks na zavr{eno obrazovani e- ma`i</i>	0.888
<i>I ndeks na prihodi - `eni</i>	0.630
<i>I ndeks na prihodi - ma`i</i>	0.743
<i>I ndeks na ednakva di rtri bucija na o-ekuvano traevano na `i votot</i>	0.799
<i>I ndeks na ednakva di stri bucija na obrazovani eto</i>	0.868
<i>I ndeks na ednakva di stri bucija na prihodi te</i>	0.682
GDI	0.783

Tabel a 2.11: Razliki vo komponenti te na HDI i GDI

	HDI	GDI (ednakva di stri bucija)	Razlika
<i>I ndeks na o-ekuvao traevano na `i votot</i>	0.800	0.799	0.001
<i>I ndeks na zavr{eno obrazovani e</i>	0.870	0.868	0.002
<i>I ndeks na pri l agoden real en BDP po `i tel (PPP vo \$)</i>	0.690	0.682	0.008
<i>Vrednost na i ndeksot</i>	0.785	0.783	0.002

Tabel a 2.12: Razliki vo komponenti te na GDI za Makedonija za 2002

	@eni	Ma`i	Razlika
<i>I ndeks na o-ekuvano traevano na `i votot</i>	0.803	0.795	0.008
<i>I ndeks na zavr{eno obrazovani e</i>	0.849	0.888	-0.039
<i>I ndeks na prihodi</i>	0.630	0.743	-0.113

e i zrazena vo ekonomskata sfera (razlika meju `eni te. indeksi te na prihodi e 0,113 vo pol za na ma`i te) i delumno se kompenzira so podolgot `i voten

- Treba da se zema predvid i nedostatoci te na ovoj indeks, kako { to e nesposobnost da gi odrazi di stri butivni te efekti na razvojt (neednakvosta) i da gi izmeri depri vativni te aspekti na razvojt. Osven toa, spored A. Sen, pova`no e da se pravi razlika pomeju upotrebata na HDI kako indeks i sevkupni ot koncept na `ove-ki ot razvoj. I meno, ne treba da se zaborava f aktot deka postojat gol em broj rel evantni vari jabli na `ove-ki ot razvoj koi { to ne se vkl u-eni vo HDI. Spored toa, postoi potreba ti e da se vkl u-at vo stati sti -ki te pri lozi kon izve{ tai te.
- Vi di Jahan, 2002:3.
- Vi di Stjuart, 2002 i Fukuda-Par i drugi , 2002: 1-15.
- I zve{ taj za `ovekovi ot razvoj, UNDP, 1993, str. 3.
- I bi d.
- Kei t Gri fi ni Teri Mek Ki ni i (1994): I mpl ementi ng a Human Devel opment Strategy, MAKMI LAN, str. 1-10.
- Spored metodol ogijata na UNDP, zemji te se podel eni na tri grupi , vo zavisnost od nivoto na i ndeksot na `ovekov razvoj, na sl edni ot na- i n:
  - Zemji so vi soko ni vo na `ovekov razvoj – HDI od nad 0,800;
  - Zemji so sredno ni vo na `ovekov razvoj – HDI od 0,500 do 0,800;
  - Zemji so ni sko ni vo na `ovekov razvoj – HDI pod 0,500.
- Dozvol ete da vi uka`eme deka za podnacional ni ras- l enuvawa na HDI se koristi razni tehni ki za dezagregi rawe na razli -ni te komponenti , taka { to rezul tati te mo`e nezna- i tel no da se razli kuvaat od presmetkata na vkupni ot HDI.
- Vi di Anandi Sen, 1995 god.
- I ndeksot na prihodi ne gi zema predvid f aktori te koi vl ijaat na dohodot kako { to se razli ki te vo pazarot na trudot; dopol ni tel na nal i za na ovi e f aktori kako i presmetki na GDI na l okal no ni vo se prepora- uvaat.

Premnogu -esto, kreatori te na makroekonomskata pol i ti ka go naso-uvaat svoeto vni -mani e pove}e kon monetarni ot (f i nansi ski ot) sektor otkol ku kon real ni ot sektor na ekonomijata. Toa va` i i za Makedonija; premnogu nade` i energija se i nvestirani vo o-ekuvaveto deka monetarni ot sektor na edna mala i si roma} na ekonomija kako makedonskata, nekako }e uspee da potti kne i da odr` i ekonomski raste` . Vo su} ti na, se -i ni deka makroekonomskata pol i ti kata e zasnovana vrz pri nci pot na stabi l i zaci ja namesto na razvojot, a obi di te da se potti kne rastot na ekonomijata i skl u-i vo preku monetarni komponenti i zgl edaat nereal ni .

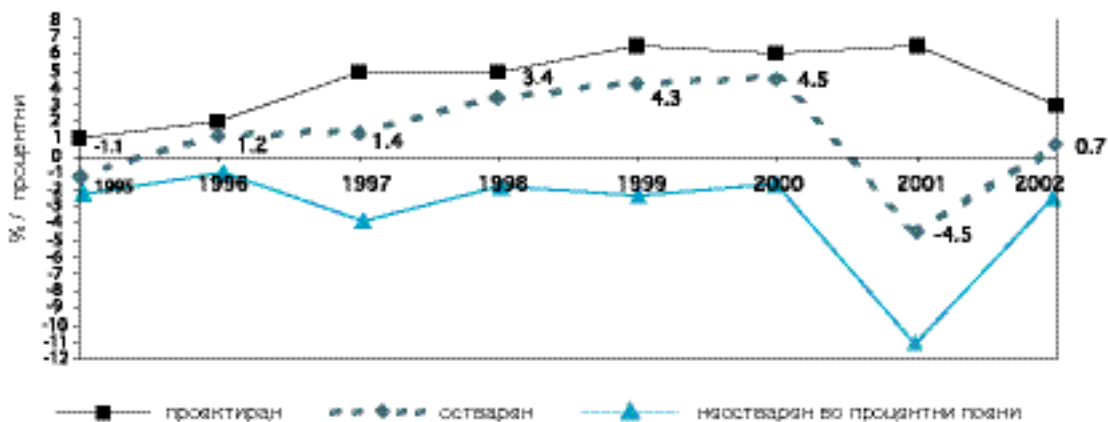
OP[TA EKONOMSKA PERSPEKTI VA

Vedna} po osamostojuvaveto na Makedonija, pol i ti kata na l i beral i zaci ja na ceni te i na nadvore} nata trgovi ja rezul ti ra} e vo nestabi l nost na ekonomijata. Kako odgo-ovor na toa, be} e воведена restri kti vna makroekonomska pol i ti ka, odnosno pol i ti ka } to be} e restri kti vna vo odnos na agregatnata pobaruva-ka. Restri kti vnata mone-тarna i f i skal na pol i ti ka zaedno so pol i ti kata na pl ati i ograni -eni bankarski pl asmani , rezul ti raa so makroekonomska stabi l nost, no i so opa}awe na ` i votni ot standard.

Na graf i konot 3.1 se pri ka` ani promeni te na stapki te na real ni ot BDP, kako i negovi te proekcii i ostvaruvawa vo posl edni te osum godi ni . Kako } to mo` e da se vi di , ostvareni ot rast na BDP zna-i tel no se razl i kuva od proekti rani ot, } to e i ndi kacija na nekonzi stentna makroekonomska pol i ti ka. Se razbi ra, treba da se zemat predvi di neekonomske te f aktori , koi } to i maa gol emo vl i jani e vrz ekonom-ски te akti vnosti vo zemjata vo ovoj peri od. Vo ti e f aktori spa}a i neodamne} ni ot konf l i kt vo zemjata vo 2001 godi na.

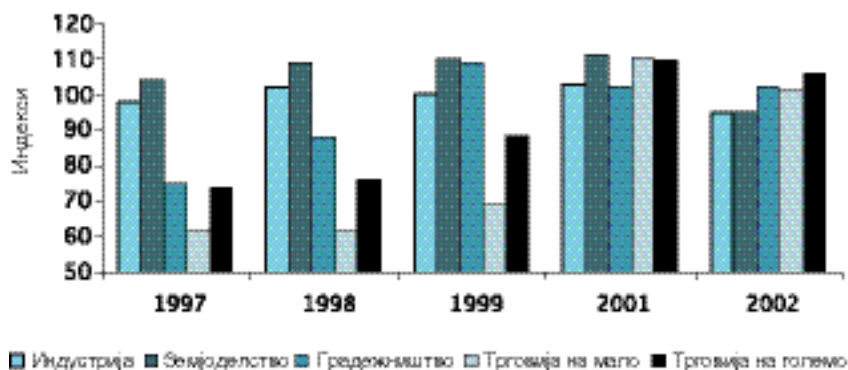
Ni skoto ni vo na i ndustri sko proi zvodstvo pred si` e rezul tat na nepovol nata pro-izvodstvena struktura, prevrabotenosta, operati vni te zagubi , zavi snosta od uvozot, zastarenata tehnol ogi ja i prestrukturi raweto na sopstvenosta. U-estvoto na i ndus-триjata vo BDP vo mi nati te nekol ku godi ni se dvi ` e} e okol u 26%. I ndeksot na i ndustri sko proi zvodstvo vo 2001 godi na be} e za 38 i ndeksni poeni poni sko od toa vo 1991 god., a i ndeksot na vraboteni vo i ndustri jata vo i sti ot peri od e poni zok za

Графикон 3.1: Проектиран и остварен реален раст на БДП во Република Македонија (1995-2002)

I zvor: I zve} taj za makroekonomska pol i ti ka i i zve} taj na Narodnata banka na RM

Графикон 3.2. Развој на реалниот сектор (2000=100)

I zvor: Stati sti -ki godi { nik na Republ i ka Makedoni ja (1996-2003)

duri 43,38 indeksi poeni. Vo peri odot pred tranzicijata, zemjodelski ot sektor u-estvuva{ e so vi sok procent vo vkupni ot BDP – od 14% do 16%. Zemjodelstvoto go zadr` a takvoto svoe u-estvo na po-etokot od tranzicijata, no od neodamna poka` uva tendenci ja na opajawe; vo 2002 godi na, negovoto u-estvo i znesuva{ e okol u 11% vo BDP. Namal enoto zemjodelsko proi zvodstvo gl avno e posl edica na nestabil nosta na ceni te i prodabata na zemjodelski proi zvodi. Kone-no, grade` ni ot sektor u-estvuva{ e so okol u 6% vo BDP vo tekot na izmiznati te 4 godi ni.

Cel na makroekonomskata pol i ti ka vo izmiznata deceni ja be{ e odr` uvawe na stabil nosta na ekonomijata. Mejutoa, treba da se ima predvid deka makroekonomskata stabil nost ne e krajnata cel na razvojni ot proces. Taa e samo sredstvo za postignuvawe na osnovnata cel – ekonomski i -ove-ki razvoj. Taa pretstavuva va` en, no ne i edinstven preduslov za razvoj; poradi toa, ne treba da se sfa}a kako si nonim na pol i ti kata na razvoj na zemjata. Luje to, odnosno kval itetot na nivnoto `iveewe, treba da bi dat vo sredi {teto na si te razvojni napori. Spored toa, pra{ awata svrzani so: si roma{ ti jata, neednakvosta, nevrabotenosta, vrabotenosta, pri vati zaci jata, penzi ski ot sistem i penzi skoto osi guruvawe, obrazovani eto i zdravstvenata za{ tita treba da bi dat vo fokusot na tvorci te na makroekonomskata i mikroekonomskata pol i ti ka.

SI ROMA[TI JA

Ako -ove-ki ot razvoj se def i ni ra kako zbogatuvawe

we na izbori te na luje to, toga{ pri sustvoto na si roma{ ti ja i neednakvosta vo zemjata zna-at deka -ovekovi ot razvoj ne e ednakvo distri buiran me lu luje to i razli -ni te grupi vo op{ testvoto.

Postojat ni za pri -ini poradi koi treba da se meri nivoto na si roma{ ti ja vo edna zemja (Raval i on, 2001):

1. Izbor na soodvetna strategija na ekonomski razvoj;
2. Pravi l no opredel uvawe na javnata potro{ uva-ka;
3. Pravi l no opredel uvawe na cel i te na dr` avnata i intervenci ja.

Monetarnata si roma{ ti ja (i zmerena i preku prihodi te i preku rashodi te na doma}i nstvata, koi obi -no davaat mal ku poi nakva sl i ka) e va` na, no ne i edinstvena dimenzi ja (komponenta) na si roma{ ti jata. Si roma{ ti jata e mul ti dimenzi onal en i kompl eksen f enomen, koj vo su{ ti na pretstavuva nedostig na mo` nosti i {ansi neophodni za -ovekov razvoj – kako { to se mo` nosti te za obrazovani e, zdravstvena za{ tita i pri stoen ` i voten standard na nasel eni eto.

Monetarna si roma{ ti ja i neednakvost na prihodi te

Momentno, si roma{ ti jata vo Makedoni ja ima nagorna l i ni ja; vo porast e i opsegot na ova a pojava. Presmetki te na monetarnata si roma{ ti ja (zasnovani vrz prihodi te i rashodi te) se dadeni vo Tabel ata 3.1.

Gl avni ot vkupen i ndeks poka` uva deka 33,54% od vkupnoto nasel eni e vo Makedoni ja e pod l i ni jata na si roma{ ti jata, { to e utvrdena kako 70% od prose-ni te godi { ni prihodi na doma}i nstavata (179 809 denari, ili okol u 243 evra mese-no). Mejutoa, ako si roma{ ti jata se anal i zi ra od

Графикон 3.3. Распределба на просечен годишен приход по домаќинство во Република Македонија (2001) во МКД

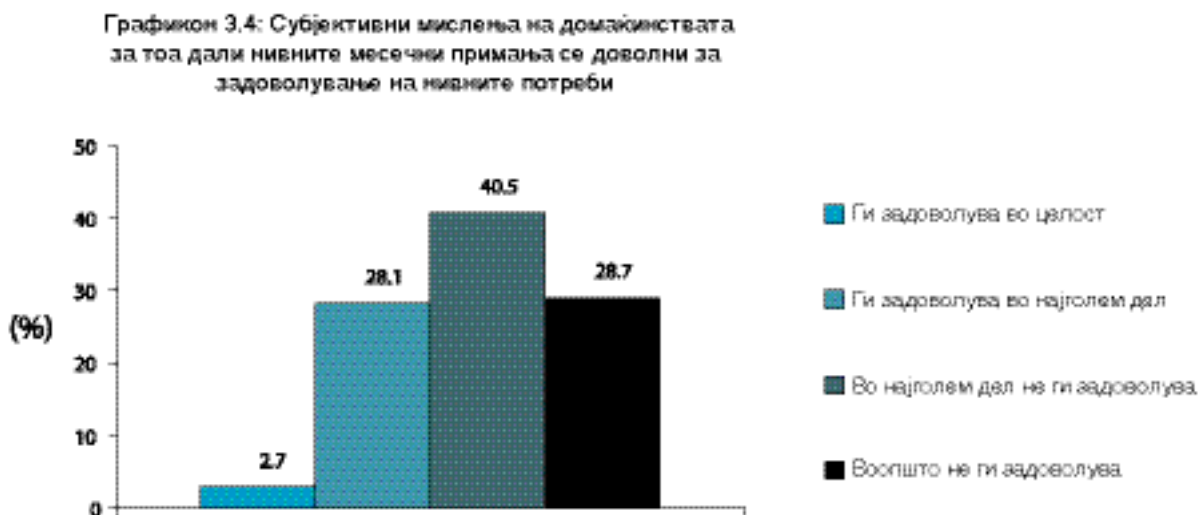

I zvor: presmetki vrz osnova na Anketata za potro{ uva-ka na doma}i nstvata (2002 god.), Dr` aven zavod za stati sti ka

Tabela 3.1: Siromaštija u Makedoniji, relativni metod (2001) – po sejmstvu

	Zasnovana na prihodi	Zasnovana na rashodi
Gloveni vkupeni indeks	33.54%	22.7
Indeks na jazot na siromaštija (IJC)	11.17%	5.4
Indeks Foster-Grier-Torbek (PGT2)	5.18%	2.0

* Izvor (zasnovan na troškovi): Analiza na sejmni ot buxet 2001, Republiki zavod za statistika

Izvor: Anketa za potrošuvaka na domaјinstvata, 2002, Draven zavod za statistika

perspektiva na troškovi te na edno domaјinstvo, slikata e znatitelno poinakva: 22,7% od domaјinstvata imaat troškovi pomali od 70% od medijanata. Razlikata vo evidencijate pri hodi i rashodi e pokazatel na golemitata na sivata ekonomija. Indeksot na jazot na siromaštija pokazuvasil razliki: toj znesuva 11,17% ako se presmetuva vrz osnova na prihodi te i 5,4% ako e izmeren vrz osnova na rashodi te. Indeksot Foster-Grier-Torbek (PGT2) e merka za ostrinata na siromaštija i pretstavuva pokazatel za varijacijate vo prihodi te na najsiromaitete domaјinstva. Toj znesuva 5,18% kaj procenki te zasnovani vrz prihodi i 2% kaj procenki te zasnovani vrz rashodi.

Spored istrauvaweto napraveno od Svetskata banka, na poetokot na tranzicijata, Gini indeksot i znesuval 22%.² Vo 2001 godina, toj i znesuval 29,93%, znatitelno poveje otkolku vo prettranzicijoni ot period. Districijata na prosenot godi en prihod po domaјinstvo za 2001 godina e prikatan na grafikonot 3.3. Porastot na Gini indeksot pred si e rezultat na zajaknuvaweto na privatni ot sektor, vo koj dis-

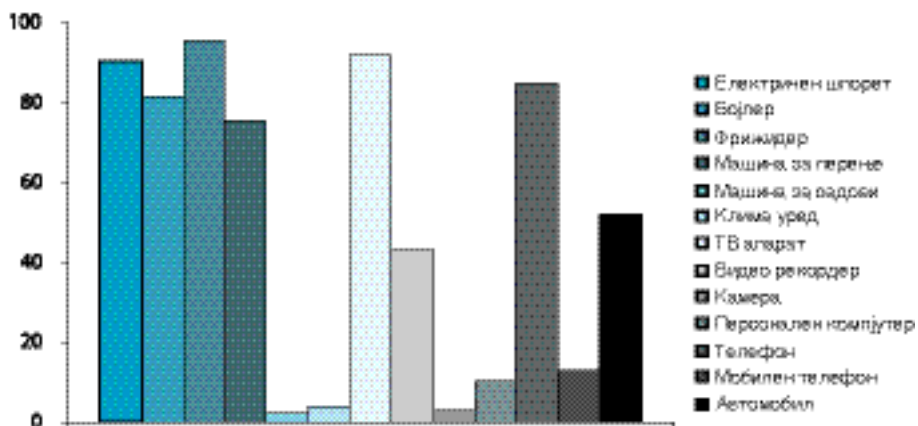
perzijata na prihodi te e pogol ema vo odnos na dravni ot sektor. Tendencijata na si pogol ema neednakvost se oekuva da prodol i so natamo ni ot razvoj na privatni ot sektor.

Subjektivna siromaštija i trendovi na troškovi na domaјinstvata

Nivoto na siromaštija mo e da se proceni i preku t.n. linija na subjektivna siromaštija, odnosno vrz osnova na subjektivno misle na lujeto za minimum pri fativoto ni vo na i voten standard.³ Spored Anketata za potrošuvaka na domaјinstvata od 2002 godina, samo 3,1% od domaјinstvata vo Makedonija smetal e deka se vo sostojba da gi zadovol at si te svoi potrebi so svoi te mese ni prihodi , a duri 69,5% bil e vo sostojba del umno ili voop to da ne go postignat toa. (vidi grafikon 3.4.)

Vivote ni voa na subjektivna siromaštija verojatno, se odraz na sporedbata so prethodni ot socijalisti ki sistem, po koj slede e pad na ekonomski te rezultati vo tekot na periodot na tranzicija. Toa e poveje odraz na dinamikatata na siromaštija otkolku na nejzino apsolutno

Графикон 3.5: Главни апарати во posed на домаќинствата

I zvor: Anketa za potro{uva-ka na doma}i nstvata, 2002, Dr`aven zavod za stati stika

ni vo. Na primer, 92,6% od doma}i nstvata `iveat vo sopstveni stanovi, a doma}i nstvata se relati vno dobro snabdeni so konvencionalni te trajni stoki za {iroka potro{uva-ka (aparati, fri`ideri, bojlери, ma{ini za perewe, TV – aparati i sl.). Sепак, tie `ivotni standardi se do одreden stepen nasledeni od socijalisti-ki ot sistem, dodeka pomodernite trajni stoki za {iroka potro{uva-ka, kako {to se personalnite kompjuteri, klima – uredite i ma{inite za miewe sadovi, ne se zastapeni vo dovolna mera vo prose-ното makedonsko семејство (vi di grafikон 3.5). Va`na e i starosta na одредени stoki (barem vo pogled na amortiziranosta) i defинитивно se potrebni dopolnitelni podatoci; na

Tabela 3.2: Upotreba na raspolo`ivi te sredstva po prose-no семејство – ras-l enuvawe

	1983	1988	1990	1995	2000	2001
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Hrana	40.4	37.5	37.6	40.9	38.4	40.6
Pijaloci	3.1	3.1	3.7	3.7	4.3	4.9
Tutun	1.9	1.8	2.4	2.8	3.3	3.3
Oblеka i obuvki	6.8	7.8	8.6	6.3	5.7	6.4
Domuvawe	2.2	1.9	1.5	1.9	2.0	1.7
Zagrevawe i osvetl uvawe	6.2	7.8	7.0	7.5	8.2	7.9
Mebel	4.3	4.2	2.9	2.1	1.6	1.9
Higi ena i zdravstvena za{tita	2.3	3.0	3.1	4.2	5.8	6.2
Образовани e i kul tura	2.9	3.3	4.2	2.6	3.1	2.9
Transport i komuni kaci i	6.4	6.5	6.0	8.3	9.7	9.5
Drugi stoki i uslugi	2.8	2.5	2.9	1.7	2.8	2.5
^lenarini i tn.	0.4	0.5	0.1	0.0	0.0	0.0
Taksi i dava-ki	1.2	1.6	0.9	0.7	0.4	0.4
Zagubi, podaroci i sl.	0.5	0.4	0.3	0.2	1.0	0.6
Taksi za stan, ku}a, i mot i dr.	5.7	3.8	3.0	3.2	5.0	2.6
Otpl ata na kredi ti i zaemi	1.9	1.0	0.8	0.3	0.7	0.4
Za{tedi	11.1	14.0	14.9	13.8	8.2	8.1

I zvor: Anketa za potro{uva-ka na doma}i nstvata, 2002, Dr`aven zavod za stati stika

pri mer, vo vrska so prose-nata starost na motor-ni te vozi la { to gi poseduvaat doma}i nstvata i li vi dot i starosta na TV pri emni ci te. Od dostap-ni te informaci mo`e da se zakl u-i deka momentnata sostojba na prethodni te pri dobi vki vo smi sla na `i voten standard go gubi zdi vot i deka se potrebni konzi stentni merki za namal u-vawe na si roma{ ti jata. Vo ovoj kontekst, „namal u-vawe na si roma{ ti jata“ ne zna-i samo – pa duri ne i – zgol emuvawe na brojot na predmeti za doma}i nstva vo doma}i nstvoto i podobruvawe na `i votni ot standard, tuku zgol emuvawe na kapaci teti te na l uje to da postignat i da odr` at vi sok `i voten standard preku zadr` uvawe na pos-tojni te vi soki ni voa na -ove-ki kapi tal; na pri mer, porasprostraneta upotreba na kompjuteri i pristap do l nternet }e bi dat si pova` ni za `i votni te mo` nosti na poedi necot i negovata konkurentnost na pazarot na rabotna si la.

Trendovi te na rashodi na doma}i nstvata davaat dopol ni tel ni i nformaci i vo vrska so ni voata na si roma{ ti ja: kol ku { to e doma}i nstvo- to posi roma{ no, tol ku e povi soko u-estvo na tro{ oci te za i shrana vo vkupni te tro{ oci . Tro{ oci te za i shrana i natamu se najgol emi ot del vo strukturata na semejni te tro{ oci . Ti e tro{ oci , spored podatoci te od 2001 godi na, pretstavuvaat 40,6% od vkupno raspol o` i vi te sredstva na doma}i nstvoto (vi di tabel a 3.2).

Rel ati vno vi sokoto u-estvo na tro{ oci te za hrana vo peri odot 1990-2001 godi na e rezul tat na neel asti -nosta na ti e tro{ oci vo odnos na raspol o` i vi ot pri hodot na doma}i nstvata. Takanare-eni te tro{ oci od povi sok rang, kako { to se tro{ oci te za obuvki i obl eka, obrazo-vanie, kultura i mebel za doma}i nstvoto, poka` uvaat pogol ema el asti -nost, { to e rezul tat na namal eni ot obem na vkupni te sredstva so koi

Tabel a 3.3: Stapki na nevrabotenost i vrabotenost i stapki na akti vnosti spored pol ot, 1996-2002 (%)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Stapka na nevraboteost								
Vkupno	31.9	36.0	34.5	32.4	32.2	30.5	31.9	36.7
Ma` i	29.1	33.0	32.5	31.9	30.5	29.5	31.7	37.0
@eni	36.2	40.8	37.6	33.3	34.9	32.0	32.3	36.3
Stapka na vrabotenost								
Vkupno	37.4	34.4	35.9	35.9	35.8	38.6	35.8	34.5
Ma` i	47.5	44.6	45.4	44.6	44.7	46.3	43.5	41.3
@eni	27.4	24.4	26.3	27.2	27.1	30.9	28.1	27.7
Stapki na akti vnosti								
Vkupno	54.9	53.7	54.8	53.1	52.9	55.5	52.6	54.5
Ma` i	67.0	66.5	67.4	65.5	64.4	65.6	63.7	65.6
@eni	42.9	41.2	42.2	40.8	41.7	45.5	41.5	43.4

I zvor: Dr` aven zavod za stati sti ka: Anal i za na rabotnata si la (1996-2003)

Tabel a 3.4: Struktura na nevrabotenosta spored dol ` i nata na nevrabotenosta (%)

Kval i f i kaci i	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Vkupno	100	100	100	100	100	100	100	100
Do edna godi na	19.30	16.91	17.06	16.16	16.67	13.14	15.48	14.9
Do dve godi ni	27.78	29.93	15.25	13.58	13.64	12.08	11.23	9.9
Do tri godi ni	8.4	9.55	12.25	10.89	9.32	9.96	10.53	11.7
^eti ri godi ni i pove}e	44.52	43.60	55.43	59.36	60.37	64.81	62.76	63.6

I zvor: Dr` aven zavod za stati sti ka: Anketa na rabotnata si la (1996-2003)

raspolaga edno semeјstvo. I stovremeno, postoi i zabeleitelno zgol emuvawe na tro{oci te za higijena, prevoz i komunikacii, {to e rezultat na porastot na ceni te na tie stoki i uslugi. Porastot na ceni te vl i jae vrz namal uvaweto na vkupnite raspol`ivi sredstva na doma}instvoto i dovede do zna-itelno opalawe na za{tedi te na doma}instvata, koi vo tekot na izminati te pet godini (1995-2001) padnaa za 5,7 procentni poeni, odnosno za 6,8 procentni poeni vo odnos na 1990 godi na.

NEVRABOTENOST

Nevrabotenosta vo Makedonija e eden od najgol emi te i najte{ki te ekonomski, socijalni i politi-ki probl emi. Probl emot be{e prisuten i pred tranzicijata, a vo tekot na izminati te nekol ku godini stana u{te poi zrazen i pokompl eksen. Osven ograni -uvawata nametnati poradi nedostigot na finansiski sredstva, i prestrukturiraweto na sopstvenosti i proizvodstvoto vo izminatata decenija ima{e gol emo vl ijani e vrz nevrabotenosta, kako {to ima{e i slabi ot razvoj na pri vatni -ot sektor, koj ne uspea da razvi e dovol nomo} da pri fati novi vraboteni.

Proseci na naci onal no ni vo

Vo tabel ata 3.3 se dadeni stapki te na vrabotennost, nevrabotenost i aktivnost spored pol. Takvi te ni voa ja vbrojuvaat Makedonija vo i stata kategorija so zemjete so iskl u-itelno visokini voa na nevrabotenost vo Evropa i vo svetot.

U-estvoto na popul acijata so zavr{eni tri i li -eti ri godi ni sredno obrazovani e sostavuva 55% od vkupni ot broj vraboteni. Strukturnata nesovpalawe meju kval itati vni te karakteristi ki na nevraboteni te i pobaruva-kata na pazarot na rabotna sila e va`na karakteristi ka.

Sostojbata so strukturata na nevraboteni te spored vremeto na nevrabotenost e osobeno zagri`uva-ka. Okolu 84% od vkupni ot broj nevraboteni -eka na vrabotuvawe podol go od edna godi na (Tabela 3.4). Ona {to navisti na zagri`uvae postojani ot porast na brojot na l uje koi se bez rabota podol go od -eti ri godi ni. Ova kategorija e najte{ka od aspekt na re{avawe na probl emot.

Od aspekt na vozrasnata struktura, nevrabotenosta vo Makedonija osobeno gi pogoduva ml adi te. Zna-itelni 26,4 otsto od vkupni ot broj nevraboteni potpa ja pod kategorijata na ml adi pomeju 15 i 24 godi ni (tabela 3.5). Spored podatoci te od 2003 godi na, vkupni ot broj nevraboteni ml adi l uje (meju 15 i 24 god.) i znesuva 74 877, od koi 21 664 se na vozrast pomeju 15 i 19 godi ni, a 53 213 i maat od 20 do 24 godi ni (za detal en vozrasen prof il na

Графикон 3.4: Структура на неврaboteni te-stаросна група од 15 до 24, според степен на образование (% , 2002)

I zvor: Anketa na rabotnata sila (2002)

nevraboteni te na op{tinsko ni vo, vidi go Pri l ogot 2 str. 128).

Spored podatoci te od 2002 godi na, 43,44% od nevraboteni te ml adi l uje vo najdobar slu-aj i maat zavr{eno -eti ri godi {no sredno obrazovani e; samo 1,84% i maat vi {o i vi soko obrazovani e (graf ikon 3.6). Vo kontekst na nevrabotenosta na ml adi te, i zgl eda deka studi raweto, nasproti opredel bata so godi ni da se -eka na prvoto vrabotuvawe, e najdobrata opredel ba.

PODNACI ONALNO NI VO NA NEVRABOTENOST

Nevrabotenosta, kako i drugi te socio-ekonomski i ndi katori, a osobeno si roma{tijata, e neednakvo raspredel ena vo zemjata. Tri eset od 123 op{tini i maat stapka na nevrabotenost povi soka od 50%. Najgol emi ot del od niv e vo Polo{ki ot i Jugozapadni ot region, a samo mal del se od Skopski ot i Pel agonski ot region. Op{tini te @el i no (79,4%) i Topol -ani (76,7%) se na posl edni te dve mesta na listata na nevrabotenost. Najgol emi ot del od op{tini te vo grupata so visoka stapka na nevrabotenost se vo pl aninski te rural ni oblasti. Karakteristi -no e toa {to op{tini te vo koi domini ra etni -kata al banska popul acija se so gol em broj vraboteni kl asi f i c i rani vo nekategori zi ran sektor.

Od teri tori jal na gl edna to-ka, va`na karakteristi ka na nevrabotenosta vo Makedonija e

nejzi nata koncentracija vo gol emi te urbani centri poradi gol emata koncentracija na populacija vo niv i gol emi ot broj zastareni proizvodstveni kapaciteti kako posledi ca na sopstveni -kata transformacija, neefikasnoto rabotewe na transformirani te pretprijatija i neednavkva teritorijalna distri bicija na nasel eni eto (dve tretini od popul acijata i veena edna tretina od teritorijata). Samo Skopje u-estvuva vo vkupni ot broj nevraboteni so ednakov procent (23,02%) kako i vo cel okupnoto nasel eni e vo zemjata (23,1%). Vo Kumanovo ima 8,31% od vkupni ot broj nevraboteni vo Makedonija, no tamu i veesamo 5,1% od vkupnoto nasel eni e; vo Tetovo – 8,23% i 3,5% posledovatelno; Prilep – 7,03% i 3,6%; Strumica – 6,74% i 2,2%. Migraciete kon pogol emi te urbani centri, isto taka, direktno vlijael e vrz ni voata na prihodi na vraboteni te, glavno kako rezultat na teritorijalna mobilnost na mladi te vo tie oblasti. Takvata koncentracija na nevraboteni doveduva do naru uvawe na demograf skata ramnote a na popul acijata, namal uvawe na efikasnoto kori steweto na pri rodni te resursi i prol ongi rawe na reformski te procesi.

Vo tabelata 3.6 e daden profil ot vrabotenost/nevrabotenost vo op{tini te zemeni kako pri-

merok. Podatoci te sumirani vo tabelata (zasnovani vrz Popisot od 2002 godina) se potvrda na zaklu okot vo vraska so nivoto na koncentracija na ekonomski te aktivnosti vo glavni ot grad na zemjata, kade to se naojata najgol emi ot broj industrijski kapaciteti, kako i finansiot sektor, uslugi te i institucii te na centralnata vlast. Domnacijata na Skopje, isto taka, ja potvrduva i negovoto visoko u-estvo vo BDP na zemjata (presmetano na PPP osnova), koe dostignuva 30%. Ova pokazuje deka ekonomski te aktivnosti vo Makedonija se glavno koncentrirani vo pogol emi te gradovi.

Iako nevrabotenosta e problem vo site analizirani op{tini, istata znatelno se razlikuva vo razli ni regi oni. Vo tri eset od 123 op{tini vo Makedonija, brojot na nevraboteni te e pogol em od brojot na vraboteni te; vo sedum od niv (@elino, Topolani, Kamewane, Lipkovi ca, Dolneni, Lipkovi Plasni ca), stapkata na nevrabotenost e tri ili poveje pati povi soka od stapkata na vrabotenost, a vo osum op{tini taa e dva ili poveje pati povi soka. Vo ovoj pogled, Skopje izgleda deka e vo podobra sostojba, so stapka na vrabotenost 2,7 pati povi soka od stapkata na nevrabotenost, i ako vo Luto Ori zari, naselba vo

Tabela 3.5: Nevrabotenosta vo Makedonija – starosen profil

Starosna grupa	Broj		U-estvo vo vkupni ot broj nevraboteni	
	Na odnosnata starosna grupa	Kumulativno	Od odnosnata starosna grupa	Kumulativno
15-19	21,664	21,664	7.7%	7.7%
20-24	53,213	74,877	18.8%	26.4%
25-29	50,936	125,813	18.0%	44.4%
30-34	42,019	167,832	14.8%	59.3%
35-39	35,668	203,500	12.6%	71.9%
40-44	28,652	232,152	10.1%	82.0%
45-49	23,060	255,212	8.1%	90.1%
50-54	15,919	271,131	5.6%	95.8%
55-59	8,176	279,307	2.9%	98.6%
60-64	3,244	282,551	1.1%	99.8%
65-69	343	282,894	0.1%	99.9%
70-74	127	283,021	0.0%	100.0%
75-79	23	283,044	0.0%	100.0%
80 i poveje	14	283,058	0.0%	100.0%
Nepoznati	74	283,132	0.0%	100.0%

Izvor: Dr`aven zavod za statistika, Popis 2002 god.

koja dominiira romskata populacija, sostojbata e sosema sprotivna – nevraboteni te se 2,3 pati pobrojni od vraboteni te. Pogl ednato od starosen agol , stapki te na nevrabotenost se najvisoki kaj starosnata grupa od 20-29 godini – peridot { to e kl u-en za socijal i zacija na poedinecot. Stapki te na nevrabotenost vo starosnata grupa od 20 do 24 godini vo razli -ni op{tini vari raat meju 16 i 27%, a vo starosnata grupa od 25 do 29 godini , meju 14 i 23% (tabel a 3.7).

I ako gorni te podatoci za vrabotenosta se izvedeni od Popisot, a ne od registrite na nevraboteni , ti e treba da se tretiraat so gol ema doza na vni mane. Od razni pri -ini , osobeno vo postkonf liktni uslovi , l uje to ne se sekoga { podgotveni da gi otkrij at real ni te izvori na prihodi i vi dot na ekonomskata aktivnost so koja gi ostvaruvat tie prihodi . „Si vata“ i „crnata“ ekonomija se termi ni { to vo gol ema mera soodvetstvuaat na real nosta. Nekoi poedinci koi se registri rani

Tabela 3.6: Osnovni statisti -ki i ekonomski indikatori

Op{tina	Nasel enie	Povr{ina (km ²)	Stapka na vrabotenost (Popis od 2002)	Stapka na nevraboteno st (Popis od 2002)	BDP po {itel (PPP)	U-estvo vo BDP (PPP), %
Urbani op{tini						
Tetovo	70.841	87	60.67	39.33	7,149	4,1
Kumanovo	103.205	300	53.82	46.18	6,354	5,3
Pri lep	73.351	535	51.95	48.05	6,049	3,6
Ko-ani	33.689	255	61.19	38.81	6,049	1,6
Kavadarci	38.391	391	50.67	49.33	5,927	1,8
Strumica	45.087	105	59.48	40.52	7,088	2,6
Skopje	467.257	273	72.89	27.11	8,065	30,5
Gostivar	49.545	50	53.28	46.72	7,277	2,9
Debar	17.952	85	40.83	59.17	6,110	0,9
Ohrid	54.380	203	65.17	34.83	6,354	2,8
Bitola	86.408	229	66.57	33.43	6,538	4,6
Veles	57.602	507	60.50	39.50	5,927	2,8
Gevgelija	20.362	261	77.25	22.75	5,866	1
[tip	47.796	550	68.11	31.89	5,927	2,3
Probi {tip	12.765	198	67.68	32.32	5,927	0,6
Rural ni op{tini						
Rostu{a	9.451	371	36.67	63.33	†	†
Tearce	22.454	136	37.71	62.29	†	†
^u-er-Sandvo	8.493	214	56.95	43.05	†	†
Zajas	11.605	155	32.92	67.08	5,988	0,98
Dol neni	11.583	389	24.14	75.86	†	†
Bogdanci	8.707	114	75.66	24.34	†	†
Rosoman	4.141	123	50.87	49.13	†	†
Makedonska Kamenci	8.110	189	71.01	28.99	†	†
Novo Selo	11.966	250	56.67	43.33	†	†

I zvor: Dr`ven zavod za statistika, popis od 2002 i glavni makroekonomski indikatori.

Tabela 3.7: Proporcije na nevrabotenost vo odbrani te opštini po starosni grupi (popis od 2002)

	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
Urbani opštini							
<i>Tetovo</i>	6.5%	18.4%	17.8%	15.3%	14.1%	11.1%	7.5%
<i>Kumanovo</i>	7.4%	20.9%	19.8%	15.3%	12.2%	8.9%	6.9%
<i>Prilep</i>	5.0%	16.9%	17.7%	15.2%	13.2%	11.0%	9.3%
<i>Koçani</i>	7.5%	20.0%	19.4%	15.5%	12.6%	9.7%	7.9%
<i>Kavadarci</i>	5.8%	16.0%	17.3%	15.6%	13.6%	11.2%	9.2%
<i>Strumica</i>	9.3%	18.7%	16.0%	13.1%	11.9%	10.1%	9.5%
<i>Skopje</i>	6.3%	18.2%	19.1%	15.1%	12.3%	9.7%	8.5%
<i>Gostivar</i>	6.7%	18.1%	16.8%	15.1%	13.2%	11.6%	8.8%
<i>Debar</i>	9.0%	17.7%	16.9%	15.3%	13.5%	10.4%	8.4%
<i>Ohrid</i>	6.7%	18.5%	18.2%	13.6%	11.4%	10.6%	8.8%
<i>Bitola</i>	5.8%	17.5%	17.6%	13.6%	11.6%	10.6%	10.8%
<i>Veles</i>	7.2%	20.3%	18.7%	14.8%	12.3%	10.1%	8.1%
<i>Gevgelija</i>	8.9%	22.6%	18.5%	13.4%	9.3%	9.5%	7.3%
<i>[tip</i>	7.9%	16.2%	15.0%	12.0%	12.9%	12.5%	10.8%
<i>Probitip</i>	7.1%	17.2%	15.4%	13.9%	13.1%	14.5%	10.7%
Ruralni opštini							
<i>Rostuša</i>	12.0%	19.4%	14.3%	11.6%	12.4%	11.6%	9.7%
<i>Tearce</i>	6.9%	17.7%	16.1%	16.7%	16.5%	10.5%	7.5%
<i>Šuto Orizari</i>	9.5%	21.2%	17.8%	13.5%	11.3%	10.0%	7.1%
<i>Zajas</i>	8.0%	18.9%	21.2%	16.6%	14.4%	8.4%	5.0%
<i>Dolneni</i>	8.4%	17.6%	17.4%	16.8%	13.2%	10.4%	7.3%
<i>Bogdanci</i>	11.3%	24.7%	19.5%	11.8%	9.7%	9.6%	5.4%
<i>Rosoman</i>	7.6%	24.1%	19.2%	14.6%	10.5%	9.8%	5.9%
<i>Makedonska Kamenica</i>	10.8%	26.8%	22.7%	15.0%	9.1%	6.4%	4.2%
<i>Novo Selo</i>	10.8%	18.9%	20.2%	17.1%	13.0%	9.1%	6.3%
<i>Mirinum</i>	5.0%	16.0%	14.3%	11.6%	9.1%	6.4%	4.2%
<i>Maksim</i>	12.0%	26.8%	22.7%	17.1%	16.5%	14.5%	10.8%
<i>Prosek vo zemjata</i>	7.4%	18.7%	17.7%	14.3%	12.5%	10.6%	8.7%

I zvor: Republiki zavod za statistika

Tabela 3.8: Indikatorji na pазarot na rabotna sila spored etničnata pripadnost (popis od 2002)

	Vkupno	Makedonci	Albanci	Turci	Romi	Vlasi	Srbi	Bošwaci	Drugi
Konkretni stapki na vrabotenost	61.9	68.0	38.8	41.8	21.5	74.7	69.1	39.7	59.2
Konkretni stapki na nevrabotenost	38.1	32.0	61.2	58.2	78.5	25.3	30.9	60.3	40.8
Stapka na neaktivnost	52.8	46.5	70.7	61.9	52.4	51.7	52.7	56.6	56.6
U-estvo na nevraboteni te vo populacijata vo rabotnata starosna grupa	18.0	17.1	17.9	22.2	37.3	12.2	14.6	26.2	18.0

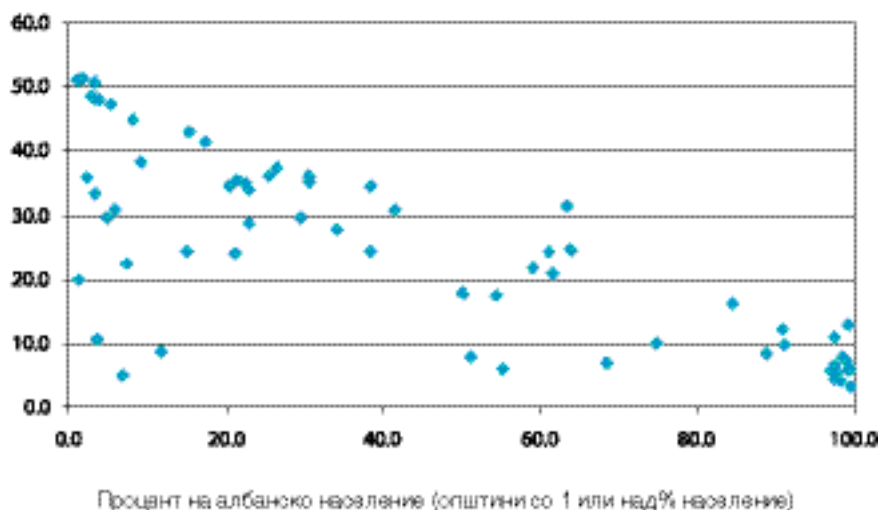
Izvor: Državen zavod za statistika, popis od 2002 godina

kako nevraboteni vsučnost, se vraboteni vo neformalni ot sektor – nekoj vo sosema legalni, no neregistrirani – i neprijaveni glavno poradi odbegnuvawe na danocite – aktivnosti, a nekoj vo nelegalni aktivnosti, kako na primer nedozvolena trgovija ili trgovc. Od druga strana, vo ruralniete sredini, brojot na vraboteni može pomalporadi visokiot procent na osnovni zemjodelski i/ili sto-arski aktivnosti vo ekonomskite strukturi vo tie oblasti. Lužeto angažirani vo takvite aktivnosti, osobeno vo primarnoto zemjodelstvo, esto ne gi smetaat svoite aktivnosti za vrabotuvawe i se smetaat sebesi za nevraboteni i se prijavuvaat kako takvi. No, i pokraj zemaweto predvid na moñnite slučai na neprijavuvawe na ekonomskite aktivnosti, o-igledna e potreбата da se razvijat kompleksni programi za vrabotuvawe, za da se stavi kraj na procesot na ekonomsko

i socijalno osiromažuvawe. Ova e osobeno važno za lužeto vo oddaleñenite i pograničnite opštini, zatoa što za niv „sivata“ i „crnata“ ekonomija se edinstveni alternativni od kojegzistiraat.

Podatocite od Popisot od 2002 godina predstavuvaat edinstvena moñnost za temelna analiza na ova pražawe – i na regionalno nivoo i po etničnata linija.⁴ Podatocite sumirani vo tabela 3.8 gi ilustriraat stapkite na nevrabotenost na pogolemit etnički grupi vrz osnova na informacijite od Popisot od 2002 godina, a vo tabela 4 vo Prilogot e dadena detalna slika na podatocite na opštinsko nivoo. Kako što se gloda od tabela, grupata koja e najpogodena od nevrabotenosta se Romite, so stapka na nevrabotenost nad dvapati povioka od stapkata na nacionalno nivoo (78,5% od rabotnata sila,

Grafikon 3.7: Korelacija meju stapkata na aktivnost na ÷enite i procentot na albansko naselenie

nasproti 38,1% od vкупni ot broj nevraboteni na ni vo na Makedonija). Po ni v sledat etni -ki te Al banci , Turci i Bo{ waci , koi ja so-i nuvaat grupa so si i -ni ni voa na nevrabotenost – 61,2%, 58,2% i 60,3% i tn. Najni ska stapka na nevrabotenost se srejava kaj Srbi te (30,9%) i kaj Makedonci te (32%), koi se vedna{ pod naci onal -ni ot prosek (38,1%).

Eden aspekt navi sti na i znenaduva { to e povrzan so neakti vnata popul acija – ti e koi se rabotosposobni a nevraboteni , no ne baraat vrabotuvawe, pa, taka, ti e ne se smetaat za „nevraboteni“, – t.e. luje vo proces na steknuvawe obrazovani e, penzi oneri, `eni na porodi lno ostustvo, otpu{ teni rabotni ci . Najni ska stapka na neakti vnost i ma meju Makedonci te (46,5%), a vedna{ po ni v se Romi te, Vl asi te i Srbi te (52,4%, 51,7% i 52,7% posl edovatel no). Slednata grupa ja so-i nuvaat Bo{ waci te i Turci te, so stapki na neakti vnost od 56,6 i 61,9 otsto. Etni -ki te Al banci se na sami ot kraj na spektarot, kaj koi 70% od rabotosposobnoto nasel eni e e ni tu vraboteno, – t.e. vkl u-eno vo nekakvi akti vnosti za ostvaruvawe pri hod preku pl ateno ili nepl ateno vrabotuvawe – ni tu nevraboteno, t.e. vo akti vna potraga po rabota.

Razli kite vo stapki te na akti vnost i maat si lni pol ovi korel acii, tesno povrzani so etni -kata struktura na popul acijata. Za regi oni te so mnozi nsko ili zna-i tel no al bansko nasel eni e e karakteristi -na ni ska stapka na akti vnost na `eni te. Taka, u-estvoto na `eni te vo rabotnata si l a vo Pol o{ ki ot regi on i znesuva samo 16,3%, vo jugozapadni ot regi on e 29,9%, a vo severo-i sto-ni ot – 32,9%. Drugi te regi oni i maat stapka na akti vnost na `eni te nad 40% (za detal en opi s na op{ ti nski te ni voa, vi di Pri l og 2). Na graf i kono 3.7 e dadena il ustracija na korel acijata pomeju stapkata na akti vnost na `eni te i u-estvoto na al banskoto nasel eni e vo vкупnata popul acija na op{ ti nata.

Postojat razli -ni pri -ini poradi koi neko e l i ce mo` e da se najde vo kategori jata na „neakti vno nasel eni e“. Toa mo` e da bi de vo zra sta (penzi onirano nasel eni e), obrazoven status (luje { to studi raat i ne baraat rabota), margi nal i zi ran status vo odnos na vrabotuvaweto (luje koi ne baraat rabota za{ to smetaat deka nema da ja najdat). Pri -i nata mo` e da bi de i vkl u-enost vo nedozvol eni akti vnosti (kako { verc), { to obi -no ne se naveduva kako pri -i na duri ni tu vo anal i zi te. Kaj razni etni -ki grupi se poi zrazeni razni f akto ri , kako, na pri mer, kaj grupi so razli -en demograf ski profil ili domi nantni i zvo ri na pri hod.

Toa e pri -i nata poradi koja sekoja detal na anal i za treba da gi zeme predvi d kompl eksni te socio-ekonomski, etni -ki, politi -ki, pa duri i bezbednosni okol nosti, od koi nevrabotenosta e samo eden el ement. So ogl ed na kompl eksnosta na

makedonskata sostojba, procentot na nevrabotenoto rabotosposobno nasel eni e (posl edni ot red od tabel ata 3.8) e povel evanten kako i ndikator na ostri nata na probl emot. Gl edano od ovoj agol , etni -kata grupa koja e najranl i va na nedostigot na rabotni mesta i odr` l i vi pri hodi se Romi te, po koi sledat Bo{ waci te i Turci te. Procentot na etni -ki Al banci e re-i si ednakov na naci onal ni ot prosek i na procentot na nevraboteni Makedonci .

Pri -inite za razli kite vo stapki te na nevrabotenost meju odredeni urbani i rural ni op{ t i ni , kako i meju razli -ni te grupi , se mnogubrojni . Mnogu op{ t i ni se specijal i zi rani vo samo edna ili vo mal broj i ndustri i . Vi soki stapki na otvorena i pri kri ena nevrabotenost se javuvaat vo op{ t i ni koi bea najpogodeni od kri zata vo godi ni te na tranzi ci ja. Toa ti pi -no se op{ t i ni vo koi najgol emi ot del od kapaci teti te se od obl asta na zemjodel stvoto, rudarstvoto, metal urgi jata i teksti l nata i ndustri ja. Ti e op{ t i ni ne bea podgotveni za osnovawe novi kompani i , za i nvesti ci i i za zgol emuvawe na stapkata na vrabotuvawe vo usl u` ni ot sektor. Drugi pova` ni pri -ini za toa se nedostigot na kapaci tet za krei rawe i sproveduvawe na ekonomska poli ti ka na l okal no ni vo, nedostig na razvojni proekti i i ni ci jati vi , nepostoeweto sorabotka meju l okal ni te soci jal ni partneri i f akto ri , kako i nedovol nata poddr{ ka od central nata vl ast i mejunarodni te i nsti tuci i koi se pri sutni vo zemjata.

Za ` al , na poli ti kata na potti knuvawe na vrabotuvaweto na l okal no ni vo prakti -no ne se obrnuva vni mani e. Spored toa, sl edni te preporaki bi trelal o da se zemat predvi d:

- Poli ti kata na sti mul i rawe na vrabotuvaweto na l okal no ni vo mora da i ma pove}esektorski pri od;
- Ekonomskata poli ti ka i poli ti kata za potti knuvawe na vrabotuvaweto na l okal no ni vo treba da bi dat poddr` ani od l okal ni te poli ti -ki l i deri i zai nteresi rani grupi , za{ to uspehot na taa poli ti ka dosta -esto zavisi od mo}ta na l okal ni te f akto ri i ni vni ot pri dones vo nejzi noto krei rawe i sproveduvawe. Ovoj vi d u-estvo, zasnovano vrz soci jal en di jal og i partnerstvo, mo` e da se kanal i zi ra preku l okal en konsal ti ng od ekonomska i soci jal na pri roda;
- Osnovna cel treba da bi de obezbeduvawe na l okal ni te f akto ri so potrebni te kapaci teti i sredstva za krei rawe i sproveduvawe na poli ti kata za potti knuvawe i otvorawe rabotni mesta na l okal no ni vo. Ti e vkl u-uvaat: decentral i zaci ja na odgovornosti te od central no na l okal no ni vo, zajaknuvawe na kapaci tetot na l okal ni te biroa za vrabotuvawe i potti knuvawe na sorabotkata meju soci jal ni te partneri na l okal no ni vo.

EFEKTEN ODGOVOR NA NEVRABOTENOSTA

Vo mi natoto, ni edna vlada nema{ e hrabrost da prezeme kompleksni merki za borba proti v si roma{ ti jata i nevrabotenosta. Poradi pove}edi- menzi onal nata pri roda na predizvi ci te, treba da se izbere soodveten pristap, vkl u-uvaj}i i socijal na pomo} i akti vna pol i ti ka na vrabotu- vawe; me|u ti e dva aspekti potrebno e da se vos- postavi ramnote`a. Od edna strana, socijal na pomo} treba da se obezbedi za l uje to bez mo`nost za vrabotuvawe, za da mo`at da pre`iveat i da gi zadovol at osnovni te potrebi na ni vni te semejstva, bez da bi dat margi nal i zi- rani. Od druga strana, socijal nata za} ti ta i pomo} ne treba da potti knuvaat zavi snost od ni v i da stanat pre-ka za barawe vrabotuvawe.

Toa mo` e da se postigne edinstveno dokol ku Vladata ima jasna vizija za targetirana poddr} ka i unapreduvawe na vrabotuvaweto. Vo tekot na prvi te godi ni od tranzicijata, postoe} e op} to o-ekuvawe deka Vladata treba da ograni -i svojata ul oga glavno na ekonomskoto prestrukturirawe, na pri vati zaci jata i na l i be- ral izacijata na pazarot. Me|utoa, toa ne e dovol no, osobeno ako se ima predvid deka po} i roki te op} testveni posledi ci od dol go- ro-nata nevrabotenost i poddr} kata na razvojot na pri vatni ot sektor, kako i sozdavaweto povol - no okru` uvawe za poddr} ka na bi zni sot, stanua- vaat si pozna-ajni za nevrabotenosta i namal u- vaweto na si roma{ ti jata vo zemjata.

Uvi duvaj}i ja potrebata od akti vna pol i ti ka na vrabotuvawe, Vladata go usvoi Naci onal ni ot akci - onen pl an za vrabotuvawe za 2004 i 2005 god. El abori ran vo sogl asnost so Vode-ki te pri nci pi za vrabotuvawe na Strategi jata za vrabotuvawe na EU, Akci oni ot pl an gi defi ni ra akti vnata pol i ti - ka na vrabotuvawe i merki te vo nea, kako } to se:

- Zgol emuvawe na vrabotuvaweto preku sub- venci i za vrabotuvawa, pril agoduvawe na ve} ti ni te na rabotni ci te na barawata na pazarot na pazarot na trudot, promovi rawe na specijalisti -ki obuki i prekvali - fi kacija na nevraboteni te;
- Davawe potti k za otvorawe rabotni mesta po pat na poednostavuvawe na admi ni stra- ti vni te postapki za kompani i te (osobeno za mal i i sredni pretpri jatija), namal uvawe na bi rokratijata, poednostavuvawe na l i cenci raweto i promovi rawe na otvo- raweto rabotni mesta vo rural ni te obl asti i zemjodel ski te zaedni ci ;
- Namal uvawe na di spari teti te vo vrabotu- vaweto so akcent na namal uvawe na regi onal ni te razl i ki i so vkl u-uvawe na soci jal - no zagrozeni te grupi kako } to se ml adi te so mnogu mal o rabotno i skustvo, l uje to koi se nevraboteni dol go vreme i pri padni ci te na etni -ki te mal ci nstva.

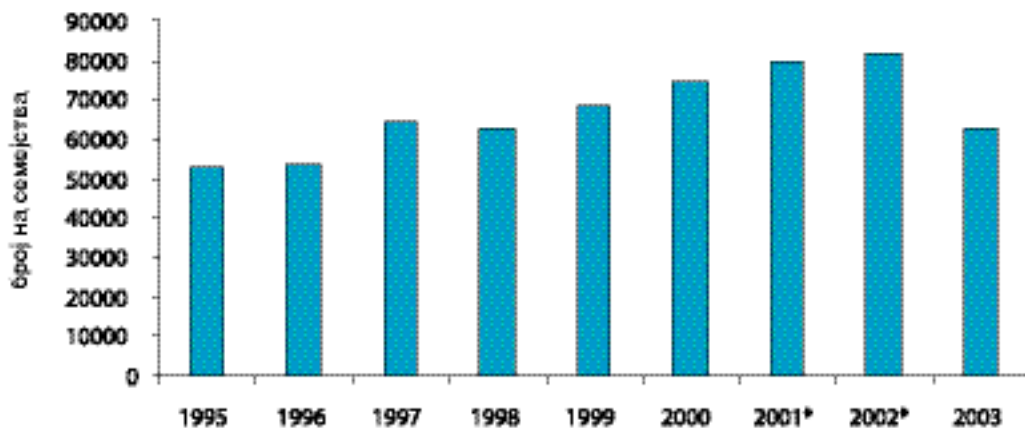
KORI SNI CI NA SOCI JALNA POMO}

Zgol emuvaweto na si roma{ ti jata rezul ti ra} e so zgol emen broj kori sni ci na soci jal na pomo} ; vo peri odot od 1995 do 2002 godi na, brojot se zgol e- mi za pove}e od 29 000 doma}i nstva, dosti gnuvaj}i broj od 82 000 doma}i nstva (toa, spored popi sot od 2002 godi na, pretstavuva 14,5% od vkupni ot broj doma}i nstva vo zemjata). Na krajot od 2002 i na po-etokot na 2003 godi na, kako odgovor na mi sl e- weto deka na-i not na i denti fi kacija na doma}i nstva so real na potreba od soci jal na pomo} bil nesoodveten, Vladata na Makedonija pove- di ni cijati va za to-na i denti fi kacija na brojot na doma}i nstva na koi real no im sl eduva soci jal na pomo} . Toa dovede do zna- i tel no nama- l uvawe na brojot na kori sni ci na soci jal na pomo} (vi di grafi kon 3.8).

Vo tabel ata 3.9 e daden brojot na kori sni ci na soci jal na pomo} po op} ti ni . Procentot na doma}i nstva } to kori stat soci jal na pomo} – od aspekt na procent od vkupni ot broj na doma}i nstva vo op} ti nata – vo ramki te na anal izi rani ot prime- rok vari ra od 4,49%, vo op} ti na Gevgelija, do 31,47%, vo op} ti na Dol neni .

Vaka gol emi te razl i ki u} te pove}e ja potkrepu- vaat hi potezata deka vi so- koto ni vo na si roma{ ti ja i neednakvata raspredel ba na dohodot vo zemjata

Графикон 3.8. Број на корисници на социјална помош

I zvor: Fond za penzi sko i i nval i dsko osi guruvawe, 2003

i maati direktno vlijani e vrz kvalitetota na -ovekovi ot `i vot. Analizirano od etni -ka perspektiva, podatocite, isto taka, ukauvaat na postoevode odredeni etni -ki dimenzii na siroma{tijata i zavistnosta od socijalna pomo{. Korelacinata analiza dava interesni rezultati. Koeficientot na korelacija meju u-estvoto na doma}instva koi pri maati socijalna pomo{ od vkupnot broj doma}instva vo op{tini te vkluceni vo pri mero-

kot, od edna, i u-estvoto na etni -ki Makedonci, od druga strana, e vo sredi{natato-ka (-0,374); koeficientot na korelacija na procentot na etni -ki Albanci e statisti -ki nerel evanten (+0,233), {to indici ra deka etni -koto al bansk naseleni e e vo pogol emamera zavistnost od socijalna pomo{.

Centrite za socijalna rabota postojat vo site urbani naselbi i se odgovorni za realizacijata na

Tabela 3.9: Kori snici na socijalna pomo{ po op{tini (semejstva)

<i>Op{tina</i>	<i>Broj na semejstva</i>	<i>Procent na vkupni ot broj semejstva vo op{tinata</i>
<i>Gostivar</i>	<i>1 604</i>	<i>14.02</i>
<i>Tetovo</i>	<i>1 644</i>	<i>9.38</i>
<i>Kumanovo</i>	<i>4 298</i>	<i>17.11</i>
<i>Prilep</i>	<i>3 633</i>	<i>18.91</i>
<i>Kavadarci</i>	<i>1 003</i>	<i>11.08</i>
<i>Strumica</i>	<i>1 570</i>	<i>13.75</i>
<i>Ko-ani</i>	<i>1 469</i>	<i>17.65</i>
<i>Debar</i>	<i>867</i>	<i>19.71</i>
<i>Ohrid</i>	<i>1 193</i>	<i>9.04</i>
<i>Bitola</i>	<i>2 571</i>	<i>11.93</i>
<i>Veles</i>	<i>2 117</i>	<i>14.92</i>
<i>Gevgelija</i>	<i>219</i>	<i>4.49</i>
<i>Probi{tip</i>	<i>346</i>	<i>10.67</i>
<i>Skopje</i>	<i>13 496</i>	<i>13.27</i>
<i>Rostu{a</i>	<i>427</i>	<i>16.47</i>
<i>Tearce</i>	<i>645</i>	<i>12.40</i>
<i>^u-er Sandevo</i>	<i>167</i>	<i>8.28</i>
<i>Zajas</i>	<i>353</i>	<i>14.04</i>
<i>Doleni</i>	<i>921</i>	<i>31.47</i>
<i>Bogdanci</i>	<i>105</i>	<i>4.71</i>
<i>Rosoman</i>	<i>117</i>	<i>11.04</i>
<i>Makedonska Kameni ca</i>	<i>156</i>	<i>7.71</i>
<i>Novo Selo</i>	<i>158</i>	<i>5.10</i>
<i>Republika Makedonija (2003)</i>	<i>62 739</i>	<i>11.11</i>

Izvor: Ministarstvo za trud i socijalna politika, kori snici na socijalna pomo{ vo gotovinata (sostojba juni 2003) i sopstveni procenki

pravata na gra|ani te od rural ni te sredi ni . Kako rezul tat na toa, edna anketa na javnoto mi sl ewe⁶ poka` a deka 56% od nasel eni eto vo ni zi nski te i 90% od nasel eni eto vo pl ani nski te sel a smetaat deka centri te za soci jal na rabota se nedostapni ili voop{ to ne postojat. I stovremeno, duri i vo urbani te op{ ti ni postojat drasti ~ni razli ki vo pogl ed na brojot na lu|e opf ateni so rabotata na

centri te za soci jal na rabota. Taka, vo sekoja urbana op{ ti na postoi samo po eden centar, bez ogl ed na brojot na gra|ani vo nea. I sto taka, postoi vi sok stepen na koncentracija na organi zaci i koi obezbeduvaat gri`a za decata od predu~ili i{ na voznost, u~eni ~ki domovi i inter-nati vo urbani te op{ ti ni ; si te tie imaat nega-tivno vli janie, barem vo po~etni te godi ni od

Tabel a 3.10: Osnovni i ndi katori vo sektorot za soci jal na pomo{ i za{ ti ta

<i>Op{ ti na</i>	<i>Centri za soci jal na rabota (2002)</i>	<i>Broj na op{ ti ni { to gi pokri va eden centar (2002)</i>	<i>Rabotni orga-ni zaci i za deca od predu~ili i{ na voznost (2002)</i>	<i>U~eni ~ki i studentski domovi (2002)</i>	<i>Objekti za smestuvawe voznostni l i ca (2002)</i>
Urbani op{ ti ni					
<i>Tetovo</i>	1	10	10	1	†
<i>Kumanovo</i>	1	5	22	1	1
<i>Pri lepe</i>	1	5	11	1	1
<i>Ko~ani</i>	1	5	6	†	†
<i>Kavadarci</i>	1	3	13	1	†
<i>Strumica</i>	1	6	5	1	†
<i>Skopje</i>	1	16	76	8	1
<i>Gostivar</i>	1	9	7	1	†
<i>Debar</i>	1	2	4	1	†
<i>Ohrid</i>	1	4	10	2	†
<i>Bitola</i>	1	9	15	2	1
<i>Veles</i>	1	5	11	1	†
<i>Gevgelija</i>	1	4	3	-	†
<i>Štip</i>	1	2	7	2	†
<i>Probištip</i>	1	2	3	1	†
Rural ni op{ ti ni					
<i>Rostuša</i>	†	†	3	†	†
<i>Tearce</i>	†	†	7	†	†
<i>~u~er-Sandevo</i>	†	†	3	†	†
<i>Zajas</i>	†	†	10	†	†
<i>Dol neni</i>	†	†	3	†	†
<i>Bogdanci</i>	†	†	1	†	†
<i>Rosoman</i>	†	†	3	†	†
<i>Maked. Kamenska</i>	†	†	3	†	†
<i>Novo Selo</i>	†	†	10	†	†

I zvor: Zavod za vrabotuvawe

Tabela 3.11: Broj na u-esnici koji posetivali obuku i kursevi za dokvalifikacija i prekvalifikacija

Period	Broj na u-esnici	Broj na u-esnici koji go završile kursevi	Novovraboteni posetili na kursevi	% od novi vrabotuvawa
1999	2,897	2,761	2,607	94.4
2000	4,806	4,568	4,310	94.4
2001	6,006	5,498	5,223	95
2002	†	1,806	1,540	85..3
Total	13,709	14,633	13,680	93.5

I zvor: Zavod za vrabotuvawe na Republ i ka Makedoni ja

U ovom delu se razmatra vrz obezbeduvaweto soodvetna gr i a za kategori i te na najml adi te vo rural ni te sredini . Postoi zabel e` itel no otsustvo na razvi ena mre` a na objekti za zgri` uvawe na postari i fizi -ki sl abi l i ca vo urbani te i rural -ni te op{ t i ni , so { to dopol ni tel no se vl o{ uva sostojbata na taa kategori ja l uje; toa e kategori ja koja e najmnogu pogodena od posl edi ci te na procesot na tranzicija (vi di tabel a 3.10).

POLITI KA NA AKTI VNO VRABOTUVAWE

Dr` avni ot zavod za vrabotuvawe e javna i nsti tucija zadol` ena za poddr{ ka na pol i ti ki te za zgo l emuvawe na vrabotenosta vo zemjata. Nejni nata najva` na f unkcija e obezbeduvawe podatoci za sl obodni rabotni mesta. Sepak, poradi nesposobnosta da odgovori na potrebi te na l i cata { to baraat vrabotuvawe, taa prerasna vo i nsti tucija za stati sti -ka evidencija na nevraboteni te i regul irawe na pravoto na zdravstveno osi guruvawe i benef i ci i za nevraboteni te. Poradi toa, osobeno e va` no l okal ni te zavodi za vrabotuvawe da vospostavati sl u` bi te na socijal ni te partneri (stopanskata komora, si ndi kati te, obrazovni te i nsti tucii , nevl adi ni ot sektor), so cel da se po-ne so obezbeduvaweto usl ugi pri l agode ni kon potrebi te na l okal ni te zaedni ci .

Zavodot za vrabotuvawe organi zi ra obuka i kursevi za dokval i fi kacija i prekval i fi kacija. Tie kursevi se organi zi raat gl avno za rabotni ci koji ja i zgubi le rabotata vo procesot na prestrukturirawe na pretpri jati jata i se so traewe od ne poveje od tri meseci . Poradi ni skata pobaruva-ka od rabotna sil a, tie gl avno se organi zi raat za konkret ni rabotodavci (tabel a 3.11). Podatoci te poka` uvaat vi sok stepen na ef i kasnost na i nvesti ci i te vo takvi te kursevi ; me l utoa, treba da se ima predvi di f aktot deka so ni v e opf aten samo 3,91% od ukupni ot broj nevraboteni vo zemjata.

DI REKTNO OTVORAWE NOVI RABOTNI MESTA

Di rektno otvorawe novi rabotni mesta e povrzano so napori te na Vl adata da go razvie pretpri emni { tvoto i mal i te pretpri jati ja. Vo 1997 god., Vl ada na Makedoni ja osnova „Naci onal nata agenci ja za poddr{ ka na mal i i sredni pretpri jati ja“ – NEPA, -i ja osnovna zada-a be{ e sproveduvawe programi i proekti za poddr{ ka na razvojot na mal i i sredni pretpri jati ja, osobeno na l okal no ni vo. I stovremeno, agenci jata be{ e zadol` ena i za realizacija na kredit nati l i ni ja na sredstvata od f ondot PHARE. Vo tabel ata 3.12 e daden pregl ed na ef ek ti te vrz vrabotuvaweto od real i zi ranata kredit na l i ni ja za mi kro kredi ti na NEPA, vo peri odot od 10.6.1998 do 31.12.2002 godi na, koga NEPA ja admi ni stri ra{ e kredit nati l i ni ja za mi kro kredi ti .

Vkupni ot broj odobreni kredi ti vo si te op{ t i ni vo Makedoni ja e 627, vo vkupen i znos od € 13.101.200, so { to se otvoreni 2 621 novi rabotni mesta, so prose- en tro{ ok od € 4.998,50 za vraboten. Podatoci te se i ndi kacija za vi soki ot stepen na neef i kasnost vo kori steweto na kredit nati l i ni ja, { to se gl eda od vi soki te tro{ oci za novootvoreni te rabotni mesta.

NEPA dosega ne gi posti gna o-ekuvani te rezul tati . Poradi toa, novata Vl ada (po i zbori te vo oktombri 2002 god.) ja promovira{ e „Programata na merki i akti vnosti za poddr{ ka na pretpri emni { tvoto, konkurentnosta i razvojot na mal i te i sredni te pretpri jati ja“. So programata se predl aga osnovawe nova Agenci ja za poddr{ ka na pretpri emni { tvoto, so cel da se koordi ni ra i sprovede doma{ nata i stranskata pomo{ vo sektorot na mi kro, mal i te i sredni te pretpri jati ja.

Dal i programata si u{ te e ef ek ti vna? Eden od kri teri umi te e stepenot do koj gi pokri va op{ t i ni te i grupi te so naji tna potreba. Tabel ata 3.13 dava odredena sl i ka za toa, vrz osnova na ukupnata vrednost na odobreni te kredi ti , anal i zi rani

Tabela 3.12: Odobreni krediti i novi vrabotuvawa preku NEPA – pri merok od izbrani te opštini

Opština	Broj na odobreni krediti	Iznos vo evra	Broj na novi vrabotuvawa	Prose-en trošk po vraboten vo evra
Urbani opštini				
Tetovo	7	147,540	17	8,679
Kumanovo	110	2,229,680	418	5,334
Prilep	9	185,975	44	4,227
Kavadarci	17	366,393	36	10,178
Koçani	18	345,082	41	8,417
Strumica	22	460,443	151	3,049
Skopje	193	4,080,000	641	6,365
Gostivar	8	160,000	22	7,273
Debar	3	68,800	4	17,200
Ohrid	52	963,500	137	7,033
Bitola	26	484,000	161	3,006
Veles	12	248,000	82	3,024
Gevgelija	13	306,000	44	6,955
Çip	30	604,000	221	2,733
Probiština	5	83,600	14	5,971
Vkupno vo urbani opštini *	525	10,733,013	2,033	5,279
Ruralni opštini				
Rostuša	0	0	0	0
Tearce	0	0	0	0
Çuër-Sandëvo	0	0	0	0
Zajas	1	19,500	1	19,500
Dolneni	0	0	0	0
Bogdanci	2	49,000	6	8,167
Rosoman	0	0	0	0
Makedonska Kamenica	3	73,700	35	2,106
Novo Selo	1	29,500	15	1,967
Vkupno vo ruralni opštini *	7	171,700	57	3,012
Vkupno*	532	10,904,713	2,090	5,218

I zvor: NEPA

* Vkupni te zbirni se odnesuvaat samo na opštini te vo pri merokot

Tabela 3.13: NEPA krediti – soodvetno targeti rawe na problemi te?

Opština	Odobreni krediti		Iznos na krediti		Etnička struktura na opština		Stapka na nevrabotenost		
	Broj	U-estvo vo vkupni te krediti	Vo evra	Procent od vkupni te	Makedonci	Albanci	Vkupno	Makedonci	Albanci
Urbani opštini									
Tetovo	7	1.3%	147,540	1.4%	28.2%	64.0%	17.1%	16.7%	16.7%
Kumanovo	110	20.7%	2,229,680	20.8%	59.6%	26.4%	26.2%	25.4%	27.6%
Prišep	9	1.7%	185,975	1.7%	93.2%	0.0%	32.8%	31.1%	28.6%
Kavadarci	17	3.2%	366,393	3.4%	92.2%		24.9%	23.0%	0.0%
Koani	18	3.4%	345,082	3.2%	96.8%	0.0%	31.1%	31.1%	72.8%
Strumica	22	4.1%	460,443	4.3%	92.8%	0.0%	26.5%	25.8%	0.0%
Skopje	193	36.3%	4,080,000	38.0%	71.2%	15.3%	16.3%	14.6%	19.9%
Gostivar	8	1.5%	160,000	1.5%	26.5%	59.0%	19.3%	27.0%	14.8%
Debar	3	0.6%	68,800	0.6%	13.9%	63.3%	29.3%	12.4%	32.4%
Ohrid	52	9.8%	963,500	9.0%	84.6%	5.4%	22.4%	21.6%	20.8%
Bitola	26	4.9%	484,000	4.5%	89.7%	2.9%	22.9%	21.7%	37.8%
Veles	12	2.3%	248,000	2.3%	81.3%	8.2%	25.0%	23.6%	18.0%
Gevgelija	13	2.4%	306,000	2.9%	96.5%	0.0%	16.2%	16.0%	35.8%
Štip	30	5.6%	604,000	5.6%	87.2%	0.0%	19.3%	17.6%	24.0%
Probleti	5	0.9%	83,600	0.8%	98.4%	0.0%	18.5%	18.5%	0.0%
Vkupno vo urbani opštini	525	98.7%	10,733,013	100.0%					
Ruralni opštini									
Rostuša	0	0.0%	0	0.0%	55.1%	11.7%	16.2%	18.7%	7.9%
Tearce	0	0.0%	0	0.0%	12.2%	84.4%	20.7%	25.4%	20.3%
Šuher-Sandvo	0	0.0%	0	0.0%	47.3%	22.9%	25.2%	24.1%	32.1%
Zajas	1	14.3%	19,500	11.4%	1.8%	97.4%	15.3%	16.1%	15.3%
Dolneni	0	0.0%	0	0.0%	41.8%	21.2%	39.0%	32.8%	41.1%
Bogdanci	2	28.6%	49,000	28.5%	92.9%	0.0%	17.2%	16.8%	74.0%
Rosoman	0	0.0%	0	0.0%	89.2%	0.0%	29.6%	30.6%	0.0%
Maked. Kamenska	3	42.9%	73,700	42.9%	99.3%	0.0%	15.8%	15.9%	0.0%
Novo Selo	1	14.3%	29,500	17.2%	99.5%	0.0%	27.2%	27.3%	0.0%
Vkupno vo ruralni opštini	7	100.0%	171,700	100.0%					
Vkupno	532	100	10,904,713	100.0%					

Izvor: NEPA, Državen zavod za statistika

Ramka 3.1: Zakon za potti knuvawe na vrabotuvaweto

VI adata donese Zakon za potti knuvawe na vrabotuvaweto, spored koj rabotodavecot, koj }e vraboti nevraboten gra]ani n na neopredel eno vreme i so pol no rabotno vreme, i ma pravo na odredeni osl oboduvawa od pri donesi te za penzi sko i zdravstveno osiguruvawe, pri donesi te za zdravstvena za{ ti ta i pri donesi te za vrabotuvawe, vo peri od od 24 meseci po datumot na vrabotuvawe. Zakonot be} e donesen vo apri l 2003 godi na. Vo peri odot me]u 16.4.2003 i 31.12.2003 godi na, brojot na vraboteni vo sogl asnost so ovoj zakon i znesuva} e 14, 840, { to e e seu} te pod o-ekuvani ot broj od 20 000. Tro} oci te za proektot i znesuava €33 mi l i oni .

preku etni -kata struktura na op} ti ni te i ni voata na nevrabotenost (registri rani te stapki na nevrabotenost). Podatoci te uka` uvaat deka najgol em del od sredstvata se di stri bui rani vo op} ti ni vo koi domi ni ra etni -ko makedonsko nasel eni e, i ako toa ne e op} to pravilo (na primer, op} ti na Pri lep, koja i ma edna od najvi soki te stapki na nevrabotenost, i ma dobi eno rel ati vno mal broj na kredi ti). Seto toa sugeri ra deka poli ti kata na akti vno vrabotuvawe mo` e da bide podobro naso-ena za da i znajde re} eni ja za najgorl i vi te pra} awa.

Podatoci te vo tabel ata 3.13 gi odrazuvaat i kompleksni te f enomeni i ne treba da se i nterpreti raat na uprosten na- i n i na- i n koj mo` e da dovede do pogre} ni zakl u-oci (na pri mer, deka etni -kata pri padnost na sopstveni ci te na kompani i te i ma vl i jani e vrz odl uki te za di stri buci ja na kredi ti te). Nedovol nata zastapenost na op} ti ni so domi nantno al bansko nasel eni e vo programata najverojatno e i ndi rekten dokaz za

rel ati vno mal oto u-estvo na pretpri jati ja vo sopstvenost na etni -ki Al banci koi rabotat vo of i cijalni ot sektor, vo sporedba so pretpri jati jata na etni -ki Makedonci . I sto taka, toa mo` e da bi de navestuvawe za postoe weto na po} i roki mo` nosti za pri stap do neof i cijalni kredi ti vo zaedni ci te so etni -ki Al banci . Kone- no, u} te edna mo` na pri -i na e i sposobnosta da se podgotvat i podnesat predl ozi za proekti vo cel osna sogl asnost so utvrdeni te kri te ri umi . Koi i da se pri -i ni te, pra} aweto na nedovol na zastapenost na etni -ki te Al banci vo of i cijalni te kanal i na povol ni kredi ti , kako { to e kredi tnata l i ni ja na NEPA, postojat, i kompl eksni te pri -i ni za toa treba da se re} at na soodveten na- i n.

Drugi te merki na poli ti kata na akti vno vrabotuvawe vkl u- uvaat proekti kako { to se *Soci jal na i nfrastruktura I i Proektot za soci jal na pomo} na Republ i ka Makedoni ja (1996-2002)*. Proektot *Soci jal na i nfrastruktura I*, koj vkl u- uva} e i zgradba na komunal na i nfrastruktura so otovora we novi rabotni mesta vo 13 op} ti ni , preku koja 2 396 l i ca bea vraboteni na opredel eno vreme, be} e sproveden so nepovratna f i nansi ska pomo} od VI adata na Germani ja vo peri odot od 2001 do 2003 godi na.

Ponatamu, *Proektot za soci jal na pomo} na Republ i ka Makedoni ja (1996-2002)*, f i nansi ran od Svetskata banka, e od gol ema va` nost za zemjata. Gl avnata i nsti tuci ja preku koja se sproveduva} e

Tabel a 3.14: Rezul tati od merki te naso-eni kon pazarot na rabotna si l a vo ramki te na 'Proektot za soci jal na pomo} ' (1996-2002)

Programi	Broj na proekti	I znosi na dogovori te (US\$)	U-esni ci vo proektot	Novovraboteni u-esni ci
Rabotno sovetuvawe	22	242,079	28,415	4,173
Obuka	668	5,670,630	20,130	16,572
Javna admi ni straci ja	73	2,032,375	2,682	250
Od MSP	28	98,120	1,519	211
I nkubatori za MSP	8	1,500,795	558	558
Studi i za razvoj	14	497,081		
Garanten Fond	0	0		
Vkupno	813	10,041,080	53,304	21,764

I zvor: Edi ni ca za sproveduvawe na proektot, Agenci ja za pri vati zaci ja na Republ i ka Makedoni ja

proektot beže Agencijata za privatizacija. Merkite na Proektot se naso-eni kon: davawe soveti na licata koi baraat vrabotuvawe, rabotni klubovi, obuka i privremeni vrabotuvawa vo javni te ustanovi, soveti za mali pretprijatija, biznis-inkubatori za mali pretprijatija, studii za lokal en ekonomski razvoj i Fond za garanti-rawe mi kro kredi ti. Rezul tati te od Proektot se prezenti rani vo tabel ata 3.14.

Programi te za vrabotuvawe, kako { to e Programata za poddr{ ka na vrabotuvawe na ml adi te i ^i sta i zel ena Makedonija, poddr` ani od Programata za razvoj na ON (UNDP), obezbedija mo` nosti za vrabotuvawe za najzagrozeni ot del od nasel eni eto. Nekval i f i kuvani te rabotni ci se vrabotuvaa na mali proekti za ekol ogija i inf r- struktura vo razni op{ ti ni ni z cel ata zemja. Meju 1999 i krajot na 2003 god., 4.717 nevraboteni i maa pristap do kratkoro-no vrabotuvawe, vo prosek od 4 meseci, so i nvesticija od okol u 754 USD za rabotni k. Najnovi te i zmeni vo propi si te za rabotni odnosi ñ ovozmo` uvaat na VI adata da i ni ci ra vakov vid i intervencija i da dade pri dones vo sl i -ni programi f okusi rani na javni raboti .

Od aspekt na pol i ti kata za pazarot na trudot naso-ena kon namal uvawe na nevrabotenosta, vo sl edni ot peri od treba da se zemat predvi d sl edni te preporaki :

1. Treba da postoi koordi nacija i konzi stentnost meju ekonomskata i soci jal nata pol i ti ka, za preku ni vni te zaedni -ki ef ekti da se obezbedi promoci ja na povi sok stepen na produkti vno vrabotuvawe;
2. Ekonomskata pol i ti ka treba da go promovi -ra ekonomski ot razvoj, strukturni te pri sposobuvawa i otvorawe novi rabotni mesta. So ogle d na toa { to rabotnata sil a so vi soko obrazovani e e gl avnata konkurentna prednost na zemji te vo tranzicija, potrebna e ekonomska pol i ti ka so koja se potti knuva tehnol o{ ki ot razvoj, za cel osno i skori stu- vawe na taa prednost;
3. Bi dej}i stapki te na vrabotenost na ml adi te se mnogu -uvstvi tel ni na op{ ti te usl ovi na pazarot na rabotna sil a, strategijata za vrabotuvawe ml adi l uje }e bi de strategija zasnovana vrz vramnote` ena kombi nacija na: merki na stranata na ponudata, vo smi sl a na soodvetno dousovr{ uvawe na ml adi te so znaewa primenl i vi i soodvetni za pazarot na rabotna sil a, i merki na stranata na pobaruva-kata, vo smi sl a na podobruvawe na funkci oni raweto na pazarot na rabotna sil a;
4. Pra{ aweto na nevrabotenosta vo Makedo- ni ja treba da stane mnogu seri ozno pra{ awe za nosi tel i te na obrazovnata pol i ti ka vo najskoro mo` no vreme. Pol i ti kata treba da obezbedi sozdavawe na potrebnata i kval i -

f ikuvana rabotna sil a preku specijal- izirani u-ili i { ta so soodvetni profili i kapaciteti . Potoa, si stemot na permanent- na edukacija treba da predvi di vi sokok- val i tetni programi za dokval i f i kacija i prekval i f i kacija, a naci onal nata pol i ti - ka za obrazovani e i obuka treba da bi de formuli rana vo sorabotka so soci jal ni te partneri vo ekonomijata, preku konstantna primena na principi te na konti nui rana edukacija;

5. Pol i ti kata za pazarot na trudot i merki te za soci jal na za{ tita treba da bi dat me| usebno konzi stentni i kompl ementarni , so cel da se potti knuvaat nevraboteni te akti vno da baraat rabota;
6. I nsti tuci i te vo ramki te na pazarot na tru- dot treba da razvij at poakti vni pri odi kon pomagaweto na nevraboteni te vo ni vnata potraga po vrabotuvawe. Toa treba da se napravi preku podobruvawe na merki te za promovi rawe na vrabotuvaweto i preku pos- tojana procena na ef i kasnosta na pol i ti ka- ta za pazarot na trudot;
7. Ednakvi ot tretmani mo` nosti za vrabotu- vawe na `eni te ima osobeno zna-ewe i treba da se ostvari preku odredbi vo zakoni te so koi se zemaat predvi d rabot- ni te sposobnosti i obvrski te vo doma}i nstvoto;
8. I nsti tuci i te na pazarot na trudot treba da vospostavat pobl i ska sorabotka i so cen- tral nata i so lokal ni te vl asti na ni vo na sektori , sekade kade { to toa e mo` no. Ti e treba da bi dat vo postojan kontakt so f i r- mi te, so stopanskata komora, rabotni -ki te si ndi kati , obrazovni te i nsti tuci i i nevl a- di ni te organi zaci i , za da mo` at da vr{ at soodvetni i to- ni anal i zi na sostojbata na pazarot na rabotna sil a, kako i da for- mul i raat i da sproveduvaat soodvetni merki za promovi rawe na vrabotuvaweto.⁶

PENZI SKI OT SI STEM I NEGVI TE REFORMI

Penzi oneri te se meju najzagrozenata kategori ja nasel eni e od aspekt na pri hodi . Penzi ski ot si stem e rel ati vno dobro razvi en i sl i -en na pove}eto tradi ci onal ni evropski penzi ski si stemi . Pensi ski ot si stem vo Makedonija e t.n. si stem „pl a}a{ dodeka raboti {“, koj e zasnovan vrz re` i mot na def i ni rani penzi i .⁷

Kako rezul tat na ekonomskata tranzicija, dojde do dramati -ni promeni vo odnos na propor- cijata meju brojot na osi gureni ci i penzi oneri . Vo 1990 godi na, toj odnos bi l 3,6:1, a denes e namal en vo ogromna mera i i znesuva 1,33:1. Takvata soso- tojba go dovede Fondot do vi sok stepen na nel i - kvi dnost, so gol em def i ci t i naru{ uvawe na di nami kata na redovna i spl ata na penzi i te.

Графикон 3.8: Учество на трошокот за пензии во БДП

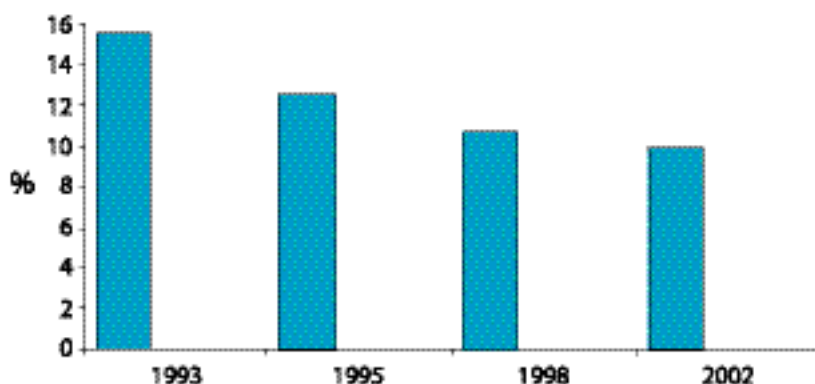

Tabela 3.15: Osnovni informacii za sistemot na penzijsko osiguruvawe, 2002

Odnosot pomeju brojot na osigureni i brojot na penzi oneri	1.33
U-estvo na troš kot za penzi i vo BDP	9.89%
Prose-na penzi ja vo Republ i ka Makedoni ja	6,955 MKD
Broj na poedinci { to pri maat	
– starosna penzi ja	129,648
– semejna penzi ja	67,259
– i nval i dska penzi ja	52,514

I zvor: Fond za penzijski i invalidski osiguruvawe, 2003

* MKD 61,5=€1

Istovremeno, u-estvoto na trošokot za penzi i vo BDP vo periodot 1993-2002 godina e kontinuirano v nadolnata linija (grafikon 3.8), što pri donesuvava kon povisok stepen na podlo`nost na osigura-uvawe na penzi onerite.

Vo Makedonija, najgol emi ot procent na penzi oneri (43,9%) pri maat mese-na penzi ja koja vari ra meju 3 755 i 6 000 denari⁸, a samo 9,4% pri maat penzi ja meju 12 000 i 25 769 denari, što, sekako, e indikator za niskoto nivona kvalitet na`ivot na lu`eto koj go završile svojot raboten vek.

Brojot na lica što pri maat penzi ja, spored podatocite od 2002 godina e 249 421, što e za 1.624 pove`e od prethodnata godina. Vo 2002 godina, brojot se zgol emil pove`e od 250 000 penzi oneri (tabela 3.16). Mnoinstvoto penzi oneri pri maat penzi ja od 6 000 denari.⁹

Spored dolgoronite proekcii, odnosot na zavisnost (odnosot osigurenici - penzi oneri) do 2070 `e i znesuva 1,1:1 kako posledi ca na nepovolniteme demografski trendovi. Se o-ekuva u-estvoto na penzi ite vo BDP da dostigne 13% od BDP¹⁰, što

pretstavuva dopolnitelentovar za ekonomskata efikasnost na sistemot.

Odnosot meju osigurenite i penzi onerite e ve`e blizu do ovie kritični nivova vo opštini te Probištip, Debar i Bitola, kade što iznesuva 0,96:1; 1,06:1 i 1,10:1, posledovatelno. Sostojbata vo Skopje, Gevgelija i Ohridemal ku podobra i odnosot meju osigurenite i penzi onerite vo tie opštini iznesuva 1,50:1; 1,62:1 i 1,39:1, posledovatelno. Od aspekt na procentot na penzi onerite od vkupnoto naselenie, sostojbata znaitelno se razlikuva vo razlicni opštini (tabela 3.17). Najkritična e sostojbata vo Gevgelija (26,40%), Strumica (23,22%), Berovo (22,69%), Makedonski Brod (22,64%), Tetovo (21,99%) i Bitola (20,94%); toa se urbani opštini, a procentot na penzi oneri od vkupnoto naselenie vo ruralnite opštini e znaitelno ponižok i iznesuva okolu 5% vo prosek.

O-igledno, penzijskiot sistem se soo-uvaa so gol emi predizviči. Nelikvidnosta, ogromni otdeficit i naru`enata dinamika na isplata na

Ramka 3.2: Opcije za penzionirane u Makedoniji

Rabotnici teško će da se penzioniraju na osnovu starosti (za muškarce je to 40, a za žene 36 godina starosti), i lično na osnovu starosti. Ako radnik nema dovoljno godina starosti, tada se za njega godišnje dostiže do polovine starosti, muškarci se namaluju 1,8% od penzioniranja. Na osnovu starosti, od druge strane, muškarci se penzioniraju na 64 (najmanje 15 godina starosti), a žene na 60 godina (najmanje 15 godina starosti). Postoji tendencija starosne granice da se pomesti nagore na 62 godine. To se postiže uvek po povećanju starosne granice za polovinu godina sekojne godine, tako da za četiri godine starosna granica dostigne 62 godine.

penzioniranje nametnuto potreba od reforme penzioniranja, koja već je u toku.

Novi penzionirani sistem je predstavljao povećanje penzioniranih sistema, sa tri glavna stuba:

1. Zadržavanje penzioniranja i invalidskog osigurivanja, na osnovu solidarnosti među generacijama (prvi stub);
2. Zadržavanje kapitalnog finansirano penzioniranje osigurivanja (drugi stub);
3. Dobrovoljno kapitalno finansirano penzioniranje osigurivanja (treći stub).

Prvi stub, uslovnost, i tekući reformirani sistem, organizirano u skladu sa principima tekućeg finansiranja (plaćeno za vreme rada). Stopa na prihode je 13% od ukupne 20% od bruto-plaćene. To je se obezbeđuje definiranom penzioniranjem na osnovu prethodno utvrđene formule i stopa zamena

od 30% za polovinu starosti; ostatak od penzioniranja se obezbeđuje od drugog stuba. So ovaj stub je se obezbeđuje pravom na penzioniranje i invalidsko osigurivanje u slučaju starosti, invalidizacije i smrti.

So drugi stub po-nuwa implementacijata na eden novi sistem na definiranom prihodima (to se finansira odnapred). So toa osigurivanje je se obezbeđuje pravom na starosna penzija. So drugi zborovi,

toa na-nin preko uplati da se obezbeđuje starosna penzija. So sistem se vopostavlja tesni vrski i korelacija među obema deponiranim prihodima i dnevno plaćeno na penzioniranje na poedinice, zasnovani na pazarnim zakonitostima. Ovoj metodi na osigurivanje se zasnovuje na principima prihodovog sredstva preko uplati na prihodima i ličnim smetkama, koje ponatamo se investira, a dobiti se pokriva na troškovima redovnog rada se preferira na ličnim smetkama. Sredstva (to) se izdvajaju za celokupno ovaj sistem i zadržavaju 7% od bruto-plaćene i uplaćeno radodavcima i za smetku na zaposlenima.

Treći stub je zasnovan na dobrovoljno kapitalno finansirano penzioniranje osigurivanje, zavisan od obima na poedinice doplati na dobrovoljno finansirano svojom penzioniranjem osigurivanja

Tabela 3.16: Korisnici na penzija, prema veličini na penzioniranje

Iznos	Broj na penzioniranih	Udeo u ukupnoj penzioniranoj
Do 3,755 denari	20,611	8.2
3,755 do 6,000	110,369	43.9
6,000 do 9,000	66,655	26.5
9,000 do 12,000	30,234	12.0
12,000 do 15,000	13,737	5.5
15,000 do 18,000	4,670	1.9
18,000 do 25,769	5,008	2.0
Vkupno	251,284	100.0

Izvor: Fond za penzioniranje i invalidsko osigurivanje, 2003

Tabela 3.17: Broj na korisnici na penzija vo razli~ni te opštini

Opština	Penzija				U-estvo na penzionerite vo ukupnata populacija (%)
	Starosna	Invalidska	Semejna	Vkupno	
Berovo	1.608	695	915	3,218	22.69
Bitola	10.501	2428	5.117	18,046	20.94
Bogdanci	759	169	396	1324	14.88
Makedonski Brod	486	334	429	1,249	22.64
Valandovo	768	229	449	1,446	11.95
Vinica	821	463	625	1,909	11.19
Gevgelija	2.967	730	1.448	5,145	26.40
Gostivar	2.650	1.832	2.548	7,030	15.37
Debar	924	354	783	2,061	11.72
Delchevo	1.397	1.245	866	3,508	19.79
Demir Hisar	889	199	588	1,676	22.00
Doleni	215	35	111	361	3.10
Kavadarci	2.622	1.462	1.643	5,727	15.40
Ki~evo	2.077	902	1.537	4,516	16.39
Ko~ani	2.769	1.416	1.834	6,019	18.78
Kratovo	589	499	521	1,609	14.76
Kriva Palanka	1.033	1.281	1.129	3,443	16.56
Kru~evo	893	215	403	1,511	15.38
Kumanovo	6.617	2.978	3893	13,488	14.26
Makedonska Kameni~a	452	293	270	1,015	12.57
Negotino	1.637	465	802	2,904	15.83
Novo Selo	379	70	244	693	5.77
Ohrid	4.900	1.808	2.635	9,343	17.72
Prilep	7.258	2.123	3823	13,204	18.36
Probitip	1.169	603	785	2,557	19.72
Radovi~	1.669	669	911	3,249	14.04
Resen	1.591	394	880	2,865	16.20
Rosoman	181	122	158	461	10.90
Rostu~a	66	97	164	327	3.22
Sveti Nikol~e	1.618	734	794	3,146	16.98
Skopje	45.289	15.236	19.141	79,566	17.93
Struga	2.291	1.742	1.863	5,896	16.60
Strumica	5.785	1.285	3.118	10,188	23.22
Tearce	616	338	412	1,366	6.66
Tetovo	6.591	3.948	3.823	14,362	21.99
Veles	4.806	3.036	2.342	10,184	17.94
Zajas	92	52	113	257	2.72
[tip	5.119	1.882	1.561	8,562	18.46

I zvor: Fond za penzijsko i invalidsko osiguruvawe, 2003

we (nad 20% od bruto plata) ili da obezbedi i splata na penzi za poedinci koji ne potpaat pod prethodni te dva stolba.

Se o-ekuva reformi te da pri donesat za di ver- si f i kacija na rizikot na penziskot sistem, i od aspekt na demografski pritisk i vo smisla na ekonomska sigurnost na penziskot sistem, kako i

da obezbedi namaluvawe na buxetski te troci potrebni za pokrivawe na deficiti te na penziskot fond. Opstav e deka so sistemot }e se generiraat znatelni iznosi na sredstva za kapitalni investicii, koji na krajot direktno }e se odrazat vrz kvaliteta i votot na poedinci te koji go zavr{ile svojot raboten vek.

1. Nacionalni zveztaj za -ovekov razvoj, Ministarstvo za razvoj i UNDP, str. 58.
2. Vidi Jovanovi i Milanovi }, 1999 god.
3. Statistiki te podatoci za aktivnosti i vrabotenost vo Makedonija se zasnovani na metodologijata na Mejunardnoto biro za radna sila (ILO). Istoto se odnesuva i na Popisot od 2002 godina. „Ekonomski aktivnata populacija“ (ili „radnata sila“) e definirana kako naseleni na vozrast od 15 i pove}e godini (gornata starosna granica ne e definirana), koe raboti odredena profesija (vraboteni), plus oni evo isti te starosni granici koji ne rabotat (nevraboteni). „Neaktivni“ se oni e koji ne se ni tu vraboteni ni tu nevraboteni (na pr., lujeto koji se obrazuvaat, `eni te na porodilno odsustvo, otpuzeni te radnici, penzioneri te – oni e koji se rabotosposobni, no ne baraat vrabotuvawe). Za podetalno objasnuvawe na metodologijata, vidi gi metodoloki te beleki pred sekoj tematski priilog.
4. Procenkata e zasnovana na etiri -l eni semejstva.
5. Anketa sprovedena za celite na Nacionalni ot zveztaj za -ovekov razvoj od 2001 god., UNDP.
6. Uestvo na novite vrabotuvawa vo vkupni ot broj posetiteli koji so uspeh zavr{ile kurs
7. Makedonska nacionalna opservatorija (2002): I zveztaj na nacionalnata opservatorija, Ministarstvo za obrazovani e i nauka, Skopje
8. Sredstvata za realizacija na pravoto na poedinci te na penzisko i nvalidsko osiguruvawe se obezbeduvaat od vraboteni te site osigureni poedinci (soglasno zakonot). Stapkata na pri donesi i znesuva 20% od bruto plati te.
9. Od 61 do 97,6 evra.
10. Ova e okol u 98 evra. Prosenata penzija vo 15-te zemji --l enki i znesuva 2.627,4 Evra.
11. Podatoci od Fondot na penziskot i nvalidskoto osiguruvawe.

Edna od osnovni te pretpostavki na konceptot na -ovekovi ot razvoj – deka razvojt ne se sostoi edi nstveno od ekonomski razvoj – e pri -i nata poradi koja obrazovani eto i zdravstvenata za{ ti ta zasl u` uvaat osobeno vni manie vo procesot na tranzici ja. Pri meri te od gol em broj zemji uka` uvaat na real nata opasnost od deteri oraci ja vo ovaa obl ast so natamo{ en razvoj na pazarni te ref ormi . Toa e nei zbe` en kratkoro-en rezul tat od striktnata monetarna pol itika i vi soki te buxetki ograni -uvawa. Ottuka, predi zvi kot na -ovekovi ot razvoj vo ovaa obl ast e kako da se i spol zuvaat ostvareni te vi soki ni voa na obrazovani e i zdravstvena za{ ti ta, nasl edeni po soci jal i sti -ki ot peri od, so cel da se ref ormi ra soci jal ni ot sektor za toj da odgovara na novata ekonomska real nost. Ovi e predi zvi ci se osobeno va` ni vo edno decentral i -zi rano okru` uvawe.

OBRAZOVANI E

Kako eden od osnovni te f aktori na -ovekovi ot razvoj – obrazovani eto i ma osobeno gol emo vl i jani e vrz:

- Podobruvaweto na -ove-ki ot kapi tal ;
- Borbata proti v nevrabotenosta;
- Namal uvaweto na si roma{ ti jata;
- Zgol emuvaweto na ni voto na soci jal na kohezi ja i
- El i mi naci jata na mo` nosti te od soci jal na nepravda i di skri mi naci ja.

Obrazovni ot si stem vo Makedonija e podel en na -etiri osnovni segmenti : predu-ili i { no vospituvawe i obrazovani e (od { estmese-na do sedumgodi { na voзраст); osnovno obrazovani e (koe trae osum godi ni); sredno obrazovani e (koe trae od tri do -etiri godi ni); i vi soko, t.e. uni verzi tetsko obrazovani e (koe trae od dve do { est godi ni). So Ustavot na Makedonija e zagaranti rano pravoto na bespl atno osnovno i sredno obrazovani e. Vi sokoto obrazovani e, i ako e del umno f i nansi rano od dr` avata, vkl u-uva i parti ci paci ja na studenti te.

ZAPI [UVAWE, ZAVR[UVAWE I NEEDNAKVOST

Predu-ili i { no obrazovani e. Od okol u vkupno 137 599 deca vo Makedonija na voзраст me|u { est meseci i pet godi ni, samo 17 827 ili 12,9% se vkl u-eni vo nekoj vi d predu-ili i { no obrazovani e.¹ Brojt na deca na voзраст od 6 godi ni vkl u-eni vo predu-ili i { noto obrazovani e, pred zapi { uvaweto vo osnovno obrazovani e i znesuva 66,2%, no sepak si u{ te e na ni sko ni vo. Decata koi ne se vkl u-eni vo predu-ili i { no obrazovani e i maat te{ koti i vo u-eweto vo tekot na prvi te godi ni od osnovnoto obra-

Tabel a 4.1: Preu-ili i { no obrazovani e, spored jazi kot (2002)

<i>Grupi * deca vo predu-ili i { no obrazovani e (na voзраст od 6 meseci do 6 godi ni)</i>		
<i>Vkupno</i>	<i>1981</i>	<i>100%</i>
<i>Nastava na makedonski jazi k</i>	<i>1689</i>	<i>85,3%</i>
<i>Nastava na al banski jazi k</i>	<i>266</i>	<i>13,4%</i>
<i>Nastava na turski jazi k</i>	<i>18</i>	<i>0,9%</i>
<i>Nastava na drugi jazi ci</i>	<i>8</i>	<i>0,4%</i>

**Prose-ni ot broj na deca vo edna grupa i znesuva 18.
I zvor: Dr` aven zavod za stati sti ka*

zovani e. Ova e edna od pri -i ni te za debati te za potrebat a od vkl u-uvawe na decata vo predu-i l i { no obrazovani e preku voveduvawe t.n. nul to oddel eni e. Apsol utni ot broj na deca

vkl u-eni vo predu-i l i { no obrazovani e e namal en vo tekot na posl edni te nekol ku godi ni . Ova e posl edi ca na poni skata stapka na pri rast na nase- l eni eto vo izmi natata deceni ja, kako i na

Tabela 4.2: Bruto i neto stapka na zapi { uvawe vo osnovno u- i l i { te, 2002

Op{ ti na	Vkupno nasel eni e		Ma{ ki		@enski	
	Bruto* stapka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e	Neto* stapka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e	Bruto stapka na zapi { ani ma{ ki deca vo osnovno obrazovani e	Neto stapka na zapi { ani ma{ ki deca vo osnovno obrazovani e	Bruto stapka na zapi { ani `enski deca vo osnovno obrazovani e	Neto stapka na zapi { ani `enski deca vo osnovno obrazovani e
Makedoni ja	95.3	92.5	95.6	92.7	95.1	92.4
Tetovo	99.0	97.0	98.9	96.8	99.1	97.2
Kumanovo	96.0	95.6	96.6	96.3	95.3	94.9
Pri l ep	96.7	94.2	96.7	94.3	96.6	94.1
Ko-ani	93.5	92.0	94.7	93.1	92.2	90.9
Kavadarci	98.7	96.0	97.9	95.4	99.6	96.6
Strumi ca	99.9	93.5	99.7	93.3	100.2	93.7
Skopje	101.9	97.7	102.5	98.3	101.3	97.1
Gosti var	104.2	99.7	104.3	98.0	104.0	101.5
Debar	96.8	93.9	94.4	91.8	99.3	96.2
Ohri d	99.5	96.6	98.6	96.2	100.4	97.0
Bi tol a	97.3	94.3	98.4	95.0	96.2	93.7
Vel es	97.0	93.5	98.9	95.1	94.9	91.8
Gevgel i ja	96.0	92.4	95.5	92.2	96.5	92.7
[tip	93.7	90.2	94.6	90.8	92.7	89.6
Probi { tip	100.0	98.6	98.7	97.0	101.3	100.1
Rostu{ a	98.3	98.3	99.9	99.9	96.5	96.5
Tearce	86.6	84.8	85.4	83.8	87.9	85.9
^u-er-Sandevo	91.6	89.9	95.2	93.6	87.9	86.1
Zajas	76.2	75.5	75.6	75.0	76.8	76.1
Dol neni	105.2	101.2	107.4	103.8	102.5	98.1
Bogdanci	102.8	98.3	102.6	98.0	102.9	98.7
Rosoman	98.1	96.7	100.0	97.6	96.2	95.8
Makedonska Kameni ca	101.6	100.2	99.4	98.2	103.9	102.3
Novo Sel o	90.3	84.9	89.6	84.6	91.1	85.3

I zvor: Dr` aven zavod za stati sti ka, presmetki vrz osnova na podatoci te od popi sot vo 2002 god. i stati sti -ki podatoci za obrazovani eto

Zabel e{ ka: *Broj na u-eni ci zapi { ani vo dadeno ni vona obrazovani e, bez ogl ed na voznasta, i zrazen kako procent od nasel eni eto vo soodvetnata zakonski utvrdena u- i l i { na voznast. Stapkata mo` e da bi de nad 100 dokol ku vi sti nskata voznasta di stri buci ja (raspredel enost) na u-eni ci te ja nadmi nuva zakonski utvrdenata u- i l i { na voznast, i l i dokol ku decata od edna op{ ti na se zapi { ani vo u- i l i { ta smesteni vo druga op{ ti na.

** Broj na u-eni ci vo ofi cijal nata voznasta grupa za određen stepen na obrazovani e zapi { ani vo toj stepen, i zrazen kako procent od nasel eni eto vo rel evantnata ofi cijal na voznasta grupa. Si u{ te mo` e da bi de povi sok od 100%, ako decata od edna op{ ti na se zapi { uvaat vo u- i l i { ta vo druga op{ ti na.

migracii te na celi semejtva, koi vo tekot na podolg period se iseluvaat od zemjata poradi si roma{tijata i nestabilnata sostojba vo zemjata.

Osnovno obrazovani e. Vkupni ot broj na deca vkl u-eni vo osnovnoto obrazovani e vo tekot na izminatata decenija e vo porast i dostignata okol u 92,5%, i pokraj te{kata socijalna i ekonomska sostojba na gol em broj doma}instva. Kako rezul tat na podobrenata mre`a na osnovni u-ili{ta vo zemjata, kako i na dopolnitel nitel investicii vo obezbeduvawe besplat en prevoz do osnovni te u-ili{ta za decata koi `iveat vo rural nitel obl asti, na oddal e-enost pogol ema od 5 km od u-ili{teto, brojot na zapi {ani deca vo osnovni te u-ili{ta se zgol emi vo posl ednata decenija.

Sredno obrazovani e. Makedonija zaostanuva zad jugoisto-nitel evropski zemji od aspekt na vkl u-uvawe na decata vo srednoto obrazovani e. I pokraj faktot {to brojot na sredno{kolci e vo porast vo posl edni te godini, niski te stapki na zapi {uvawe vo sredni te u-ili{ta signal iziraat ni za zna-ajni neednakvosti meju urbani te i rural nitel obl asti, pol ovite, geograf ski te regi oni i etni -ki te grupi. Dispariteti te meju etni -ki te

grupi se osobeno o-igl edni vo pogl ed na stapki te na zapi {uvawe vo sredni u-ili{ta po pol.

Taka, devoj-iwata od etni -ko makedonsko potekl o se vkl u-eni vo ednakov soodnos so makedonski te mom-iwa, no toa ne e sl u-aj so devojki te od drugi te etni -ki grupi. U-eni -ki te od etni -ko albansko, tursko i romsko potekl o se podednakvo vkl u-eni vo osnovnoto obrazovani e, no ni vnoto u-estvo e dal eku od potrebnata stapka vo srednoto obrazovani e. Osven kulturni, zad takvata sostojba stojat i ekonomski pri -ini – strukturata na mo`nosti za vrabotuvawe gi ohrabruva devoj-iwata da se vrabotuvaat porano od mom-iwata, koi bi mo`el o da se soo-at so pogol emi te{kot i vo naojaweto vrabotuvawe, osobeno vo rural nitel obl asti. Si -ni socio-ekonomski pri -ini stojat i zadvi soki ot broj na u-enci {to se otka`uvaat od natamo{no obrazovani e vo Makedonija, koja stapka e neednakva i od teritorijal eni od etni -ki aspekt.

I ako u-estvoto na etni -ki te Albanci vo osnovnoto obrazovani e okol u 30%, ni vnoto u-estvo vo srednoto obrazovani e samo okol u 16%. Najdramati -no namal uvawe mo`e da se

Tabel a 4.3: U-enci vo redovnoto sredno{kol sko obrazovani e, spored godi nata na obrazovani e i pol (u-ebna godi na 2002/2003)

Godi na	Vkupno	@enski	Procent na `enski te vo vkupni ot broj
Vkupno	95352	45823	48.1%
Prva godi na	27012	12288	45.5%
Vtora godi na	24535	11719	47.8%
Treta godi na	23856	11396	47.8%
^etvrta godi na	19949	10420	52.2%

I zvor: Dr`aven zavod za stati stika, stati stika na obrazovani eto

Tabel a 4.4: Struktura na u-enci po etni -ki te grupi na razli -ni obrazovni ni voa

U-ili{ na godi na	Makedonci	Al banci	Turci	Romi
Redovni osnovni u-ili{ta				
1999/2000	58,0%	30,7%	4,3%	3,1%
2000/2001	57,6%	30,9%	4,2%	3,2%
2001/2002	57,4%	31,7%	4,2%	3,2%
Redovni sredni u-ili{ta				
1999/2000	77,8%	16,5%	1,7%	0,5%
2000/2001	76,9%	17,3%	1,8%	0,5%
2001/2002	75,8%	18,1%	1,9%	0,6%

I zvor: Dr`aven zavod za stati stika

Ramka 4.1: Osnovno obrazovani e – osnovni stati sti -ki podatoci

Osnovnoto obrazovani e se izveduva vo 1 015 osnovni u-ili i { ta. Vkupni ot broj na u-enci vo osnovnoto obrazovani e e 237 581, a vkupni ot broj na nastavni ci i znesuva 13 590. Srednoto obrazovani e e organi zira no vo 95 sredni u-ili i { ta, od koi -eti ri se pri vatni. Postojat 22 sredni u-ili i { ta koi obezbeduvaat op{ to obrazovani e, 46 u-ili i { ta koi davaat specij ali zi rano obrazovani e (vkl u-uvaj)i muzi -ki u-ili i { ta i u-ili i { ta za umetni -ko ili fizi -ko obrazovani e), 23 u-ili i { ta vo koi mo` e da se zavr{ i ili op{ to ili naso-eno obrazovani e, kako i -eti ri u-ili i { ta za u-enci so specij ali ni obrazovni potrebi. Vkupno 95 352 u-enci vo srednoto obrazovani e posetuvaa t nastava { to ja i zveduvaat 5 772 nastavni ci.²

Vo tekot na i zmi nati te pet godi ni, brojot na uni verzi teti, i sto taka, e zna-i tel no zgol emen. Vo u-ebnata 1996/97 godi na, vkupni ot broj uni verzi tetski studenti i znesuva{ e 29 868, a pet godi ni podocna, t.e. vo u-ebnata 2000/2001 godi na, toj broj dosti gna 39 406 studenti: toa pretstavuva porast od 31,93%. Vo u-ebnata 2001/2002 godi na, brojot na studenti koi posetuvaa uni verzi tetsko obrazovani e i znesuva{ e 44 553, a vo u-ebnata 2002/2003 godi na dosti gna broj od 45 468.

zabel e` i kaj romski te deca, -ie u-estvo vo osnovnoto obrazovani e e okol u 3,3%, a vo srednoto obrazovani e i znesuva samo 0,5%.

Nad 55 otsto od mladi te koi napol ni le 18 godi ni se nadvor od f ormal ni ot obrazoven si stem vo Makedoni ja (prosekot vo EU e 25%, vo [vedska e 5%, a vo Finska 11%). Sepak, procenti te na u-enci { to go preki nal e obrazovani eto se sporedl i vi so oni e vo sosedni te zemji: vo Bugari ja, toj procent se dvi` i okol u 50%, vo Al bani ja i znesuva 76%, a najvi sok e vo Turci ja, kade dosti gnuva okol u 84%. Vi sokata stapka na otka` uvawe i nedovr{ eno obrazovani e e edna od gl avni te pre-ki za odr` l i vi mo` nosti za vrabotuvawe.

OBRAZOVANI E NA LOKALNO NI VO

Razl i ki me|u urbani te i rural ni te sredi ni. Obrazovni te usl ugi ne se obezbedeni na ednakov na-i n vo urbani te i rural ni te sredi ni. Dodeka vo anal i zi rani te urbani obl asti postoi dobro razvi ena mre` a na osnovni i sredni u-ili i { ta, toa ne e sl u-aj i vo rural ni te. Taka, u-ili i { ta vo koi i ma paral el ki do -etvrto oddel eni e postojat samo vo sel a koi gravi ti raat kon centri te na rural ni te op{ ti ni; u-ili i { ta vo koi i ma nastava od prvo do osmo oddel eni e i ma vo centri te na rural ni te op{ ti ni; eden od probl emi te e nemaweto organi zira n prevoz, poradi { to gol em broj u-enci od rural ni te sredi ni mora at da pe{ a-at i po nekol -ku ki lometri za da stignat do svoi te u-ili i { ta. Osven toa, poradi nedosti got na sredstva, postojni te rural ni u-ili i { ta -esto se vo sostojba na raspa|awe.

Sostojbata e sl i-na i so sredni te u-ili i { ta, koi ne se soodvetno raspredel eni vo rural ni te

op{ ti ni. Taka, edna anketa na javnoto mi sl ewe³ poka` a deka 58 otsto od nasel eni eto na ramni nski te i 87 otsto na nasel eni -eto na pl ani nski te sel a smetaat deka brojot na sredni u-ili i { ta vo ni vni ot kraj e premnogu mal. Se razbi ra, brojot na obrazovni i nsti tuci i ne treba da se zasno va vrz subjektivni stavovi, no rezul tati te od anketata sepak otkri vaat odreden stepen na nezadovol stvo so postojnoto ni vo na pri stap do obrazovani eto. Percepci ja na gra|ani te za napori te na dr` avata vo sfera ta na obrazovani eto otkri va sl i-ni sostojbi. Nad 60% od nasel eni eto vo urbani te op{ ti ni, ramni nski te i pl ani nski te sel a smetaat deka dr` avata ne vl o` uva dovol no i soodvetni napori za sozdavawe ednakvi usl ovi za obrazovani e.

Pri stapot do u-ili i { ni te objekti e neophoden predusl ov za dobro obrazovani e. Vo tabel ata 4.3 se dadeni osnovni te i ndi katori na osnovnoto i srednoto obrazovani e vo anal i zi rani te op{ ti ni. I pokraj faktot { to odnosot nastavni ci : u-enci e stabi len vo i zmi nati te deset godi ni, toj odnos zna-i tel no se razl ikuva me|u op{ ti ni te, i vo osnovnoto (odnosot nastavni ci : u-enci e okol u 1:22) i vo srednoto obrazovani e (odnosot e okol u 1:17). Kako i lustraci ja, ovoj odnos vo Kumanovo i Strumi ca e okol u 1:20, a vo [ti pi Gosti var okol u 1:13. Ne mo` e da se o-ekuva sl i -en kval i tet na obrazovani e vo podra-ja vo koi brojot na u-enci e mnogu pogol em od brojot na nastavni ci. Takvata sostojba postavuva ni za pra{ awa koi { to treba da se razgl edaat vo ramki te na agendata za decentra l i zaci ja na obrazovani eto. Na primer, koi se mehani zmi te { to treba da se vgradat vo procesot na decentral i zaci ja, so cel da se obezbedi vi sokval i tetno obrazovani e za si te gra|ani na Makedoni ja?

Pol ovi i etni -ki aspekti. Vo tabel ata 4.2 e daden brojot na mom-i wa i devoj-i wa zapi { ani vo osnovnoto obrazovani e. Na ova ni vo, razl i ki te ne se zna-i tel ni; vo nekoj op{ ti ni, brojot na zapi { ani devoj-i wa duri e i povi sok od brojot na zapi { ani mom-i wa. Me|utoa, ti e razl i ki se zgol emuvaat vo srednoto i vi sokoto obrazovani e. Tabel ata 4.3, vo koja e pri ka` ano u-estvoto na u-enci -ki vo srednoto obrazovani e i spored godi nata vo koja u-at, ja i l ustri ra ovaa sostojba; prose-ni ot broj na u-enci -ki na toa obrazovno ni vo vo si te godi ni na srednoto obrazovani e e re-i si za 4 otsto poni zok od brojot na u-enci, a razl i ki te dosti gnuvaat i do 9% vo prva godi na na srednoto u-ili i { te.

Di namikata ovde e durimi i povarena: u-eni -ki te domini raat vo -etvrtata godina na srednoto obrazovani e, a ni vnoto u-estvo opaja progresivno kon prvata godina. Edna mo` na hi poteza e deka brojot na u-eni -ki opaja od godina vo godina na srednoto obrazovani e, { to mo` e da bi de al armantensignal na dolg rok. Za da se doka` e ili da se otfrli ovaa hi poteza, potrebni se dolgoro-ni analizi. Drugo mo` no objasnuvawe e deka, kolku { to e povi soko ni voto na obrazovani e, povi soka e i verojatnosta deka u-eni ci te koi baraat vrabotuvawe }e go preki nat obrazovani eto. Vo uslovi na visoki

stapki na vrabotenost, osobeno vo slu-ajot na `eni te, kontinuiranata edukacija mo` e da bi de pri fatli va al ternativa, osobeno ako oportunitetni ot tro{ok na takvata al ternativa e mal. Podatoci te sumirani vo tabelata 4.7 (redovni studenti vo visokoto obrazovani e i brojot na dipl omirani studenti) se vo pril ogvtorava hi poteza.

Gl edano od perspektiva na vkupni ot broj (nacionalno ni vo) na u-eni ci, relacijata meju pol ot i etni -kata pri padnost vo obrazovani eto e durimi i povaren. Kako { to poka` uvaat podatoci te

Tabela 4.5: Osnovni i ndikatori vo sektorot obrazovani e (u-ebna god. 2001/02)

Op{tina	Osnovni u-ili {ta	Sredni u-ili {ta	Zapi {ani u-eni ci	
			Osnovno obrazovani e	Sredno obrazovani e
Urbani op{tini				
Tetovo	13	6	10,276	9,312
Kumanovo	30	4	13,771	3,825
Prilep	17	5	7,935	4,365
Ko-ani	9	2	3,552	2,274
Kavadarci	13	3	4,093	2,235
Strumica	13	3	5,299	3,660
Skopje	77	27	52,401	28,434
Gostivar	10	4	6,292	3,742
Debar	7	1	2,875	745
Ohrid	16	3	6,083	3,323
Bitola	26	7	8,887	6,259
Veles	23	4	6,643	3,193
Gevgelija	7	1	1,960	1,308
[tip	13	5	5,013	3,757
Probitip	7	1	1,434	873
Ruralni op{tini				
Rostu{a	11	1	1,741	117
Tearce	8	†	3,253	†
^u-er-Sandev	5	†	759	†
Zajas	12	†	1,558	†
Doleni	20	†	1,488	†
Bogdanci	4	1	969	306
Rosoman	7	†	419	†
Maked. Kameni ca	8	1	1,051	309
Novo Selo	13	†	1,268	†

I zvor: Dr`aven zavod za statistika

Tabela 4.6: Osnovni indikatori na osnovnoto i srednoto obrazovani e vo odbrani te opštini, u-ebna godi na 2002/2003

Opština	Osnovno obrazovani e				Sredno obrazovani e			
	Naseleni e na obrazovna voзраст	Broj na u-eni ci	Broj na nastavni ci	Odnos nastavni k (1): u-eni ci	Naseleni e na obrazovna voзраст	Broj na u-eni ci	Broj na nastavni ci	Odnos nastavni k (1): u-eni ci
Skopje	55,457	51,709	2,596	19.92	27,432	2,7871	1,705	16.34
Tetovo	11,325	10,126	453	22.35	5,096	9,137	552	16.55
Kumanovo	14,661	12,758	641	19.90	6,814	5,105	265	19.26
Pri le p	8,816	7,896	354	22.31	4,361	4,255	251	16.95
Kavadarci	4,550	4,083	224	18.23	2,458	2,201	124	17.75
Strumica	5,675	5,286	282	18.74	2,971	3,542	181	19.57
Ko-ani	4,086	4,296	212	20.26	2,064	2,220	118	18.81
Gostivar	8,212	7,675	369	20.8	3,670	3,625	292	12.41
Debar	3,162	3,056	163	18.75	1,406	716	42	17.05
Ohrid	6,636	6,080	318	19.12	3,396	3,276	173	18.94
Bitola	9,713	8,884	465	19.11	5,356	6,182	382	16.18
Veles	7,244	6,680	340	19.65	3,742	3,122	176	17.74
Gevgelija	2,211	1,958	93	21.05	1,269	1,288	89	14.47
[tip	5,698	4,981	249	20.0	3,114	3,692	276	13.38
Probitip	1,487	1,430	80	17.88	878	859	57	15.07
Rostu a	1,793	1,704	108	15.78	798	116	19	6.11
Tearce	3,825	3,072	185	16.61	1,798	0	0	‡
^u-er-Sandevo	1,198	750	56	13.39	565	0	0	‡
Zajas	2,228	1,398	112	12.48	881	0	0	‡
Doleni	1,582	1,333	113	11.8	696	0	0	‡
Bogdanci	1,002	2,352	125	18.82	580	300	28	10.71
Rosoman	481	419	30	13.97	215	0	0	‡
Makedonska Kamenica	1092	1040	61	17.05	539	306	26	11.77
Novo Selo	1464	1253	89	14.08	654	0	0	‡

I zvor: Dr`aven zavod za stati stika.

Tabela 4.7: Studenti i diplomirani

	Broj			Zastapenost	
	Vkupno	Makici	@enski	Makici	@enski
Studenti vo u-ebnata 2001/02	44,553	19,941	24,612	44.8%	55.2%
Studenti vo u-ebnata 2002/03	45,468	19,918	25,550	43.8%	56.2%
Students { to diplomirane vo 2002 god.	3,601	1,374	2,227	38.2%	61.8%

I zvor: Dr`aven zavod za statistika, statistika na obrazovani eto

Tabela 4.8: Studenti na razli~ni obrazovni nivoo, spored etni~ka pripadnost i spored polot

U-ebnagodi na	Vkupno		Makedonci		Albanci		Turci		Romi	
	Vkupno	Procent na `enski	Vkupno	Procent na `enski	Vkupno	Procent na `enski	Vkupno	Procent na `enski	Vkupno	Procent na `enski
Redovno osnovno obrazovani e										
1999/2000	252,212	48.3%	146,558	48.6%	77,442	48.1%	10,760	47.5%	7,757	46.3%
2000/2001	246,490	48.4%	142,116	48.6%	76,225	48.3%	10,453	47.1%	7,970	48.1%
2001/2002	242,707	48.5%	139,267	48.7%	76,891	48.7%	10,220	47.1%	7,868	47.5%
Redovni srednoto obrazovani e										
1999/2000	89,775	48.6%	69,844	51.0%	14,823	41.1%	1,545	36.8%	447	39.8%
2000/2001	90,990	48.7%	69,991	50.8%	15,718	42.1%	1,665	38.0%	499	43.3%
2001/2002	92,068	48.9%	69,783	50.7%	16,691	43.8%	1,785	42.3%	569	37.4%

I zvor: Dr`aven zavod za statistika

vo tabelata 4.8, u-enci~kite se pomal ku zastapeni vo vkupni ot broj u-enci od site grupi vo osnovnoto i prвите godini od srednoto obrazovani e. Vvtorata polovina od srednoto obrazovani e, u-enci~kite dostignuvaat (i za mal procent i nadmi nuvaat) 50 otsto od vkupni ot broj u-enci, no samo meju etni~kite Makedonci. Najmale brojot na u-enci od romska nacionalnost. Brakovite skl u-enci na mladi godini i vkl u-enosta vo doma{nite angamani (vkl u-uvaj)i odgl eduvawe na pomalite deca vo semejstvoto) mo`e da bi dedna od pri~nitate za toa.⁴

NASTAVA NA MAJ^IN JAZIK

Drug problem povrzan so neednakvosta vo urbanite i ruralnite sredini e razlikata vo kvalitetot {to mo`e da postoi vo obrazovani eto {to se i zveduva na razli~ni jazici.

Nastavata na majin jazik e op{to pri znaena kako dobar pristap vo vkl u-uvaweto na malcinski te zaednici, osobeno na etni~kite, vo obrazov-

ni ot sistem. Meju toa, gl edano od obrazovna perspektiva, jazikot kako jazik na koj se i zveduva nastavata nosi odredeni predizvici. I ako so toa se ol esnuva kontaktot na decata so obrazovni ot proces, nastavata na jazikot na malcinski te zaednici nosi i rizik od zatvorawe na etni~kite malcinstva vo sopstvenite kulturni kodeksi i vrednosti, ako se do`ivuva kako al ternativa na usovr{uvaweto na mnozinski ot jazik.

Poradi toa pri~ina, ako nastavata na majini ot jazik treba da bi de pol ezna za decata, toa treba da bi de sostaven del od dvojazinoto obrazovani e. Ova garanti ra deka malcinskata zaednica mo`e da bara edukativni opcii koi ñ ovozmouvat da go za{titi svoeto kulturno nasledstvo, i stovremeno podgotvuvajija za u-estvo vo po{irokoto op{testvo na cel esoobrazeni produktivena~in. Zatoa, nastavata na malcinski jazik ne smee da bi de al ternativa, tuku treba da bi de dopolnuvawe na usovr{uvaweto na mnozinski ot jazik, so {to na decata od malcinski te zaed-

Ramka 4.2: Dvojazi -noto obrazovani e vo pol za na etni -ki te mal ci nstva

Ni skoto nivo na obrazovani e i natamu pretstavuva osnovna pri -i na za socijal no i skl u-uvawe na i mi granti te, etni -ki te grupi i straosedel ci te. Vo takvi sl u-ai , postoeveto na dvojazi -no obrazovani e ne samo { to gi pri znava ni vni te kul turni tradici i , tuku mo` e i da go zajakne procesot na u-ewe i da gi namal i di spari teti te vo obrazovani eto, so { to se zgol emuvaat mo` nosti te na poedi necot.

Decata najdobro u-at koga nastavata e na ni vni ot maj-in jazi k, osobeno vo najrani te godi ni . I skustvoto vo mnogu zemji poka` uva deka dvojazi -noto obrazovani e, koe e kombi naci ja na nastava na maj-ini ot jazi k i nastava na domi nantni ot jazi k, mo` e da otvori obrazovni i drugi mo` nosti . Na Fil i pi ni te, u-eni ci te koi dobro gi vl adeat dvata jazi ka na of i ci jal noto bi l i ngval no obrazovani e (na jazi kot tagal og i na angl i ski jazi k) imaat podobri rezul tati od u-eni ci te koi doma ne zboruvaat na jazi kot tagal og. Vo Kanada, u-eni ci te od sredi ni te vo koi angl i ski ot e domi nantni jazi k se podobri vo dvojazi -ni te obrazovni programi od ni vni te sou-eni ci koi posetuvaat nastava na vtori ot of i ci jal en jazi k (f rancuski ot). Vo SAD, u-eni ci te navaho koi vo tekot na osnovno obrazovani e sl u{ al e nastava na svojot maj-in jazi k (jazi kot navaho), kako i na ni vni ot vtor jazi k (angl i ski) i mal e mnogu podobri rezul tati od sou-eni ci te navaho koi se obrazuval e samo na angl i ski jazi k. Vo Lati nska Ameri ka, dvojazi -nosta e etabl i rana strategi ja za namal u-vawe na soci jal nata i skl u-enost na decata od drugi te etni -ki grupi poradi obrazovni pri -i ni , koi i maat najl o{ i obrazovni i ndi katori . Nastavata vo Bol i vi ja, Brazi l , Gvatemal a, Meksi ko, Paragvaj i Peru poka` uva deka obezbeduvaweto nastavata za mal ci nski te zaedni ci na ni vni ot jazi k od nastavni ci koi pri palaat na i stata etni -ka grupa e mnogu efektivno. Dvojazi -noto obrazovani e rezul ti ra so mnogu pomal ku povtoruvawe, poni ski procenti na u-eni ci koi se otka` uvaat i povi soki obrazovni dosti gnuvawa od decata od mal -ci nski te etni -ki grupi . Vo Gvatemal a, kaj zaedni ci te Koe-i , koi i mal e pomal ku mo` nosti za dvojazi -no obrazovani e od tri te drugi etni -ki grupi vkl u-eni vo anal izata, se zabel e` ani mnogu povi soki stepeni na otka` uvawe i povtoruvawe.

I nastavata vo Afri ka gi dava istite rezul tati , pri { to dvojazi -ni te u-ili { ta se poefektivni otkol ku tradici onal ni te. Nastavata na dva jazi ka vo Mal i , Ni ger, Ni geri ja i Zambi ja obezbeduva konti nui tet vo semejstvata, zaedni cata i u-ili { tata, zajaknuvaj i ja i interakcijata meju ni v. So toa se potti knuva podgotvkata na u-ili { ni i kul turni materijal i na vtori ot jazi k, so { to se pro{ i ruva spektarot na znaewa i se ol esnuva i ntegracijata na u-eni ci te vo op{ testveni ot i kul turni ot` i vot. So takvata nastava se potti knuva me{ aweto i sorabotkata pomeju kul turi te, za{ to taka se zajaknuva pozicijata na dvata jazi ka i na soodvetni te kul turi . Ednojazi -ni te u-ili { ta, bez ogl ed dal i nastavata e na eden od zapadni te ili na afri kanski jazi k, posti gnuvaat mnogu posl abi rezul tati .

Sporodbata meju i interni te rezul tati i tro{ oci te na tradici onal ni te i dvojazi -ni te u-ili { ta vo Burki na Faso go doka` uvaat toa: { ansi te za uspe{ no zavr{ uvawe na osnovno obrazovani e se 72% vo dvojazi -ni te i samo 14% vo tradici onal ni te u-ili { ta. Normal noto vremenraewe na ci kl usot e -eti ri i { est u-ebni godi ni , posl edovatel no. Godi { ni te tro{ oci za u-eni k i znesuvaat 77,447 { vajcarski f ranci vo dvojazi -ni te, nasproti 104,962 { vajcarski f ranci vo tradici onal ni te u-ili { ta.

Ramkata e zasnovana vrz l zve{ tajot za -ovekov razvoj 2004: Pro{ i ruvawe na kul turni te sl obodi vo raznovi dni ot svet, Oksford Juniverziti Pres, 2004.

ni ci i m se dava dopol ni tel na mo` nost za i zu-uvawe drug jazi k (i navl eguvawe vo druga kul tura). Samo vo toj sl u-aj, decata }e i maat mo` nost i da go zadr` at i razvijat sopstveni ot i denti tet, ne gubej}i ja mo` nosta da se i ntegriraat vo op{ testvoto. Kako { to poka` uva i skustvoto na mnogu zemji vo svetot, dvojazi -noto obrazovani e (a ne ednojazi -noto, samo na jazi kot na mal ci nskata zaedni ca) e pri stap koj dava najdobri rezul tati (vi di Ramka 4.2). Ottuka, koga nedovol nata pristapnost na obrazovni te usl ugi se sovpa}a so nedosti got na kval i fi kuvani nastavni ci za odredeni predmeti ili na odredeni jazi ci na nastava vo rural ni te op{ ti ni , toa nei zbe` no i ma negativno vl ijani e vrz podobruvaweto na -ove-ki ot kapi tal , kako i vrz ekonomski te potencijal i na takvi te op{ ti ni .

Mejutoa, nastavata na maj-in jazi k ne e samo odraz na pol i ti -kata vol ja; neophoden predusl ov za nea e postoeveto kval i fi kuvan nastaven kadar sposoben da predava na soodvetni ot jazi k. Podatoci te sumi rani vo tabel ata 4.9 navestuvaat do koj stepen e mo` na takvata opcija za razl i -ni te etni -ki grupi . Toa i zgl eda te{ ko, no se pak i zvodl i -vo, za nastavata na al banski i i skl u-i tel no te{ ko za u-eni ci te Turci . Mejutoa, kaj Romi te odnosot nastavni k:u-eni k e tol ku vi sok { to nastavata na romski , prakti -no e nevozmo` na. Kone-no, poradi vi sokata korel aci ja meju etni -ki te mal ci nstva i di stri -bucijata na rural no nasel eni e od edna strana i su{ ti nskata ul oga na obrazovani eto od aspekt na -ovekovi ot razvoj, od druga strana, pomal i te obrazovni mo` nosti za etni -ki te grupi mo` e da dovedat na dol g rok do pro{ i ruvawe na jazot meju rural ni te i urba ni te sredi ni vo smi sl a na -ovekov razvoj.

STRU^NO OBRAZOVANI E I POTREBI NA LOKALNI OT PAZAR NA RABOTNA SI LA

Drugo va` no pra{ awe { to treba da se zeme predvi d na obrazovani eto na l okal no ni vo e stru-noto obrazovani e i obuka. Odl uki te na central no ni vo i maa zna-i tel no negativni efeki vrz sostojbata na pazarot na rabotna si l a. So tekot na godi ni te, nastavni ot pl an za stru-noto obrazovani e ne se menuva{ e i toa be{ e vrzano za fabriki te koi vo mejuvreme propadnaa, so { to se sozdavaa nevraboteni specijal isti vo obl asti koi ve}e ne bea potrebn i . Pri mer za takvata sostojba e op{ ti na Ko-ani (vi di ramka 4.3).

Pri -i nata za nepostoewe korel aci ja meju vi dot na naso-enoto obrazovani e i obuka i potrebi te na pazarot na rabotna si l a se nao}a vo f aktot { to central no doneseni te odl uki i

Tabela 4.9: Odnos nastavnici : u-enici na razli -ni obrazovni nivoo, spored etni -ka pripadnost na u-enici te i nastavnici te

U-ebna godina	Vkupno	Makedonci		Albanci		Turci		Romi		
	Nastavnici	Odnos nastavnici : u-enici	Nastavnici	Odnos nastavnici : u-enici	Nastavnici	Odnos nastavnici : u-enici	Nastavnici	Odnos nastavnici : u-enici	Nastavnici	Odnos nastavnici : u-enici
Redovni osnovni u-ili{ta										
1999/2000	14,430	17.5	9,842	14.9	3,879	20.0	335	32.1	17	456.3
2000/01	13,937	17.7	9,545	14.9	3,748	20.3	327	32.0	15	531.3
2001/02	14,112	17.2	9,576	14.5	3,905	19.7	343	29.8	15	524.5
Redovni sredni u-ili{ta										
1999/2000	5,798	15.5	4,725	14.8	796	18.6	82	18.8	2	223.5
2000/01	5,685	16.0	4,619	15.2	813	19.3	90	18.5	2	249.5
2001/02	5,765	16.0	4,652	15.0	844	19.8	112	15.9	2	284.5

nastavnici i predmetni te programi ne gi zemaat predvid lokalni te specifi ki, koi mo` e su{ tinski da se razli kuvaat od op{ ti te karakteristiki na zemjata. Osven toa, od perspektiva na centralnata vlast, politikatana zapi{ uvawe mo` e da bi de motivirana od naponi za obezbeduvawe rabota za postojni ot nastaven kadar namesto da bi de vodena od pobaruva-katana pazarot na rabotna sila, t.e. programi te se napraveni vo soglasnost so vidot na specijalizacija za koja nastavnici te bile

vraboteni pred mnogu godini, bez da se ima predvid sostojbata na potrebita na lokalni ot pazar na rabotna sila.

Vo u-ebnata 2001/2002 godina, 61% od vkupni ot broj u-enici zapi{ ani vo sredno u-ili{ te otpaja na u-enici vo stru-noto obrazovane.⁵ Duri i tendencijata da e zgol emuvawe na brojot na u-enici { to se zapi{ uvaat vo op{ ti te sredni u-ili{ ta, ovoj fakt ja podvl ekuva va` nosta na pra{ aweto na pri sposobuvawe na obrazovani eto vo u-ili{ tata za naso-eno obrazovane kon potrebita na pazarot na rabotna sila (ili nivno pretvorawe vo gimnazii) i na soo-uvawe so predizvikt na planirawe zasnovano vrz lokalni te potrebi i na dr` avno finansirawe.

Ramka 4.3: Stru-no obrazovane – centralizirani i decentralizirani pri stap?

Vo 2000 godina, vo Ko-ani imalo vkupno 8 072 registri rani nevraboteni, od koi 7 751 so najmnogu sredno obrazovane, 62,85% bea nekvalifikuvani rabotnici, grupa koja vkl u-uvawe poedinci so osnovno obrazovane, t.e. ni skokvalifikuvani ilica so op{ to sredno obrazovane. Ostatokot, okolu 31%, bea nevraboteni so naso-eno obrazovane, od koi najgol emi ot broj mehancari i ma{inisti (796 lica) i finansi ski rabotnici i ekonomisti (528), a 528 lica od brojot na nevraboteni so takva specijalizacija imaa sredno obrazovane.

Vo op{ tina na Ko-ani, dr` avata finansirava dve u-ili{ ta za naso-eno obrazovane, edno ekonomsko i drugo vo obl asta na el ektrikata i ma{instvoto. Oficijalni te podatoci navestuvaa deka trendot na porast na brojot na u-enici zapi{ ani vo navedeni te obl asti prodol` uva. Imaj{i predvid deka brojot na vraboteni so specijalizacija po ma{instvo vo Ko-ani vo tekot na posledni te nekol ku godini e re-isi nul a, o-igl edno e deka centralnoto planirawe na -ove-ki te resursi ne korespondira so fakti -katana sostojba i potrebita na op{ tinite; decentralizirani ot pristap bi trebal o na posoodvetenain da odgovori na potrebita na lokalni ot pazar na rabotna sila.

DECENTRALIZACIJA NA OBRAZOVANI ETO – OSNOVEN PREDUSLOV ZA ^OVEKOV RAZVOJ

Vo sega{ nite okolnosti, op{ tinite vo Makedonija nemaat va` na uloga vo upravuvaweto so obrazovni ot proces. Vo soglasnost so postojni ot zakon, nivni te prava se ograni -eni na nazna-uvawe -lenovi vo nivni te u-ili{ ni soveti i na investirawe vo u-ili{ nata infrastruktura.

Vo Zakonot za lokalna samouprava (2002 god.) se naveduva deka vo obl asta na obrazovani eto, op{ tinite }e bi dat nadle` ni za osnovaweto,

finansi raweto i administriraweto na osnovni te i sredni te u-ili{ta, vo sorabotka so centralnata vl ast i vo soglasnost so zakonot; isto taka, i za organi zi rawe prevoz i smestuvawe vo u-eni -ki te domovi .

Op{to zemeno, decentraliziranoto obrazovane vetuva pogolema efikasnost, podobro pri sposobuvawe kon lokalni te potrebi , potti knuvawe u-estvo na gra|ani te i kone-no podobruvawe na pokri enosta i kvalitetot. Na decentralizacijata treba da se gl eda kako na proces so koj se ovozmo`uva postepen prenos na funkcii te, odgovornosti te i ovl astuvawata na centralnata vl ast, t.e. od Ministertvoto za obrazovane i nauka, na lokalni te vl asti , vkl u-uvaj}igi i u-ili{tata i drugi te obrazovni insti tucii . Istovremeno, unitarnata ramka na obrazovni ot sistem treba da ostane odgovornost na centralnata vl ast, t.e. odgovornost na Ministertvoto za obrazovane i nauka i dvete naci onalni agenci i .⁶

Treba da se pravi razli ka me|u ulogata na dr`avata i na op{tini te vo decentraliziranoto obrazovane. Vo Ramkata 4.4. e ilustrirano kako nadle`nosti te vo obrazovane to mo`e da bi dat cel esooobrazno raspredeleni me|u centralnata i lokalni te vl asti .

I skustvoto vo razli -ni zemji navestuva deka vi sokoto obrazovane, a osobeno funkcii te, kako {to se utvrduvaweto nastavni planovi i postavuvawe standardi , e najdobro da ostanat na centralno ni vo; srednoto i osnovnoto obrazovane

treba da bi dat decentralizirani vo najgolema mo`na mera. Kontrolata i ocenuvaweto na rabotata na u-ili{tata, isto taka, treba da bi dekolku {to e mo`no podcentralizirano. Na u-ili{tata treba da im se dozvoli pri birawe i kontrola na lokalni te finansi za potrebi te na obrazovane to. Toa treba da bi de pri dru`eno so regulativna ramka, za da im se pomogne na u-ili{tata da steknat pogolem stepen na avtonomija, i vo pogled na sposobnosta da sozdavaat pri hodi i vo pogled na nivnata potreba da odgovorat na barawata na lokalni ot pazar na rabotna sila i lokalni te kompanii ; toa mo`e da se postigne so u-estvo vo u-ili{ni te soveti i odbori te za upravuvawe.

Decentralizacijata na obrazovni te uslugi nema da bi de cel osna, ako pred-u-ili{noto obrazovane ostane vo nadle`nost na centralnata vl ast, za {to op{tini te treba da se potti knuvaat da razvijati integri rani strategii za op{ti ot razvoj na sopstvenata ml adina. Pred-u-ili{noto obrazovane treba u{te da se razviva vo Makedonija; so negova decentralizacija, bi se ovozmo`ile poisplativi i posoodvetni re{enija.

Za decentralizacija na procesot na odlu-uvawe i potti knuvawe na pl ani raweto na nastavata i podobruvaweto na u-ili{nata kultura e potrebna efektivna poddr{ka vo procesot na tranzicija i sozdavawe efektivni i nezavisni metodi na ocenuvawe na rezultati te od obrazovni ot proces. Potrebni se soodvetni mehanizmi na finansi rawe, koi treba da go imaat predvid di nami -ni ot razvoj na potrebi te na obrazovni ot sektor. Na primer, migracii te od rural -ni kon urbani sredi ni mo`e da go zgolemat pri tiskot vrz urbanata obrazovna infrastruktura. Ako postojni te kapaciteti ne se dovolni za apsorbirawe na dopolnitelni potrebi , mo`e da dojde do konflikti , koi mo`e da bi dat izrazeni duri i po etni -ka l inija.

Obrazovni te mo`nosti i kvalitetot na obrazovane to -esto zavisat ne tolku od iznosot na potro{eni sredstva, tuku od na-ivot na koj se tro{at.

Najgol emi ot del od u-ili{ni ot buxet (re-isi 80%) se tro{i za pl ati , od koj najgol emi del za fa}aat nastavni ci te. Pl ati te na nastavni ci te se iskl u-itelno ni ski i ne postoi mehанизam za nagraduvawe i potti knuvawe na inovativni re{enija vo nastavni ot proces; takvata sostojba di rektno vl i jae vrz moti vacijata na nastavni ci te da go pobrat kvalitetot na obrazovane .

Sega{ni ot metod na finansi rawe i buxeti rawe na obrazovni ot sistem ne potti knuva i ni cijati vi za podobruvawe na infrastruktura. U-ili{tata se nezavisni pravni lica i , spored toa, upravuvaat so sopstveni te

Ramka 4.4: Prerogati vi na razli -ni te ni voa na vl ast

Central na vl ast:

Odlu-uvawe za toa kakvi ni voa na obrazovane postojat (osnovno, sredno, vi soko, potoa op{to i naso-eno i tn.);

Gi utvrduva uslovi te {to treba da se ispolnat za osnovawe u-ili{te;

Go propi {uva ni voto na obrazovane na nastavni ot i drugi ot kadar vo u-ili{tata;

Donesuva odluki vo vrska so nastavni ot pl ani predmetni te programi i nivnata osnovna so dr` i na vo osnovni te i , vo odredeni slu-ai , vo sredni te u-ili{ta;

Go utvrduva sistemot na ocenuvawe;

Rakovodi i go finansiravi sokoto obrazovane vo dr`avna sopstvenost;

Vr{i nadzor nad sproveduvaweto na regulativata {to taa ja donesuva i tn.

Lokalni vl asti

Go utvrduvaat mestoto na koje se i zgradi u-ili{te;

Nazna-uvaaat direktori na osnovni ili sredni u-ili{ta (ako vtori te ne se pri vatni);

Go finansi raat raboteweto na u-ili{teto;

Go kontroliraat raboteweto na u-ili{teto i tn.;

Ramkata se zasnova vrz S. Haggrot, K. Kronal, C. Riberdhal i K. Rudebek: [vedski lokalni vl asti , Svenska Insti tut, Stokholm, str. 115-124

buxeti. Sredstvata odobreni za sekoe u-ili{te se utvrduvaat so pomo{ na formul a, vo koja najva`no mesto zazemaat brojot na u-enici i u-ili{nata infrastruktura. So takvi ot sistem, mo`e da se slu-i i inicijativite na direktori te za namal uva-we na tro{ocite preku voveduvawe proekti zara-di zgol emuvawe na efikasnost, da rezultiraat so namal uvawe na sredstvata za narednata godina za odnosnoto u-ili{te. Na toj na-in, mo`nosti te na u-ili{tata za obezbeduvawe dopol nitel ni f i nansi se namal eni .

Uspe{ nata decentralizacija na obrazovani eto zna-i i podobruvawe na kapaciteti te i -ove--ki te resursi na central no ni vo, vo Ministarstvoto za obrazovani e i nauka i dvata relevantni organi – Biroto za razvoj na obrazovani eto i Dr`avni ot obrazoven inspektorat. Va`en faktor vo decentralizacijata na obrazovani eto e u-estvoto na po{ i rokata zaedni ca, roditel ite, nastavnicite i u-enicite. So po{ i rokoto u-estvo na zaednicata vo upravuvaweto so u-ili{tata se zgol emuva odgovornosta i dostapnosta, a se sozdavaat preduslovi i za mobil izirawe finansiski sredstva.

ZDRAVSTVENA ZA{ I TA'

Zdravjeto e klu-na komponenta na odr`livi ot -ovekov razvoj. Toa e va`en del od fizi -kata, mentalnata i socijalnata sostojba na lu{eto, a istovremeno ima i dolgoro-no vlijani e vrz op{ testveni ot i ekonomski ot razvoj.

Zdravstvenata za{tita vo Makedonija se sproveduva preku razvi enata mre`a na zdravstveni organizacii. Taa se organizira na tri ni voa: primarno, sekundarno i terciarno (vi di ramka 4.5).

I ako pokri enosta na zemjata so zdravstveni organizacii e dosta gol ema, zdravstvenata za{tita se karakterizira i so pregolem spektar na ponudeni uslugi, neefikasnost i prekl o-puvawe na uslugite, kapaciteti te i opremata,

Ramka 4.5: Makedonski ot sistem na zdravstvena za{tita i negovi te uslugi

Primarnata zdravstvena za{tita se obezbeduva vo zdravstveni te stanici (6), zdravstveni te centri (18), medicinski te centri (16) i ambulanti te (9). Za{tita se sostoi od slednite zdravstveni uslugi: op{ta medicina (456 punkta), medicina na trudot (78 punkta), zdravstvena za{tita na deca na vozrast od 0 do 6 godini (70 punkta), zdravstvena za{tita na u-ili{ni deca i mladi na (71 punkta), zdravstvena za{tita za`eni (50 stanici) i zabozdravstvena dejnost (328 punkta).

Sekundarnata zdravstvena za{tita se sostoi od: specijalisti -ko-konsultativna zdravstvena za{tita, bolni -ka zdravstvena za{tita, specijal izirana bolni -ka zdravstvena za{tita i drugi specijalisti -ki oblici na zdravstvena za{tita. Sekundarnata zdravstvena za{tita se obezbeduva vo 16 op{titi bolnici, 10 zavodi za zdravstvena za{tita, sedum centri za lekuvawe i rehabilitacija, dve specijalni bolnici za tretman na gradni bolnici i tuberkuloza, dve specijalni bolnici za du{evni bolnici i dve drugi specijalni bolnici.

Tercijarnoto (i najvisoko) ni vo na zdravstvena za{tita ja pretstavuva vrvnata zdravstvena za{tita, koe se obezbeduva preku: specijalisti -ko-konsultativni i supspecijalisti -ki uslugi vo kliniki te i instituti te, bolni -ko lekuvawe vo kliniki te i instituti te, specijalnite bolnici i zavodi te za medicinska rehabilitacija. Tercijarnoto zdravstvo e organizirano vo 19 kliniki i instituti pri Klini -ki centar vo Skopje, edna klinika specijal izirana za hirurgija, sedum stomatolo{ki kliniki, eden zavod za rehabilitacija, 15 instituti pri Medicinski ot Fakultet vo Skopje, -etiri specijalni bolnici i Republi -ki ot zavod za zdravstvena za{tita.

Zavodi te za zdravstvena za{tita se specijalni organizacii i funkcionalni entiteti vo ramkite na sistemot za zdravstvena za{tita (deset na sekundarno ni vo raspredeleni niz celata zemja i Republi -ki ot zavod za zdravstvena za{tita, kako visoko specijal izirana ustanova za preventivna zdravstvena za{tita na terciarno ni vo). Site tie obezbeduvaat specijal izirana preventivna zdravstvena za{tita vo oblasti te na odr`uvawe na higijenata i za{tita na`ivotnata sredina, epidemio logija, mikrobiologija i socijalna medicina.

Vo ramkite na sistemot na zdravstvena za{tita, postepeno se razviva privatno zdravstven sektor. Spored podatocite dobi eni od Ministarstvoto za zdravstvo, vkupni ot broj na privatni objekti za zdravstvena za{tita vo 2001 godina i znesoval 1 458, od koi 590 ordinacii (92,7% vo urbani sredini), 428 stomatolo{ki ordinacii (94,4% vo urbani sredini) i 386 apteki (96,9% vo urbani sredini). Vo 2001 god., vo ovoj sektor bile vraboteni vkupno 1 386 lica, od koi 594 lekari, 428 stomatolozi i 364 farmacevti.

poradi nasledstvoto od visokodecentralizirani ot jugoslovenski sistem, vo koj so zdravstveni te uslugi rakovodea i gi kontroliraa op{tinite, vo otsustvo na centralna koordinacija i planirawe.

Relativno visokot stepen na pristapnost, gol emi ot broj dobro obrazuvani i obu-eni zdravstveni rabotnici, dobro razvi eni mehancime za pribirawe sredstva so niski administrativni tro{oci, stabilnost na sistemot i dobro razvi ena mre`a na organizacii za preventivna i primarna zdravstvena za{tita, se prednosti te na sistemot na zdravstvena za{tita, koj istovremeno strada od hiproizvodstvo na personal, prevrabotnost vo bolnicite, nedovolna i skoristenost na personalot, zastarena oprema, nedostignalekovi i op{ta naso-enost kon bolni -ka, namesto na primarna i preventivna zdravstvena za{tita. Nedovolnata kontinuirana medicinska edukacija i motiviranost za pokvalitetni medicinski uslugi poradi niskotoni vo na plati, kako i nepostoe-

Tabela 4.10: Prose-ena o-ekuvani i voten vek i prose-na voзраст na naseleni eto

	Traewena i votot				Prose-na voзраст				
	1996/98	1997/99	1998/2000	1999/2001	1997	1998	1999	2000	2001
Vkupno	72.49	72.49	72.68	73,05	33,5	33,8	34,0	34,3	34,63
Ma`i	70.37	70.37	70.48	70,68	32,7	33,0	33,3	33,5	33,81
@eni	74.68	74.68	74.77	76,21	34,2	34,5	34,8	35,1	36,45

I zvor: Dr`aven zavod za statistika (2002): Statistika godi {nik na Republika Makedonija, Skopje, str. 52

Tabela 4.11: Osnovni indikatori na zdravstveni ot sektor, po op{tina

Op{tina	Zdravstveni organizacii vo pri marnoto zdravstvo (2001)*	Bolnici (2001)	Broj na lekari na 1000 i tel i (2001)	Broj na med.sestri na 1000 i tel i (so visoko i sredno obrazovani e, 2001)
Urbani op{tini				
Tetovo	2	2	3.05	4.77
Kumanovo	1	1	1.61	2.08
Prilep	1	1	2.62	1.99
Ko`ani	1	1	2.08	3.38
Kavadarci	1	1	2.06	2.42
Strumica	2	1	3.35	4.17
Skopje	7	10	4.22	4.88
Gostivar	2	1	2.89	5.19
Debar	1	1	2.34	2.90
Ohrid	1	2	4.19	7.67
Bitola	1	1	4.48	6.17
Veles	1	2	2.62	4.46
Gevgelija	1	2	4.13	6.14
[tip	1	1	2.49	4.77
Probitip	2	-	1.65	1.57

*Zdravstveni stanici, centri, vonklini -ki ambulanti vo ramkite na medicinski centri i medicinski centri;
I zvor: Ministarstvo za zdravstvo

weto dobro obu-eni menaxeri, se dopolnitelni slabosti na postojnot sistem.

ZDRAVSTVENA ZA[TI TA I KVALITET NA @I VOTOT NA NASELENI ETO

Klu-nite zdravstveni indikatori se so nagoren trend vo izminati nekolku godini, {to pretstavuva dosta pozitivna slika. Vo 2001 godina, o-ekuvani ot prose-ena i voten vek za makedonski ot grajanin be{e okolu 73 godini. O-ekuvani ot i voten vek na eni te e mal ku povisok od 76,21 godini, a kaj ma`i te toje 70,68 godini. Smrtnostakaj novoroden-i wate zna-itelno namalena votekot na nekol kute minati decenii, od 107 na iljada, vo 1963 godina na 28 na iljada novoroden-i wa, vo 1999 god. Vo 2001 godina, toj procent iznesu-

va{e 11,9 na sekoi iljada novorodeni (12,3 vo urbani te sredini i 11,3 vo ruralni te⁹).

Mejutoa, si pooskudnite resursi, kako i etni-ki te i geografski te dispartitimo`e da go zagrozat takvi ot razvoj. Ekonomskata sostojba votekot na tranzicijata i visokata stapka na nevработenost vo zemjata, isto taka, imaa negativno vlijanie vrz zdravstveni ot sektor, i vopogled na potrebit od zdravstvena za{tina na naseleni eto i od aspekt na tro{ocite za obezbeduvawe zdravstveni uslugi. Po steknuvaweto nezavisnost, brojot na zaboleni od kardio i cerebralno-vaskularni bol estie vo op{t porast; isto e i so smrtnite slu-ai kako posledi ca od cancer.⁹ Tro{ocite na doma}instvata za higijena i zdravstvena za{tina votekot na tranzicijata zna-itelno se zgol emija.

Pri stapot do zdravstveni uslugi i ni vnoto kori stewe se razli kuva vo grupi te na gra|ani spored pri hodi te i mestoto na ` i veewe¹⁰; za grupi te na soci jal no najzagrozeni gra|ani , stanuva si pote{ ko da si dozwol at pri stap do zdravstveni uslugi .

ZDRAVSTVENA ZA[TI TA NA LOKALNO NI VO

Vo tabel ata 4.11 se dadeni osnovni te i ndi katori vo obl asta na zdravstvenata za{ ti ta i zdravstve ni ot status na anal i zi rani te op{ ti ni . Va` no e da se spomene deka podatoci te se odnesuvaat i skl u-i vo na urbani te op{ ti ni , kl asi f i ci rani spored starata teri torijal na podel ba, koja

va` e{ e do 1996 godi na, i spored koja ima{ e 34 op{ ti ni , vkl u-uvaj}i gi i podatoci te za rural ni te nasel bi koi gravi ti raa kon ni v.

Namerata da se dovede *pri marnata zdravstve na za{ ti ta* pobl i zu do l ujeta e ovozm` ena so postoeiweto { i roka mre` a na zdravstveni i medi ci nski stani ci . Sepak, tabel ata 4.11 poka` uva i gol emi razli ki vo brojot na gra|ani pokrieni so medi ci nski personal .

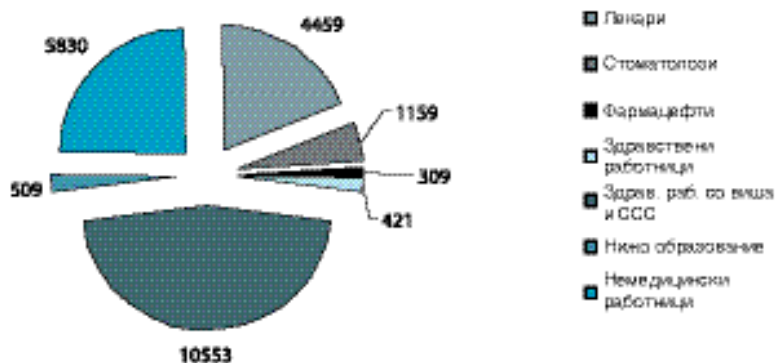
Geografski i etni -ki di spari teti . [to se odnesuva na rural ni te op{ ti ni , osobeno oni e vo pl ani nski te obl asti , pri stapot na nasel eni eto do zdravstveni uslugi e dal eku od zadovol i tel na.

Tabel a 4.12: Grubi stapki na pri rast i smrtnost, na i l jada ` i tel i

	Novorodeni		Smrtni slu-ai		Stapka na i l jada ` i tel i
	Nasel eni e	Broj	Procent od i l jada ` i tel i	Broj	
Makedoni ja	2,020,157	27,761	13.74	17,962	8.89
Tetovo	70,362	1,213	17.24	568	8.07
Kumanovo	102,233	1,577	15.43	844	8.26
Pri lep	73,236	821	11.21	808	11.03
Ko~ani	33,537	428	12.76	271	8.08
Kavadarci	38,330	418	10.91	346	9.03
Strumica	45,005	623	13.84	384	8.53
Skopje	466,596	6,007	12.87	4,010	8.59
Gostivar	49,513	886	17.89	430	8.68
Debar	18,008	283	15.72	108	6.00
Ohrid	53,844	653	12.13	458	8.51
Bitola	85,884	801	9.33	1,024	11.92
Veles	57,863	686	11.86	509	8.80
Gevgelija	20,131	192	9.54	199	9.89
[tip	47,776	543	11.37	418	8.75
Probi{tip	12,712	105	8.26	121	9.52
Rostu{a	9,455	197	20.84	73	7.72
Tearce	22,508	323	14.35	189	8.40
^u-er-Sandevo	8,963	133	14.84	73	8.14
Zajas	11,666	162	13.89	72	6.17
Dolneni	11,444	193	16.86	150	13.11
Bogdanci	8,721	82	9.40	88	10.09
Rosoman	4,175	39	9.34	34	8.14
Makedonska Kamenica	8,149	107	13.13	64	7.85
Novo Selo	11,994	152	12.67	141	11.76

I zvor: Republ i -ki zavod za stati sti ka, popi s 2002 godi na

Графикон 4.1 Кадар во здравствениот сектор - 2001 година

I zvor: Republ i -ki zavod za zdravstvena za{ ti ta

Taka, edna anketa na javnoto mi sl ewe¹¹ poka ` a deka 89 otsto od nasel eni eto vo pl ani nski te sel a smetaat deka pri stapnosta do medi ci nski ustano vi vo ni vni te nasel bi e premal a. Od druga strana, 59 otsto od nasel eni eto vo pl ani nski te obl asti tvrdat deka nemaat ni kakvi f i nansi ski sredstva za medi ci nski uslugi , dodeka 67 otsto od nasel e ni eto vo tie obl asti navedoa deka nemaat mo ` nost redovno da se snabduvaat so l ekovi .

Takvi te stavovi se sproti vni so of i ci jal ni te podatoci spored koi , op{ to zemeno, postoi spored l i vo dobra raspredel enost na i nsti tuci i te na pri marna zdravstvena za{ ti ta na cel ata teri tori ja na zemjata, so ogl ed na l okal ni te potrebi i speci f i ki . Vo 2001 godi na, postoeja 327 zdravstveni punkta vo rural ni te obl asti , od koi 209 so postojani l ekari vo mestoto, a 118 so l ekari koi povremeno doajaat vo sel oto. Pri -i ni te za vakvi te razl i ki - i zvl e -eni od stati sti -ki te podatoci i od mi sl ewata na nase l eni eto- se mo ` ebi vo strukturata na si stemot na zdravstvena za{ ti ta, nasl eden od soci jal i sti -ki ot si stem (prevrabotenost, so pregol em broj zdravstve ni uslugi na bol ni -ko ni vo namesto na ni vo na pred hospi tal i zaci ja). Ref ormi te vo ovaa obl ast ne samo { to }e go donesat si stemot pobl i zu do potrebi te na l ujeta, tuku i }e gi namalat vkupni te tro{ oci na zdravstveni te uslugi .

Na pri mer, postoi zgol emena potreba od podobruvawe na kval i tetot na pri marnoto zdravstve na za{ ti ta vo rural ni te obl asti , kako posl edi ca na stareeweto na rural noto nasel eni e, speci f i -ni te soci o-ekonomski uslovi , kako vi sokoto ni vo na si roma{ ti ja i l i nepi smenosta, ni ski ot ` i voten standard na nasel eni eto i nesoodvetni te sani tar no- hi gi enski i epi demi ol o{ ki uslovi . Postoi i drug probl em, { to e povrzan so sprovedu vaweto kontrol a nad postojni te standardi vo zdravstveni te ustano vi . Vo rural ni te sredi ni -esto nedosti ga osnovnata i nf rastruktura za{ to

standardi te za l i cenci rawe pri otvorawe na i nsti tuci i te ne se sproveduvaat vo cel ost i ne se prakti kuvaat posl edova tel ni i nspekci i . Kako posl edi ca na toa, statusot na zdravstvenata za{ ti ta vo rural ni te obl asti , vo sporedba so urbani te, se karakteri zi raat so povi soka stapka na smrtnost na novoroden- i wata, povi soka op{ ta stapka na smrtnost na nasel eni eto i povi soka stapka na smrtnost kako posl edi ca na zarazni bol esti .

Mejutoa, podatoci te za bruto stapki na ra|awe i smrtnost na nasel eni eto vo anal i zi rani te op{ ti ni , i sumi rani vo tabel ata 4.12, sugeri raat mnogu pokomp l eksna sl i ka.

Ne e mo ` no da se zakl u- i deka vrz osnovni te i ndi katori domi nantno e vl i jani eto na urbani ot i l i rural ni ot status na op{ ti ni te. Mnogu poo- i gl edna e korel aci jata pome|u stapkata na ra|awe i etni -kata pri padnost. Evi dentno e deka postojat zna- i tel ni razl i ki vo stapki te na ra|awe me|u op{ ti ni so etni -ko al bansko i etni -ko makedonsko mnozi nstvo. Koeff i ci entot na korel aci ja na etni -koto al bansko nasel eni e e 0,60, a na etni -koto makedonsko nasel eni e e -0,77.

Kval i tetot na zdravstvenata za{ ti ta vo rural ni te obl asti mo ` e da se podobri najbrzo i najef ti no preku organi zi rana zdravstvena za{ ti ta so l ekari so pol no rabotno vreme vo tie obl asti . Spored toa, mo ` na al ternati va bi bi l a l ekari te od zdravstveni centri da se prerasporedat vo rural ni te obl asti . Sepak, i toa mo ` e da ne bide dovol no. Tabel ata 4.11 sugeri ra deka pra{ awata povrzani so razl i -ni te etni -ki real nosti , kako { to se obezbeduvawe uslugi pri f atl i -vi za soodvetnata etni -ka kul tura, zdravstveno obrazovani e i navi ki , treba da se anal i zi raat u{ te podl aboko, za da se i znajdat soodvetni na- i ni za re{ avawe na postojni te razl i ki .

Mre ` ata na organi zaci i za *sekundarna zdravstvena za{ ti ta* e dobro razvi ena na cel ata teri tori ja na zemjata, i ako so odredeni razl i ki vo pogl ed na rabotni te prostori i , personal ot i opremata. Bol ni -ki te kapaci teti vo gl avni te gradski centri gi opsl u ` uvaat si te pri gradski i rural ni obl ast koi { to gravi ti raat kon odnosni te gradovi (vi di Dodatok, tabel a 3 / pri l og str. 106).

Postojat dovol no dokazi deka probl emi te so koi se soo- uva zdravstvoto kako sektor ne se rezul tat na kvanti tati vni aspekti , kako { to e brojot na bol ni -ki kreveti i l i brojot na l ekari po ` i tel , tuku na kval i tati vni te - kval i tetot na uslugata, strukturnata adekvatnost na i nsti tuci i te (koja odgovara i l i ne odgovara na real ni te

Ramka 4.6 Zdravstvena za{ ti ta – nadl e` nosti na op{ ti ni te spored novi ot zakon

- Upravuvawe so mre` ata na javni zdravstveni organi zaci i i objekti na pri marnoto zdravstvo, so cel da se vkl u-at pretstavni ci na lokal nata samouprava vo si te odbori na si te javni zdravstveni organi zaci i ;
- Zdravstvena edukaci ja na javnosta;
- Preventivni akti vnosti ;
- Nadzor nad zarazni bol esti ;
- Za{ ti ta na zdravstveni te rabotni ci i za{ ti ta pri rabota;
- Zdravstven nadzor nad ` i votnata sredi na;
- Pomo{ za paci enti te so specijal ni potrebi (mental ni zabol u-vawa, zl ouпотреба na deca i tn.).

potrebi) i prevrabetenosta za smetka na pri stojni pl ati na kval i f i kuvani ot personal .

Eki pi ranosta na javni te zdravstveni organi zaci i i centri e gorl i vo pra{ awe. Kako { to se gl eda od graf i konot 4.1, zdravstveni te organi zaci i od javni ot sektor vo 2001 godi na vrabotuval e 23 206 l i ca, od koi 17 376 (75%) bi l e zdravstveni rabotni ci , a 5 830 (25%) nemedi ci nski kadar. Vo 2001 godi na i mal o 4 459 l ekari (po eden l ekar od javni ot sektor na seko i 457 ` i tel i ), 1 159 zabol e-kari (po eden zabol ekar na 1 810 ` i tel i) i 309 aptekari (po eden na seko i 6 611 ` i tel i).

Obezbedenosta na zdravstvenata dejnost so stomatol ozi i f armacevti e rel ati vno dobra i vo najgol emi ot del e vo sogl asnost so usvoeni te normati -vi za medi ci nski kadar. Obezbedenosta na zdravstvenata dejnost so medi ci nski sestri i tehni -ki personal e prose-na, no ni vni ot broj so vi { a stru-na podgotovka zaostanuva zad obezbedenosta so l ekari vo oddel ni dejnosti na pri marna zdravstvena za{ ti ta, kako i vo bol ni -kata dejnost.

Anal i zi te nudat dovol no argumenti deka probl emi te so koi se soo- uva zdravstveni ot sektor ne se posl edi ca na kvanti tati vni te aspekti , kako { to se brojot na bol ni -ki kreveti i l i na l ekari po broj na nasel eni e, tuku na kval i tati vni aspekti – kval i tet na usl ugi , strukturna adekvatnost na i nstuci i te (soodvetna i l i nesoodvetna na real ni te potrebi) i prevrabetenost za smetka na pristoen pri hod na

kval i f i kuvani te profesional -ci . No, sepa potrebni se pove{ e podatoci i i stra` uvawa za soodvetno da se anal i zira kval i tati vnata di menzi ja vo zdravstveni ot sektor.

PREDI ZVI CI NA JAVNOTO ZDRAVSTVO I NA REFORMSKATA AGENDA

Po steknuvaweto nezavi snost, potrebata od central no rakovodewe so resursi te dovede do transf ormaci ja na razedi neti -ot si stem na zdravstveni i nstuci i f i nansirani na op{ ti nsko ni vo vo model f i nansiran preku zdravstveno osi guruvawe,

so central na koordi naci ja i pl ani rawe.

Proektot za tranzi ci ja na zdravstveni ot sektor poddr` an od Svetskata banka po-na so razl i -ni reformi naso- eni kon f i nansirawe i menaxment so zdravstvoto, pri marnata i preventi vnata zdravstvena za{ ti ta i poli ti kata za nabavka i di stri buci ja na l ekovi . Proektot gi opf ati i zdravstveni te rabotni ci i kreatori te na zdravstvenata poli ti ka, so cel da se obezbedi odr` l i vnost na reformi te vo zdravstveni ot sektori da se podobri kval i tetot na pri marnata i peri natal nata zdravstvena za{ ti ta.

Toa { to si u{ te nedostasuva vo zdravstveni ot sektori op{ ta strategi ja za zdravstvoto.

Odredbi te od Zakonot za lokal na samouprava { to se odnesuvaat na zdravstveni ot sektor se dosta vozdr` ani i nepreci zni (vi di tabel a 4.6). Novi te nadl e` nosti vo osnova se povrzani so f ormi rawe lokal ni odbori i vkl u-uvawe lokal -ni pretstavni ci vo zdravstveni te i nstuci i . Vo i dni te debati za Zakonot za zdravstvena za{ ti ta ostanuva da se re{ i to-no koi procesi }e gi kontrol i raat takvi te odbori .

Ako postoji pouka { to treba da se i zvl e-e od prethodni te iskustva vo zemjata vo vrska so decentral i zaci jata, toa e deka zgol emeni te nadl e` nosti na lokal no ni vo mora da odat raka pod raka so dovol no mo}ni kapaci teti za central -no pl ani rawe i koordi naci ja.

1. Podatoci za 2002/2003- Dr` aven zavod za stati sti ka.

2. Anketa napravena od Dr` aven zavod za stati sti ka , osnovno i sredno obrazovani e, 2002/2003 godi na.

3. Anketa sprovedena za cel i te na Naci onal ni ot i zve{ taj za -ovekov razvoj od 2001 god., UNDP.

4. Vi di Odbegnuvawe na zamkata na zavi snost', I zve{ taj za regi onal en / -ovekov razvoj, UNDP, Brati sl ava 2002 god.

5. Dr` aven zavod za stati sti ka.

6. Agenci jata za razvoj na obrazovani eto i Republ i -ki ot i nspektorat za obrazovani e.

7. Najgol em del od podatoci te i zakl u-oci te (osven dokol ku ne e poi naku navedeno) se dobi eni od publ i kaci jata na Republ i -ki ot zavod za zdravstvena za{ ti ta (2002 god.): I zve{ taj za zdravstvenata sostojba i zdravstvenata za{ ti ta na nasel eni eto vo R. Makedoni ja vo 2001, Skopje.

8. Verojatno objasnuvawe na ovi e stapki e deka povi soki te stapki vo urbani te sredi ni mo` e da se rezul tat na f aktot { to smrtta na decata se regi stri ra onamu kade{ to nastanuva i f aktot { to ` eni te od rural ni te sredi ni so kompl i ci rana bremenost baraat medi ci nska pomo{ vo podobro opremani te urbani centri .

9. Si stemi na zdravstvena za{ ti ta vo tranzi ci ja. PJ Republ i ka Makedoni ja, Evropska opservatori ja na si stemi za zdravstvena za{ ti ta, 2000 god.

10. I zve{ taj na Svetska banka broj 19411- PJ Republ i ka Makedoni ja. Fokusi rawe na si roma{ ni te, Gl aven i zve{ taj, 1999 god.

11. Anketa sprovedena za cel i te na Naci onal ni ot i zve{ taj za -ovekov razvoj od 2001 god., UNDP.

Postojat dve osnovni pri`ini za polari zacija na l okal ni ot razvoj vo Makedonija: 1) razvojt na urbani te op`tini za smetka na rural ni te; i 2) skoncentri ranost na ekonomski ot razvoj vo Skopje. Ti e dovedoa do di sporoporci i vo ni voata na razvoj na urbani te i rural ni te op`tini , predi zvi kuvaj}i vi sok stepen na nevrabotenost, socijal na di storzi ja, nesoodvetna op`tinska i op`testvena i nf rastruktura i nedosti g na stanben prostor.

TERI TORI JALNA ORGANI ZACI JA

Makedonija e podel ena na 123 op`tini i gradot Skopje kako posebna edini ca na l okal nata samouprava, vo sogl asnost so Zakonot za teri torijal na podel ba na Republ ika Makedonija i utvrduvawe na teri tori i te na edini ci te na l okal na samouprava od 1996 godi na.<sup>1</sup> Brojot od 123 op`tini be} e drasti -no zgol emuvawe vo odnos na prethodni te 34.

Ramka 5.1: Pri odi kon admi ni strati vnata podel ba

Vo Makedonija i malo nekol ku admi ni strati vni i teri torijal ni reorgani zaci i , po-nuvaj}i od prvata vo 1944 godi na, koga ASNOM* donese Odl uka da ja podel i Makedonija na okruzi . Vo 1945 godi na, Makedonija be} e podel ena na 4 okruzi , 32 okol i i i 894 mesni narodni odbori . Vo 1947 godi na, okruzi te bea uki nati i bea f ormi rani 27 okol i i i nazna-eni 748 pretsedatel i na mesni narodni odbori . Vo peri odot od 1949 do 1952 godi na, bea doneseni } est zakoni za admi ni strati vna teri torijal na podel ba. Vo 1952 godi na, brojot na op`tini te be} e namal en na 86, a brojot na okol i i namal en na 7 od prethodni te 18. Vo 1957 god., brojot na op`tini te be} e dopol ni tel no namal en na samo 73, a vo 1965 godi na Makedonija be} e podel ena na 32 op`tini , na koi bea pri dodadeni dve novi vo 1976 god. Si do 1996 godi na postoeja 34 op`tini , koga brojot povtorno be} e zgol emen na 123 op`tini .

*Anti fa} i sti -ko sobrani e na narodnoosl obodi tel nata borba na Makedonija

Tabel a 5.1: Postojni op`tini vo Makedonija, spored brojot na ` i tel i

Nasel eni e	Broj na op`tini	%
0-1000	5	4
1001-2000	9	7
2001-5000	33	27
5001-10000	24	20
10001-20000	26	21
20001-30000	7	6
30001-40000	4	3
40001-50000	4	3
50001-100000	9	7
100001+	2	2
Vkupno	123	100,00

Bel e} ka: podatokot za brojot na ` i tel i e spored Popi sot od 2002 godi na.

Denežni te edini ci na lokalna samouprava zna-itiel no se razli kuvaat spored broj na nase- leni eto (od Staravi na so samo 316`itel i, do Skopje so 467 257`itel i), spored gol emi nata i spored ekonomski ot, op{ testveni ot i inf ra- strukturni ot razvoj.

I ako takvata teri torijal na organi zacija na zemjata treba{ e da ja pri bli` i lokal nata vl ast do gra|ani te, toa o-ekuvawe ne se ostvari, zatoa { to op{ ti ni te nema dovol no sredstva da gi re{avaat lokal ni te probl emi.

POTREBATA OD REFORMI

Op{ ti ni te vo Makedonija se soo-eni so probl emi kako { to se nesoodvetna podel ba na nadl e`nosti te so central nata vl ast, nedostig na f i nansi i, prostorni, tehni-ki i kadrovski probl emi i nedovr{ ena decentral izacija na lokal ni te pra- {awa. Za`al, novi ot Zakon za lokal na samouprava gi zgol emuva nadl e`nosti te na op{ ti ni te, no ne nudi soodvetno re{eni e za tie pra{awa. Gol em broj od postojni te op{ ti ni nemaat kapacitet da gi i zvr{ uvaat novi te nadl e`nosti. Toa doveduva do potreba od povtorni promeni na teri torijal nata karta na Makedonija.

Za taa cel, Mi ni sterstvoto za lokal na samou- prava formira Rabotna grupa za podgotovka na Zakon za teri torijal na organi zacija na lokal nata samouprava, zadol`ena za podgotvuvawe pri nci pi vrz osnova na koi treba da se koncipira novi ot Zakon. Strate{ ki te opredel bi na novata teri to- rijal na organi zacija treba da bi dat sl edni te:

- Voedna-uvawe na ni voto na ekonomski ot razvoj, f unkcional nata i inf rastrukturna- ta eki pi ranost pome|u od del ni prostorni segmenti vo zemjata;
- Decentral izacija, i ramnomerna di sperzija na f unkcii te i akti vnosti povrzani so upravuvaweto, op{ testveni ot standard, ekonomijata i uslugi te, vo sogl asnost so potrebata od voedna-en razvoj;
- Odr` uvawe i af irmi rawe na konti nui tet vo poziti vni te trendovi vo ekonomski ot, socijal ni ot i kulturni ot razvoj na nase- leni eto i organi zacija na nasebi te;
- Premi n od kvanti tati vna kon kval i tati vna urbani zacija, { to }e rezul ti ra so i nten- zi vi rawe na poziti vni te promeni vo pros- torni ot, op{ testveni ot i f unkcional ni ot razvoj na nase leni te mesta.

Rabotnata grupa za admi ni strati vni ref ormi trгна od sl edni te pretpostavki:

- Pri rodni te i geograf ski te uslovi - morf o- l o{ ki te karakteri sti ki na prostorot koi ovozm` uvaat gravi ti rawe kon centarot i komuni kaci sko povrzuvawe me|u nase leni te mesta (taka { to teri torijata na op{ ti nata da pretstavuva pri rodna, geograf ska i ekonomska cel i na);

- Demograf skata gol emi na na op{ ti nata }e bi de ne pomal a od 5 000`itel i i op{ ti n- ski ot centar nema da ima pomal ku od 2 000`itel i, so { to se sozdava prostor za kon- centracija na admi ni strati vni te i f i nansi ski te resursi i obezbeduvawe zdravst- vni, op{ testveni i obrazovni insti tucii;
- Ekonomskata odr` livost na op{ ti nata se zasnova vrz dovol en broj ekonomski enti teti za obezbeduvawe dovol no sredst- va za uspe{ en materijalen i socijal en razvoj na op{ ti ni te;
- Inf rastrukturata na op{ ti nski ot centar ovozm` uva poef i kasna organi zacija na nasebi te i poraci onal no kori stewe na pos- tojni te si stemi na javni komunal ni uslugi;
- Postoeweto na admi ni strati vni objekti i uslugi vo obl asti te na upravuvawe, zdravstvo, obrazovani e, socijal na gri` a, kul tura i tn., { to ovozm` uva vr{ ewe na op{ ti nski te f unkcii.

Rabotnata grupa uka` a na potrebata od obrnu- vawe posebno vni mani e vo procesot na i scrtuva- we na teri torijal nata karta na odredeni i stori s- ki, kulturni i ekolo{ ki karakteri sti ki na nase- leni te mesta, so cel da se za- uva soodvetno ni vo na kompaktnost.

Teri torijal nata organi zacija na Makedonija e kompl eksen del od ref ormi te na lokal nata sam- ouprava i ve}e se javuvaat otvoreni pra{awa. Od edna strana se lokal ni te vl asti koi, zaedno so lokal ni te lobi-grupi, ne se sogl asuvaat so uki nu- vawe na ni vni te op{ ti ni; od druga strana, postoj- jat obi di za cel osno pol i ti zi rawe na teri to- rijal nata organi zacija vrz etni -ka osnova.

Vo tek se debati i pregovori me|u pol i ti -ki te parti i vo vrska so sodr` i nata na Zakonot za teri - torijal na organi zacija na Republ ika Makedonija. Vo odredeni op{ ti ni bea organi zira ni ref eren- dum i, na koi gra|ani te se i zjasnuvaa za toa dal i ni vni te op{ ti ni treba da ostanat vo ramki te na postojni te granci.

Ref erendumi te bea organi zira ni vrz osnova na -I en 5 od Evropskata povel ba za lokal na sam- ouprava. Zakonot za lokal na samouprava od 2002 godi na ne predvi duva obvraska za konsul ti rawe na lokal ni te zaedni ci, tuku samo naveduva deka gra- ni ci te na op{ ti ni te se menuvaat so zakon (-I en 19). I nteresno e deka ovoj zakon sodr` i re{eni e za ova pra{ awe koe e posl abo od re{eni eto pred- vi deno vo prethodni ot Zakon za lokal na samou- prava od 1995 godi na, vo koj postoeja odredbi vo sogl asnost so -I en 5 od Povel bata (-I en 15).

Odr` ani te ref erendumi i maa samo konsul ta- ti vna pri roda i ne bea zakonski obvrzuva-ki. Sepak, tie se va` en i ndi kator na javnoto mi sl ewe vo vrska so toa vo koja op{ ti na saka da pri pa|a lokal noto nase leni e. Kako i zraz na javnoto

mi sl ewe, tie, isto taka, se odraz na „` e{ ki te pra{ awa“, meju koi etni -ki te odnosi si u{ te se na prvo mesto.

ETNI ^KATA DI MENZI JA NA REFORMI TE

So ogled na teri torijal nata koncentracija na etni -ki te grupi, administrativni te reformi neizbe`no imaat etni -ki implikacii. No, pra{ aweto premnogu -esto se v` e{ tuva okol u probl emot na etni -ko mnozinstvo: koj treba da ima mnozinstvo na lokal no ni vo i, kako rezul tat na toa, koj mo` e da gi „nadgl asa“ drugi te vo op{ ti nski ot sovet.

Formul irano na takov na -i n, pra{ aweto neizbe`no provoci ra kontroverzii i emoci i. Od etni -ka gl edna to -ka, referendumi te vo Struga i Ki -evo se osobeno interesni. Spored va` e -ki ot Zakon za lokal na samouprava, vo tie op{ tini domini raat etni -ki Makedonci. So novi ot Predl og -zakon za teri torijal na organi zacija na Republ ika Makedoni ja se predl aga povrzuvawe na tie op{ tini so rural ni te op{ tini nasel eni so

etni -ki Al banci. Kako posl edi ca na toa, i dvete op{ tini stanuvaaat op{ tini vo koi domini ra etni -koto al bansko nasel eni `.

Tabel ata 5.2 e ilustracija na ova pra{ awe. Kako { to e predl o` eno vo novi ot Zakon za teri torijal na organi zacija na Republ ika Makedoni ja, op{ ti na Ki -evo }e se sostoi od gradot Ki -evo, Drugovo, Vrane{ ni ca, Zajas i Osl omej. Vo postojnata op{ ti na Ki -evo, spored popi sot od 2002 godi na, `iveat vkupno 30 138 `itel i, od koi 16 140 se etni -ki Makedonci, a 9 202 etni -ki Al banci, { to zna -i deka etni -ki te Makedonci se mnozinstvo. Spored predl ogot za novata teri torijal na karta, novata op{ ti na Ki -evo }e ima vkupno 56 739 `itel i, od koi 20 278 etni -ki Makedonci i 30 932 etni -ki Al banci. Sostojbata e sl i -na i so op{ ti na Struga. Vo postojnata op{ ti na ima vkupno 36 892 `itel i, od koi 17 686 etni -ki Makedonci i 15 324 etni -ki Al banci. Spored novopredl o` enata karta na op{ ti ni te, vkupni ot broj na `itel i vo Struga }e i znesuva 65 809, od koi 22 755 }e bi dat etni -ki Makedonci, a 36 032 etni -ki Al banci.

Tabel a 5.2: Etni -kata struktura po reformi te: sl u -ai te na Ki -evo i Struga (postojni op{ ti ni { to treba da se vkl u -at vo novata op{ ti nska struktura na Ki -evo i Struga)

Op{ ti ni (postojni)	Vkupno nasel eni e	Makedonci	Al banci	Turci	Romi	Vl asi	Srbi	Bo{ waci	Drugi		
Ki -evo	30,138	16,140	53.5 %	9,202	30.5 %	2,430	1,630	76	86	7	567
Drugovo	3,249	2,784	85.7 %	155	4.8 %	292	1	-	8	-	9
Vrane{ ni ca	1,322	1,033	78.1 %	10	0.76 %	276	-	2	-	-	1
Zajas	11,605	211	1.8 %	11,308	97.4 %	-	-	-	6	-	80
Osl omej	10,425	110	1.0 %	10,257	98.4 %	-	-	-	-	1	57
Vkupno vo novata op{ ti na Ki -evo	56,739	20,278	35.7 %	30,932	54.5 %	2,998	1,631	78	100	8	714
Struga	36,892	17,686	47.9 %	15,324	41.5 %	2,008	112	647	100	31	984
Lukovo	1,509	1,496	99.1 %	-	-	-	-	-	3	-	10
Labuni { ta	8,935	1,149	12.8 %	4,935	55.2 %	1,618	3	8	1	72	1,149
Del ogo` di	7,884	3	0.04 %	7,698	97.6 %	2	-	-	2	-	179
Vev -ani	2,433	2,419	99.4 %	3	0.1 %	-	-	1	3	-	7
Vel e{ ta	8,156	2	0.02 %	8,072	99.0 %	-	1	1	-	-	80
Vkupno vo novata op{ ti na Struga	65,809	22,755	34.5 %	36,032	54.7 %	3,628	116	657	109	103	2,409

Zabel e{ ka: podatoci te se zemeni od popi sot vo 2002 godi na, spored podatoci te na Dr` aven zavod za stati sti ka

Re{eni eto, predl o` eno od al banski ot koal i-
ci onen partner vo Vl adata, predi zvi ka i ntenzi v-
ni debati. Referendumi te vo Ki -evo i Struga,
organizirani od strana na sega{ni te grado-
na-al ni ci od makedonska naci onal nost, bea bojkot-
irani od del ot od nase l eni eto so al banska naci-
onal nost. Pri rodata na probl emot (i negovoto
pogre{ no sfa)awe), verojatno, najl esno se zabe-
l e` uva vo ovi e dva sl u-ai .

Dvete gl avni i nvol vi rani strani (etni -ki te
Makedonci i etni -ki te Al banci) gl edaat na
pra{aweto od perspekti va na „nadgl asuvawe“ i
„pogol ema brojnost“. Ova e sosema razbi rli vo, so
ogled na konfl iktot od 2001 godi na i stepenot na
nedoverba i te{ koti i te vo vra}aweto na normal ni
me|uetni -ki komuni kaci i. Vi sti nski predi zvi k e
da se nadmi ne l ogi kata na pri odi te na „monoet-
ni -ki enti teti“ i „di ktatura na mnozi nstvoto“ i da
se f okusi ra na konkretni te mehani zmi za za{ ti ta
na pravata na razl i -ni te grupi i da se ovozm o` i
ednakov pri stap do razvojni te mo` nosti .

FI SKALNA ODR@LI VOST

Fi skal nata decentral izaci ja ja pretstavuva
f i nansi skata di menzi ja na decentral izaci ja na
vl asta. Ovoj koncept vkl u-uva dve me|usebno povr-
zani pra{awa: prvo, raspredl bata na pri hodi te i
rashodi te me|u razl i -ni te ni voa na vl ast i,
vtoro, obemot na pravoto na di skreci ja na l okal -
ni te vl asti pri utvrduvaweto na sopstveni te pri-
hodi i rashodi .² Kako i da e, decentral izaci ja ne
smee da zna-i decentral izaci ja samo na rashodi-
te, tuku treba da gi vkl u-i i pri hodi te. Spored
toa, za procesot na decentral izaci ja da bi de
uspe{ en, toj mora da bi de cel osen, t.e. decentra-
l i zaci jata na javni usl ugi mora da bi de pri dru` en
so obezbeduvawe dovol no pri hodi na op{ ti ni te.
Spored toa, pra{aweto e dal i op{ ti ni te mo` at
da generi raat dovol no pri hodi , za, vo ramki te na
f i skal no decentral izi ran si stem, da mo` at ef i-
kasno da gi zadovol at sopstveni te potrebi .
Ednostavno ka` ano, f i skal nata decentral izaci-
ja e najuspe{ na vo op{ ti ni koi imaat sil na
dano-na baza.

Decentral izaci jata ne treba da se sfa ti kako
re{eni e za si te probl emi i ne pretstavuva samo
ni za na zakoni so koi i m se dozvol uva na admi ni-
strati vni te edni ci da zadr` at del od pri hodi te.
Vi sti nskoto pra{awe e ekonomskata ramka, pol i-
ti ki te so koi se potti knuva l okal ni ot ekonomski
razvoji ostvaruvaweto pri hodi { to podocna mo` e
da se odano-at. Drugata grupa pra{awa se odnesu-
va na of i cijal ni ot sektor; f i skal nata decentra-
l i zaci ja re-i si e bespol ezna vo sl u-ai koga gol em
del od ekonomski te akti vnosti se neof i cijal ni
(i , spored toa, neodano-eni).

Makedoni ja i ma gol emo i skustvo so f i skal nata
decentral izaci ja, so ogled na toa { to, kako del od
porane{ nata Jugosl avi ja, go pomi na cel i ot pat od

cel osno central izi ran si stem do zna-i tel no
vi soko ni vo na f i skal na decentral izi ranost;
proces koj dosti gna kul mi naci ja vo prvata pol ovi-
na od sedumdesetti te godi ni od 20 vek.³ Po
raspa|aweto na jugosl ovenskata federaci ja,
Makedoni ja po-na da gradi sopstven f i skal en
si stem, a vi sti nskata reforma na javni te f i nansi
i po-na so voveduvaweto na novi ot dano-en
si stem na po-etokot na 1994 godi na. Toa ja dovede
Makedoni ja pbl i zu do pazarno ori enti rani te
ekonomi i .⁴ I stovremeno, bea vovedeni i zmeni i vo
odnosi te me|u central ni te i l okal ni te vl asti i
najgol emi ot del od f i skal ni te nadl e` nosti na
op{ ti ni te bea uki nati .

TEKOVNI OT SI STEM NA FI NANSI RAWE NA LOKALNATA SAMOUPRAVA

Podgotovkata na l okal ni ot buxet e tesno povrzana
so podgotovkata na op{ ti ot buxet. Procesot
po-nuva so toa { to Mini sterstvoto za f i nansi
predl aga di rekti vi za proceneti te buxetski pri hodi
i rashodi za sl ednata buxetska godi na i ni v gi
dostavuva do Vl adata. Potoa, mi ni sterot sostavuva
ci rkul arno pi smo vo koe se sodr` ani osnovni te
nasoki za podgotvuvawe na l okal ni te buxeti , t.e.
metodol ogi ja na i zvr{ uvawe na buxetski ot pl an i
procena na op{ tata potro{ uva-ka i go prosl eduva
do edni ci te na l okal nata samouprava (ELS).

Vo sogl asnost so Zakonot za buxeti , buxeti te na
ELS (admi ni strati vni ot buxet i op{ ti nski te
fondovi) se podgotvuvaat i usvojuvaat vrz osnova
na i stata procedura i so i stata di nami ka koja { to
e propi { ana za buxetot na central nata vl ast. Vo
odnos na i zvr{ uvaweto na buxetski ot pl an, ELS
se soo-uvaat so nekol ku ograni -uvawa: na pri mer,
ti e nemaat avtonomnost vo odl u-uvaweto vo vrska
so i znosot na sredstvata potrebni za f i nansi ra-
we na ni vni te tro{ oci , poradi toa { to vkupni ot
i znos na tro{ oci za sekoja ELS e prethodno utvr-
den od central nata vl ast. I sto taka, kapaci teti-
te na ELS za nezavi sna napl ata na javni te pri hodi
se ograni -eni , t.e. najgol emi ot del od pri hodi-
te gi napl atuvaat podra-ni te edni ci na
Upravata za javni pri hodi , koi potoa gi upl atu-
vaat na smetkata na central ni ot buxet i duri
potoa se di stri bui raat do ELS, vo sogl asnost so
utvrdeni te kri teri umi .

Gol em del od postojni te op{ ti ni nemaat dovo-
l en tehni -ki i -ove-ki kapaci tet za da se soo-at
so predi zvi ci te na f i skal nata decentral izaci ja.
Poradi toa, za uspe{ no sproveduvawe na f i skal-
nata decentral izaci ja se potrebni soodvetni
i nsti tuci onal ni aran` mani - f i skal ni pravil a,
vnatre{ na i nadvore{ na kontrol a, si stem na
i zvestuvawe i zakonska odgovornost - so koi }e se
obezbedi zdrava f i skal na pozici ja na l okal nata
samouprava. Se razbi ra, toa treba da bi de pri-
dru` eno i so zajaknuvawe na -ove-ki te kapaci teti
na l okal nata samouprava, koja { to treba da se

osposobi za vr{ewe na svoi te funkci i na efika-
sen i odgovoren na-in. Za da se postigne toa,
potrebno e da se obezbedi soodvetna obuka na per-
sonal ot i zadovol i tel ni menaxerski sposobnosti
na lokal ni te vl asti u{ te pred po-etokot na fi s-
kal nata decentral i zaci ja.

SOPSTVENI PRI HODI NA OP[TI NI TE

Parlamentot na Republi ka Makedoni ja sekoja
godina donesuva poseben zakon so koj se utvrdu-
vaat vkupni te izvorni prihodi za fi nansi rawe na
javni te potrebi i tie se raspredel uvaat do cen-
tral nata vl ast, do fondovi te i do ELS. Otkako je
se dosti gne zakonski utvrdeni ot i znos, si te pri-
hodi { to go nadmi nuvaat toj i znos se smetaat za
vi {ok nad pl ani rani te prihodi i , kako takvi , se

odzemaat od ELS i se prenesuvaat na posebna
buxetska smetka. Ottuka natamu, central nata
vl ast i ma cel osna di skreci ja vo upravuvaweto so
tie sredstva. Mejutoa, procedurata se odnesuva
i sklu- i vo na prihodi te na t.n. admi ni strati ven
buxet na ELS, koj gi pokri va si te stavki povrzani
so raboteweto na personal ot na ELS.

Tie ograni -uvawane se odnesuvaat na buxeti -
te na razni te fondovi na ELS, koi momentno
funkci oni raat kako zasebni pravni l i ca i treba
da se integri raat vo op{ ti te op{ ti nski buxeti
do krajot na 2004 godina. Tie fondovi ostvaru-
vaat sopstveni prihodi nare- eni „danoci za kon-
kretni uslugi“, koi ne se pokri eni so gorespome-
natata regul ati va. So ogl ed na toa { to tie pri ho-
di se ednakvi i l i mnogu pogol emi od prihodi te

Tabela 5.3: Sopstveni prihodi na op{ ti nte

<i>Op{ ti na</i>	<i>Nasel eni e</i>	<i>Sopstveni prihodi</i>	<i>Transferi</i>	<i>Vkupno prihodi</i>
<i>Tetovo</i>	<i>70,841</i>	<i>477</i>	<i>263</i>	<i>739</i>
<i>Kumanovo</i>	<i>103,205</i>	<i>657</i>	<i>213</i>	<i>869</i>
<i>Pri l ep</i>	<i>73,351</i>	<i>401</i>	<i>466</i>	<i>867</i>
<i>Ko-ani</i>	<i>33,689</i>	<i>381</i>	<i>126</i>	<i>507</i>
<i>Kavadarci</i>	<i>38,391</i>	<i>1,325</i>	<i>532</i>	<i>1,857</i>
<i>Strumi ca</i>	<i>45,087</i>	<i>954</i>	<i>717</i>	<i>1,671</i>
<i>Grad Skopje</i>	<i>467,257</i>	<i>1,855</i>	<i>99</i>	<i>1,953</i>
<i>Gosti var</i>	<i>49,545</i>	<i>323</i>	<i>258</i>	<i>581</i>
<i>Debar</i>	<i>17,952</i>	<i>415</i>	<i>426</i>	<i>841</i>
<i>Ohri d</i>	<i>54,380</i>	<i>2,551</i>	<i>519</i>	<i>3,070</i>
<i>Bi tola</i>	<i>86,408</i>	<i>601</i>	<i>516</i>	<i>1,117</i>
<i>Vel es</i>	<i>57,602</i>	<i>1,032</i>	<i>411</i>	<i>1,443</i>
<i>Gevgel i ja</i>	<i>20,362</i>	<i>663</i>	<i>521</i>	<i>1,184</i>
<i>[tip</i>	<i>47,796</i>	<i>532</i>	<i>427</i>	<i>959</i>
<i>Probi { tip</i>	<i>12,765</i>	<i>382</i>	<i>695</i>	<i>1,077</i>
<i>Rostu{ a</i>	<i>9,451</i>	<i>357</i>	<i>718</i>	<i>1,075</i>
<i>Tearce</i>	<i>22,454</i>	<i>416</i>	<i>454</i>	<i>870</i>
<i>^u-er-Sandevo</i>	<i>8,493</i>	<i>972</i>	<i>491</i>	<i>1,463</i>
<i>Zajas</i>	<i>11,605</i>	<i>369</i>	<i>455</i>	<i>824</i>
<i>Dol neni</i>	<i>11,583</i>	<i>360</i>	<i>316</i>	<i>676</i>
<i>Bogdanci</i>	<i>8,707</i>	<i>443</i>	<i>67</i>	<i>510</i>
<i>Rosoman</i>	<i>4,141</i>	<i>423</i>	<i>760</i>	<i>1,183</i>
<i>M.Kameni ca</i>	<i>8,110</i>	<i>239</i>	<i>157</i>	<i>396</i>
<i>Novo Sel o</i>	<i>11,966</i>	<i>384</i>	<i>823</i>	<i>1,207</i>

*I zvor: presmetki te se napraveni vrz osnova na podatoci te dobi eni od Mi ni sterstvoto za fi nansi i , Godi { ni
fi nansi ski i zve{ tai na op{ ti ni te za 2002 godina*

Zabel e{ ki : 1. Pri hodi te i transferi te se pri ka` ani per kapi ta, vo denari

2. Nasel eni eto e spored Popi sot 2002 godina.

3. Transferi i prihodi od dr` avni ot admi ni strati vni te buxeti i razli -ni fondovi na op{ ti ni te

na administrativne buxete, proizl eguva deka ELS ima zna- i tel na dano-na avtonomija.

I zborni te prihodi te ostvareni na teri tori jata na edna ELS ne se upl atuvaat na ni vni te smetki, tuku odat na smetkata na central ni ot buxet. Potoa, Mi ni sterstvoto za f i nansi gi raspredel uva sredstvata pri brani so napl ata na danoci te od edni ni ci te na l okal na samouprava, vrz osnova na sl edni te kri teri umi : u-estvo vo vkupni ot broj na ` i tel i , brojot na nasel eni mesta na teri tori jata na op{ ti nata i procentual noto u-estvo vo vkupnata povr{ i na na prethodni te op{ ti ni .

Pri hodi te na ELS se striktno def i ni rani so Zakonot za buxete i vkl u-uvaat: dano-ni prihodi (danok na i mot, danok na nasl edstvo i podarok i danok na promet so nedvi ` nosti i prava); komunal ni taksi ; transferi od central ni ot buxet; i doma{ ni i me|unarodni donaci i .

Najzna-ajni ot i zvor na sopstveni te prihodi na op{ ti ni te vo Makedonija se t.n. danoci za specifi -ni usl ugi . Vsuf nost, toa se glavno taksi i drugi nadomestoci za komunal ni usl ugi { to gi pl a}aat gra|ani te i f i rmi te, kako { to se: taksa za pri vremen prestoj, taksi za javno i staknuvawe i me na f i rma, kori stewe ul i ci , regi straci ja na motorni vozi la, javno osvetl uvawe, kori stewe trotoari za komercij al ni dejnosti , i staknuvawe ogl asi i rekl ami , kori stewe prostor za parki rawe, koncerti i drugi nastani na javni mesta, komercij al ni zoni i prostor podel en na komercij al ni zoni . I znosot i napl atata na ovi e taksi i nadomestoci se def i ni rani vo postojni te zakoni .

Spored toa, makedonski te op{ ti ni vo su{ ti na gi generi raat sopstveni te prihodi preku napl ata na voobi -aeni taksi i nadomestoci . Pri toa, op{ ti ni te nemaat pravo na u-estvo vo raspredel bata na pri hodi te od gl avni te vi dovi danoci , kako { to e danokot na l i -en dohod, danokot na dodadena vrednost i akci zi te. Pri hodi te od ti e danoci odat cel osno vo central ni ot buxet.

Kako { to mo ` e da se zabel e ` i od tabel ata 5.3, sopstveni te prihodi na op{ ti ni te poka ` uvaat drasti -ni razl i ki : vo 2002 godi na, ti e se dvi ` ea od 239 denari ⁵ po ` i tel vo Makedonska Kameni ca, pa si do 2 551 denar vo Ohri d. Taka gol emi te razl i -ki vo sopstveni te prihodi na op{ ti ni te se rezul -tat na dva f aktori : rural ni te i pomal i te urbani op{ ti ni , op{ to zemeno, i maat: (1) pomal dano-en kapaci tet poradi ekonomskata struktura i gusti nata na nasel eni eto, i (2) sl aba ekonomska akti vnost. Sepak, vo neкои urbani op{ ti ni , kako Gosti var, Tetovo, Pri l ep i Bi tol a, ni ski te sopstveni pri hodi po ` i tel , verojatno, se posl edica na sl abi ot dano-enapor. Ti e razl i ki gi navestuvaat mo ` ni te „pobedni ci “ i „gubi tni ci “ na eden vi soko decentra- l i zi ran si stem. Za da se i zbegne zgol emuvawe na di sproporci i te me|u op{ ti ni te, central nata vl ast treba da gi zadr ` i f unkc i te na preraspredel ba po pat na transferi od central ni ot buxet, vrz osnova na jasni i transparentni kri teri umi vo sogl asnost so zakonski te def i ni ci i .

Se razbi ra, vo ramki te na novi ot si stem na f i nansi rawe na l okal nata samouprava, sopstveni te prihodi na op{ ti ni te }e mora da mi nat ni z odredeni i zmeni . Taka, paral el no so zgol emuvaweto na nadl e ` nosti te na op{ ti ni te, }e treba da se utvrdat novi izvori na prihodi , preku u-estvo na op{ ti ni te vo raspredel bata na neкои od gl avni te danoci , t.e. DDV i l i akci zi te. Vsuf nost, toa re{ eni e se pri menuva vo gol em broj zemji , po-nuvaj}i od EU i SAD, preku Rusi ja, pa si do ju ` noameri kanski te zemji .⁶

I sto taka, potrebno e da se uki nat ograni -uvawata { to se odnesuvaat na javni te prihodi na op{ ti ni te i da i m se dozvol i na op{ ti ni te da gi zadr ` at danoci te { to gi napl atuvaat. Na toj na-in, pove}e razvi eni op{ ti ni so pogol em f i skal en kapaci tet }e bi dat vo mo ` nost da obezbedat pove}e resursi i , sl edstveno na toa, da mu ponudat na l okal noto nasel eni e javni usl ugi od

Tabel a 5.4: Struktura na op{ ti nski te prihodi , 2002¹

<i>Izvori na prihodi</i>	<i>Skopje</i>	<i>Urbani op{ t.</i>	<i>Rural ni op{ t.</i>	<i>Vkupno</i>
<i>Danok na i mot</i>	<i>8.3</i>	<i>21.8</i>	<i>31.6</i>	<i>14.9</i>
<i>Komunal ni taksi</i>	<i>72.3</i>	<i>39.8</i>	<i>13.4</i>	<i>56.4</i>
<i>Nedano-eni prihodi²</i>	<i>0.3</i>	<i>3.3</i>	<i>2.8</i>	<i>1.7</i>
<i>Transferi</i>	<i>4.3</i>	<i>33.9</i>	<i>51.6</i>	<i>18.6</i>
<i>Me unarodni grantovi</i>	<i>1.2</i>	<i>0.4</i>	<i>0.0</i>	<i>0.8</i>
<i>Zaemi</i>	<i>13.5</i>	<i>0.8</i>	<i>0.5</i>	<i>7.6</i>

I zvor: presmetki te se napraveni vrz osnova na podatoci te dobi eni od Mi ni sterstvoto za f i nansi i , Godi { ni f i nansi ski i zve{ tai na op{ ti ni te za 2002 godi na

Zabel e{ ki :1. Kako procent od vkupni te administrati vni buxete i prihodi te na fondovi te. Presmetki te se napraveni vrz osnova na pri merok od 24 op{ ti ni .

2. Pri hodi od usl ugi na Vl adata, prihodi od i mot, administrati vni nadomestoci i sl .

po{ i rok obem i so povi sok kval i tet. Op{ ti ni te so pomal fiskal en kapacitet mo` ebi nema da bi dat vo sostojba da obezbedat dovol no sredstva za f i rat rawe na ni vni te tro{ oci . Toa mo` e da dovede do neednakvost meju op{ ti ni te i do nedostig na soci jal na poddr{ ka vo op{ ti ni te { to ne mo` at da gi podnesat i tie usl ugi . Posl edici te bi bile si roma{ tija, migraci i i konti nui rana nerazvi enost na odredeni regi oni . Bi mo` el da se osnova poseben f ond za i zedna-uvawe, so koj }e se re{ at tie regional ni razli ki . Kone-no, bi bilo interesno da se razmisl i za mo` nosta da se dozvoli op{ ti nite, vo ramki te na odredeni

zakonski granci , sami te da gi def i ni raat sopstveni te dano-ni stapki .⁷ Na toj na-in, op{ ti ni te }e se zdoj bat so povi sok stepen na dano-na avtonomija⁸ i tie }e bi dat motivi rani da gi podobrat svoi te dano-ni mehani zmi .

[to se odnesuva do strukturata na pri hodi te, komunal ni te taksi , kako na primer taksi te za komunal ni usl ugi , se najbogati ot izvor na op{ ti nski pri hodi , osobeno vo Skopje i drugi te urbani op{ ti ni . Po ni v sl eduvaat transferi te, osobeno vo rural ni te op{ ti ni , { to e i odraz na ni vni te mali fiskal ni kapaciteti . Kone-no, zae mi te se va` en izvor na f i nansi i , osobeno vo

Tabel a 5.5: Op{ ti nski tro{ oci i transferi vo denari

Edi ni ca na l okal na samouprava	Nasel eni e	Tro{ oci		Transferi		Transferi kako % od tro{ oci te
		Vkupno	Po` i tel	Vkupno	Po` i tel	
Tetovo	70841	23,993,086	339	2,100,000	30	8.75
Kumanovo	103205	26,048,629	252	4,891,809	47	18.78
Pri lep	73351	19,550,615	267	9,300,000	127	47.57
Ko-ani	33689	9,116,578	271	4,126,530	122	45.26
Kavadarci	38391	25,216,762	657	6,625,507	173	26.27
Strumi ca	45087	18,690,471	415	7,199,401	160	38.52
Grad Skopje*	467257	102,428,054	219	16,086,624	34	15.71
Gosti var	49545	18,077,355	365	3,093,111	62	17.11
Debar	17952	5,224,840	291	2,201,752	123	42.14
Ohri d	54380	36,959,619	680	6,792,341	125	18.38
Bi tola	86408	47,279,943	547	11,485,961	133	24.29
Vel es	57602	17,543,423	305	7,265,631	126	41.42
Gevgel ija	20362	10,813,158	531	2,550,036	125	23.58
[tip	47796	18,615,554	389	5,433,381	114	29.19
Probi { tip	12765	3,653,483	286	2,400,029	188	65.69
Rostu{ a	9451	5,521,107	584	2,699,713	286	48.90
Tearce	22454	5,973,531	266	2,230,379	99	37.34
^u-er – Sandevo	8493	4,981,523	587	1,584,339	187	31.80
Zajas	11605	3,773,184	325	1,593,558	137	42.23
Dol neni	11583	3,581,969	309	600,000	52	16.75
Bogdanci	8707	2,823,443	324	583,605	67	20.67
Rosoman	4141	2,492,160	602	1,159,779	280	46.54
Makedonska Kameni ca	8110	3,155,548	389	1,272,445	157	40.32
Novo Sel o	11966	12,363,292	1,033	8,375,516	700	67.75

* Gradot Skopje e posebna edi ni ca na l okal na samouprava so sopstven buxet; i ma 123 op{ ti ni no 124 edi ni ci na l okal na samouprava

slu-ajot na Skopje. Vo sporedba so drugi te zemji, strukturata na opštinski te prihodi e povolna, bi deji procentot na sopstveni prihodi e povisok, a toa osobeno se odnesuva na urbani te opštini.⁹

TRANSFERI OD CENTRALNATA VLAST

Vo uslovi na otsustvo na konzistenten sistem na finansiško izedna-uvawe, horizontalnata raspredelba na sredstvata e tesno povrzana so podelbata na resursi te meju centralnata i lokalnate vlasi. Imeno, del od višokot prihodi na ELS, koj vladata godi no im go raspredelva na opštinite, pretstavuvaat grantovi od centralnata vlast na opštinite, naj-esto kako opštigrantovi, a vo odredeni slu-ai kako namenski, odnosno grantovi za odredeni nameni.

I skustvoto od minate godini poka`uva deka sistemot za distribuirawe sredstva voopštone e zanovan vrz kvantitativno utvrdeni kriteriumi. Namesto toa, zabe`an e gol em stepen na diskrecija na centralnata vlast vo transferite na sredstva, taka što opštinite negoduva deka sredstvata se distribuiraat vrz politi-ka osnova.

Posebna metodologija za raspredelba na sredstva vo ELS e usvoena neodamna, vo 2002 godina. Spored taa metodologija, preferiraweto sredstva od višokot prihodi pokrivaweto na utvrdeni te trošoci na ELS se vrši vrz osnova na dva kriteriuma: 65% od sredstvata se raspredelvaat vrz osnova na u-estvoto na defici tot na ELS vo vkupni ot defici t na prihodi te, a 35% od sredstvata se raspredelvaat vrz osnova na u-estvoto na ELS vo vkupni ot iznos na višokot prihodi.

Tekovnata metodologija ne sodr`i cvrsti kriteriumi za raspredelba na sredstvata vo ELS. Imeno, metodologijata ne vkl u-ava standardi za minimum prihodi vo nivno na potroš uva-ka na opštinite, tuku e ednostavno mehani zam za dotirawe sredstva na oni e ELS što nemaat fiskalen ili administrativen kapacitet da gi sozdadat planirane buxetski prihodi. Vo tabelata 5.5. se

vidlivi gol emi razliki vo transferite pošteli vo razli- ni te opštini. Kusata sporedba so podatocite vo tabelata 5.4. poka`uva deka ne postoi jasna vrska meju ni voata na sopstveni te prihodi na opštinite poštel i transferite poštel.

Pokraj opštite transferi, -ija cel e da se namalat di spari teti te vo odnos na sopstveni te prihodi na opštinite, poslednive se javuvaat i kako korisnici na dopolnitelni resursi što gi dobi vaat od centralni ot buxeti i fondovi vo vid na specifi- ni dotacii. Tie resursi se raspredelvaat vo opštinite za prethodno utvrdeni nameni, glavno za investicii vo infrastrukturalni objekti, taka što opštinite nemaat pravo na odl u-uvawe vo vrska so ni vnoto koristeve.

Namenski te transferi se raspredelvaat vo opštinite vrz nekolku osnovi. Najgol em del od sredstvata se aloci raat preku Biroto za ekonomski nerazvieni podra-ja, koja finansi ra infrastrukturalni objekti. Za transfer na sredstva vo opštinite se koristat i nekolku drugi programi, kako što se: transferi od Fondot za patišta, Programata za vodosnabduvawe, Programata za prostorno i urbano planirawe, Programata za revitalizacija na ruralnate oblasti, Programata za elektrifikacija na ruralnate oblasti, Programata za lokalni medi umi i proekti te što se finansi raat od sredstvata od prodabata na Makedonski tel ekomunikacii.

STRUKTURA NA JAVNI TE RASHODI

Odrazuvaaji goniski ot stepen na fiskal na decentralizacija, lokalnate rashodi so- i nuvaat samo mal del od vkupnata javna potroš uva-ka (od 4 do 10 procenti, vo zavinnost od vidot na presmetkite) i od bruto domašni ot proizvod (2 do 4 procenti).¹⁰ Taka, lokalnata potroš uva-ka e mala vo odnos na ona vo EU i drugi te ponapredni ekonomii vo tranzicija.¹¹

Od gornite podatoci mo`e da se zaklu- i deka pove}e od 60 procenti od opštinski te rashodi

Tabela 5.6: Struktura na opštinski te trošoci, 2002'

Vid na trošok	Skopje	Urbani opšt.	Ruralni opšt.	Vkupno
Tekovni trošoci	63.0	60.4	79.8	62.3
Plati i nagradi	6.2	18.5	29.8	12.0
Stoki i uslugi	38.4	34.1	44.3	36.8
Transferi i subvencii ²	18.4	7.8	5.7	13.5
Kapitalni trošoci²	34.3	39.1	20.2	36.0
Servisirawe dolgovi³	2.8	0.7	0.0	2.1

I zvor: presmetkite se napraveni vrz osnova na podatocite dobi eni od Ministarstvoto za finansi i, Godišni finansi ski izveštai na opštinite za 2002 godina

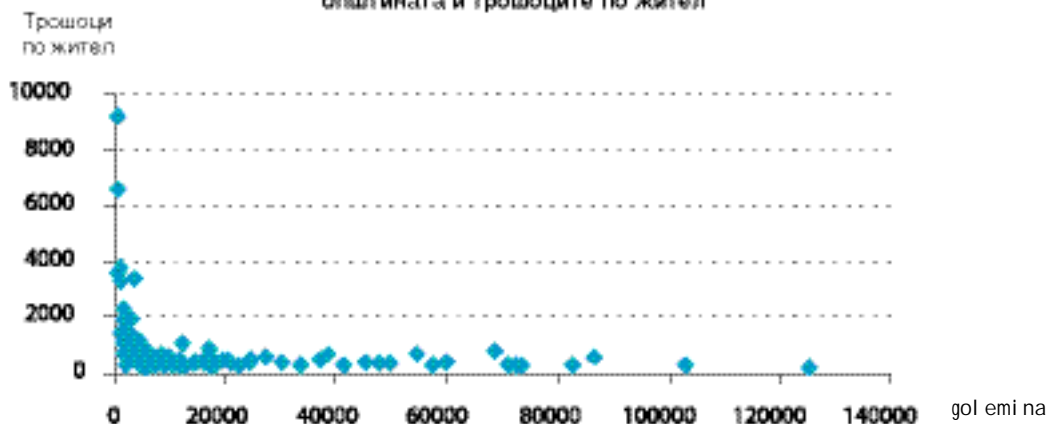
Zabeški: 1.Kako procent od vkupni te administrativni buxeti i prihodi te na fondovite. Presmetkite se napraveni vrz osnova na primerek od 24 opštini.

2.Transferi na naselene i neprofitalni organizacii

3.Otplata na glavnica i kamata

Графикон 5.1: Корелација меѓу големината на општината и трошоците по жител

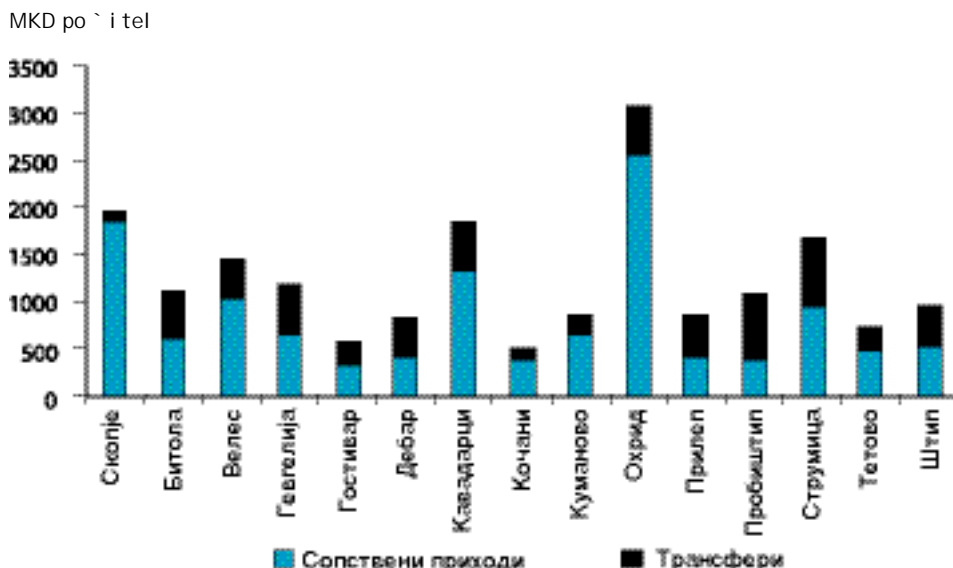

otpaajat na operativni tro{oci, dodeka vo ruralni te op{tini tie rashodi dostignuvaat re-isi 80 procenti. Isto taka, zabele`livo e deka tro{oci te za plati vo Skopje se pomali od oni e vo urbani te i osobeno vo ruralni te op{tini, {to e odraz na ekonomij-nosta vo raboteweto na op{tini te. Gradot Skopje ima povi soki rashodi za transferni pl a}awa, dodeka kapi tal ni te rashodi na ruralni te op{tini se pomali vo odnos na oni e vo urbani te op{tini.

Postoi visok stepen na korelacija meju prose-nata gol emi na na op{tini te vo regi onot (od aspekt na brojot na `itel i) i prose-ni te tro{oci po `itel. Pogol emata prose-na gol emi na na op{tinata zna-i poni ski tro{oci po `itel (kako {to se gleda vo Grafikonot 5.1). Javnata potro{uva-ka za obrazovani e i zdravstveni usl ugi na op{tinsko ni vo e odraz na dostapnosta na

vl adini usl ugi na teri torijata na cel ata zemja. General no, obrazovni te usl ugi se podednakvo raspredel eni i dostapni re-isi vo si te op{tini. Od druga strana, tro{oci te za zdravstveni usl ugi se skoncentri rani na urbani te centri – gl avno poradi speci fi -nosta na zdravstveni te usl ugi i razl i -ni te ni voa na tro{oci za razl i -ni te vi do vi usl ugi. Sekundarni te i terci jarni te zdravstveni usl ugi se mnogu skapi i organi zirani vrz regi onal na osnova.¹² Si i kata na tro{oci dopol ni tel no ja i zobl i-uva i f aktot {to edini ci te na pri mar na zdravstvena za{ti ta vo re-isi 123 op{tini naj-esto se punktovi na regi onal ni te medi cinski centri, no poradi admini strati vni pri -ini ni vni te tro{oci se evi denti raat vo op{tinata vo koja e smesten medi cinski ot centar. I pokraj ti e di storzii, korel acijata meju gol emi nata na op{tini te i tro{oci te po `itel e va`en argument

Графикон 5.2.: Vl ijani e na transfери te vrz buxeti te na urbani te op{tini

vo pol za na konsolidacija na pomalite – i neodređeni i vi te – teritorijalni celini vo pogol emi .

REFORMA NA SISTEMOT ZA FINANSISKO I ZEDNA-UVAWE

Postojni ot sistem na alokacija na transferite od centralni ot buxet vo opštini te strada od gol em broj nedostatoci , koi se obi -no pri sutni vo zemjite vo razvoj { to nemaat воведено mehanimi za finansisko izedna-uvawe.¹³ Segat ni ot metod na raspredelba na sredstvata ne gelimni ra horizontalni te di spari teti , za{ to ne e zasnovana vrz pri fatlivi standardi vo obezbeduvaweto javni uslugi ni tu, pak, go zema predvid fiskalni ot kapacitet na opštini te. Kako posl edica na toa, gol emi te opštini se i najgol emi te korisnici na sredstva preneseni od centralni ot buxet, dodeka istovremeno ima -esti primeri na pomali opštini , koi pri mile sredstva dal eku nad ni vni te fiskalni potrebi . Isto taka, postojni ot sistem ne e dovol no transparenten ili zasnovan vrz objektni kri teriumi , za{ to sredstvata vo najgol em broj slu-ai se pref rli at vrz osnova na politiki i li -ni vrski na gradona-alnici te.

Kako { to mo` e da se vidi na grafikonot 5.2., transferite i maat gol em ul oga vo preraspredelbata i mo` at da gi zgol emuvaat pri hodi te na neкои opštini i do dva ili tri pati . Mejutoa, toa predizvikuva zavisnost na opštini te od transferite od centralnata vlast. Ova osobeno va` i za ruralni te opštini , kade { to transferite se glavni izvor na prihodi , i ako toa e slu-aji vo odredeni urbani opštini . Mejutoa, tie transferi ne pridonesuvaat kon izedna-uvawe na finansiski ot status na opštini te; za{ to, duri i otkako }e im bi dat pref rli ni sredstvata, razli ki te vo buxetot na opštini te se u{ te mo` at da bi dat gol emi , so standardna devijacija od 585 denari (9,5 evra) po `itel . Isto taka, spored transferite, samo devet opštini se nad prosekot od 1.122 denari (18,2 evra) po `itel .

Sostaven del od reformite na sistemot za finansisko izedna-uvawe e namal uvaweto na „si vata“ ekonomija i pogol emi integracija na ekonomskite aktivnosti vo ofi cijalni te strukturi . Opštini te ne mo` e ednostavno da gi o-ekuvaat i dni te transferi . Spored toa, opštini te treba da formiraat insti tucii da sprovedat zakonska napl ata na danocite. Vo toj kontekst, uspehot na fiskalnata decentralizacija vo gol emi mera zavis od podgotvenosta na lokalni te zaednici i biznisi da bi dat „el od dr` avata“ i ni vnata svesnost deka si te involvirani strani }e i maat pol za od nejzini ot prosperitet.

Reformata na transferite od centralnata kon lokalni te vlasti nametnuva potreba za sozda vawe ekspliciten sistem za finansisko izedna-uvawe. Toa, od svoja strana, bara re{ avawe na dve osnovni pra{ awa: izvori te od

koi }e se pol ni fondot za izedna-uvawe i mehanimi zmot za alokacija na transferite. Vo odnos na prvoto pra{ awe, prvi ot -ekor treba da bi deuki -nuvawe na ograni -uvawata na javni te prihodi na opštini te, t.e. na opštini te treba da im se dozvoli da gi zadr` uvaat si te lokalni danoci i nadomestoci { to gi napl atuvaat na svojata teritorija. Se razbi ra, toa treba da bi de nadopol neto so specifi ci rawe na izvori te za finansirawe na fondot za izedna-uvawe, pri { to soodvetni te re{ enija }e zavisat od na-i not na podelba na danocite meju centralnata i lokalni te vlasti . Dokol ku centralnata vlast gi zadr` i si te glavni danoci , toga{ fondot bi se finansiral od centralni ot buxet. Ako se pri meni sistem na podelba na danocite, toga{ fondot bi se pol nel so del od danocite { to }e im pri padne na opštini te. Vo odnos na distri bucijata na transferite, sistemot treba da bide objektni i transparenten, odnosno da koristi formul a za utvrduvawe na iznosot na sredstva { to treba da gi dobi e sekoja opština.¹⁴ Isto taka, vkupni ot iznos na transferite treba da se def ini ra odnapred, so { to }e se i zbegne donesuvawe *ad hoc* odl uki so koi se zagrozuva cel okupnata fiskalna distri pci pl i na.

FI SKALNATA DECENTRALIZACIJA I ^OVEKOVI OT RAZVOJ

Nesomneno, kone-nata procenka na uspe{ nosta i li neuspe{ nosta na decentralizacijata na vlasta i na fiskalnata decentralizacija }e zavis od efekti te od zgol emuvawe na mo` nosti te na poedinci te za razvoj na ni vni te ekonomski i soci jalni kapaciteti .¹⁵

Od aspekt na pri donesot na lokalnata vlast kon unapreduvaweto na -ovekovi ot razvoj, neosporno e deka segat nata postavenost na vlasta e nezadovolitel na. Skromni te nadle` nosti na lokalni te vlasti gi spre-uvaaat da dadat zna-itel en pri dones za re{ avawe na pra{ awata povrzani so kval i tetot na `i votot na `itel i te na opštini te. Poradi toa, ne iznenaduva faktot { to takvi ot nedostig na kapaciteti se i zrazuva preku nezainteresiranost na lokalni te vlasti vo odnos na pra{ awata povrzani so -ovekovi ot razvoj.

LOKALNI TE BUXETI I ^OVEKOVI OT RAZVOJ

Fiskalnata decentralizacija bi trebalo na lokalni te vlasti da im ovozmo` i da i maat poaktivna ul oga vo promoviraweto na -ovekovi ot razvoj. Vo toj pogl ed, pozitivni te efekti od decentralizacijata bi trebalo da bi dat povi dlivi , kako rezultat od sl edni ve podobruvawa: prvo, so reformata na sistemot na finansirawe na opštini te bi trebalo da se obezbedi pozna-aeni postabil en izvor na prihodi , so { to }e im se ovozmo` i na opštini te da se anga` i raat vo promoviraweto na -ovekovi ot razvoj. Vtoro, vo kontekst na pretstojni te reformi , pro{ i reni te

nadle`nosti na ELS bi trebal o da dovedat do zna-ajni promeni vo strukturata na ni vni te buxeti, vkl u-uvajji i pogol emi izdvojuvawa na sredstva za finansi rawe na javnata potro- { uva-ka nameneta za -ovekov razvoj.

Kako { to ve}e navedovme, gorespomenati te poziti vni efekti od decentral izaci jata bi trebal o da ja zajaknat ul ogata na lokal ni te vl asti vo promov raweto na -ovekovi ot razvoj. Melutoa, za toa da se sl u-i, na ELS im se potrebni stabi l ni finansi ski resursi, za{ to podobruvaweto na -ovekovi ot razvoj naj-esto e povrzano so zna-itel ni investici i vo obrazovani eto, zdravstvoto i soci jal nata infrastruktura. Vtori ot aspekt mo` e da bi de pozna-aen, zatoa { to za promoci ja na -ovekovi ot razvoj, -esto ne e presuden vkupni ot iznos na resursi, koi { to stojat na raspol agawe, tuku ni vnata namena i efikasno kori stewe.<sup>16</sup> Toa zna-i deka isti ot iznos na resursi mo` e da rezul ti ra so podobar -ovekov razvoj, ako resursi te se kori stat na ef i kasen na-i n, t.e. ako najgol emi ot del od dostapni te resursi se naso-eni kon tro{ oci te povrzani so -ovekovi ot razvoj, namesto za drugi nameni .

Sogl asno na toa, za efekti vna povrzanost melu fi skal nata decentral izaci ja i -ovekovi ot razvoj¹⁷, potrebno e da se re{ at odredeni predi zvi ci . Kako prvo, central nata vl ast i lokal ni te vl asti treba da gi def i ni raat vkupni te resursi { to im se dodel uvaat na ELS. Potoa, vo ramki te na svoi te buxeti, ELS }e mora da go utvrdat del ot name- net za -ovekov razvoj (stapka na al okaci ja za -ovekov razvoj, soci jal na stapka na al okaci ja). Kone-no, od resursi te i zdvoeni za -ovekov razvoj, treba da se def i ni raat pri ori teti te i soodvet- ni te buxetski potrebi (stapka na pri ori teti vo -ovekov razvoj, soci jal na stapka na pri ori teti). Tie pri ori teti }e vari raat od op{ ti na do op{ ti na, vo zavi snost od ni voto na ni vni ot razvoj.

VLI JANI ETO VRZ LOKALNI OT EKONOMSKI RAZVOJ

Vo i dni na, zgol emuvaweto na nadl e`nosti te na op{ ti ni te bi trebal o da dovede do ni vna zgol eme- na vkl u-enost vo pl ani raweto na lokal ni ot eko- nomi ski razvoj. Vo toj pogl ed, prednosta na ELS se naoja vo f aktot { to ti e i maat pove}e i nf ormaci i vo vrska so lokal ni te usl ovi i konkretni te potre- bi na pretpri ema-i te i rabotni ci te.

Kako prvo, ul ogata na ELS e povrzana so i nves- ti ci i vo -ove-ki ot kapi tal, koi se so zna-itel ni efekti vrz produkti vnosta na poedi necot i vrz lokal ni ot ekonomski razvoj. I meno, i nvestici i te vo zdravstvenata za{ ti ta i soci jal nata sigurnost pri donesuvaat kon podolg raboten vek na poedi nci te, dodeka obrazovani eto i obukata gi podobru- va ni vni te proi zvodstveni kapaci teti . I stovre- meno, i nvestici i te vo -ove-ki kapi tal vodat kon podobruvawe na prof i tabi l nosta na kompani te,

zgol emeni i nvestici i i razvoj na dejnosti { to pro- i zveduvaat najvi sok stepen na dodadena vrednost.

Konkretno, lokal ni te vl asti mo` at da pri do- nesat kon ekonomski ot razvoj na op{ ti ni te na razl i -ni na-i ni . Taka, ELS i maat mo` nost da go koncipi raat srednoto stru-no obrazovani e vo sogl asnost so potrebi te na propul zi vni te ekonom- ski sektori . I sto taka, vo sorabotka so pri vatni - ot sektor, ELS mo` at da organi zi raat kl ubovi za obuka/prekval i fi kaci ja – prakti ka { to ve}e se kori sti vo razvi eni te zemji . Op{ ti ni te mo` at da bi dat poupe{ ni vo organi zi raweto na takvi te programi za obuka otkol ku central nata vl ast, bi dej}i ti e se pozapoznaeni so usl ovi te na lokal - ni ot pazar na rabotna si la . Kone-no, sorabotkata so pri vatni ot sektor mo` e, i sto taka, da bi de vo obl i k na programi koi { to se sl i -ni na bri tanska- ta *I ni cijati va za pri vatno fi nansi rawe*, vo koja central nata vl ada, lokal ni te vl asti i pri vatni - ot kapi tal skl u-uvaat zaedni -ki dogovori za sproveduvawe odredeni proekti .¹⁸

LOKALNI TE VLASTI I SOCI JALNI TE PROGRAMI

Op{ ti ni te mo` at da i maat pogol ema ul oga vo sproveduvaweto na soci jal ni programi, kako { to se programi te naso-eni kon namal uvawe na si ro- ma{ ti jata. Vo toj pogl ed, f akti te vo l i teraturata za razvoj potvrduvaat deka op{ ti ni te i maat i nf ormaci ska superi ornost vo odnos na organi te na central nata vl ast; i sto taka, ti e se i poodgo- vorni za sproveduvawe na programi te. I sto taka, nesporno e deka op{ ti ni te se najdobro i nf ormi - rani za lokal ni te usl ovi i mo` at podobro da gi utvrdat potrebi te na lokal noto nasel eni e i da vospostavat pobl i ska komuni kaci ja i sorabotka so ` i tel i te.¹⁹ Konkretno, lokal ni te vl asti se vo pozici ja, samostojno i l i vo sorabotka so lokal ni nevl adi ni organi zaci i, podobro da gi utvrdat vi s- ti nski te kori sni ci na soci jal ni te programi i so toa da obezbedat soci jal nata pomo{ da ja dobi jat ti e { to i maat najgol ema potreba od nea.

Decentral izaci jata, i sto taka, go naso-uva pre- nosot na odl uki te kon lokal ni te zaedni ci i soz- dava ni vna pogol ema odgovornost, pri { to pol es- no doa}a do zaedni -ko anga` i rawe so javnosta vo re{ avawe pra{ awa od lokal no zna-ewe otkol ku na central no ni vo. Ova ne zna-i deka central nata vl ast e pomal ku odgovorna kon javnosta; no pri - sustvoto na decentral izi ranata vl ast mo` e da pomogne vo povtorno obezbeduvawe pri stap i raz- bi rawe. Od druga strana, postojat odredeni ranl i - vi mesta vo decentral izi rani te strukturi, kako { to e ri zi kot deka lokal ni te vl i jatel ni l obija mo` at da uspeat vo pri svojuvaweto pogol em del od op{ ti nski ot buxet namenat za soci jal ni pro- gram i – i l i deka sredstvata mo` at da bi dat ras- predel eni vrz osnova na parti ska pri padnost, l i -ni odnosi i l i za pl a}awe sti mul aci i . Eden od

Ramka 5.2.: Osnovni def i ni ci i na decentral i zaci jata

Admi ni strati vnata decentral i zaci ja se odnesuva na preraspredel ba na ovl astuvawata, odgovornosti te i f i nansi ski te i drugi te resursi za obezbeduvawe javni usl ugi meju razni te ni voa na vl ast vo edna dr`ava. Postojat tri vi da admi ni strati vna decentral i zaci ja: dekoncentraci ja, del egi rawe i devol uci ja.

Dekoncentraci jata pretstavuva proces na transf er na vl asta od centarot na dr`aven oran (mi ni sterstvo) na podra-ni te edi ni ci na i sti ot organ. Podra-ni te edi ni ci rabotat vo sogl asnost so i nstrukci i te i pod cel osna kontrol a na central ni ot organ.

Del egi rawe. Toa e obl i k na transf er na vl asta od central nata na l okal ni te vl asti , pri vre-meno i vrz osnova na dogovor. Moti vot mo`e da bi de poef i kasno i l i poevti no vr{ewe na odredeni nadl e`nosti od strana na l okal nata vl ast. Pri toa, dr`avni ot organ na l okal ni te vl asti ne i m gi prenesuva samo obvrski te tuku i f i nansi ski te sredstva potrebni za vr{ewe na ti e nadl e`nosti , i ako go zadr`uva pravoto na cel osna kontrol a vo sogl asnost so utvrdenoto vo dogovorot. Ova, vo pri nci p, vkl u-uva kontrol a nad zakoni tosta i ef i kasnosta na del egi rani te nadl e`nosti , t.e. vre-menski ot rok i tro{oci te na l okal ni ot organ za sproveduvawe na dogovorot.

Devol uci jata zna-i cel osen transf er na nadl e`nosti od central no ni vo na l okal ni ni voa. Moti vot mo`e da bi de podobruvawe na kval i tetot i vr{eweto na javni te usl ugi . Central nata vl ast se osl oboduva od ni za operati vni obvrski , dodeka l okal nata vl ast se ovl astuva da go rakovodi si stemot na poef i kasen na-i n. Kaj devol uci jata, dr`avata ja kontrol i ra zakoni tosta, no ne i ef i kasnosta i l i cel esoobraznosta na akti vnosti te na l okal nata vl ast.

na-i ni te da se re{ i toj predi zvi k e da se vospos-tavi bl i ska sorabotka na l okal ni te vl asti so rel evantni te nevl adi ni organi zaci i i i ntenzi v-na koordi naci ja so central nata vl ast, za da se obezbedi pravi l na odgovornost na l okal no ni vo za odl uki te za tro{ewe na sredstvata.

DECENTRALI ZACI JATA I U^ESTVOTO NA POEDI NECOT

Decentral i zaci jata vl i jae vrz pol i ti -ki te proce-si pove}e otkol ku vrz ekonomski te, t.e. taa e kon-zi stentna so demokrati zaci jata na op{ testvoto i preku decentral i zaci jata, obi -ni te gra|ani i maat pove}e mo`nosti da u-estvuvaat vo procesot na odl u-uvawe vo vrska so pra{awa {to vl i jaat vrz ni vni te ` i voti . Vo pri nci p, so decentral i zaci ja-ta treba da se zgol emi stepenot na u-estvo na jav-nosta vo donesuvaweto pol i ti -ki odl uki , bi dej}i se o-ekuva l u|eto da se popodgotveni da u-estvu-vaat vo pol i ti -ki ot ` i vot koga znaat deka ni vni -ot anga`man }e ima vl ijani e.²⁰ Vo toj pogl ed, i interesot na javnosta za u-estvo vo pol i ti -ki ot ` i vot e obi -no pogol em na l okal no ni vo, kade {to l u|eto odl u-uvaat za probl emi od svoeto sekojd-nevno ` i veewe. Pokraj toa, vl ijani eto na l u|eto vrz l okal nata pol i ti ka e mnogu pogol emo otkol ku na nacional no ni vo, za{to odnosi te meju gl asa-i te i pol i ti -ari te se mnogu poneposredni na l okal no ni vo, odnosno vl asti te mo`at da vos-postavata pobl i ska komuni kaci ja i koordi naci ja so l okal noto nasel eni e i so nevl adi ni te organi za-ci i .²¹ Me|utoa, treba da se napomene deka decen-tral i zaci jata sama po sebe avtomatski ne nosi

zgol emeno u-estvo. Vo najl o{ sl u-aj, taa mo`e da se svede na obi -en transf er na ovl astuvawata od central nata vl ast na l okal ni te pol i ti -ki el i ti , so koj procesot na donesuvawe pol i ti -ki odl uki mo`e da stane „zarobeni k“ na pol i ti -ki i nteresi . Poradi takvi te opasnosti , postoi potreba da se osnovaat i nsti tuci i i mehani zmi so koi se promo-viraat demokrati ja i odgovornost na pol i ti -ari te pred el ektoratot.

So ogl ed na dol gata tradi ci ja na pol i ti -ka i kul turna podredenost i faktot deka vl asti te vo tekot na soci jal i sti -ki ot peri od nema demo-kratski l egi ti mi tet, stavot na gra|ani te kon vl asti te i dr`avata vo tekot na tranzici jata stana negati ven. Toa se pojavuva{e preku nel o-jal nost, nepri fa}awe na dr`avni te odl uki i ograni -eno u-estvo vo procesot na odl u-uvawe. ^uvstvoto na pri padnost na nasel eni eto kon dr`avata osl abna, a soci jal ni te vrski , osobeno vo ramki te na po{ i rokoto semejstvo i etni -ki te grupi , stanuvaa s i pocvrsti .²² Eden od gl avni te predi zvi ci za uspe{no u-estvo na l okal no ni vo e razvojoj na pol i ti -ka kul tura so koja zaedni -ki te i interesi na gra|ani te se i zdi gnu-vaat nad dnevno pol i ti -ki te potrebi i so koja se baraat re{eni ja za zaedni -ki te probl emi preku sorabotka. Gra|anski te organi zaci i i maat va`na ul oga vo mobi l i zi rawe na op{ testveni ot kapi -tal i op{ testveni te mre`i na l okal ni te zaed-ni ci , preku zastapuvawe na probl emi te na gra|ani te, osobeno na margi nal i zi rani te grupi i preku povi kuvawe na l okal ni te vl asti na odgo-vornost za ni vni te akti vnosti .

1. Slu`ben vesnik, 49/96.
2. Dejvi, 2001 god.
3. Vi di Jurkovi } (1989), Pusara i Ri sti } (1989, 1991) za pove}e detaqi okol u fi skal ni te ref ormi vo sedumdesetti te.
4. Za pove}e detaqi vo vrska so dano-ni ot si stem na Makedoni ja, vi di Bogoev i Atanasovski (1994).
5. 61,5 MKD = 1 €
6. Vo vrska so odano-uvaweto vo EU, vi di Komi tet na regi oni te (2000). Podnaci onal ni te fi nansi ski operaci i se dadeni vo Bingam (1986). Frajnkman, Trajsman i Ti tov (1999) gi anal izi raat Lokal ni te fi nansi ski operaci i vo Rusi ja. Vo vrska so i skustvata vo ju`noameri kanski te zemji, vi di Burki, Peri i Di l i nxer (1999) i Di l i nxer i Veb (1999).
7. Takov e, na pri mer, sl u-ajot vo Pol ska i Estoni ja (Mal me i Jangmen, 2001).
8. Vsuf nost, bez sl oboda vo utvrduvaweto na dano-ni te stapki i /i l i dano-ni te osnovi, te{ ko mo` e da se zboruva za sopstveni sredstva na op{ ti ni te (Ebel i Ji l maz, 2002).
9. Vo vrska so strukturata na Lokal ni te pri hodi vo EU, vi di Komi tet za regi oni, 2000.
10. Komi tet na regi oni te, 2000; Ebel i Jonuz, 2002, str. 8. Duri i vo odnos na Lokal nata potro{ uva-ka, podatoci te treba da se pri f atat so odredena rezerva.
11. Najsi l noto vl i jani e vrz gol eminata i strukturata na potro{ uva-kata na Lokal nata vl ast e vl i jani eto na nadl e`nosti te povrzani so obrazovani eto, zdravstvenata za{ ti ta i soci jal nata gri`a. Vo zemji vo koi op{ ti ni te i maat nadl e`nosti vo ti ransf eri, u-estvoto na ni vnata potro{ uva-ka vo vkupnata javna potro{ uva-ka e pogol ema, i obratno (Dejvi, 2001).
12. Na ni vo NUTS 4.
13. Vi di: Burki, Peri i Di l i nxer, 1999; Di l i nxer i Veb, 1999; Frajnkman, Trajsman i Ti tov, 1999; Xi gal e i Veb, 2000, Ma 1997.
14. Formul i te za poedi ne-na al okaci ja na transf eri te se razraboteni kaj Ma (1997).
15. Vo pri merokot od 80 zemji, [a (1998) utvrduva pozi ti vna korel aci ja me|u i ndi katori te na decentral i zaci jata i na op{ testveni ot razvoj (uni f ormna raspredel ba na pri hodi te i i ndeksot na -ovekov razvoj).
16. Gol em broj zemji, na pri mer, ne mo` at da obezbedat ef ekti vno pri marno zdravstvo, i ako toa e mnogu evti no (4 do 7 dol ari po` i tel vo zemji te vo razvoj). Gl avnata pri -i na za toa e neef i kasnoto i neednakvo kori stewe na resursi te (Xek, 2001).
17. Del ot { to sl eduva vo gol ema mera se potpi ra vrz anal i zata na odnosot me|u javnata potro{ uva-ka i -ovekovi ot razvoj, i zl o`ena kaj Ef ti movski (2003, gl ava 3).
18. Pove}e za oava programa, vi di vo Financial Times 1996.
19. Za empi ri ska poddr{ ka na pozi ti vnata ul oga na op{ ti ni te vo sproveduvaweto na programi te za namal uvawe na si roma{ ti jata, vi di Gal aso i Raval i on (2000).
20. Vo vrska so empi ri ska potvrda na pozi ti vni te ef ekti od decentral i zaci jata vrz u-estvoto na gra|ani te, vi di Shah (1998).
21. Vo vrska so odnosi te na Lokal ni te vl asti so nevl adi ni ot sektor vo Makedoni ja i vo drugi zemji, vi di MCMS (2003).
22. Naci onal en i zve{ taj za -ovekov razvoj, 1999, Gra|anskoto op{ testvo vo tranzici ja, UNDP, Skopje, 1999.

Vo tekot na tranzicijata, Makedonija, vo gol em a mera, beže central izirana dr`ava, so {to se marginalizira} e lokalnata samouprava i se namal uvaže vrednosta na odredeni dostignuvawa na prethodni ot socijalisti~ki peri od (do 1991 godi na), koga lokalnata samouprava ima e po{ i roki ovl astuvawa, gol em broj kval itetni izvori na finansirawe i zna-itel no pogol em u-estvo na gra|ani te. Central izacijata vo peri odot na tranzicija rezul tiraže so visok stepen na neefikasnost na lokalnata samouprava, a sostojbata e takva i denes. Toa dovede do potreba od reformi za koi e potrebno natamo{no el abori rawe na, meju drugoto, lokalni te nadle`nosti, finansiraweto, teritorijal nata podelba i organi zacijata na grad Skopje, i ako se o-ekuwa ti e pra{awa da bi dat nabrgu re{eni .

Vo vrska so tekovni ot status na reformski te procesi , anal izi te uka`uvaat na toa deka reformata na lokalnata samouprava treba da go zadr`i fokusot na decentral izacijata. Reformi te treba da bi dat seopfatni i da vkl u-at pra{awa kako nadle`nosti, finansirawa, teritorijal na podelba i funkcional ni odnosi meju razli ~ni te ni voa na vlast. Na toj na-in, so reformi te mo`e da se sozdade potrebната ramka za uspe{no soo-uvawe so si roma{tijata i so kval itetot na uslugi te, so cel da se podobri ni voto na ovekov razvoj na si te gra|ani .

Si dosega, makedonskata lokalnata samouprava beže neefikasna, vo gol em a mera kako rezul tat na: mi ni mal ni te nadle`nosti, restri ktivnoto finansirawe, nedovol no konceptual iziranata teritorijal na organi zacija na lokalni te ednici i nedovol no u-estvo na gra|ani te vo lokalni te procesi . Poradi toa, mo`e da se pri meni pri stap „-ekor po -ekor“, na decentral izacijata i devol ucijata na vlasta i nadle`nosti te na lokalno ni vo kako kone-na cel , sprovedena preku zgol emuvawe na nadle`nosti te na ednici te na lokalnata samouprava, zajaknati mehancmi na sorabotka meju lokalni te samoupravi i vospostavuvaweto mehancmi za promocija na pravi no u-estvo i zastapenost na gra|ani te, osobeno vo etni ~ki me{ani te op{tini , preku amandmani vo Zakonot za lokalnata samouprava.

Se razbira, uspehot na reformi te bi bil necel osen bez zna-itel no zgol emuvawe na u-estvoto na gra|ani te vo lokalni te procesi . So decentral izacijata na insti tucite }e se podobri pri stapot na gra|ani te do izbrani te pretstavnici i }e se zgol emat odgovornosta i transparentnosta. Istovremeno, in formacite, znaewata i moti vacijata na gra|ani te vo vrska so lokalni te nastani }e vnesat zna-itel na pozitivna energija vo lokalni te procesi . Pokraj toa, mo`nosta gra|ani te da se anga`iraat zaedno so lokalni te pretstavnici vo re{avawe na politiki pra{awagi zgol emuva odgovornosta i cel okupnata moti vacija na pretstavnicite. Vo uslovi na zgol emeni nadle`nosti i pri hodi na op{tina, ulogata na gra|ani te raste u{te pove}e. Imaj}i go toa predvid, preporaki te vo ovoj tekst se ekspl icitno fokusirani na zajaknuvawe na reformi te i mo`nosti te za lokalno u-estvo na gra|ani te, kako i na zajaknuvawe na ni vnata politiki ~ka kul tura. Vo edna demokratska zemja, cel tana insti tucite e da gi {titi i nteresi te na gra|ani te. Spored toa, ti e mora da imaat pri stap do in formacii {to se vo vrska so funkcioni raweto i uspehot vo raboteweto na lokalni te samoupravi . Istovremeno, sovremeni te lokalni samoupravi ne mo`at da funkcioni raat efikasno bez aktivno u-estvo na lokalnata zaednica.

Postojat nekolku konkretni oblasti vo koi mo`at da se sprovedat lokalni te reformi , ponuvaj}i od decentral izacijata, t.e. prenesuvaweto na nadle`nosti te i finansiraweto sredstva na lokalno ni vo.

ZGOLEMUVAWE NA NADLE@NOSTI TE NA LOKALNO NI VO I PODOBRUVAWE NA ORGANI ZACI SKATA STRUKTURA

**Zgol emuvawe na nadle`nosti te i kapaciteti te.** So novi ot Zakon za lokal na samouprava od 2002 godi na zna-itel no se zajaknuvaat nadle`nosti te na lokal ni te vlasti, no toa se pravi postepeno, za da mo`e celokupnata lokal na struktura da se prisposobi na novi ot obem na nadle`nosti. Procesot na postepeno pro{iruvawe na nadle`nosti te }e ja dobl i`i makedonskata lokal na samouprava do zapadni te standardi. No, sekoe zgol emuvawe na nadle`nosti te treba i stovremeno da bi de pri dru`eno i so zgol emuvawe na kapaciteti te na op{tini te za i zvr{uvawe na zgol emeni te obvrski. Na pri mer, zgol emuvaweto na nadle`nosti te za odl u-uvawe vo vrska so pra{awa od obl asta na obrazovani eto }e ostane samo prazna f raza (i }e ja podrie poddr{kata na decentral izacijata) ako ne e pri dru`eno so soodvetno zgol emuvawe na resursi te za taa namena.

Pri sposobuvawe na organizacijska struktura. Vo uslovi na ograni -en broj nadle`nosti na lokal nata vlasti tekovnata organizacijska struktura, mo`no e indidualno i zvr{no tel o so odredena prof esi onal na obuka da gi re{ava problemi te. No, koga }e dojde do zgol emuvawe na nadle`nosti te, indidualni te i zvr{ni tel a mo`at da se soo-at so pregol em broj odgovornosti so koi nema da mo`at da se spravat so sega{ni te kapaciteti. So ogl ed na faktot deka indidualni te i zvr{ni tel a ja utvrduvaat i ja sproveduvaat lokal nata politika otkako Sovetot na op{tina }e gi donese relevantni te odl uki, ti e }e treba da bi dat aktivni vo gol em broj obl asti. Vo takov slu-aj, i zvr{ni te tel a }e treba da se zajaknat, a za toa se mo`ni pove}e opci i:

- Voveduvawe na pozicijata menaxer (direktor), koj bi bil odgovoren za lokalni te finansii, dodeka gradona-alnikot bi gi zadr`al drugi te odgovornosti, vrz osnova na amerikanski ot model na menaxer-sovetnik, no pri sposoben na makedonski uslovi;
- Voveduvawe na funkcijata zamenskogradona-alnik, koj bi imal zaedni -ka odgovornost so gradona-alnikot, kako {to e, na pri mer, slu-ajot vo Slovenija;
- Formirawe na kolegi jalno i zvr{no tel o, kako {to e tel oto vo odredeni lokalni samoupravi, koe raboti vrz pri ncip na kabinetsko upravuvawe;
- Potraga po kombinirani pristapi vo ramkite na pove}estepeni ot sistem na lokal nata samouprava, so {to lokal nata samouprava bi se pribli`ila do grajanite.

ZABRZAN RAST I POGOLEMI MO@NOSTI ZA VRABOTUVAWE

Osnovnata pretpostavka na ovoj tekst e deka op{tini te ne mo`at da opstanat na odr`liv na-in, ako op{tata ekonomska sostojba vo zemjata ne se promeni na podobro. Odr`uvaweto na makroekonomskata stabilnost, integritetot na zemjata i zabrzani ot ekonomski rast se elementi te na op{tata ramka vo koja se mo`ni uspe{ni fiskalni reformi.

Makroekonomskata stabilnost i politika so koja taa se odr`uva se va`ni, no ne i edinstveni preduslovi za ekonomski razvoj na lokalno ni vo i odr`liv -ovekov razvoj. Treba da mu se dade prioritet na pra{aweto za zatvorawe na jazot vo BDP, so i skori stuvawe na proizvodstveni te kapaciteti i anga`irawe i reanimirawe na rezervi te na fizi -ki ot i -ove -ki ot kapital. Ekonomskata politika treba da promovira ekonomski rast, strukturno pri sposobuvawe i otvorawe novi vrabotuvawa, so naglasok na -ovekovi ot razvoj.

Potrebni se podobra koordinacija i konzistentnost meju ekonomskata i socijalnata politika, za so ni vni ot zaedni -ki efekt da se zajakne politika na borba so siromajata. So ogl ed na faktot deka stapkata na nevработenost na mladi luje mnogu -uvstvitel na na op{tite uslovi na pazarot, prepore-l i va strategija za vrabotuvawe mladi luje bi bila strategija koja{to e zasnovana vrz izbalansi rana kombinacija na *merki na stranata na ponudata*, vo smisla na soodvetno 'opremuvawe na mladi te so znaewa koi {to se pri menl i vi i soodvetni na potrebi te na lokalni -ot pazar na rabotnasil a, kako i *merki na stranata na pobaruva-kata*, vo smisla na podobruvawe na funkcioni raweto na pazarot na rabotnasil a.

Kontinuirana edukacija, pri sposobena na potrebi te (pobaruva-kata) na lokalni ot pazar. So ogl ed na strate{kata pri roda na podobruvawe na kvalifikacii te za zgol emuvawe na mo`nosti te za vrabotuvawe, si stemot na edukacija vo tekot na cel i ot`i vot bi trebal o da sozdade mo`nosti za programi za kontinuirana edukacija i sertifikacija, dodeka nacionalnata politika za obrazovani e i obuka treba da se formuliravo sorabotka so si te socijalni partneri, po pat na konstantna pri mena na pri ncipot na kontinuirana edukacija. Isto taka, poseben naglasok bi mo`el o da se stavi na srednoto obrazovani e, poradi negovata povrzanost so potrebi te (pobaruva-kata) na pazarot na rabotnasil a. Vo ovoj segment na obrazovni ot si stem, od osobeno znaewe se reformi te so koi se voveduvaat procesi na ocenuvawe i procenka na znaeweto na u-enicite. Mo`e da se vovedat posebni merki so cel da se re{atetni -ki te i polovite razliki vo obrazovni ot si stem, osobeno namal uvaweto na procentot na devojki odetni -ka al ban-

ska, turska i romska nacionalnost od podolnitelne kon pogorni te godini na sredno{kol skoto obrazovani e.

Politi kata na vrabotuvawe i merki te za socijal na za{ti ta treba da bi dat zaemno konzistentni i komplementarni, so cel da se pottiknat nevraboteni te aktivno da baraat rabota. Institucii te na pazarot na rabotna sila bi mo`el e da usvojat poaktivni pri odvo pomagaweto na nevraboteni te vo ni vnata potraga po vrabotuvawe. Ova mo`e da se postigne preku pokvalitetni merki za razvoj na vrabotuvaweto i preku postojana procenka na efikasnosta na politika na vrabotuvawe. Ednakvi ot tretmani mo`nosti za vrabotuvawe na `eni te vo site sektori – i vo privatni ot i vo javni ot – i na site nivoe od osobena va`nost i mo`e da se ostvari preku programi za socijalna gri`a finansirani od dr`avata, so koi se zemaat predvid rabotni te sposobnosti i semejni te obvrski na `eni te, za da se obezbedi poddr{ka na pravoto na `enata na rabota i na sozdavawe mo`nosti, ako e potrebno. Izvl e-eni te pouki od zemjete vo tranzicija sugeriraat deka dodeka socijalni te programi i benefi cii za nevraboteni te {titat od siroma{tija, na dolgorokisti te se skapi i neodrvlivi. Ovoj zve{taj prepora-uvata ternativni priodi koi }e bi dat pokonzistentni so dr`avni te prioriteti za stimulirawena ekonomski ot rast i prosperitet, niz zgol emeno u-estvo na pazarot na rabotna sila, kako i niz unapreduvawena -ovekovi ot razvoj kako osnova za podobruvawena ekonomskata i -ovekovata sigurnost. Potrebno e vni matelno da se analiziraat specifi -ni te potrebi na site kategorii na u-esnici na pazarot na trud, so cel da se utvrdat najdobrite na-ini za optimizirawena nivnoto u-estvo. Na primer, `eni te se potencijalno zna-aen no seu{te vo potpolnost nei skoristen izvor na rabotna sila, -ie u-estvo na pazarot na rabotna sila -esto zavisi od izborot pomeju semejstvoto i vrabotuvaweto. Programi te koi gi otsranuvaat barierte za nivno u-estvo, kako {to se centri te za dnevna nega na deca, programi za predull i {no obrazovani e, gri`a na stari lica, i nepotpolno fleksibilno rabotno vreme, bi mo`el o zna-itelno da gi ol esni mo`nosti te na `enata i so toa da go svrti nadolnitot trend na u-estvo na `enata na pazarot na trud.

Politi kata na stimulirawena vrabotuvaweto na lokalno ni vo e od osobena va`nost vo lokalni konteksti mora da ima mul tisektorski pristap. So politika treba da se poddr`at lokalni te politiki -ki voda-i i interesni grupi, bi dejji uspehot na ova politika -esto zavisi od silata na lokalni te faktori i nivni ot pri donevo nejzi noto kreiraweni sproveduvawe. Ovoj vid u-estvo, zasnovan vrz socijalni dijalog i partnerstvo, mo`e da se kanalizira preku lokalni

konsultacii od ekonomski i socijalni priroda. Glavnata cel treba da bi delokalni te partneri da se opremat so kapaciteti i sredstva za kreiraweni sproveduvawena politika na stimuli raweni otvoraweni rabotni mesta na lokalno ni vo. Tena-ini vkl u-uvaaat: decentralizacija na odgovornosti te od centralno na lokalno ni vo, zajaknuvawena kapacitetot na lokalni te biroa za vrabotuvawe, pottiknuvawena sorabotkata meju socijalni te partneri na lokalno ni vo i prezemaweni aktivnosti nasoeni kon zgol emuvaweni podobruvawena kapacitetot na lokalni te faktori.

Vladata treba da go ima predvidi faktot deka rabotni te mesta se otvoraat preku vitalni funkcionalni deloven sektor. Politika i regulativata, osobeno na lokalno ni vo, treba da bi datvo nasoka na poddr{ka na povolno delovno opkr`uvawe. Eden od najefektivni te na-ini na zgol emuvawena mo`nosti te za vrabotuvawena ukiluvawena barierte za razvoj na biznisi.

SEOPFATNA VI ZI JA ZA NAMALUVAWE NA RAZLIKI TE NA LOKALNO NI VO

**Sproveduvawena nacionalna strategija za odr`l i v razvoj so koja se namal uvaat regionalni te razliki**. Op{tini te {to se mal i l oci rani vo napu{teni i nerazvieni regi oni, no koi imaat pri rodni resursi, bi mo`el e da stanat finansiski sposobni za samoopstanok, ako centralnata vlast go pottiknuva aktiviraweto na nivni te resursi preku namenski investicii vo infrastrukturata ili vo drugi oblasti, koi se von lokalni te (op{tinski te) nadl e`nosti. Meju toa, za taacel e potrebna seopfatna vi zi ja za prostorni ot razvoj na zemjata.

Elaboriraweto i implementacijata na nacionalna razvojna ramka se bi ten preduslov za ramnomeren lokalni razvoj. Osnovnata pretpostavka vo ovoj kontekst e deka stopanstvoto }e i spolni eden pobiten preduslov, t.e. pogol em pri liv na sredstva za site nameni i, vo toj kontekst, i za lokalnata samouprava. Vi zija za op{t razvoj na nacionalno ni vo – vkl u-uvajji i jasno defini rani razvojni cel i – bi mo`el e da gi dade potrebni te strate{ki nasoki za lokalni te razvojni procesi.

Na sekoj grajanin vo edno sovremeno op{testvo treba da mu se ponudat minimum usl ugi, koi pretstavuvaat odraz i na obvrskata na dr`avata za za{ti ta na osnovni te -ovekovi prava i na socioekonomski ot potencijal na op{testvoto. Makedonskata vlada treba da prezeme odgovornost za vospostavuvaweni nstveni minimalni socijalni standardi, nameneni ne samo za namaluvawena razliki te meju op{tini te, no i za re{avawena zna-itelni te di spari teti vo ramkite na op{tini te i pomeju vulnerabilni grupi.

Toa mo` e da se postigne ako dr` avata prodol` i da ja vr{i svojata funkcija na redistribucija, naso-ena kon namal uvawe na regionalni te di spari teti, so koristewe na dano-ni te prihodi za finansko i zedna-uvawe na pomal ku razvijeni te op{ ti ni zaradi podobruvawe na ni vni te razvojni mo` nosti, vrz osnova na strogi i transparentni kriteriumi utvrdeni so zakon.

Takvi mehанизmi za izedna-uvawe postojat vo si te zapadni, a i vo neкои isto-noevropski zemji, kako Ungarija, Slovenija, Hrvatska i drugi, no koi se razvijeni na poinakov na-in, odnosno pri finansko i fiskalno izedna-uvawe tie ne pokri vaat tolku gol em broj faktori. Poradi toa, postojat odredeni standardi vo neкои sferi, kako na primer vo obrazovani eto i zdravstvoto, koi mora da bidat osovremeni i nadgradeni, no takvi standardi mo` at da se vovedat vo, da re-eme, obl astana i nfrastukturata, socijalnata gri` a i za{ ti tata na prirodnata sredi na. Ne se potrebni obemni socijalni i finanski aktivnosti vo odnos na mehанизmi te za izedna-uvawe, tuku samo razbirawe na potencialnoto vl ijani e na razvojnata dinamika na izedna-uvaweto, a nad s{ pol i ti -ka vol ja za upotreba na ovi e instrumenti za transfer na prihodi te od porazvijeni te kon pomal ku razvijeni te op{ ti ni.

FI SKALNA ODR@LI VOST

Decentralizacijata na fiskalni ot sistem e tipina za vladite { to se orientirani kon reformi. Definitivno, fiskalnata decentralizacija treba da bide dolgoro-na cel. No, tuka mo` e da se primeni postapen pri od. Neophoden preduslov za uspe{ na fiskalna decentralizacija e jasna struktura na izvori te za finansni rawe, koja gi odrazuva razliki te vo razvojni te ni voa na op{ ti ni te i ni vni te kapaciteti za sozdavawe prihodi, realna procenka na obemot na mo` ni te prihodi od danoci i od drugi izvori, kako i potrebната poddr{ ka vo vidna transferi od centralni ot buxet. So cel da se pri donese kon razvoj na lokalni ot -ovekov razvoj, i dni ot decentraliziran fiskalen sistem treba da obezbedi mo` nosti za podbro i skoris-tuvawe na lokalni te konkurentni prednosti, popreciznati i dentifikacija na potrebi te i alokacija na resursi te i povi soko ni vo na odgovornost kon gra|anite. U{ te vedna{ se mo` ni i prepore-livi nekolku vovedni -ekori vo taa nasoka:

- **Kvalitetni izvori na prihodi.** Za prenos na nadle` nosti te vo obl asti kako obrazovani eto, zdravstvoto, kul turata i socijalnata gri` a, potrebno e da se prenesat i soodvetni resursi, od buxetot i li od drugi fondovi, koi }e bidat dovolni za pokri vawe na odnosni te usl ugi. Me|utoa, mo` ebi }e bide potrebno i da se vospostavat dopolnitetni kvalitetni izvori na prihodi, a

toa se (del od) danocite na stopanski aktivnosti { to se odvivaat vo odreden region, kako: DDV, danokot na dobi vka, danokot na nedvi` eni moti i akci zni te danoci. So pomo{ na tie resursi, op{ ti ni te bi bile vo mo` nost da go intenziviraat i nfrastrukturni ot razvoj, od edna strana, i da sozdadat mo` nosti za utvrduvawe na prioretite vo lokalni ot -ovekov razvoj, od druga strana.

- **Preispituvawe na na-i not na naplata na dano-ni te prihodi od strana na dr` avni te organi.** Edna od mo` nosti te e lokalni te organi da vr{ at naplata na prihodite, no imaj}i ja predvidnata nesoodvetna organizacijska struktura i si u{ te nedovolnata sudska za{ ti ta, prvi ot -ekor bi bil da se najde re{ eni e za lo{ ata sostojba vo dr` avni te organi za naplata na danoci te preku podobren na-in i kvalitetna sorabotka. Toa bi zna-el o deka lokalni te samoupravi bi se steknale so pravoto kontinuirano da dobi vaat izve{ tai za sostojbite so naplata na danocite, pravoto na itni transferi na sredstva, pravoto da uka` at na nedostatoci vo evidencijata na dano-ni te obrvski i vo naplatata i da predlo` at merki za ni vno odstranuvawe, kako i pravoto da go odobruvaat nazna-uvaweto lica odgovorni za evidencija i naplata na danocite, a koi bi bile vraboteni od dr` avata.
- **Sostaven del na novi ot pristap kon naplata na danoci (i kon fiskalnata decentralizacija voop{ to) e namaluvaweto na u-estvoto na neformalni ot sektor vo ekonomijata.** Fiskalnata decentralizacija zna-i deka nale` nosti te }e bidat preneseni vo ramki te na postojnata zakonska ramka na dr` avno upravuvawe so finansite. Visok procent na u-estvo na neformalni ot sektor vo ekonomijata ({ to }e re-e „si vata“ ekonomija – dejnosti { to ne se registrirani i ne se odano-uvaaat poradi razni pri -i ni) e pojava { to ne e konzistentna so fiskalnata decentralizacija. Namaluvaweto na u-estvoto na neformalni ot sektor vo ekonomijata e eden od glavni te ekonomski i politiki predizvi ci za vladata.

OPTIMIZACIJA NA TERITORIJALNATA PODELBA

**Goleminata kako faktor na odr` livost na op{ ti nata.** Vo Makedonija, gol em del od malite op{ ti ni poka` aa skromni, no za makedonski usl ovi, pozitivni razvojni rezultati. Me|utoa, neкои od najmalite op{ ti ni ne se odr` livi ni tu od aspekt na demografska struktura, ni tu od aspekt na eko-

nomska dovolnost i organizacijski kapaciteti, a i pokraj nadležnosti te, može da nemaat dovolno resursi za spravuvawe so probl emi te so koi se soo-uvaaat. Vo takov slu-aj, može da se primeni strogo sel ekti ven pri stap, t.e. mi gri rawe na oni e op{ ti ni { to, pokraj toa { to nemaat dovol en f i nansi ski kapaci tet, }e nemaat ni dovol en kadrovski kapaci tet za upravuvawe so l okal ni ot razvoj.

**Obezbeduvawe urbana-rural na ramnote`a.** Pokraj gol emi nata, drugo va`no pra{ awe za teri tori jal nata podel ba e i ramnote`ata meju urbani te i rural ni te sredi ni. Vo ramki te na novata teri tori jal na podel ba, rural ni te del ovi od urbani te op{ ti ni treba da i maat kanal i za vr{ ewe vl i jani e vrz procesot na odl u-uvawe na op{ ti nsko ni vo, za op{ ti ni te vo koi domi ni ra urbano nasel eni e da ne gi nadgl asuvaat i interesi te na rural noto nasel eni e. Cel ta bi bi l a da se obezbedi podi nami -en razvoj na rural ni te nasel bi, preku i zbegnuvawe na vl adeewe na mnozi nstovoto vo procesot na odl u-uvawe, odnosno sastojbi vo koi pretstavni ci te na gradot bi mo`el e da gi naso-uvaaat sredstva ta i skl u-i vo za potrebi te na gradot, bez da gi zemat predvi d potrebi te na rural ni te sredi ni.

Mehani zmi za garanti rawe na pravata na mal -ci nski te zaedni ci a. Konzi stentni te mehani zmi za za{ ti ta na pravata na mal ci nski te zaedni ci vo ramki te na po{ i roki te mul ti etni -ki enti teti se su{ ti nski za pravi l noto f unkcioni rawe na eden decentral i zi ran si stem. Postojat razl i -ni na-i ni da se i zbegne nadgl asuvaweto; segregaci jata na enti teti te vrz osnova na rural na, urbana, etni -ka i l i drug vi d pri padnost e samo eden od na-i ni te i verojatno eden od najneef i kasni te. Vo si stemi te na l okal na samouprava bi mo`el o f ormal no da se vgradat pravi l ni mehani zmi za garanti rawe na pravata na mal ci nski te zaedni ci i za promovi rawe na konsenzual ni re{ eni ja vo ramki te na ekonomski i admi ni strati vno i ntegrirani te enti teti.

Opci ja za pove}estepen si stem na upravuvawe. Eden od na-i ni te da se obezbedi zastapenost na i interesi te na mal ci nski tete zaedni ci vo l okal ni sredi ni vo koi domi ni raat mnozi nstva e pove}estepeni ot si stem na upravuvawe. So takvi ot si stem na l okal na samouprava bi se obezbedi l a ednakva poli ti -ka zastapenost, bi se sozdal e mo`nosti za re{ avawe na zaedni -ki probl emi preku sorabotka i podobruvawe na -ove-ki ot razvoj i sigurnost za si te. Vo po{ i rok kontekst, so toa bi se otvoril patot kon real na, namesto kon f ormal na i ve{ ta-ka mul ti kul tura i raznovi dnost vo zemjata. Mejutoa, za taa cel mo`e da bi dat potrebni odredeni i zmeni vo Zakonot za l okal na samouprava – a sega, po usvojuvaweto na novata admi ni strati vna podel ba, e vi sti nski moment ti e

da se stavat na dneven red na edna po{ i roka javna debata. Takvata debata ne samo { to bi bi l a od pol za za nosi tel i te na poli ti kata pri i zborot na opti mal ni re{ eni ja, tuku bi i m dal a i dopol ni tel en l egi ti mi tet i mo`nost da ja neguvaat mul ti kul turnata raznovi dnost.

MEJUOP{ TI NSKA SORABOTKA

Razvi vawe mejuop{ ti nska sorabotka. Mejuop{ tinskata sorabotka, isto taka, pretstavuva mo`nost da se namal at l okal ni te tro{ oci vo sl u-ai vo koi dve i l i pove}e op{ ti ni, preku zaedni -ki organi i so anga`i rawe pomal broj vrabote ni, bi mo`el e da vr{ at zada-i od zaedni -ki i nteres. Ova e od posebno zna-ewe za mal i te op{ ti ni so ograni -eni resursi. Fi naska e dobar primer za dobro razvi ena mejuop{ ti nska sorabotka, kade { to postojat sl edni ve vi dovi sorabotka: zaedni -ki op{ ti nski odbori, sorabotka vrz osnova na dogovo ri i zaedni -ki vl o`uvawa na op{ ti ni te. Taka, razvojot na mejuop{ tinskata sorabotka e u{ te edna mo`nost za opstanok na mal i te op{ ti ni; no za da bi de ef ekti vna i ef i kasna, sorabotkata treba da se materijal i zi ra vo po{ i rok kontekst, odnosno da se i zdi gne na ni vo na naci onal en pl an za regi ona l en razvoj vo koj e vgradena soci oekonomskata vi zi -ja na zemjata.

U^ESTVO NA GRAJANI TE

Zajaknuvawe na poli ti -kata kul tura na u-estvo. Su{ ti nski el ement za zgol emuvawe na u-estvoto na grajani te vo l okal ni te procesi e zgol emuvawe na ni voto na ni vnata poli ti -ka kul tura, { to mo`e da se postigne preku obrazovni ot si stem na sredno{ kol sko ni vo. Nastavni ot pl an i programa mo`at da opf atat i pove}e temi ot kol ku ednostaven opis na i nsti tuci i te na poli ti -ki ot si stem; tie mo`at i da ja opi { at i naglasat ul ogata na grajani te vo upravuvaweto i razl i -ni te na-i ni na u-estvuvawe vo procesot na odl u-uvawe. Potrebno e da se podgotvat nastaven pl an i programa so koi }e se promoviraat tie koncepti vo kontekst na si stemot na demokratsko upravuvawe. Takva nastava mo`e da se ponudi ne samo vo f ormal ni ot obra zoven si stem, tuku i da se pro{ i ri i na po{ i rokata javnost.

Ul ogata na medi umi te vo zgol emuvaweto na poli ti -kata svest na grajani te e od kl u-na va`nost, ne samo vo smisl a na izvestuvawe za aspekti te od `i votot vkl u-uvaj}i gi i poli ti -ki te procesi, tuku i vo smisl a na promoci ja na pri done sot na anga`i rani te grajani. I poddr{ kata za zgol emuvawe na kapaci teti te na nevl adi ni te organi zaci i i grajanski te zdru`eni ja bi pomognal a vo pottiknuvawe na u-estvoto na javnosta vo re{ avaweto na l okal ni te probl emi od razni obl asti. Lu]eto treba da znaat deka mo`at da pri donesat vo re{ avaweto na pra{ awa { to neposredno gi zasegaat.

I nsti tuci onal no gl edano, u-estvoto na gra|ani te mo` e da se zajakne preku zakonski merki so koi ñ se dava pravo na javnosta da ja nabquduva rabotata na komi si i te vo op{ ti nski te soveti , koi vo prakti kata se zatvoreni za javnosta. Ednostavni akti vnosti , kako i staknuvawe na dnevni ot red na sostanoci te na op{ ti nski te soveti , nacrt-dokumen-ti za koi se rasprava i li na koi javnosta se pokan-uva da pri sustvuva, mo` at dramati -no da go zgol e-mat interesot, a so toa i u-estvoto na gra|ani te, kako i l egi ti mnosta na l okal nata samouprava.

PROFESI ONALNA KOMPETENCI JA

Zajaknuvawe na prof esi onal nata kompetenci ja.

Prof esi onal nata kompetenci ja na admi ni straci -jata e u{ te edna obl ast vo koja se potrebni akti v-nosti . Ve}e postojat dva aktivni fakul teti za javna admi ni straci ja na makedonski te uni verzi teti , koi vo dogl edna i dni na treba da proi zvedat di pl omi rani studenti so prof esi onal no znaewe za rabota vo l okal nata samouprava. I sto taka, nekol ku stranski i mejunarodni fondacii vo momentot organi ziraat i f inansi raat kratko-ro-ni kursevi za obuka na l okal ni slu`beni ci i f unkcioni eri . Si te tie insti tucii treba zna-i tel no da go zajaknat kapaci tetot na l okal ni-te vl asti . Novi ot Zakon za dr`avni slu`beni ci bi trebal o da ja potti kne moti vacijata na vraboteni te. No, promenata od nepovol na poli ti -ka i parti ska konfi guracija kon nepri strasni javni slu`bi e dol g proces, na koj mu prethodi razvoj na bi zni sot i javni ot sektor i za koj mo` e da bi de potreben podol gvremenski peri od. Op{ to zemeno, odredeni podobruvawa na prof esi onal ni te kompe-tenci i mo` at da se o-ekuvaat vo dogl edna i dni na.

Poradi obemni te barawa na procesot na decen-tral izacija, postoi i tna potreba od zajaknuvawe na kapaci teti te na l okal nata samouprava za pre-zemawe na decentral izi rani te odgovornosti i za obezbeduvawe kval i tetni usl ugi za l okal ni te zaedni ci . So cel da se ol esni procesot na sozda-vawe vi sokoprof esi onal na, odgovorna i ef i kas-na l okal na admi ni straci ja, sposobna da gi preze-me novi te nadl e`nosti { to }e bi dat preneseni so decentral izacijata, treba da se f ormi ra naci onal en si stem na obuka, so koj }e rakovodat naci onal ni insti tucii , kako na pri mer Agencijata za javni slu`beni ci , Mi ni sterstvoto za l okal na samouprava i Zdru`eni eto na edi ni ci na l okal na-ta samouprava.

MO@NI PREDNOSTI I RI ZI CI

Vo pri nci p, edna kompl eti rana i dobro konci pi-rana l okal na samouprava bi trebal o zna-i tel no da go podobri upravuvaweto so zaedni cata, kako predusl ov za -ovekov razvoj na l okal no ni vo. Zgol emeni te nadl e`nosti i zajaknuvaweto na poli ti -kata kul tura na nasel eni eto bi trebal o da rezul ti raat vo poakti vno u-estvo na gra|ani te

vo l okal ni te procesi ; seto toa go zasi l uva -uvst-voto na i denti f i kuvawe na gra|ani te vo ramki te na l okal noto opkru`uvawe, za{ to so toa bi se zadovol i l si pogol em del od ni vni te o-ekuvawa i potrebi vo toa opkru`uvawe. Zgol emuvaweto na prof esi onal noto ni vo na i zvr{ ni te i admi ni strati vni tel a vo op{ ti nata, zaedno so podobrena komuni kaci ja so gra|ani te i ni vno vkl u-uvawe vo procesi te na odl u-uvawe (na pri mer, preku javni debati za va`ni pra{ awa), }e i ma poziti vno vl i -jani e vrz upravuvaweto so op{ ti ni te. Seto toa bi se postigal o kako rezul tat na uspe{ no sprovede-ni te l okal ni ref ormi . Kone-ni ot rezul tat od ref ormi te e povi soko ni vo na -ovekov razvoj so vi sok stepen na u-estvo i usl ugi so povi sok kva-l i tet za cel oto l okal no nasel eni e od strana na javni te i nsti tuci i , javni te pretpri jati ja, pri vat-ni ot sektor, nevl adi ni te organi zacii i drugi enti teti . Kone-no, decentral izi rani ot pri stap kon l okal ni ot razvoj mo` e da bi de odr` l i v na-i n na so-uvuvawe na mul ti kul turnata di menzi ja vo edna etni -ki i kul turno raznovi dna zemja.

Sepak, l okal ni te ref ormi so sebe nosat i ri zi ci , osobeno vo pogl ed na decentral izaci jata, koi del umno se uni verzal ni po pri roda, a del um-no se rezul tat na speci fi -ni okol nosti . So decentral izacijata usl ugi te se prenesuvaat na l okal no ni vo, a rezul tatot od toj proces zavi si od vkl u-enosta na l ujeta, odgovornosta na l okal ni te voda-i, transparentnosta na proceduri te i po-i tta kon mal ci nski te zaedni ci , bez ogl ed na kri teri umi te za ni vno def i ni rawe. Vo usl ovi na sl aba poli ti -ka kul tura i l i sl abo u-estvo na jav-nosta, mo` e da se slu-i decentral izi raweto na vl asta da pri donese za nejzi no u{ te pogol emo kon-centri rawe vo ograni -eni krugovi na neodgovorni l okal ni voda-i, ekonomski i l i parti ski oligarhi i , i l i duri i strukturi na organi ziran krimi -nal . Vo Makedoni ja postojat op{ ti ni vo koi l okal -noto nasel eni e si u{ te nema (i vo dogl edna i dni -na nema da ima) poli ti -ki kapaci tet da i m se sproti vstavi na takvi te ol i garhi i . Vo usl ovi na decentral izaci ja, ovoj jaz bi mo` el da se zgol emi i toa mo` e da dovede do po{ i roko razedi nuvawe na l i -ni te i i nteresi te na potesni grupi so i nteresi te na pogol emi ot del od l okal noto nasel eni e.

Drug predi zvik se etni -ki te odnosi . Decentral izacijata bi mo` el a potencijal no da pri donese za odr` l i vi re{ eni ja na etni -ki te probl emi vo mul ti kul turni te op{ ti ni i za i zbeg-nuvawe na kantoni zacija i l i drugi mani f estacii na etni -ka homogenost. Me}utoa, za taa cel e potrebno cel osno razbi rawe na toa { to zna-i decentral izacijata, zo{ to e taa od vi tal no zna-ewe za op{ testvoto kako cel ina i koja bi bila pol zata od nea za l okal ni te zaedni ci . Potrebni se naso-eni komuni kaci ski naponi za javen di jal og so -l enovi te na l okal nata samoupra-va i po{ i roki te zaedni ci na temata decentral i-

zacija. Koi se pravata na razli -ni te ni voa? Koi se ni vni te obvrski i resursi? Koja e procedurata za odobruvawe na op{tinski te buxeti? Vo koj moment i na koj na-in mo`at gra|ani te da obezbedat dol`no vni manie i re{avawe na gl avni te pra{awa? Postojat gol em broj pra{awa {to treba da se zemat predvi d pri organi zi rawe na uspe{ na struktura za decentral izacija.

Se razbi ra, procesot e si u{te otvoren i si u{te postojat gol emi ri zici . Na pri mer, mnozi nskoto etni -ko nasel eni e mo`e da bi de neproporci onal no zastapeno vo admi ni strati vni ot aparat na l okal nata samouprava; resursi te mo`e da ne se raspredel uvaat vo sogl asnost so potrebi te, tuku kako rezul tat na pri ti sokot na odredeni grupi . Na krajot, edna javna i nsti tuci ja mo`e da dobi e uprava sostavena od poedinci {to pri pa|aat na etni -ko mnozi nstvo (so ogl ed na toa {to upravuvaweto e sega pod nadl e`nost na gradona-ani kot), koe nema da gi zema predvi d potrebi te na malci nstvata. Na-inot na koj mo`at da se re{at vakvi te probl emi e vrabotuvawe na javni slu`beni ci spored profesi onal ni kri teri umi i otvorawe gol em broj mo`nosti za u-estvo na l okal no ni vo – pri od za koj ne se potrebni dopol ni tel ni admi ni strati vni ni voa, a koj, vo gol em amera, mo`e da el i mi ni ra pol iti -ki tenzi i.

General no, ref ormata na l okal nata samouprava, so prenesuvawe na ovl astuvawata vo procesot na odl u-uvawe, fi nansi i te i upravuvaweto kako najnapredni f ormi na admi ni strati vna decentral izacija – najverojatno }e ima op{t pozi ti ven efekt vrz razvojt na op{tini te, no vo odredeni slu-ai mo`e da ima i negati ven efekt. Negati vni rezul tati od decentral izacijata se mo`ni vo etni -ki me{ani te op{tini i vo op{tini pod vl i jani e na poedinci i l i ol i garhi i. Mo`e da postoi opravdana zagri`enost deka decentral izacijata mo`e da otvori novi mo`nost za zl oupotreba na vl asta. Sepak, postojat mehani zmi za namal uvawe na potencijalni te ri zici . Nekoi od ni v ve}e bea razgl edani vo tekstov, no vredi povtorno da se spomenat i ovde.

- Raspredel ba na del od central no pri branite sredstva, vo sogl asnost so dobro def i ni rani nameni i kri teri umi . Takvi te sredstva mo`at da se pref rl at od central nata vl ast na l okal ni te edinci vo, da re-eme, sektorot na osnovnoto obrazovani e. So toa bi se obezbedi lo za-uvuvawe na mi ni mal ni standardi vo obrazovni ot proces, so {to se iskl u-ava sekakva razli ka vrz etni -ka osnova.

- Vospostavuvawe mehani zmi za fi skal no i zedna-uvawe, so {to bi se i zedna-i l e razl i ki te i vo ramki te na sami te op{tini i meju op{tini te. Vrz osnova na procenki te na neednakvosti te vo odnos na -ovekovi ot razvoj i utvrdeni te op{topri f ateni cel i na -ovekovi ot razvoj, sredstvata bi mo`el e da se al oci raat vo sogl asnost so real ni te potrebi , namesto vrz parti ski i l i etni -ki osnovi .
- Fazna i mpl ementaci ja na decentral izacijata, vkl u-uvaj}i i del umna devol uci ja i del umno del egi rawe na nadl e`nosti te, kako na-in da se anal i zi raat rezul tati te od ref ormi te i da se pri menat korekti vni merki .

Pokraj toa, di skri mi natorni te trendovi vo decentral izacijata mo`at, i sto taka, da se svedat na mi ni mum so:

- Voveduvawe kri teri umi za di rektori te i profesi onal ni ot kadar, so nagl asok na ve{tini te i iskustvoto, namesto na etni -kata i l i parti skata pri padnost;
- Po-ituvawe na demokratskoto mil je na l okal nata sredina, koe treba da se i nkorpori ra i vo zakonskata regul ati va. Na pri mer, nazna-uvaweto na slu`beni ci na rakovodni ni voa da zavi si od pozi ti vnata ocenka na kandi datot od soodvetni zasegnati grupi , koi bi go zadr`al e i pravoto na razre{uvawe vo slu-aj na nezadovol i tel ni perf ormansi .

I skustvata na drugi zemji , osobeno na mul ti etni -ki op{testva, poka`uvaat deka ne postoi visti nski odr`l i va al ternati va na decentral izacijata. I makedonskoto dosega{no i skustvo so i mpl ementacijata na Ohri dski ot dogovor e vo pri l og na toa. Decentral izacijata nema da bi de l esna; vo nekoi slu-ai , taa mo`e da ima i negati vni efekti , osobeno na kus rok, so ogl ed na nedovol nata demokratska tradici ja i neodamne{ nata i stori ja na etni -ka mobi l i zaci ja na l okal no ni vo. Nekoi op{tini mo`e da se soo-at so potencijalni probl emi i pre-ki – osobeno oni e vo koi postoi ri zik od di skri mi naci ja. No, so re{enost na pol iti -ki te f aktori na si te ni voa, decentral izacijata bi trebal o da pomogne da se namal at ri zici te od idni me|uetni -ki konfl ikti i da pomogne Makedoni ja da ja postigne svojata cel i da stane cel osno uni fi ci rana, mul ti etni -ka i demokratska zemja i na toj na-in da go zajakne -ovekovi ot razvoj.

PRI LOG KON GLAVA 1

Tabela 1
Efikasnost na gradona-al ni kot i Sovetot na opština

Efikasnost na	Gradona-al ni kot	Sovetot
1. Ekstremno efikasen	3,65	1,25
2. Dosta efikasen	15,00	10,31
3. Delumno efikasen	30,94	35,00
4. Neefikasen do odreden stepen	16,35	17,92
5. Ekstremno neefikasen	17,81	15,83
6. Ne mo`e da oceni	16,25	19,69
Vkupno	100,00	100,00

Tabela 2
Propusti vo rabotata na gradona-al ni kot

Odgovori	%
1. Ne gi izvršava svoite vetuvawa, odnosno interesi te na grajanite ne mu se prioriteti	34,17
2. Samovolie, korupcija i privilegii	8,02
3. Ne go potuva gradski otplan	0,31
4. Nesposoben da gi reši problemite	6,56
5. Nedostapen za grajanite	8,02
6. Mnogu formalen, birokrat	1,56
7. Drugo	1,87
8. Ekstremno ili dosta efikasen	17,71
9. Ne mo`e da oceni	21,77
Vkupno	100,00

Tabela 3
Informacii na intervjuirani te vo vraska so mo`nosti te za vlajane na grajanite vrz rabotata na opštinski te vlasti (%)

Forma na direktivno-estvo	Grajanite informirani za toa	Grajanite neinformirani za toa	Vkupno
Javni sobiri	51,87	48,13	100,00
Grajanските inicijativi	44,37	55,63	100,00
Referendum	48,12	51,88	100,00

„Funkcionirawena sistemot na lokalna samouprava“,
Instituti za sociološki i politiko-pravni istražuvawa od Skopje, vo tekot na 2000 godina.

PRI LOG KON GLAVA 1

Tabela 1.

Mre`a na ustanovi na primarna zdravstvena za`ti ta vo Makedonija vo 2001 god.

Op`stini	Zdravstveni stanici	Zdravstveni centri	Ambulantni vo zdravstveni te centri	Medicinski centri - zdravstveni domovi
Makedonija	6	18	9	16
Berovo	-	2	-	-
Bitola	-	-	-	1
Makedonski Brod	-	1	1	-
Valandovo	-	1	1	-
Vinica	-	1	-	-
Gevgelija	-	-	-	1
Gostivar	-	1	-	1
Debar	-	-	-	1
Delchevo	-	1	-	-
Demir Hisar	-	1	-	-
Kavadarci	-	-	-	1
Ki`evo	-	-	-	1
Ko`ani	-	-	-	1
Kratovo	-	1	1	-
Kriva Palanka	-	-	-	1
Kru`evo	-	1	-	-
Kumanovo	-	-	-	1
Negotino	-	1	1	-
Ohrid	-	-	-	1
Prilep	-	-	-	1
Probi`tip	-	1	1	-
Radovi`	-	1	1	-
Resen	-	1	-	-
Sv. Nikol`e	-	1	1	-
Skopje	5	2	-	-
Struga	-	1	1	1
Strumica	-	-	1	1
Tetovo	1	-	-	1
Veles	-	-	-	1
[tip	-	-	-	1

Izvor: Republiki zavod za zdravstvena za`ti ta (2002): Izveštaj za zdravstveni ot status i zdravstvenata za`ti ta na naseleni eto vo Republika Makedonija- 2001 godina.

Tabela 2

Mreža na mediцински ediniци - mesta/punktovi na koji se obezbeđuju primarna zdravstvena zaštita u Makedoniji u 2001 godini

	Opšta medicina	Profesionalni zaboluvawa	Zdravstvena zaštita na deca	Zdravstvena zaštita u-ili na voznosti mladi	Zdravstvena zaštita na`eni	Pulmonalni bol est i TBC	Medicinski stanici u ruralni te oblasti	
							Postojan lekar	Mobil en lekar
Makedonija	456	78	70	71	50	20	209	118
Berovo	11	2	2	2	2	1	1	8
Bitola	31	8	7	13	1	1	17	8
Mak. Brod	3	1	1	1	1	-	2	-
Valandovo	3	1	1	1	1	-	-	2
Veles	20	5	3	3	2	1	10	5
Vinica	9	1	1	1	1	-	2	6
Gevgelija	16	1	2	2	2	1	9	6
Gostivar	21	1	2	1	2	1	14	5
Debar	7	1	1	1	1	1	6	1
Delchevo	13	2	2	1	2	-	6	6
Demir Hisar	4	-	1	1	-	-	1	1
Kavadarci	11	2	1	1	1	1	1	8
Kiševo	10	2	1	1	1	1	8	2
Koani	8	1	1	1	1	1	4	0
Kratovo	8	-	1	1	-	-	-	6
Kriva Palanka	14	1	1	1	1	1	1	10
Kruševo	4	1	1	1	1	-	1	1
Kumanovo	19	3	5	1	1	1	1	14
Negotino	13	1	2	1	1	1	2	8
Ohrid	14	6	1	2	1	1	6	3
Prilep	20	3	2	2	1	1	11	-
Probitip	2	1	1	1	1	-	2	-
Radoviš	6	1	1	1	1	1	3	2
Resen	6	2	1	1	1	-	3	3
Sv. Nikole	10	2	2	1	1	1	3	3
Skopje	93	21	20	22	16	1	39	-
Struga	17	1	2	2	1	-	14	4
Strumica	22	3	1	1	2	1	21	-
Tetovo	28	2	1	1	2	1	20	5
Titip	13	2	2	2	1	1	1	3

Izvor: Republički zavod za zdravstvena zaštita (2002): Izveštaj za zdravstveni ot status i zdravstvenata zaštita na nasel eni eto u Republiki Makedoniji - 2001 godini.

Tabela 3.

Mre`a na ustanovi za sekundarna zdravstvena za`ti ta vo Makedoni ja vo 2001 godi na

	Op`ti bol ni ci	Zavod za zdravstvena za`ti ta	Centri za tretman i rehabilitaci ja	Specijal ni bol ni ci za pulmonal ni bol esti i TBC	Specijal ni bol ni ci za mental ni bol esti	Drugi specijal ni bol ni ci
Makedoni ja	16	10	7	2	2	2
Bitola	1	1	1	-	-	-
Veles	1	1	-	1	-	-
Gevgelija	1	-	-	-	1	-
Gostivar	1	-	-	-	-	-
Debar	1	-	-	-	-	-
Demir Hisar	-	-	-	-	1	-
Kavadarci	1	-	-	-	-	-
Ki`evo	1	-	-	-	-	-
Ko`ani	1	1	-	-	-	-
Kri va Pal anka	1	-	-	-	-	-
Kumanovo	1	1	-	-	-	-
Ohrid	1	1	2	-	-	-
Pri lep	1	1	-	-	-	-
Resen	-	-	1	-	-	-
Skopje	-	1	2	-	-	2
Struga	1	-	1	-	-	-
Strumica	1	1	-	-	-	-
Tetovo	1	1	-	1	-	-
[tip	1	1	-	-	-	-

I zvor: Republi`ki zavod za zdravstvena za`ti ta (2002): I zve`taj za zdravstveni ot status i zdravstvenata za`ti ta na nasel eni eto vo Republi ka Makedoni ja- 2001 godi na.

Tehni ~ki zabel e{ ki

Bi bl i ograf i ja

Tehnički zabeleški

I NDEKSOT NA ^OVE^KI RAZVOJ (HDI)

HDI je zbirna merka na o-vekov razvoj. So nea se merat prose- ni te dosti gnuvawa vo edna zemja vo tri osnovni di menzi i na o-vekovot razvoj.

dolgi zdrav i vot, meren spored o-ekuvanoto traewe na i votot vo godi ni . znaewe, mereno spored stapkata na pi smenost kaj vozrasni te (dve tretini) i kombi niranata stapka na zapi { ani u-eni ci vo osnovnoto, srednoto i visokoto obrazovane (edna tretina). pri stoen i voten standard, meren spored BDP po i tel (PPP vo USD).

Pred da se presmeta sami ot HDI , treba da se krei ra i ndeks za sekoj od ovi e di menzi i . Za da se presmetaat ti e i ndeksi - o-ekuvanoto traewe na i votot, obrazovane i eto i BDP. Za sekoj odnosen i ndikator se utvrduvaat mi ni mal na i maksimal na vrednost (grani ni ci).

Performansi te za sekoja di menzi ja se izrazi ni kako vrednost meju 0 i 1 preku pri -menvawe na sl ednata op{ ta formul a:

$$\text{I ndeks na di menzi jata} = \frac{\text{f akti -ka vrednost} - \text{mi ni mal na vrednost}}{\text{maksimal na vrednost} - \text{mi ni mal na vrednost}}$$

Potoa, se presmetuva HDI kako prost prosek na i ndeksi te na di menzi i te.

Grani ni k za presmetuvawe na HDI

I ndikator	Maksi mal na vrednost	Mi ni mal na vrednost
O-ekuvano traewe na i votot vo godi ni	85	25
Stapka na pi smenost kaj vozrasni te (%)	100	0
Kombi niana bruto stapkana zapi { ani u-eni ci	100	0
BDP po i tel (PPP vo USD)	40,000	100

PRESMETUVAVE NA HDI

Presmetuvawe na indeksot na o-ekuvano traewe na ` i votot

So indeksot na o-ekuvano traewe na ` i votot se meri relativnoto dostignuvawe na edna zemja vo odnos na o-ekuvano traewe na ` i votot pri rajawe. Vo slu-ajot na Makedoni ja, so ` i voten vek od 73,5 godi ni vo 2002 god., indeksot na o-ekuvano traewe na ` i votot e 0,81.

$$\text{Indeks na o-ekuvano traewe na ` i votot} = \frac{73,5 - 25}{85 - 25} = 0,81$$

Presmetuvawe na indeksot na obrazovani e

Indeksot na obrazovani e go meri relativnoto dostignuvawe na edna zemja i vo odnos na stapkata na pi smenost kaj vozrasni te i vo odnos na kombini ranata stapka na zapi { ani u-enci vo osnovnoto, srednoto i visokoto obrazovani e. Prvo, se presmetuvaat indeks na stapkata na pi smenost kaj vozrasni te i indeks za kombini ranata stapka na zapi { ani u-enci. Potoa, tie dva indeksi se sobiraat, za da se sozdade indeksot na obrazovani e, so toa { to stapkata na pi smenost kaj vozrasni te u-estvuva so dve tretini, a stapkata na zapi { ani u-enci so edna tretina. Vo slu-ajot na Makedoni ja, so stapka na pi smenost kaj vozrasni te od 96% vo 2002 godi na i kombini rana stapka na zapi { ani u-enci od 70% ista godi na, indeksot na obrazovani e i znesuva 0,87.

$$\text{Stapka na pi smenost kaj vozrasni te} = \frac{96 - 0}{100 - 0} = 0,96$$

$$\text{Indeks na vkupno zapi { ani u-enci} = \frac{70 - 0}{100 - 0} = 0,70$$

Indeks na obrazovani e = $\frac{2}{3}$ (stapka na pi smenost kaj vozrasni te) + $\frac{1}{3}$ (indeks na vkupno zapi { ani u-enci) = $\frac{2}{3}$ (0,96) + $\frac{1}{3}$ (0,70) = 0,87

Presmetuvawe na indeksot na BDP

Indeksot na BDP se presmetuva preku upotreba na BDP po ` i tel (PPP vo USD). Vo HDI, dohodot slu` i kako surogat za site dimenzii na `ove-ki ot razvoj koji to ne se odrazeni preku dolgi ot i zdrav ` i vot i znaeweto. Dohodot e pri lagoden poradi toa { to za postignuvawe na pristojno ni vo na `ovekovi ot razvoj ne e potreben neograni `en pri hod. Poradi toa, se koristi logaritami tam na pri hodot. Vo slu-ajot na Makedoni ja, so BDP po ` i tel od 6 470 (PPP vo USD) vo 2002 godi na, indeksot na BDP i znesuva 0,70.

$$\text{Indeks na BDP} = \frac{\log(6,470) - \log(100)}{\log(40,000) - \log(100)} = 0,70$$

Presmetuvawe na HDI

Otkako }e se presmetaat indeksi te, utvrduvaweto na HDI e ednostavno. Toj e prost prosek na indeksi te na tri te dimenzii.

HDI = $\frac{1}{3}$ (indeks na o-ekuvano traewe na ` i votot) + $\frac{1}{3}$ (indeks na obrazovani e) + $\frac{1}{3}$ (indeks na BDP) = $\frac{1}{3}$ (0,81) + $\frac{1}{3}$ (0,87) + $\frac{1}{3}$ (0,70) = 0,793

BI BLI OGRAFI JA

REFERENCI

- Al kal i , Roxer E. i Dejvi d Mermel { tajn, i zd., Fi skal nata kri za na ameri kanski te gradovi - ese i za pol i ti -kata ekonom i ja na urbana Ameri ka so speci jal en osvrt na Wujork. Wujork: Vi nti x buks, 1977 (Vi ntage Books, 1977).
- A. Kuduel i J. Hen-el , (2000): Podatoci i merewe na si roma{ ti jata, Svetska Banka
- Al bert Fi { l ou, (1995): Neednakvost, si roma{ ti ja i rast - kako stoi me? Godi { na bankarska konf erenci ja za razvojna ekonom i ja.
- Anand, S. i Sen, A. (1997): Koncepti na -ove-ki razvoj i si roma{ ti ja: pove}edi menzi onal na perspekti va, Rabotni dokumenti na UNDP.
- Anand, S. i Sen, A. (1995): Rodovata neednakvost vo -ove-ki ot razvoj: teori i i merewe, Rabotni dokumenti na UNDP.
- Baki r, Reza, Okruzi , prel evawa i prekumerni tro{ oci na upravata, Raboten dokument na Svetska Banka za i stra` uvawe na pol i ti kata br. 2192, septemvri , 1999 g.
- Bi ngam, Ri -ard D., Dr` avna i l okal na samouprava vo urbanoto op{ testvo. Wujork: Random Haus, 1986 (Random House, 1986).
- Bogoev, Ksenete i @i vko Atanasovski , Dano-ni ot si stem na Makedoni ja - teori ski i prakti -ni aspekti . Skopje: Mi sl a, 1994.
- Burki , [ahi d J.; Gvi lermo E. Peri i Vi l i jam R. Di l i nxer, Nadvor od centarot: decentral i zi rawe na dr` avata, Lati no-ameri kanski i Kari pska studi i na Svetska Banka, 1999.
- Kl ark, Xon X: Pregl ed na l okal nata samouprava na Obedi netoto Kral stvo, Longmans, London, 1980 (Longmans, London, 1980)
- Komi tet na regi oni te, Podra-na i l okal na samouprava vo Evropskata Uni ja - obvrski i resursi . Luksemburg: Kancel ari ja za sl u` beni publ i kaci i na evropski te zaedni ci , 2000.
- Dejvi , Kenet, Fi skal na decentral i zaci ja: osnovni pol i ti -ki nasoki za prakti -ari , Tranzi ci ja, f evruari -mart 2001 g., str. 31-32.
- Di l i nxer, Vi l i jam i Sti ven Veb, Decentral i zaci ja i fi skal no upravuvawe vo Kol umbi ja, Raboten dokument na Svetska Banka za i stra` uvawe na pol i ti kata br. 2122, maj 1999.
- Dr` aven zavod za stati sti ka na Republ i ka Makedoni ja (1996-2002): Anketa za rabotnata si l a, Skopje
- Ebel , Robert D. i Serdar Ji l maz, Za mereweto i vl i jani eto na fi skal nata decentral i zaci ja, Raboten dokument na Svetska Banka za i stra` uvawe na pol i ti kata br. 2809, mart 2002.
- Obrazovani eto vo Evropa: Gl avna stati sti ka 2000/0,1 Meri Dan
- Ef ti moski , Di mi tar. Ekonom i ja na razvojt. Skopje: Ekonomski i nsti tut, 2003.
- Ef ti moski , Di mi tar (1999): Neednakvosta vo pri hodi te i vl i jani eto na -ove-ki ot kapi tal , Ekonomski razvoj 3/1, Ekonomski i nsti tut - Skopje.
- Ef ti moski , Di mi tar (2002): Merewe na neednakvosta i si roma{ ti jata vo Makedoni ja, Ekonomski Razvoj 2,3/3, Ekonomski i nsti tut - Skopje.
- Ef ti moski , Di mi tar i Petrevski , Goran (2003):Anal i za na i zvori te na ekonomski ot raste` na Republ i ka Makedoni ja, Ekonomski razvoj, Ekonomski i nsti tut Skopje (trudot e vo pe-at).
- Ehdai , Jaber, Fi skal nata decentral i zaci ja i gol emi nata na upravata -pro{ i ruvawe so dokazi od me|udr` avni podatoci , Raboten dokument na Svetska Banka za i stra` uvawe na pol i ti kata br. 1387, dekemvri 1994.
- Vrabotuvawe vo regi oni te na EU 2000: Usl u` ni ot sektor pokrenuva sozdavawe rabotni mesta - obrazovani eto e od su{ ti nska va` nost, Gregor Kai

- Fajnen{ al tajms, Anketa na Fajnen{ al Tajms - pri vatnata f i nansi ska i nci jati va, 18-ti oktombri , 1996.
- F i nansi rawe l okal na samouprava, Fri dri h Ebert [ti f tung, Zagreb, 2001
- Frajnkm an, Lev, Dani el Trai sman i Stef an Ti tov, Poddr` avno buxeti rawe vo Rusi ja - spre-uvawe potenci jal na kri za, Tehni -ki dokument na Svetska banka br. 452, 1999.
- Fukuda Par, Ravort, [i va Kumar (2002): Kori stewe l ^R za anal i za na pol i ti kata, Oksf ordski kurs za obuka - 2002, UNDP i QEH.
- Gal aso, Emanuel a i Marti n Raval i on, Di stri buti ven i shod od decentral i zi rana soci jal na programa, Raboten dokument na Svetska Banka za i stra` uvawe na pol i ti kata br. 2316, apri l 2000.
- Xugal e, Mar-el o i Sti ven B. Veb, i zd., Dosti gnuvawa i predi zvi ci na f i skal nata decentral i zaci ja - pouki od Meksi ko. Va{ i ngton DC.: Svetska Banka, 2000.
- Gri f i n Kei t i Mekki nl i Teri (1994): Pri menuvawe strategi ja za -ove-ki razvoj, MAKMI LAN (MACMI LLAN).
- Gi zevi us, V.: Vodi ~ ni z komunal nata pol i ti ka, Fondaci ja Fri dri h Ebert, Kancel ari ja Skopje, 1998.
- Godi { en Ekonomski l zve{ taj, 2001, Mi ni sterstvo za F i nansi i na Republ i ka Makedoni ja.
- Gordana Si l janovska - Davkova, Vi adi mi r Mi tkov: Lokal na samouprava, MAGOR, Skopje, 2000.
- l zve{ tai za -ove-ki razvoj, (1990-2003): UNDP.
- Hagrot, S; Kronval , K; Ri berdal , C; Rudebek, K: [vedskata l okal na samouprava, l nsti tut Svenska, Stokhol m, 2001.
- Xek, Vi l i jam, Decentral i zi rawe na davaweto zdravstveni usl ugi - necel osen pri stap so dogovori . Raboten dokument na Svetska Banka za i stra` uvawe na pol i ti kata br. 2395, jul i 2000.
- Jahan, Sel i m (2002): Merewe na -ove-ki ot razvoj: evol uci ja na i ndeksot na -ove-ki razvoj, Oksf ordski kurs za obuka - 2002, UNDP i QEH.
- Jovanovi } B. i Mi l anovi } B. (1999): Promena vo percepci jata na l i ni jata na si roma{ ti ja za vreme na depresi ja: Rusi ja 1993-96, rabotni dokumenti na Svetska Banka.
- Jurkovi }, Pero, F i skal nata pol i ti ka vo ekonomskata teori a i prakti ka (2 i zdani e). Zagreb: l nformator, 1989.
- Kon obrazovna strategi ja za 21-vi ot vek, Nacrt dokument, Svetska Banka, 1 jul i 2002.
- Trudovi rezervi : l ujeta nadvor od rabotnata si l a, Al o jz Van Bastel er i Larus Bl i ndal .
- Li nkol a, Tomo: Sorabotka na op{ ti ni te vo F i nska, i zve{ taj podnesen na semi nar za teri tori jal na podel ba na Makedoni ja, Ohri d, 2002.
- Lokal na samouprava vo nordi ski te zemji , Kommunef orl aget, Osl o, 1991.
- Lokal na samouprava vo Evropa, Sent Marti ns pres, Wujork, 1995 (St. Marti n's Press, New York, 1995).
- Probl emi te na l okal nata samouprava vo makedonski te novof ormi rani op{ ti ni , l nsti tut za soci ol o{ ki , pol i ti -ki i pravni i stra` uvawa, Skopje, 1999.
- Mi ni sterstvo za obrazovani e i nauka (2001): Strategi ja za razvoj na obrazovani eto 2001 - 2010.
- Mi ni sterstvo za f i nansi i (2002): Naci onal na strategi ja za namal uvawe na si roma{ ti jata za Republ i ka Makedoni ja, Skopje, Republ i ka Makedoni ja.
- M.Mi cevski , D. Ef ti moski , T.Petkovka Mi r- evski , (2001): Ekonomski ot rast na Republ i ka Makedoni ja: i skustva i prepotraki za pol i ti ka, l stra` uva-ki proekt na Svetska banka: Objasnuvawe na rastot.
- Ma, Jun, Me| uvl adi ni f i skal ni transf eri vo devet zemji - pouki za zemji te vo razvoj. Raboten dokument na Svetska Banka za i stra` uvawe na pol i ti kata br.1822, septembri 1997.
- Makedonska naci onal na opservatori ja (2002): l zve{ taj na naci onal nata opservatori ja, Mi ni sterstvo za obrazovani e i nauka, Skopje.
- Makedonska naci onal na opservatori ja (2002): Soci jal en di jal og vo nasoka na potrebi te na stru- noto obrazovani e, Mi ni sterstvo za obrazovani e i nauka, Skopje.
- Mal me, Xe jn H. i Xoan M. Jangman, i zd., Razvojot na odano-uvawe i mot vo ekonomi i te vo tranzi ci ja - studi i na sl u-aj od Central na i l sto-na Evropa. Seri ja na

- instituti vni resursi na Svetska Banka, 2001.
- MCMS, Financijske na grafijske organizacije od strane na dr`avata. Skopje: Međunarodni centar za međunarodna saradnja, 2003.
  - Ministarstvo za finansije (2002): Nacionalna strategija za namaluvawe na siromaštinu, Skopje.
  - Mitkov, Vladimir, Ustavot i lokalna samouprava, Godišnik na Pravniot fakultet vo Skopje, Skopje, 1992-93, str. 257-268.
  - Mitkov, Vladimir, Ustaven koncept na lokalna samouprava vo Republika Makedonija, Razvivot na politikiot i pravniot sistem na Republika Makedonija, Skopje, 2000, str.7-18.
  - Nacionalen izveštaj za -ove-ki razvoj - Makedonija (1998), Ministarstvo za finansije i UNDP.
  - Nacrt sociio-ekonomski izveštaj za H.E. Šebren, Ministarstvo za urbanizam i prostorno planirawe, Skopje, 2000.
  - Nikolovska, Margareta i Šošosev (2003): Izradba na zajednički pristupi vo strukturno obrazovanje i obuka za mladi te vo zemjite od Zapaden Balkan - sluzajot na Republika Makedonija, Fondacijata za obuka na EU od Torino i Centar za razvoj na -ove-ki te resursi na Bugarija, Sofija.
  - Obrazovanje za site: Izveštaj 2000, Ministarstvo za obrazovanje na Republika Makedonija.
  - Filip Agion, Ivkarol i i Seli i ja Garsija-Penaloza, (1999): Neednakvosti i ekonomski ot rast: perspektiva na novite teorii za rast, spisanie za ekonomska literatura, dekmvri.
  - Podgotovki za decentralizacija na obrazovanje vo Makedonija: prafawa, nasoki, dejstvija, Toni Levitas, Proekt za lokalna samouprava vo Makedonija, USAID/DAI, Juni 2002.
  - Popovski, Vlado i Mitko Panov (1996): Opštinite vo Republika Makedonija, Mislja, Skopje.
  - Pranab Bardhan, (1995): Izstruvawe na siromaštinu i razvojot dvaeset godini poridistri bucijata so rast, Svetska bankarska konferencija za razvoj na ekonomijata.
  - Pucara, Kostadin i Arko Risti}, Javni finansije - menaxment na javniot sektor. Belgrad: Naučnaka knjiga, 1991.
  - Rami rez Al ehandro, Rani s Gustavi Stjuart Fransis, (1998): Ekonomski ot rast i -ove-ki ot razvoj, QEHWPS18.
  - Ravalion, M (1996): Kolku dobro mo`e metodot da zameni podatoci? Pet eksperimenti kaj analizata na siromaštinu, Izstruvački opservator, Svetska Banka, avgust, tom 11, br. 2.
  - Ravalion, M (1997): Dobar i loš rast, Svetski razvoj, tom 25, br. 5.
  - Ravalion, M (2000): Siromaštinu - koncepti i merki, grupa za izstruvawe na razvojot, Svetska Banka.
  - Razvoj na obrazovani eto, Nacionalen izveštaj na Republika Makedonija za 2001, Ministarstvo za obrazovanje i nauka, 2001.
  - Republički zavod za zdravstvena zaštita (2002): Izveštaj za zdravstvenata sostojba i zdravstvenata zaštita na naseleni eto vo Republika Makedonija vo 2001 godina, Skopje.
  - Risti}, Arko, Fi skal na ekonomija. Belgrad: Savremena administracija, 1989.
  - Risti}, Arko, Fi skal na ekonomija. Belgrad: Savremena administracija, 1991.
  - Robalino, Dejvid A., Oskar F. Pi karo i Albertus Vetberg, Dal i fi skalnata decentralizacijagi podobruvate vo zdravstvoto? - dokazi od međunarodna analiza. Raboten dokument na Svetska Banka za izstruvawe na politikatabr. 2565, mart 2001.
  - Sen A. (1997): Neednakvosti, nevrabotenosti i sovremena Evropa, Međunarodna revija za trud, tom 136, br. 2.
  - Sen A.K. i Anand S., (1999): Prihodnata komponenta vo I^R - alternativna formulacija, rabotni dokumenti na UNDP.
  - Sen A.K. i Anand S., (1994): Indeks na -ove-ki razvoj (I^R) - metodologija i merka, kancelarija za izveštaj za -ove-ki razvoj.
  - Sen A.K., (2000): Decenijate -ove-ki razvoj, Žurnal za -ove-ki razvoj, tom 1, br. 1, februar, str. 17-24.
  - Sen A.K. i Anand S., (1994): Odr`liv -ove-ki razvoj: koncepti i prioriteti, UNDP.
  - Ša, Anvar, Fi skal en federalizam vo makroekonomskoto upravuvawe - za podbroili za politiko? Raboten dokument na Svetska Banka za izstruvawe na

političar br. 2005, noemvri 1998.

- Analiza na sostojbata na decata i semejstvata, 2000, BJR Makedonija, UNI CEF, kancelarija na UNI CEF vo Skopje.
- Stjuart, Fransi s (2002): ^ove-ki ot razvoj kako al ternati vna razvojna paradigma, Oksfordski kurs na obuka, predavawe, UNDP i QEH.
- Siljanovska-Davkova, Gordana i Vlado Mičkov, Lokalna samouprava, Magor, Skopje, 2000.
- Siljanovska-Davkova, Gordana, Za (ne)usoglasenosta na makedonskata lokalna samouprava so Evropskata povelba za lokalna samouprava, Zbornik na trudovi posveten na E. Dimitrov, Praven fakultet, 1999, str. 461-477.
- Siljanovska-Davkova, Gordana; Trendafilova Tatjana i Renata Treneska, Pri ra-nik za polagawe preodenispi t, FIOOM, 2001.
- Sovremeni trendovi na lokalnata samouprava vo nekoj evropski dr`avi, Fondacija "Friedrich Ebert", Kancelarija Skopje, 2002
- Stabilitizacija na lokalnite samoupravi, OSI, BUDI MPE[TA, 2001.
- Todorovski, Ilija: Lokalnata samouprava vo Anglija, SAD i Jugoslavija, Studentski zbor, Skopje, 1991.
- Treneska, Renata, Organizacijata na vlata vo Republika Makedonija, Zbornik na trudovi posveten na A. Grup-e, Praven fakultet- Skopje, 2001, str. 433-448.
- Treneska, Renata, Mejunarodni otpritisok zad paravanot na -ovekovi te prava: sl u-ajot Makedonija 2001, Balanski godi {nik za -ovekovi prava 2001 (Ne)ednakvi partneri - politika uslovenost vo odnositese so balanski te zemji, str. 74-88.
- Treneska, Renata, Ustavnost, ustavi i -ovekovi prava (so studija na sl u-aj na Republika Slovenija i Republika Makedonija), doktorska disertacija, Praven Fakultet-Qubqana, 2002.
- UNDP (2002): Studija za finansiskot menaxment i menaxerskata ekonomija vo edinicite na lokalna samouprava, del od Proektot: Jaknewena institucite na lokalna samouprava vo Republika Makedonija preku unapreduvawena kapaciteti te, transparentnosta i finansiskata ot-etnost- MCD/02/002/M02/MX/99, Skopje.
- Svetska Banka (1996): Izveštaj za ocenuvawena personalot-BJRM-Proekt za tranzicija na zdravstveni sektor, Izveštaj br. 15399 - MK, Važington DC.
- Svetska Banka (1999): BJRM-fokusirawena siromasni te, tom I - glaven izveštaj, Izveštaj br. 19411-MK, Edinica na Sektorot za -ove-ki razvoj, Važington, DC.
- Svetska Banka (2003): Izveštaj za završuvawena implementacijata-BJRM-Proekt za tranzicija na zdravstveni sektor, Izveštaj br. 25735 - MK, Važington DC.
- Jusev, Sašo (2001): Makroekonomskoto planiraweno razvivenite pazarni ekonomii i vo Republika Makedonija, magisterski trud, Ekonomski fakultet, Skopje.
- Jusev, Sašo (2003): Pri menata na matrikata na opštvenismetki, so poseben osvrt na Republika Makedonija, doktorski trud, Ekonomski fakultet, Skopje
- ^epujnoski, Vorki i Sašo Jusev (2002): Makroekonomskoto planiraweno vo Republika Makedonija vo uslovi na tranzicija, Godi {nik na Ekonomski fakultet, Ekonomski fakultet, Tom 37, Skopje.
- ^epujnoski, Vorki i Sašo Jusev (2002): Novata analiza ti-ko-metodološka ramka na makroekonomskata politika vo Republika Makedonija, Ekonomski razvoj br. 2-3/2002, spisanie na Ekonomski institut, Skopje.
- Ci mermen, Xozef F.: Dr`avata i lokalnata samouprava, Barnes i Noble buks, Wujork, 1986 (Barnes and Noble Books, New York, 1986).

Pravni izvori

- Ustav na Republ i ka Makedoni ja, SI u` ben vesni k na RM, 52/91, 1/92, 31/98, 91/2001.
- Zakon za l okal na samouprava, SI u` ben vesni k na RM, 52/95.
- Zakon za l okal na samouprava, SI u` ben vesni k na RM, 5/2002.
- Op{ t zakon za narodni te odbori , SI u` ben l i st na FNRJ, br. 43-46.
- Op{ t zakon za narodni te odbori , SI u` ben l i st na FNRJ, br. 49-49.
- Evropska Povel ba za l okal na samouprava, Sovet na Evropa, 15.10.1985.
- Zakon za l okal ni te i zbori , SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 46/1996.
- Zakon za gradot Skopje, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 49/1996.
- Zakon za buxeti te, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 79/1993.
- Zakon za komunal ni te dejnosti , SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 45/1997.
- Zakon za potti knuvawe na razvojot na stopanski nedovol no razvi eni te podra-ja, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 2/1994.
- Zakon za potti knuvawe na razvojot na stopanski nedovol no razvi eni te podra-ja, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 47/1999.
- Odl uka za kri teri umi te, vi si nata, usl ovi te i na-i not na kori stewe na sredstvata za potti knuvawe na razvojot na stopanski nedovol no razvi eni te podra-ja, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 67/1999.
- Zakon za kri teri umi te, vi si nata, usl ovi te i cel i te na raspredel bata na sredstvata za potti knuvawe na razvojot na stopanski nedovol no razvi eni te podra-ja, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 33/1994.
- Zakon za i zmenuvawe i dopol nuvawe na zakonot za potti knuvawe na razvojot na stopanski nedovol no razvi eni te podra-ja, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 39/1999.
- Zakon za organi zaci ja i rabota na organi te na dr` avnata uprava, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 58/2000.
- Amandmani I V - XVI I I na Ustavot na Republ i ka Makedoni ja, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 91/2001.
- Zakon za za{ ti ta i unapreduvawe na ` i votnata sredi na i pri rodata, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 69/1996.
- Zakon za srednoto obrazovani e, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 44/1995.
- Zakon za osnovnoto obrazovani e, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 44/1995.
- Zakon za soci jal na za{ ti ta, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 50/1997.
- Zakon za vnatre{ ni raboti , SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 19/1995.
- Zakon za teri tori jal nata podel ba na Republ i ka Makedoni ja i opredel uvawe na podra-jata na edi ni ci te na l okal nata samouprava, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 5/2002.
- Zakon za zdravstvena za{ ti ta, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 38/1993 i 46/1993.
- Ustav na Republ i ka Makedoni ja, SI u` ben vesni k na Republ i ka Makedoni ja, Skopje, 52/1991.
- Odl uka za i zgradba na vodovodi vo Republ i ka Makedoni ja (godi { na).

Podatoci za op{ ti ni te

- Tabela 1: Vkupno nasel eni e vo Republ i ka Makedoni ja, spored dekl ari rana etni -ka pri padnost, po op{ ti ni (podatoci od popi sot od 2002 god.)*
- Tabela 2: Rabotna sil a - vraboteni i nevraboteni po op{ ti na i pol*
- Tabela 3: Rabotna sil a - stapki na vrabotenost i nevrabotenost spored pol i etni -ka pri padnost*
- Tabela 4: Stapki na nevrabotenost spored etni -ka pri padnost*
- Tabela 5: Vkupen broj nevraboteni , spored starosni grupi*
- Tabela 6: Starosna zavi snost*
- Tabela 7: Bruto i neto stapka na zapi { uvawe vo osnovno u-ili i { te, 2002***
- Tabela 8: Vkupno nasel eni e vo Makedoni ja na vozrast od 10 god.i pove}e, spored pol ot i pi smenosta*
- Tabela 9: Grubi stapki na pri rast i smrtnost, na il jada ` i tel i*
- Tabela 10. Smrtni slu-ai od tuberkuloza, apsolutni brojki*

* Ovie tabeli se obezbedeni od strana na proektot na UNDP „Odbel e` uvawe na socio-ekonomski te di s-pari teti vo makedonski te op{ ti ni “. Podatoci te se od popi sot na nasel eni eto od 2002 god.

Tabel a 1: Vkupno nasel eni e vo Republ i ka Makedoni ja, spored dekl ari rana etni -ka pri padnost, po op{ ti ni (podatoci od popi sot od 2002 god.)

Op{ ti ni	Vkupno		Makedonci		Al banci		Turci		Romi	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Makedoni ja	2022547	1297981	64.2	509083	25.2	77959	3.9	53879	2.7	
Skopje	467257	332778	71.2	71483	15.3	8549	1.8	23202	5.0	
Gazi Baba	72222	53106	73.5	12502	17.3	606	0.8	2082	2.9	
\or-e Petrov	41490	35322	85.1	1597	3.8	368	0.9	1249	3.0	
Karpo{	59810	52943	88.5	1952	3.3	334	0.6	615	1.0	
Ki sel a Voda	125379	113057	90.2	1264	1.0	889	0.7	1296	1.0	
Centar	82604	44150	53.4	25315	30.6	3481	4.2	3651	4.4	
^ai r	68395	33238	48.6	26259	38.4	2816	4.1	998	1.5	
[uto Ori zari	17357	962	5.5	2594	14.9	55	0.3	13311	76.7	
Ara-i novo	11992	987	8.2	10879	90.7	-	0.0	-	0.0	
Ba-	755	748	99.1	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Bel -i { ta	2940	2921	99.4	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Berovo	13941	13335	95.7	-	0.0	91	0.7	459	3.3	
Bi stri ca	5042	3688	73.1	1280	25.4	27	0.5	5	0.1	
Bi tol a	86408	77470	89.7	2522	2.9	1580	1.8	2594	3.0	
Bl atec	2024	2016	99.6	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Bogdanci	8707	8093	92.9	2	0.0	54	0.6	1	0.0	
Bogovi we	14555	5	0.0	14449	99.3	4	0.0	5	0.0	
Bogomi l a	1252	1192	95.2	45	3.6	4	0.3	-	0.0	
Bosi l ovo	12457	11850	95.1	-	0.0	494	4.0	24	0.2	
Brveni ca	15855	5949	37.5	9770	61.6	2	0.0	-	0.0	
Val andovo	11890	9830	82.7	-	0.0	1333	11.2	32	0.3	
Vasi l evo	12122	9958	82.1	-	0.0	2095	17.3	5	0.0	
Vev-ani	2433	2419	99.4	3	0.1	-	0.0	-	0.0	
Vel es	57602	46802	81.3	4742	8.2	1724	3.0	800	1.4	
Vel e{ ta	8156	2	0.0	8072	99.0	-	0.0	1	0.0	
Vi ni ca	17914	16245	90.7	-	0.0	272	1.5	1230	6.9	
Vi tol i { te	494	491	99.4	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Vrane{ ti ca	1322	1033	78.1	10	0.8	276	20.9	-	0.0	
Vrap-i { te	8586	1025	11.9	4391	51.1	3132	36.5	-	0.0	
Vratni ca	3563	1335	37.5	2178	61.1	-	0.0	-	0.0	
Vrutok	5999	808	13.5	4493	74.9	659	11.0	9	0.2	
Gevgel i ja	20362	19654	96.5	8	0.0	31	0.2	13	0.1	
Gosti var	49545	13149	26.5	29236	59.0	4564	9.2	1904	3.8	
Gradsko	3760	2924	77.8	125	3.3	71	1.9	127	3.4	
Debar	17952	2488	13.9	11364	63.3	2511	14.0	1079	6.0	
Del ogo` di	7884	3	0.0	7698	97.6	2	0.0	-	0.0	
Del -evo	17505	16637	95.0	7	0.0	122	0.7	651	3.7	
Demi r Kapi ja	4545	3997	87.9	23	0.5	344	7.6	16	0.4	
Demi r Hi sar	7178	6868	95.7	232	3.2	35	0.5	11	0.2	
Dobru{ evo	2174	1950	89.7	4	0.2	216	9.9	-	0.0	
Dol na Bawi ca	9467	1567	16.6	4743	50.1	2767	29.2	324	3.4	
Dol neni	11583	4840	41.8	2458	21.2	2580	22.3	7	0.1	
Drugovo	3249	2784	85.7	155	4.8	292	9.0	1	0.0	
@el i no	24390	71	0.3	24195	99.2	2	0.0	-	0.0	
@i to{ e	2128	174	8.2	1158	54.4	17	0.8	6	0.3	
Zajas	11605	211	1.8	11308	97.4	-	0.0	-	0.0	
Zel eni kovo	4077	2522	61.9	1206	29.6	1	0.0	92	2.3	
Zl etovo	3428	3410	99.5	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Zrnovci	3264	3247	99.5	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
I zvor	1049	1041	99.2	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
I l i nden	15894	13959	87.8	352	2.2	17	0.1	428	2.7	
Jegunovce	7227	4628	64.0	2464	34.1	4	0.1	41	0.6	
Kavadarci	38391	37157	96.8	2	0.0	164	0.4	679	1.8	
Kamewane	14442	32	0.2	13165	91.2	1179	8.2	-	0.0	
Karbi nci	4012	3200	79.8	-	0.0	728	18.1	2	0.0	
Ki -evo	30138	16140	53.6	9202	30.5	2430	8.1	1630	5.4	
Kl e-evce	1609	1583	98.4	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Kondovo	11155	36	0.3	10879	97.5	24	0.2	59	0.5	
Konopi { te	350	342	97.7	-	0.0	3	0.9	-	0.0	

Opštini	Vlasi		Srbi		Bosanci		Drugo	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Makedonija	9695	0.5	35939	1.8	17018	0.8	20993	1.0
Skopje	2546	0.5	14251	3.0	6465	1.4	7983	1.7
Gazi Baba	236	0.3	2094	2.9	710	1.0	886	1.2
Nor-e Petrov	109	0.3	1719	4.1	489	1.2	637	1.5
Karpoc	407	0.7	2195	3.7	98	0.2	1266	2.1
Kisel a Voda	1137	0.9	4485	3.6	963	0.8	2288	1.8
Centar	483	0.6	2274	2.8	1713	2.1	1537	1.9
^air	174	0.3	1440	2.1	2354	3.4	1116	1.6
[uto Ori zari	-	0.0	44	0.3	138	0.8	253	1.5
Ara-i novo	1	0.0	13	0.1	65	0.5	47	0.4
Ba-	-	0.0	6	0.8	-	0.0	1	0.1
Bel-i { ta	-	0.0	6	0.2	-	0.0	13	0.4
Berovo	6	0.0	20	0.1	3	0.0	27	0.2
Bistri ca	-	0.0	23	0.5	-	0.0	19	0.4
Bi tola	1183	1.4	515	0.6	20	0.0	524	0.6
Bl atec	-	0.0	8	0.4	-	0.0	-	0.0
Bogdanci	5	0.1	525	6.0	-	0.0	27	0.3
Bogovi we	-	0.0	1	0.0	-	0.0	91	0.6
Bogomi la	-	0.0	5	0.4	-	0.0	6	0.5
Bosi l ovo	-	0.0	6	0.0	-	0.0	83	0.7
Brveni ca	-	0.0	78	0.5	1	0.0	55	0.3
Val andovo	1	0.0	639	5.4	1	0.0	54	0.5
Vasi l evo	1	0.0	4	0.0	1	0.0	58	0.5
Vev-ani	1	0.0	3	0.1	-	0.0	7	0.3
Vel es	343	0.6	540	0.9	2406	4.2	245	0.4
Vel e{ ta	1	0.0	-	0.0	-	0.0	80	1.0
Vini ca	121	0.7	24	0.1	-	0.0	22	0.1
Vi tol i { te	-	0.0	2	0.4	-	0.0	1	0.2
Vrane{ ti ca	-	0.0	2	0.2	-	0.0	1	0.1
Vrap-i { te	-	0.0	3	0.0	1	0.0	34	0.4
Vratni ca	-	0.0	40	1.1	1	0.0	9	0.3
Vrutok	-	0.0	5	0.1	-	0.0	25	0.4
Gevgel i ja	214	1.1	349	1.7	4	0.0	89	0.4
Gosti var	15	0.0	149	0.3	37	0.1	491	1.0
Gradsko	-	0.0	23	0.6	465	12.4	25	0.7
Debar	2	0.0	22	0.1	2	0.0	484	2.7
Del ogo` di	-	0.0	2	0.0	-	0.0	179	2.3
Del -evo	4	0.0	35	0.2	-	0.0	49	0.3
Demi r Kapi ja	-	0.0	132	2.9	1	0.0	32	0.7
Demi r Hi sar	7	0.1	9	0.1	2	0.0	14	0.2
Dobru{ evo	-	0.0	1	0.0	-	0.0	3	0.1
Dol na Bawi ca	-	0.0	5	0.1	-	0.0	61	0.6
Dol neni	-	0.0	11	0.1	1633	14.1	54	0.5
Drugovo	-	0.0	8	0.2	-	0.0	9	0.3
@el i no	-	0.0	1	0.0	5	0.0	116	0.5
@i to{ e	-	0.0	5	0.2	747	35.1	21	1.0
Zajas	-	0.0	6	0.1	-	0.0	80	0.7
Zel eni kovo	1	0.0	45	1.1	191	4.7	19	0.5
Zl etovo	10	0.3	4	0.1	-	0.0	4	0.1
Zrnovci	13	0.4	2	0.1	-	0.0	2	0.1
l zvor	-	0.0	5	0.5	-	0.0	3	0.3
l l i nden	1	0.0	912	5.7	-	0.0	225	1.4
Jegunovce	-	0.0	69	1.0	-	0.0	21	0.3
Kavadarci	27	0.1	214	0.6	4	0.0	144	0.4
Kamewane	-	0.0	-	0.0	9	0.1	57	0.4
Karbi nci	54	1.3	12	0.3	-	0.0	16	0.4
Ki -evo	76	0.3	86	0.3	7	0.0	567	1.9
Kl e-evce	-	0.0	24	1.5	-	0.0	2	0.1
Kondovo	-	0.0	1	0.0	85	0.8	71	0.6
Konopi { te	-	0.0	4	1.1	-	0.0	1	0.3

Op{ ti ni	Vkupno		Makedonci		Al banci		Turci		Romi	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Kon-e	3536	3009	85.1	-	0.0	521	14.7	-	0.0	
Kosel	1369	1359	99.3	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Ko-ani	33689	31077	92.2	-	0.0	315	0.9	1951	5.8	
Kratovo	10441	10231	98.0	-	0.0	8	0.1	151	1.4	
Kri va Pal anka	20820	19998	96.1	-	0.0	2	0.0	668	3.2	
Kri voga{ tani	6007	5983	99.6	-	0.0	-	0.0	8	0.1	
Kru{ evo	9684	6081	62.8	2064	21.3	315	3.3	-	0.0	
Kukl i {	4449	4231	95.1	-	0.0	212	4.8	-	0.0	
Kukure-ani	2511	2447	97.5	44	1.8	1	0.0	14	0.6	
Kumanovo	103205	61495	59.6	27290	26.4	292	0.3	4256	4.1	
Labuni { ta	8935	1149	12.9	4935	55.2	1618	18.1	3	0.0	
Ljpkovo	27058	169	0.6	26360	97.4	-	0.0	-	0.0	
Lozovo	2858	2471	86.5	35	1.2	157	5.5	-	0.0	
Lukovo	1509	1496	99.1	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Mavrovi Anovi	984	571	58.0	379	38.5	16	1.6	10	1.0	
Mak. Kameni ca	8110	8055	99.3	-	0.0	-	0.0	14	0.2	
Makedonski Brod	5588	5384	96.3	-	0.0	181	3.2	3	0.1	
Me{ ei { ta	2567	2403	93.6	153	6.0	2	0.1	-	0.0	
Mi ravci	2626	2604	99.2	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Mogi l a	4536	4482	98.8	30	0.7	13	0.3	6	0.1	
Murti no	6544	5606	85.7	2	0.0	901	13.8	17	0.3	
Negoti no	19212	17768	92.5	30	0.2	243	1.3	453	2.4	
Negoti no - Pol o{ ko	16813	16	0.1	16710	99.4	2	0.0	-	0.0	
Novaci	2478	2428	98.0	21	0.8	26	1.0	-	0.0	
Novo Sel o	11966	11907	99.5	-	0.0	-	0.0	3	0.0	
Obl e{ evo	5071	5057	99.7	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Ora{ ac	1252	1243	99.3	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Ori zari	4403	4395	99.8	1	0.0	-	0.0	-	0.0	
Osl omej	10425	110	1.1	10257	98.4	-	0.0	-	0.0	
Ohri d	54380	45985	84.6	2962	5.4	2268	4.2	69	0.1	
Petrovec	8255	4246	51.4	1887	22.9	75	0.9	134	1.6	
Peh-evo	5517	4737	85.9	-	0.0	357	6.5	390	7.1	
Pl asni ca	4545	34	0.7	20	0.4	4446	97.8	-	0.0	
Podare{	3746	3728	99.5	-	0.0	13	0.3	-	0.0	
Pri l ep	73351	68331	93.2	21	0.0	126	0.2	4433	6.0	
Probi { tip	12765	12567	98.4	-	0.0	6	0.0	37	0.3	
Radovi {	24498	20024	81.7	8	0.0	4048	16.5	271	1.1	
Rankovce	4144	4058	97.9	-	0.0	-	0.0	57	1.4	
Resen	16825	12798	76.1	1536	9.1	1797	10.7	184	1.1	
Rosoman	4141	3694	89.2	-	0.0	-	0.0	6	0.1	
Rostu{ a	9451	5208	55.1	1105	11.7	3040	32.2	1	0.0	
Samokov	1553	1543	99.4	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Saraj	24253	1341	5.5	21529	88.8	21	0.1	214	0.9	
Sveti Ni kol e	18497	18005	97.3	-	0.0	81	0.4	72	0.4	
Sopi { te	9522	7216	75.8	1942	20.4	244	2.6	-	0.0	
Sopotni ca	2319	2311	99.7	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
Srbi novo	3709	109	2.9	3592	96.8	1	0.0	-	0.0	
Star Dojran	3426	2641	77.1	17	0.5	402	11.7	59	1.7	
Staravi na	316	314	99.4	-	0.0	1	0.3	-	0.0	
Staro Nagori -ane	4258	3331	78.2	1	0.0	-	0.0	1	0.0	
Struga	36892	17686	47.9	15324	41.5	2008	5.4	112	0.3	
Strumi ca	45087	41822	92.8	1	0.0	2642	5.9	130	0.3	
Studen i -ani	17246	309	1.8	11793	68.4	3285	19.0	73	0.4	
Tearce	22454	2739	12.2	18950	84.4	516	2.3	67	0.3	
Tetovo	70841	19956	28.2	45316	64.0	1882	2.7	2357	3.3	
Topol -ani	2923	2056	70.3	1	0.0	791	27.1	-	0.0	
Capari	1424	1011	71.0	318	22.3	2	0.1	-	0.0	
Centar @upa	6299	814	12.9	437	6.9	5023	79.7	-	0.0	
^a{ ka	2878	2127	73.9	215	7.5	387	13.4	-	0.0	
^egrane	12310	237	1.9	11969	97.2	-	0.0	-	0.0	
^e{ i novo	2419	2398	99.1	-	0.0	-	0.0	-	0.0	
^u-er-Sandevo	8493	4019	47.3	1943	22.9	-	0.0	23	0.3	
Xep-i { te	7919	90	1.1	7788	98.3	-	0.0	-	0.0	
[i pkovi ca	7820	7	0.1	7782	99.5	-	0.0	-	0.0	
[tip	47796	41670	87.2	12	0.0	1272	2.7	2195	4.6	

Opštini	Vlasi		Srbi		Bosanci		Drugo	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Konče	-	0.0	3	0.1	-	0.0	3	0.1
Kosel	-	0.0	6	0.4	-	0.0	4	0.3
Ko-ani	193	0.6	65	0.2	2	0.0	86	0.3
Kratovo	1	0.0	33	0.3	-	0.0	17	0.2
Kri va Palanka	3	0.0	103	0.5	2	0.0	44	0.2
Krivogaštani	-	0.0	6	0.1	-	0.0	10	0.2
Kruševo	1020	10.5	38	0.4	137	1.4	29	0.3
Kuklište	-	0.0	4	0.1	-	0.0	2	0.0
Kukurežani	-	0.0	2	0.1	-	0.0	3	0.1
Kumanovo	147	0.1	9035	8.8	20	0.0	670	0.6
Labuništa	8	0.1	1	0.0	72	0.8	1149	12.9
Lipkovo	1	0.0	370	1.4	6	0.0	152	0.6
Lozovo	122	4.3	27	0.9	34	1.2	12	0.4
Lukovo	-	0.0	3	0.2	-	0.0	10	0.7
Mavrovi Anovi	-	0.0	5	0.5	1	0.1	2	0.2
Mak. Kameniča	-	0.0	24	0.3	8	0.1	9	0.1
Makedonski Brod	-	0.0	16	0.3	1	0.0	3	0.1
Meštice	1	0.0	2	0.1	-	0.0	6	0.2
Miravci	-	0.0	18	0.7	1	0.0	3	0.1
Mogila	-	0.0	1	0.0	-	0.0	4	0.1
Murтино	-	0.0	7	0.1	-	0.0	11	0.2
Negotino	14	0.1	627	3.3	1	0.0	76	0.4
Negotino - Poloko	-	0.0	1	0.0	7	0.0	77	0.5
Novaci	1	0.0	-	0.0	-	0.0	2	0.1
Novo Selo	-	0.0	25	0.2	2	0.0	29	0.2
Obleževo	11	0.2	2	0.0	-	0.0	1	0.0
Orašac	-	0.0	9	0.7	-	0.0	-	0.0
Orižari	1	0.0	2	0.0	-	0.0	4	0.1
Oslomej	-	0.0	-	0.0	1	0.0	57	0.5
Ohrid	323	0.6	360	0.7	29	0.1	2384	4.4
Petrovec	-	0.0	415	5.0	1442	17.5	56	0.7
Peh-evo	2	0.0	12	0.2	-	0.0	19	0.3
Plasniča	-	0.0	-	0.0	-	0.0	45	1.0
Podarež	-	0.0	4	0.1	-	0.0	1	0.0
Pričep	17	0.0	169	0.2	17	0.0	237	0.3
Probištica	27	0.2	85	0.7	1	0.0	42	0.3
Radoviš	26	0.1	67	0.3	1	0.0	53	0.2
Rankovce	-	0.0	18	0.4	-	0.0	11	0.3
Resen	26	0.2	74	0.4	1	0.0	409	2.4
Rosoman	-	0.0	409	9.9	-	0.0	32	0.8
Rostuša	-	0.0	1	0.0	31	0.3	65	0.7
Samokov	-	0.0	6	0.4	-	0.0	4	0.3
Saraj	-	0.0	17	0.1	1035	4.3	96	0.4
Sveti Nikola	238	1.3	71	0.4	1	0.0	29	0.2
Sopište	15	0.2	58	0.6	-	0.0	47	0.5
Sopotnica	-	0.0	4	0.2	-	0.0	4	0.2
Srbino	-	0.0	-	0.0	-	0.0	7	0.2
Star Dojran	3	0.1	277	8.1	2	0.1	25	0.7
Staravina	-	0.0	1	0.3	-	0.0	-	0.0
Staro Nagoričane	-	0.0	920	21.6	-	0.0	5	0.1
Struga	647	1.8	100	0.3	31	0.1	984	2.7
Strumica	3	0.0	176	0.4	6	0.0	307	0.7
Studenica	-	0.0	14	0.1	1662	9.6	110	0.6
Tearce	-	0.0	14	0.1	1	0.0	167	0.7
Tetovo	13	0.0	602	0.8	156	0.2	559	0.8
Topolčani	-	0.0	1	0.0	69	2.4	5	0.2
Čapari	87	6.1	1	0.1	1	0.1	4	0.3
Centar @upa	-	0.0	-	0.0	-	0.0	25	0.4
Čaška	1	0.0	45	1.6	67	2.3	36	1.3
Čegane	-	0.0	1	0.0	2	0.0	101	0.8
Češtinovo	19	0.8	2	0.1	-	0.0	-	0.0
Čučer-Sandevo	16	0.2	2426	28.6	1	0.0	65	0.8
Čepčiste	1	0.0	-	0.0	-	0.0	40	0.5
Čipkoviča	1	0.0	2	0.0	-	0.0	28	0.4
Čip	2074	4.3	297	0.6	11	0.0	265	0.6

Tabel a 2: *Rabotna si l a - vraboteni i nevraboteni po op{ ti na i pol*

Op{ ti na na voobi - -aeno ` i veal i { te	Rabotna si l a (vraboteni + nevraboteni)				Vraboteni (Procent od vkupni ot broj vraboteni)					
	Vkupno	Ma` i		@eni	Vkupno	Ma` i		@eni		
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%		
Makedonija	743676	456199	61.3	287477	38.7	460544	285570	62.0	174974	38.0
Skopje	191399	107536	56.2	83863	43.8	139519	77635	55.6	61884	44.4
Gazi Baba	29127	17223	59.1	11904	40.9	19626	11679	59.5	7947	40.5
Var-e Petrov	18511	10341	55.9	8170	44.1	13536	7712	57.0	5824	43.0
Karpo{	26285	13515	51.4	12770	48.6	21834	11149	51.1	10685	48.9
Kisel a Voda	58874	31243	53.1	27631	46.9	45697	24559	53.7	21138	46.3
Centar	29977	17365	57.9	12612	42.1	21563	11833	54.9	9730	45.1
^air	23880	14596	61.1	9284	38.9	15804	9596	60.7	6208	39.3
[uto Ori zari	4745	3253	68.6	1492	31.4	1459	1107	75.9	352	24.1
Ara-i novo	2683	2215	82.6	468	17.4	815	652	80.0	163	20.0
Ba-	218	176	80.7	42	19.3	86	78	90.7	8	9.3
Bel -i { ta	894	582	65.1	312	34.9	420	312	74.3	108	25.7
Berovo	5589	3319	59.4	2270	40.6	3891	2380	61.2	1511	38.8
Bistri ca	2091	1373	65.7	718	34.3	1479	1042	70.5	437	29.5
Bi to l a	39253	21394	54.5	17859	45.5	26130	14952	57.2	11178	42.8
Bl atec	691	407	58.9	284	41.1	432	253	58.6	179	41.4
Bogdanci	4153	2421	58.3	1732	41.7	3142	1826	58.1	1316	41.9
Bogovi we	2652	2343	88.3	309	11.7	847	794	93.7	53	6.3
Bogomi l a	272	213	78.3	59	21.7	151	130	86.1	21	13.9
Bosi l ovo	5545	3709	66.9	1836	33.1	3803	2773	72.9	1030	27.1
Brveni ca	4250	3036	71.4	1214	28.6	2718	1871	68.8	847	31.2
Val andovo	5434	3257	59.9	2177	40.1	3236	1973	61.0	1263	39.0
Vasi l evo	5503	3622	65.8	1881	34.2	2895	2162	74.7	733	25.3
Vev-ani	854	491	57.5	363	42.5	607	344	56.7	263	43.3
Vel es	24523	14069	57.4	10454	42.6	14837	9185	61.9	5652	38.1
Vel e{ ta	1221	1032	84.5	189	15.5	433	392	90.5	41	9.5
Vi ni ca	7361	4339	58.9	3022	41.1	4930	2871	58.2	2059	41.8
Vi to l i { te	96	79	82.3	17	17.7	61	53	86.9	8	13.1
Vrane{ ti ca	383	298	77.8	85	22.2	180	157	87.2	23	12.8
Vrap-i { te	1640	1389	84.7	251	15.3	874	768	87.9	106	12.1
Vratni ca	874	578	66.1	296	33.9	375	251	66.9	124	33.1
Vrutok	1040	814	78.3	226	21.7	599	489	81.6	110	18.4
Gevgel i ja	10105	5507	54.5	4598	45.5	7806	4180	53.5	3626	46.5
Gosti var	13504	9499	70.3	4005	29.7	7195	5075	70.5	2120	29.5
Gradsko	1418	935	65.9	483	34.1	728	592	81.3	136	18.7
Debar	5711	3700	64.8	2011	35.2	2332	1689	72.4	643	27.6
Del ogo` di	1148	1012	88.2	136	11.8	581	536	92.3	45	7.7
Del -evo	7458	4222	56.6	3236	43.4	5304	2872	54.1	2432	45.9
Demi r Kapi ja	1849	1145	61.9	704	38.1	1029	636	61.8	393	38.2
Demi r Hi sar	3513	2037	58.0	1476	42.0	2788	1679	60.2	1109	39.8
Dobru{ evo	870	652	74.9	218	25.1	553	457	82.6	96	17.4
Dol na Bawi ca	2491	1891	75.9	600	24.1	1016	859	84.5	157	15.5
Dol neni	3484	2484	71.3	1000	28.7	841	749	89.1	92	10.9
Drugovo	1133	747	65.9	386	34.1	611	488	79.9	123	20.1
@el i no	4452	3422	76.9	1030	23.1	916	864	94.3	52	5.7
@i to{ e	641	515	80.3	126	19.7	404	340	84.2	64	15.8
Zajas	1631	1455	89.2	176	10.8	537	489	91.1	48	8.9
Zel eni kovo	1333	894	67.1	439	32.9	788	591	75.0	197	25.0
Zl etovo	1320	808	61.2	512	38.8	799	561	70.2	238	29.8
Zrnovci	1099	700	63.7	399	36.3	684	421	61.5	263	38.5
I zvor	376	276	73.4	100	26.6	235	191	81.3	44	18.7
I l i nden	6486	4286	66.1	2200	33.9	4240	3082	72.7	1158	27.3
Jegunovce	2222	1452	65.3	770	34.7	1052	560	53.2	492	46.8
Kavadarci	16638	9941	59.7	6697	40.3	8430	5550	65.8	2880	34.2
Kamewane	2936	2433	82.9	503	17.1	691	651	94.2	40	5.8
Karbi nci	1331	852	64.0	479	36.0	706	453	64.2	253	35.8
Ki -evo	10676	6578	61.6	4098	38.4	6309	4185	66.3	2124	33.7
Kl e-evce	364	289	79.4	75	20.6	185	170	91.9	15	8.1
Kondovo	2182	1931	88.5	251	11.5	868	815	93.9	53	6.1
Konopi { te	72	56	77.8	16	22.2	21	14	66.7	7	33.3
Kon-e	1374	1058	77.0	316	23.0	1156	932	80.6	224	19.4

Opština na voobi- -aeno`iveali{te	Nevraboteni (procent od vkupni ot broj nevraboteni)				
	Vkupno	Ma`i	%	@eni	%
	Broj			Broj	
Makedonija	283132	170629	60.3	112503	39.7
Skopje	51880	29901	57.6	21979	42.4
Gazi Baba	9501	5544	58.4	3957	41.6
\\or-e Petrov	4975	2629	52.8	2346	47.2
Karpo{	4451	2366	53.2	2085	46.8
Kisel a Voda	13177	6684	50.7	6493	49.3
Centar	8414	5532	65.7	2882	34.3
^air	8076	5000	61.9	3076	38.1
[uto Ori zari	3286	2146	65.3	1140	34.7
Ara-i novo	1868	1563	83.7	305	16.3
Ba-	132	98	74.2	34	25.8
Bel-i { ta	474	270	57.0	204	43.0
Berovo	1698	939	55.3	759	44.7
Bistri ca	612	331	54.1	281	45.9
Bi tola	13123	6442	49.1	6681	50.9
Bl atec	259	154	59.5	105	40.5
Bogdanci	1011	595	58.9	416	41.1
Bogovi we	1805	1549	85.8	256	14.2
Bogomi la	121	83	68.6	38	31.4
Bosi l ovo	1742	936	53.7	806	46.3
Brveni ca	1532	1165	76.0	367	24.0
Val andovo	2198	1284	58.4	914	41.6
Vasi l evo	2608	1460	56.0	1148	44.0
Vev-ani	247	147	59.5	100	40.5
Vel es	9686	4884	50.4	4802	49.6
Vel e{ ta	788	640	81.2	148	18.8
Vini ca	2431	1468	60.4	963	39.6
Vi toli { te	35	26	74.3	9	25.7
Vrane{ ti ca	203	141	69.5	62	30.5
Vrap-i { te	766	621	81.1	145	18.9
Vratni ca	499	327	65.5	172	34.5
Vrutok	441	325	73.7	116	26.3
Gevgel i ja	2299	1327	57.7	972	42.3
Gosti var	6309	4424	70.1	1885	29.9
Gradsko	690	343	49.7	347	50.3
Debar	3379	2011	59.5	1368	40.5
Del ogo` di	567	476	84.0	91	16.0
Del -evo	2154	1350	62.7	804	37.3
Demi r Kapi ja	820	509	62.1	311	37.9
Demi r Hi sar	725	358	49.4	367	50.6
Dobru{ evo	317	195	61.5	122	38.5
Dol na Bawi ca	1475	1032	70.0	443	30.0
Dol neni	2643	1735	65.6	908	34.4
Drugovo	522	259	49.6	263	50.4
@eli no	3536	2558	72.3	978	27.7
@i to{ e	237	175	73.8	62	26.2
Zajas	1094	966	88.3	128	11.7
Zel eni kovo	545	303	55.6	242	44.4
Zl etovo	521	247	47.4	274	52.6
Zrnovci	415	279	67.2	136	32.8
l zvor	141	85	60.3	56	39.7
l l i nden	2246	1204	53.6	1042	46.4
Jegunovce	1170	892	76.2	278	23.8
Kavadarci	8208	4391	53.5	3817	46.5
Kamewane	2245	1782	79.4	463	20.6
Karbi nci	625	399	63.8	226	36.2
Ki -evo	4367	2393	54.8	1974	45.2
Kl e-evce	179	119	66.5	60	33.5
Kondovo	1314	1116	84.9	198	15.1
Konopi { te	51	42	82.4	9	17.6
Kon-e	218	126	57.8	92	42.2

Op{ ti na na voobi - -aeno ` i veal i { te	Rabotna si l a (vraboteni + nevraboteni)					Vraboteni (Procent od vkupni ot broj vraboteni)						
	Vkupno		Ma` i		@eni		Vkupno		Ma` i		@eni	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Kosel	459	298	64.9	161	35.1	275	194	70.5	81	29.5		
Ko-ani	14809	8573	57.9	6236	42.1	9061	5185	57.2	3876	42.8		
Kratovo	4123	2551	61.9	1572	38.1	2518	1696	67.4	822	32.6		
Kri va Pal anka	8668	5185	59.8	3483	40.2	4382	2853	65.1	1529	34.9		
Kri voga{ tani	2693	1783	66.2	910	33.8	1291	1050	81.3	241	18.7		
Kru{ evo	3706	2362	63.7	1344	36.3	1848	1316	71.2	532	28.8		
Kukl i {	1886	1340	71.0	546	29.0	1099	867	78.9	232	21.1		
Kukure-ani	1331	821	61.7	510	38.3	1121	710	63.3	411	36.7		
Kumanovo	38875	23952	61.6	14923	38.4	20923	13662	65.3	7261	34.7		
Labuni { ta	1586	1396	88.0	190	12.0	817	734	89.8	83	10.2		
Li pkovo	5254	4263	81.1	991	18.9	1313	1222	93.1	91	6.9		
Lozovo	942	719	76.3	223	23.7	507	433	85.4	74	14.6		
Lukovo	418	301	72.0	117	28.0	272	200	73.5	72	26.5		
Mavrovi Anovi	338	246	72.8	92	27.2	199	151	75.9	48	24.1		
Mak. Kameni ca	3105	1901	61.2	1204	38.8	2205	1328	60.2	877	39.8		
Makedonski Brod	2334	1427	61.1	907	38.9	1522	1026	67.4	496	32.6		
Me{ ei { ta	902	574	63.6	328	36.4	580	405	69.8	175	30.2		
Mi ravci	1118	722	64.6	396	35.4	873	583	66.8	290	33.2		
Mogil a	1974	1409	71.4	565	28.6	1376	1057	76.8	319	23.2		
Murti no	2879	1825	63.4	1054	36.6	1838	1300	70.7	538	29.3		
Negoti no	8746	5189	59.3	3557	40.7	4865	3141	64.6	1724	35.4		
Negoti no - Pol o{ ko	2742	2541	92.7	201	7.3	1679	1610	95.9	69	4.1		
Novaci	1089	725	66.6	364	33.4	771	593	76.9	178	23.1		
Novo Sel o	4837	3188	65.9	1649	34.1	2741	2015	73.5	726	26.5		
Obl e{ evo	1959	1355	69.2	604	30.8	1377	999	72.5	378	27.5		
Ora{ ac	287	235	81.9	52	18.1	169	154	91.1	15	8.9		
Ori zari	1801	1148	63.7	653	36.3	1196	745	62.3	451	37.7		
Osl omej	1787	1492	83.5	295	16.5	618	565	91.4	53	8.6		
Ohri d	23762	13107	55.2	10655	44.8	15486	8645	55.8	6841	44.2		
Petrovec	2765	1892	68.4	873	31.6	1501	1073	71.5	428	28.5		
Peh-evo	2279	1343	58.9	936	41.1	1370	885	64.6	485	35.4		
Pl asni ca	1024	879	85.8	145	14.2	256	255	99.6	1	0.4		
Podare{	1873	1123	60.0	750	40.0	1667	1013	60.8	654	39.2		
Pri l ep	33368	18985	56.9	14383	43.1	17336	10625	61.3	6711	38.7		
Probi { tip	5108	2967	58.1	2141	41.9	3457	2149	62.2	1308	37.8		
Radovi {	9922	6290	63.4	3632	36.6	6808	4485	65.9	2323	34.1		
Rankovce	1127	826	73.3	301	26.7	498	409	82.1	89	17.9		
Resen	6727	4026	59.8	2701	40.2	4705	2857	60.7	1848	39.3		
Rosoman	1612	1200	74.4	412	25.6	820	693	84.5	127	15.5		
Rostu{ a	1500	1200	80.0	300	20.0	550	486	88.4	64	11.6		
Samokov	460	356	77.4	104	22.6	317	252	79.5	65	20.5		
Saraj	5479	4767	87.0	712	13.0	2023	1737	85.9	286	14.1		
Sveti Ni kol e	7868	4574	58.1	3294	41.9	4670	2827	60.5	1843	39.5		
Sopi { te	3493	2261	64.7	1232	35.3	2125	1425	67.1	700	32.9		
Sopotni ca	1146	676	59.0	470	41.0	923	552	59.8	371	40.2		
Srbi novo	555	488	87.9	67	12.1	331	304	91.8	27	8.2		
Star Dojran	1434	878	61.2	556	38.8	1008	647	64.2	361	35.8		
Staravi na	69	57	82.6	12	17.4	51	44	86.3	7	13.7		
Staro Nagori -ane	1322	981	74.2	341	25.8	853	675	79.1	178	20.9		
Struga	11555	7257	62.8	4298	37.2	7168	4452	62.1	2716	37.9		
Strumi ca	20993	11692	55.7	9301	44.3	12487	7008	56.1	5479	43.9		
Studeni -ani	3500	3105	88.7	395	11.3	1179	1113	94.4	66	5.6		
Tearce	4840	3537	73.1	1303	26.9	1825	1409	77.2	416	22.8		
Tetovo	20248	13658	67.5	6590	32.5	12285	7876	64.1	4409	35.9		
Topol -ani	1144	803	70.2	341	29.8	266	252	94.7	14	5.3		
Capari	603	386	64.0	217	36.0	521	342	65.6	179	34.4		
Centar @upa	851	753	88.5	98	11.5	268	244	91.0	24	9.0		
^a{ ka	934	700	74.9	234	25.1	556	491	88.3	65	11.7		
^egrane	2036	1762	86.5	274	13.5	1038	974	93.8	64	6.2		
^e{ i novo	897	655	73.0	242	27.0	521	428	82.1	93	17.9		
^u-er-Sandevo	3261	2227	68.3	1034	31.7	1857	1345	72.4	512	27.6		
Xep-i { te	1524	1418	93.0	106	7.0	1150	1081	94.0	69	6.0		
[i pkovi ca	1245	1089	87.5	156	12.5	298	277	93.0	21	7.0		
[tip	20068	11291	56.3	8777	43.7	13669	7422	54.3	6247	45.7		

Op{ ti na na voobi - -aeno ` i veal i { te	Nevraboteni (procent od vkupni ot broj nevraboteni)				
	Vkupno	Ma` i Broj	%	@eni Broj	%
Kosel	184	104	56.5	80	43.5
Ko-ani	5748	3388	58.9	2360	41.1
Kratovo	1605	855	53.3	750	46.7
Kri va Pal anka	4286	2332	54.4	1954	45.6
Kri voga{ tani	1402	733	52.3	669	47.7
Kru{ evo	1858	1046	56.3	812	43.7
Kukl i {	787	473	60.1	314	39.9
Kukure-ani	210	111	52.9	99	47.1
Kumanovo	17952	10290	57.3	7662	42.7
Labuni { ta	769	662	86.1	107	13.9
Li pkovo	3941	3041	77.2	900	22.8
Lozovo	435	286	65.7	149	34.3
Lukovo	146	101	69.2	45	30.8
Mavrovi Anovi	139	95	68.3	44	31.7
Mak. Kameni ca	900	573	63.7	327	36.3
Makedonski Brod	812	401	49.4	411	50.6
Me{ ei { ta	322	169	52.5	153	47.5
Mi ravci	245	139	56.7	106	43.3
Mogi l a	598	352	58.9	246	41.1
Murti no	1041	525	50.4	516	49.6
Negoti no	3881	2048	52.8	1833	47.2
Negoti no - Pol o{ ko	1063	931	87.6	132	12.4
Novaci	318	132	41.5	186	58.5
Novo Sel o	2096	1173	56.0	923	44.0
Obl e{ evo	582	356	61.2	226	38.8
Ora{ ac	118	81	68.6	37	31.4
Orizari	605	403	66.6	202	33.4
Osl omej	1169	927	79.3	242	20.7
Ohri d	8276	4462	53.9	3814	46.1
Petrovec	1264	819	64.8	445	35.2
Peh-evo	909	458	50.4	451	49.6
Pl asni ca	768	624	81.3	144	18.8
Podare{	206	110	53.4	96	46.6
Pri l ep	16032	8360	52.1	7672	47.9
Probi { tip	1651	818	49.5	833	50.5
Radovi {	3114	1805	58.0	1309	42.0
Rankovce	629	417	66.3	212	33.7
Resen	2022	1169	57.8	853	42.2
Rosoman	792	507	64.0	285	36.0
Rostu{ a	950	714	75.2	236	24.8
Samokov	143	104	72.7	39	27.3
Saraj	3456	3030	87.7	426	12.3
Sveti Ni kol e	3198	1747	54.6	1451	45.4
Sopi { te	1368	836	61.1	532	38.9
Sopotni ca	223	124	55.6	99	44.4
Srbi novo	224	184	82.1	40	17.9
Star Dojran	426	231	54.2	195	45.8
Staravi na	18	13	72.2	5	27.8
Staro Nagori -ane	469	306	65.2	163	34.8
Struga	4387	2805	63.9	1582	36.1
Strumi ca	8506	4684	55.1	3822	44.9
Studen i -ani	2321	1992	85.8	329	14.2
Tearce	3015	2128	70.6	887	29.4
Tetovo	7963	5782	72.6	2181	27.4
Topol -ani	878	551	62.8	327	37.2
Capari	82	44	53.7	38	46.3
Centar @upa	583	509	87.3	74	12.7
^a{ ka	378	209	55.3	169	44.7
^egrane	998	788	79.0	210	21.0
^e{ i novo	376	227	60.4	149	39.6
^u-er-Sandev o	1404	882	62.8	522	37.2
Xep-i { te	374	337	90.1	37	9.9
[i pkovi ca	947	812	85.7	135	14.3
[tip	6399	3869	60.5	2530	39.5

Tabel a 3: *Rabotna si l a - stapki na vrabotenost i nevrabotenost spored pol i etni -ka pri padnost*

Op{ ti na na voobi - -aeno ` l veal i { te	Stapka na vrabote- nost (vraboteni kako % od rabotnata si l a)			Stapka na nevrabote- nost (nevraboteni kako % od rabotnata si l a)			Nevraboteni kako % od rabotosposobnoto nase- l eni e (15 god. i pove}e)		
	Vkupno	Ma` i	@eni	Vkupno	Ma` i	@eni	Vkupno	Ma` i	@eni
Makedonija	61.93	62.60	60.87	38.07	37.40	39.13	34.5%	40.9%	27.5%
Skopje	72.89	72.19	73.79	27.11	27.81	26.21	44.0%	47.9%	39.8%
Gazi Baba	67.38	67.81	66.76	32.62	32.19	33.24	40.0%	45.6%	33.8%
vor-e Petrov	73.12	74.58	71.29	26.88	25.42	28.71	47.2%	51.7%	42.3%
Karpo{	83.07	82.49	83.67	16.93	17.51	16.33	55.8%	57.1%	54.4%
Ki sel a Voda	77.62	78.61	76.50	22.38	21.39	23.50	51.4%	54.5%	48.2%
Centar	71.93	68.14	77.15	28.07	31.86	22.85	39.6%	43.0%	36.1%
^air	66.18	65.74	66.87	33.82	34.26	33.13	34.5%	40.6%	28.0%
[uto Ori zari	30.75	34.03	23.59	69.25	65.97	76.41	13.0%	19.3%	6.4%
Ara-i novo	30.38	29.44	34.83	69.62	70.56	65.17	11.0%	16.7%	4.7%
Ba-	39.45	44.32	19.05	60.55	55.68	80.95	21.7%	32.8%	5.1%
Bel -i { ta	46.98	53.61	34.62	53.02	46.39	65.38	28.4%	36.7%	17.2%
Berovo	69.62	71.71	66.56	30.38	28.29	33.44	42.8%	49.3%	35.4%
Bi stri ca	70.73	75.89	60.86	29.27	24.11	39.14	47.4%	60.8%	31.0%
Bi tol a	66.57	69.89	62.59	33.43	30.11	37.41	45.6%	50.4%	40.4%
Bl atec	62.52	62.16	63.03	37.48	37.84	36.97	33.3%	34.9%	31.2%
Bogdanci	75.66	75.42	75.98	24.34	24.58	24.02	53.4%	58.2%	47.9%
Bogovi we	31.94	33.89	17.15	68.06	66.11	82.85	9.1%	16.5%	1.2%
Bogomi l a	55.51	61.03	35.59	44.49	38.97	64.41	26.4%	38.0%	9.1%
Bosi l ovo	68.58	74.76	56.10	31.42	25.24	43.90	47.1%	62.5%	28.3%
Brveni ca	63.95	61.63	69.77	36.05	38.37	30.23	27.4%	36.6%	17.6%
Val andovo	59.55	60.58	58.02	40.45	39.42	41.98	40.3%	45.1%	34.5%
Vasi l evo	52.61	59.69	38.97	47.39	40.31	61.03	36.1%	48.9%	20.3%
Vev-ani	71.08	70.06	72.45	28.92	29.94	27.55	37.6%	39.0%	36.0%
Vel es	60.50	65.29	54.07	39.50	34.71	45.93	38.3%	45.0%	30.8%
Vel e{ ta	35.46	37.98	21.69	64.54	62.02	78.31	8.9%	15.5%	1.7%
Vi ni ca	66.97	66.17	68.13	33.03	33.83	31.87	40.5%	44.0%	36.5%
Vi tol i { te	63.54	67.09	47.06	36.46	32.91	52.94	35.7%	47.7%	13.3%
Vrane{ ti ca	47.00	52.68	27.06	53.00	47.32	72.94	24.0%	36.4%	7.2%
Vrap-i { te	53.29	55.29	42.23	46.71	44.71	57.77	16.1%	28.2%	3.9%
Vratni ca	42.91	43.43	41.89	57.09	56.57	58.11	17.3%	20.9%	12.8%
Vrutok	57.60	60.07	48.67	42.40	39.93	51.33	15.5%	24.8%	5.8%
Gevgel i ja	77.25	75.90	78.86	22.75	24.10	21.14	54.9%	56.8%	52.9%
Gosti var	53.28	53.43	52.93	46.72	46.57	47.07	22.0%	30.4%	13.3%
Gradsko	51.34	63.32	28.16	48.66	36.68	71.84	29.2%	42.8%	12.2%
Debar	40.83	45.65	31.97	59.17	54.35	68.03	20.2%	27.6%	11.9%
Del ogo` di	50.61	52.96	33.09	49.39	47.04	66.91	12.1%	21.2%	2.0%
Del -evo	71.12	68.02	75.15	28.88	31.98	24.85	43.7%	43.8%	43.5%
Demi r Kapi ja	55.65	55.55	55.82	44.35	44.45	44.18	34.1%	38.2%	29.0%
Demi r Hi sar	79.36	82.43	75.14	20.64	17.57	24.86	62.5%	67.5%	56.3%
Dobru{ evo	63.56	70.09	44.04	36.44	29.91	55.96	41.5%	58.7%	17.4%
Dol na Bawi ca	40.79	45.43	26.17	59.21	54.57	73.83	16.6%	27.0%	5.4%
Dol neni	24.14	30.15	9.20	75.86	69.85	90.80	12.4%	19.5%	3.1%
Drugovo	53.93	65.33	31.87	46.07	34.67	68.13	33.0%	45.8%	15.7%
@el i no	20.58	25.25	5.05	79.42	74.75	94.95	6.1%	11.3%	0.7%
@i to{ e	63.03	66.02	50.79	36.97	33.98	49.21	32.0%	50.1%	11.0%
Zajas	32.92	33.61	27.27	67.08	66.39	72.73	7.5%	13.4%	1.4%
Zel eni kovo	59.11	66.11	44.87	40.89	33.89	55.13	29.3%	40.8%	16.0%
Zl etovo	60.53	69.43	46.48	39.47	30.57	53.52	36.0%	45.8%	24.0%
Zrnovci	62.24	60.14	65.91	37.76	39.86	34.09	32.1%	35.6%	27.7%
l zvor	62.50	69.20	44.00	37.50	30.80	56.00	38.4%	53.1%	17.5%
l i i nden	65.37	71.91	52.64	34.63	28.09	47.36	38.9%	52.6%	23.0%
Jegunovce	47.34	38.57	63.90	52.66	61.43	36.10	22.3%	22.0%	22.7%
Kavadarci	50.67	55.83	43.00	49.33	44.17	57.00	32.0%	39.6%	23.3%
Kamewane	23.54	26.76	7.95	76.46	73.24	92.05	7.4%	13.7%	0.9%
Karbi nci	53.04	53.17	52.82	46.96	46.83	47.18	30.2%	34.6%	24.6%
Ki -evo	59.10	63.62	51.83	40.90	36.38	48.17	30.9%	39.3%	21.8%
Kl e-evce	50.82	58.82	20.00	49.18	41.18	80.00	23.6%	35.9%	4.8%
Kondovo	39.78	42.21	21.12	60.22	57.79	78.88	12.3%	22.1%	1.6%
Konopi { te	29.17	25.00	43.75	70.83	75.00	56.25	13.1%	13.0%	13.5%
Kon-e	84.13	88.09	70.89	15.87	11.91	29.11	50.7%	71.7%	22.8%

Opština na voobi- -aeno`iveali{te	Stapka na vrabotenost			Stapka na nevrabotenost			Nevraboteni kako % od rabotosp- sobnoto naseleni e (15 god. i pove)e)		
	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni
Kosel	59.91	65.10	50.31	40.09	34.90	49.69	36.0%	45.5%	24.0%
Ko-ani	61.19	60.48	62.16	38.81	39.52	37.84	39.3%	42.8%	35.5%
Kratovo	61.07	66.48	52.29	38.93	33.52	47.71	36.4%	45.0%	26.1%
Kri va Pal anka	50.55	55.02	43.90	49.45	44.98	56.10	30.2%	36.1%	23.2%
Kri voga{tani	47.94	58.89	26.48	52.06	41.11	73.52	35.5%	49.8%	15.7%
Kru{evo	49.87	55.72	39.58	50.13	44.28	60.42	30.7%	40.2%	19.4%
Kukli{	58.27	64.70	42.49	41.73	35.30	57.51	36.9%	51.3%	17.9%
Kukure-ani	84.22	86.48	80.59	15.78	13.52	19.41	77.4%	85.1%	66.8%
Kumanovo	53.82	57.04	48.66	46.18	42.96	51.34	30.5%	38.2%	22.2%
Labuni{ta	51.51	52.58	43.68	48.49	47.42	56.32	14.9%	28.4%	2.9%
Lipkovo	24.99	28.67	9.18	75.01	71.33	90.82	8.1%	14.5%	1.2%
Lozovo	53.82	60.22	33.18	46.18	39.78	66.82	27.0%	40.0%	9.3%
Lukovo	65.07	66.45	61.54	34.93	33.55	38.46	30.6%	39.2%	19.0%
Mavrovi Anovi	58.88	61.38	52.17	41.12	38.62	47.83	33.2%	45.2%	18.1%
Mak. Kamenica	71.01	69.86	72.84	28.99	30.14	27.16	38.8%	42.3%	34.5%
Makedonski Brod	65.21	71.90	54.69	34.79	28.10	45.31	42.7%	51.9%	31.2%
Me{ei{ta	64.30	70.56	53.35	35.70	29.44	46.65	38.2%	48.3%	25.8%
Miravci	78.09	80.75	73.23	21.91	19.25	26.77	53.4%	63.6%	40.3%
Mogila	69.71	75.02	56.46	30.29	24.98	43.54	50.5%	66.6%	28.0%
Murtino	63.84	71.23	51.04	36.16	28.77	48.96	43.3%	56.6%	27.6%
Negotino	55.63	60.53	48.47	44.37	39.47	51.53	37.2%	44.9%	28.3%
Negotino - Pol o{ko	61.23	63.36	34.33	38.77	36.64	65.67	15.8%	31.3%	1.3%
Novaci	70.80	81.79	48.90	29.20	18.21	51.10	50.1%	68.9%	26.3%
Novo Selo	56.67	63.21	44.03	43.33	36.79	55.97	35.6%	47.1%	21.3%
Oble{evo	70.29	73.73	62.58	29.71	26.27	37.42	41.1%	53.2%	25.7%
Orasac	58.89	65.53	28.85	41.11	34.47	71.15	29.0%	42.5%	6.8%
Orizari	66.41	64.90	69.07	33.59	35.10	30.93	40.2%	46.3%	33.0%
Oslomej	34.58	37.87	17.97	65.42	62.13	82.03	9.4%	16.3%	1.7%
Ohrid	65.17	65.96	64.20	34.83	34.04	35.80	41.9%	45.4%	38.1%
Petrovec	54.29	56.71	49.03	45.71	43.29	50.97	27.5%	36.2%	17.2%
Peh-evo	60.11	65.90	51.82	39.89	34.10	48.18	39.0%	46.7%	29.9%
Plasnica	25.00	29.01	0.69	75.00	70.99	99.31	9.3%	18.1%	0.1%
Podare{	89.00	90.20	87.20	11.00	9.80	12.80	68.7%	75.6%	60.3%
Prilep	51.95	55.97	46.66	48.05	44.03	53.34	35.5%	41.1%	29.2%
Probi{tip	67.68	72.43	61.09	32.32	27.57	38.91	38.7%	45.0%	31.4%
Radovi{	68.62	71.30	63.96	31.38	28.70	36.04	41.9%	51.7%	30.7%
Rankovce	44.19	49.52	29.57	55.81	50.48	70.43	20.1%	29.0%	8.4%
Resen	69.94	70.96	68.42	30.06	29.04	31.58	44.8%	51.7%	37.2%
Rosoman	50.87	57.75	30.83	49.13	42.25	69.17	30.7%	45.7%	11.0%
Rostu{a	36.67	40.50	21.33	63.33	59.50	78.67	9.4%	16.2%	2.2%
Samokov	68.91	70.79	62.50	31.09	29.21	37.50	40.5%	50.8%	22.6%
Saraj	36.92	36.44	40.17	63.08	63.56	59.83	13.2%	21.9%	3.8%
Sveti Nikol e	59.35	61.81	55.95	40.65	38.19	44.05	37.6%	41.7%	32.6%
Sopi{te	60.84	63.03	56.82	39.16	36.97	43.18	34.0%	42.4%	24.3%
Sopotnica	80.54	81.66	78.94	19.46	18.34	21.06	76.6%	79.2%	73.0%
Srbino	59.64	62.30	40.30	40.36	37.70	59.70	14.6%	26.0%	2.5%
Star Dojran	70.29	73.69	64.93	29.71	26.31	35.07	45.6%	54.9%	35.0%
Staravina	73.91	77.19	58.33	26.09	22.81	41.67	58.0%	75.9%	23.3%
Staro Nagori-ane	64.52	68.81	52.20	35.48	31.19	47.80	38.5%	50.6%	20.2%
Struga	62.03	61.35	63.19	37.97	38.65	36.81	30.0%	36.2%	23.4%
Strumica	59.48	59.94	58.91	40.52	40.06	41.09	40.2%	43.3%	36.8%
Studen-ani	33.69	35.85	16.71	66.31	64.15	83.29	11.1%	19.7%	1.3%
Tearce	37.71	39.84	31.93	62.29	60.16	68.07	12.5%	18.4%	6.0%
Tetovo	60.67	57.67	66.90	39.33	42.33	33.10	26.4%	32.9%	19.6%
Topol-ani	23.25	31.38	4.11	76.75	68.62	95.89	15.6%	25.5%	2.0%
Capari	86.40	88.60	82.49	13.60	11.40	17.51	70.9%	85.1%	53.8%
Centar @upa	31.49	32.40	24.49	68.51	67.60	75.51	6.9%	12.1%	1.3%
^a{ka	59.53	70.14	27.78	40.47	29.86	72.22	30.9%	49.3%	8.1%
^egrane	50.98	55.28	23.36	49.02	44.72	76.64	13.1%	24.7%	1.6%
^e{i novo	58.08	65.34	38.43	41.92	34.66	61.57	34.1%	49.7%	13.9%
^u-er-Sandevo	56.95	60.40	49.52	43.05	39.60	50.48	33.3%	43.1%	20.8%
Xep-i{te	75.46	76.23	65.09	24.54	23.77	34.91	23.0%	41.6%	2.9%
[ipkovi ca	23.94	25.44	13.46	76.06	74.56	86.54	6.2%	11.2%	0.9%
[tip	68.11	65.73	71.17	31.89	34.27	28.83	41.2%	42.7%	39.5%

Tabel a 4: Stapki na nevrabotenost spored etni -ka pri padnost

Opç ti na na voobi -aeno ` i veal i { te	Vkupno	Nevraboteni od konkretna etni -ka grupa, kako % od rabotnata si la od i stata grupa							
	Vkupno	Makedonci	Al banci	Turci	Romi	Vl asi	Srbi	Bosanci	Drugo
Makedoni ja	38.1	32.0	61.2	58.2	78.5	25.3	30.9	60.3	40.8
Skopje	27.1	21.6	58.0	40.5	73.1	15.4	21.5	47.8	25.0
Gazi Baba	32.6	26.8	70.5	50.5	68.7	12.1	24.8	53.1	33.6
\or-e Petrov	26.9	25.1	33.3	42.0	75.2	29.8	27.8	42.7	29.0
Karpoç	16.9	16.1	43.9	28.6	47.0	14.1	17.3	19.5	18.9
Ki sel a Voda	22.4	21.6	46.4	43.8	74.3	17.1	19.4	51.4	21.6
Centar	28.1	15.8	59.9	41.4	78.3	9.5	16.9	49.9	23.2
^ai r	33.8	25.6	52.3	37.1	59.9	16.1	28.3	45.0	32.3
[uto Ori zari	69.3	33.3	64.8	65.2	73.8	0.0	40.0	53.5	70.4
Ara-i novo	69.6	36.0	77.0	0.0	0.0	0.0	40.0	50.0	57.1
Ba-	60.6	60.6	0.0	0.0	0.0	0.0	50.0	0.0	0.0
Bel -i { ta	53.0	53.1	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0
Berovo	30.4	28.8	0.0	50.0	73.5	0.0	22.2	0.0	25.0
Bi stri ca	29.3	35.9	8.6	69.2	100.0	0.0	25.0	0.0	37.5
Bi tol a	33.4	31.0	62.3	62.4	87.3	24.6	36.7	83.3	41.5
Bl atec	37.5	37.4	0.0	0.0	0.0	0.0	50.0	0.0	0.0
Bogdanci	24.3	23.6	100.0	35.5	100.0	66.7	34.8	0.0	18.2
Bogovi we	68.1	0.0	68.0	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0	50.0
Bogomi l a	44.5	44.8	36.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Bosi l ovo	31.4	30.4	0.0	57.7	87.5	0.0	0.0	0.0	38.5
Brveni ca	36.0	25.5	54.0	100.0	0.0	0.0	37.1	100.0	25.0
Val andovo	40.4	40.6	0.0	28.1	75.0	0.0	62.7	0.0	25.0
Vasi l evo	47.4	39.6	0.0	83.7	100.0	0.0	0.0	0.0	50.0
Vev-ani	28.9	28.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	40.0
Vel es	39.5	34.8	66.9	76.3	91.8	20.5	40.5	76.9	53.9
Vel e{ ta	64.5	0.0	64.5	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0	70.0
Vi ni ca	33.0	29.2	0.0	54.9	86.8	25.5	18.2	0.0	22.2
Vi tol i { te	36.5	35.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0
Vrane{ ti ca	53.0	44.4	100.0	86.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Vrap-i { te	46.7	48.5	39.3	52.9	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0
Vratni ca	57.1	35.3	80.4	0.0	0.0	0.0	31.3	100.0	33.3
Vrutok	42.4	41.2	45.4	34.3	0.0	0.0	0.0	0.0	33.3
Gevgel i ja	22.8	22.6	33.3	16.7	50.0	22.8	29.8	0.0	29.8
Gosti var	46.7	39.4	50.6	47.9	76.2	25.0	51.6	77.8	51.4
Gradsko	48.7	46.0	29.4	60.0	100.0	0.0	33.3	56.3	100.0
Debar	59.2	28.9	60.9	69.5	77.1	100.0	36.4	0.0	63.4
Del ogo` di	49.4	0.0	49.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	66.7
Del -evo	28.9	27.4	100.0	47.8	70.2	100.0	0.0	0.0	30.0
Demi r Kapi ja	44.3	41.3	0.0	80.2	0.0	0.0	62.5	100.0	45.5
Demi r Hi sar	20.6	20.7	18.1	40.0	0.0	33.3	50.0	0.0	0.0
Dobruç evo	36.4	38.6	0.0	15.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Dol na Bawi ca	59.2	51.2	69.3	47.0	82.5	0.0	25.0	0.0	75.0
Dol neni	75.9	61.3	89.7	81.7	100.0	0.0	100.0	91.6	83.3
Drugovo	46.1	43.8	82.0	53.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0
@el i no	79.4	38.5	79.5	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	88.9
@i toç e	37.0	48.1	32.9	20.0	33.3	0.0	100.0	38.8	0.0
Zajas	67.1	40.4	68.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	25.0
Zel eni kovo	40.9	35.6	65.2	0.0	84.0	0.0	35.7	62.0	28.6
Zl etovo	39.5	39.5	0.0	0.0	0.0	66.7	0.0	0.0	0.0
Zrnovci	37.8	37.8	0.0	0.0	0.0	50.0	0.0	0.0	0.0
I zvor	37.5	37.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
I l i nden	34.6	33.6	76.1	75.0	77.0	0.0	26.6	0.0	33.8
Jegunovce	52.7	49.8	62.8	0.0	68.8	0.0	53.8	0.0	100.0
Kavadarci	49.3	48.8	100.0	79.2	84.8	33.3	53.5	50.0	41.9
Kamewane	76.5	33.3	76.9	69.2	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0
Karbi nci	47.0	41.5	0.0	76.9	0.0	28.6	25.0	0.0	50.0
Ki -evo	40.9	31.8	59.2	57.8	88.9	30.3	43.2	66.7	68.8
Kl e-evce	49.2	48.9	0.0	0.0	0.0	0.0	75.0	0.0	0.0
Kondovo	60.2	41.7	60.4	100.0	0.0	0.0	0.0	22.2	57.1
Konopi { te	70.8	71.0	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kon-e	15.9	14.2	0.0	28.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kosel	40.1	40.2	0.0	0.0	0.0	0.0	25.0	0.0	50.0

Opština na voobi -aeno i veal i te	Vkupno Nevработeni od konkretna etni -ka grupa, kako % od rabotnata sila od ista grupa								
	Vkupno	Makedonci	Albanci	Turci	Romi	Vlasi	Srbi	Bosanci	Drugo
Koani	38.8	35.6	0.0	77.5	88.7	26.4	37.5	0.0	35.3
Kratovo	38.9	38.4	0.0	0.0	84.2	0.0	14.3	0.0	25.0
Kri va Pal anka	49.4	48.4	0.0	0.0	84.2	50.0	69.8	50.0	40.0
Kri voga tani	52.1	52.1	0.0	0.0	40.0	0.0	0.0	0.0	33.3
Kru evo	50.1	51.9	48.6	40.0	0.0	46.8	43.8	5.7	33.3
Kukli e	41.7	40.3	0.0	93.6	0.0	0.0	100.0	0.0	100.0
Kukure -ani	15.8	16.0	5.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kumanovo	46.2	38.6	73.4	52.9	84.2	26.8	38.0	22.2	39.9
Labuni e ta	48.5	48.8	45.3	53.8	0.0	33.3	100.0	50.0	53.8
Lipkovo	75.0	67.2	75.5	0.0	0.0	0.0	57.5	0.0	66.7
Lozovo	46.2	43.3	93.3	87.9	0.0	32.1	50.0	100.0	60.0
Lukovo	34.9	34.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	66.7
Mavrovi Anovi	41.1	30.2	67.0	40.0	66.7	0.0	0.0	0.0	0.0
Mak. Kameni ca	29.0	29.1	0.0	0.0	14.3	0.0	0.0	0.0	25.0
Makedonski Brod	34.8	33.8	0.0	76.6	0.0	0.0	57.1	0.0	100.0
Me e i e ta	35.7	35.0	53.8	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	100.0
Miravci	21.9	21.8	0.0	0.0	0.0	0.0	50.0	0.0	0.0
Mogila	30.3	30.4	0.0	42.9	66.7	0.0	0.0	0.0	0.0
Murtino	36.2	30.5	100.0	87.9	71.4	0.0	0.0	0.0	0.0
Negotino	44.4	43.1	62.5	66.0	87.3	20.0	48.3	0.0	40.0
Negotino - Pol o e ko	38.8	0.0	38.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	62.5
Novaci	29.2	28.7	85.7	33.3	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0
Novo Selo	43.3	43.4	0.0	0.0	0.0	0.0	57.1	0.0	25.0
Oble evo	29.7	29.7	0.0	0.0	0.0	0.0	50.0	0.0	100.0
Ora e ac	41.1	41.3	0.0	0.0	0.0	0.0	25.0	0.0	0.0
Ori zari	33.6	33.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Osl omej	65.4	28.6	65.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	66.7
Ohrid	34.8	32.2	65.4	43.6	81.3	26.9	33.9	25.0	62.6
Petrovec	45.7	34.0	78.1	76.5	77.8	0.0	46.1	68.6	60.0
Peh -evo	39.9	37.3	0.0	63.6	67.2	0.0	25.0	0.0	20.0
Plasni ca	75.0	50.0	100.0	74.8	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0
Podare e	11.0	11.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Pri lep	48.0	45.5	57.1	68.2	85.2	40.0	48.4	37.5	58.3
Probi e tip	32.3	32.2	0.0	100.0	66.7	20.0	28.1	100.0	30.8
Radovi e	31.4	28.8	25.0	50.0	45.9	9.1	33.3	0.0	28.6
Rankovce	55.8	55.5	0.0	0.0	100.0	0.0	100.0	0.0	66.7
Resen	30.1	26.3	36.2	48.9	62.7	35.3	31.7	0.0	46.4
Rosoman	49.1	50.2	0.0	0.0	66.7	0.0	39.2	0.0	33.3
Roste a	63.3	61.3	63.5	68.1	0.0	0.0	0.0	60.0	72.7
Samokov	31.1	30.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0
Saraj	63.1	38.3	67.2	62.5	86.4	0.0	14.3	49.4	62.5
Sveti Nikol e	40.6	40.5	0.0	69.4	87.1	24.4	50.0	0.0	60.0
Sopi e te	39.2	34.4	75.4	83.0	0.0	12.5	30.4	0.0	29.4
Sopotni ca	19.5	19.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Srbino	40.4	66.7	38.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Star Dojran	29.7	27.5	100.0	34.0	60.0	50.0	38.6	0.0	40.0
Staravi na	26.1	26.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Staro Nagori -ane	35.5	39.0	100.0	0.0	0.0	0.0	22.8	0.0	0.0
Struga	38.0	33.6	47.4	40.2	83.7	24.8	22.6	20.0	53.9
Strumica	40.5	38.5	0.0	81.3	91.7	0.0	35.5	50.0	78.5
Studenica -ani	66.3	33.3	65.4	67.7	67.9	0.0	0.0	74.8	58.3
Tearce	62.3	42.0	68.6	40.3	90.9	0.0	0.0	0.0	75.9
Tetovo	39.3	23.9	53.1	40.9	60.1	0.0	21.1	31.5	40.4
Topol -ani	76.7	68.5	0.0	94.6	0.0	0.0	100.0	96.3	50.0
Capari	13.6	13.2	15.5	0.0	0.0	12.5	0.0	0.0	0.0
Centar @upa	68.5	68.2	86.4	63.1	0.0	0.0	0.0	0.0	66.7
^a e ka	40.5	39.1	40.0	43.7	0.0	0.0	35.0	72.0	30.0
^egrane	49.0	66.7	48.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	75.0
^e e i novo	41.9	42.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
^u -er -Sandevo	43.1	35.6	88.9	0.0	100.0	0.0	34.9	0.0	35.7
Xep -i e te	24.5	43.9	24.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	14.3
[ipkovi ca	76.1	100.0	76.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0
[tip	31.9	28.8	40.0	58.7	82.4	29.2	28.3	0.0	32.6

Tabela 5: Vкупen broj nevraboteni , spored starosni grupi

Opštini	Vкупno	15-19		20-24		25-29		30-34		35-39	
		Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo
Skopje	51,880	3,286	6.3%	9,443	18.2%	9,934	19.1%	7,820	15.1%	6,404	12.3%
Gazi Baba	9,501	738	7.8%	1,832	19.3%	1,881	19.8%	1,435	15.1%	1,151	12.1%
Novi Pazar	4,975	319	6.4%	887	17.8%	977	19.6%	679	13.6%	555	11.2%
Karpoš	4,451	180	4.0%	666	15.0%	837	18.8%	686	15.4%	611	13.7%
Kiselja Voda	13,177	750	5.7%	2,564	19.5%	2,572	19.5%	1,809	13.7%	1,501	11.4%
Centar	8,414	517	6.1%	1,431	17.0%	1,586	18.8%	1,374	16.3%	1,060	12.6%
Šar	8,076	459	5.7%	1,421	17.6%	1,526	18.9%	1,339	16.6%	1,083	13.4%
Čučur	3,286	323	9.8%	642	19.5%	555	16.9%	498	15.2%	443	13.5%
Aradino	1,868	182	9.7%	350	18.7%	360	19.3%	315	16.9%	236	12.6%
Ban	132	10	7.6%	32	24.2%	20	15.2%	18	13.6%	14	10.6%
Belasica	474	33	7.0%	81	17.1%	73	15.4%	66	13.9%	69	14.6%
Berovo	1,698	118	6.9%	333	19.6%	301	17.7%	253	14.9%	212	12.5%
Bistrica	612	48	7.8%	147	24.0%	97	15.8%	94	15.4%	80	13.1%
Bitola	13,123	757	5.8%	2,292	17.5%	2,304	17.6%	1,787	13.6%	1,516	11.6%
Blatec	259	27	10.4%	56	21.6%	50	19.3%	38	14.7%	33	12.7%
Bogdanci	1,011	114	11.3%	250	24.7%	197	19.5%	119	11.8%	98	9.7%
Bogovinje	1,805	165	9.1%	280	15.5%	307	17.0%	298	16.5%	215	11.9%
Bogomila	121	12	9.9%	25	20.7%	23	19.0%	15	12.4%	12	9.9%
Bosilovo	1,742	240	13.8%	373	21.4%	310	17.8%	298	17.1%	242	13.9%
Brvenica	1,532	183	11.9%	289	18.9%	238	15.5%	236	15.4%	207	13.5%
Valandovo	2,198	194	8.8%	396	18.0%	377	17.2%	329	15.0%	264	12.0%
Vasilovo	2,608	333	12.8%	560	21.5%	483	18.5%	413	15.8%	299	11.5%
Vevčani	247	12	4.9%	56	22.7%	55	22.3%	34	13.8%	21	8.5%
Veles	9,686	700	7.2%	1,971	20.3%	1,807	18.7%	1,430	14.8%	1,194	12.3%
Velješta	788	90	11.4%	140	17.8%	139	17.6%	138	17.5%	129	16.4%
Viniča	2,431	234	9.6%	570	23.4%	450	18.5%	337	13.9%	286	11.8%
Vitostica	35	1	2.9%	7	20.0%	6	17.1%	7	20.0%	3	8.6%
Vranestica	203	14	6.9%	45	22.2%	29	14.3%	27	13.3%	23	11.3%
Vrapštica	766	78	10.2%	131	17.1%	120	15.7%	101	13.2%	95	12.4%
Vratnica	499	45	9.0%	82	16.4%	70	14.0%	69	13.8%	75	15.0%
Vrutok	441	25	5.7%	94	21.3%	60	13.6%	71	16.1%	49	11.1%
Gevgelija	2,299	204	8.9%	520	22.6%	426	18.5%	308	13.4%	213	9.3%
Gostivar	6,309	420	6.7%	1,141	18.1%	1,060	16.8%	950	15.1%	832	13.2%
Gradsko	690	48	7.0%	134	19.4%	126	18.3%	147	21.3%	87	12.6%
Debar	3,379	303	9.0%	598	17.7%	571	16.9%	516	15.3%	455	13.5%
Delogoštica	567	47	8.3%	96	16.9%	111	19.6%	104	18.3%	83	14.6%
Delčevo	2,154	163	7.6%	398	18.5%	418	19.4%	334	15.5%	280	13.0%
Demir Kapija	820	64	7.8%	143	17.4%	159	19.4%	134	16.3%	91	11.1%
Demir Hisar	725	40	5.5%	123	17.0%	136	18.8%	114	15.7%	95	13.1%
Dobruška	317	39	12.3%	74	23.3%	52	16.4%	33	10.4%	43	13.6%
Dolna Bawica	1,475	117	7.9%	308	20.9%	248	16.8%	237	16.1%	178	12.1%
Dolnena	2,643	222	8.4%	465	17.6%	460	17.4%	444	16.8%	349	13.2%
Drugovo	522	44	8.4%	96	18.4%	75	14.4%	82	15.7%	70	13.4%
Šelino	3,536	428	12.1%	685	19.4%	617	17.4%	492	13.9%	420	11.9%
Štip	237	34	14.3%	58	24.5%	44	18.6%	37	15.6%	18	7.6%
Zajas	1,094	87	8.0%	207	18.9%	232	21.2%	182	16.6%	158	14.4%
Zelenikovo	545	70	12.8%	111	20.4%	99	18.2%	74	13.6%	74	13.6%
Zletovo	521	36	6.9%	78	15.0%	58	11.1%	63	12.1%	82	15.7%
Zrnovci	415	39	9.4%	74	17.8%	64	15.4%	63	15.2%	58	14.0%
Izvor	141	16	11.3%	25	17.7%	24	17.0%	17	12.1%	13	9.2%
Ilinden	2,246	222	9.9%	529	23.6%	438	19.5%	312	13.9%	231	10.3%
Jegunovce	1,170	81	6.9%	209	17.9%	179	15.3%	126	10.8%	137	11.7%
Kavadarci	8,208	476	5.8%	1,317	16.0%	1,424	17.3%	1,281	15.6%	1,113	13.6%
Kamewane	2,245	206	9.2%	411	18.3%	362	16.1%	327	14.6%	288	12.8%
Karbinica	625	72	11.5%	112	17.9%	71	11.4%	108	17.3%	92	14.7%
Kiselo	4,367	308	7.1%	879	20.1%	779	17.8%	625	14.3%	517	11.8%
Klečevce	179	22	12.3%	34	19.0%	28	15.6%	24	13.4%	22	12.3%
Kondovo	1,314	111	8.4%	269	20.5%	219	16.7%	227	17.3%	180	13.7%
Konopistice	51	1	2.0%	7	13.7%	10	19.6%	7	13.7%	9	17.6%
Konče	218	41	18.8%	87	39.9%	42	19.3%	26	11.9%	11	5.0%
Kosel	184	22	12.0%	34	18.5%	32	17.4%	20	10.9%	22	12.0%
Košani	5,748	432	7.5%	1,152	20.0%	1,113	19.4%	890	15.5%	725	12.6%
Kratovo	1,605	116	7.2%	304	18.9%	328	20.4%	228	14.2%	224	14.0%

Opštini	40-44		45-49		50-54		55-59		60-64		65-69	
	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo
Skopje	5,053	9.7%	4,409	8.5%	3,243	6.3%	1,672	3.2%	531	1.0%	40	0.1%
Gazi Baba	836	8.8%	747	7.9%	510	5.4%	272	2.9%	84	0.9%	9	0.1%
Novor-e Petrov	505	10.2%	508	10.2%	325	6.5%	159	3.2%	56	1.1%	2	0.0%
Karpoš	465	10.4%	428	9.6%	337	7.6%	185	4.2%	46	1.0%	3	0.1%
Kisel a Voda	1,251	9.5%	1,224	9.3%	947	7.2%	428	3.2%	118	0.9%	8	0.1%
Centar	811	9.6%	681	8.1%	554	6.6%	290	3.4%	95	1.1%	7	0.1%
Šair	824	10.2%	572	7.1%	440	5.4%	281	3.5%	110	1.4%	7	0.1%
Čuto Orižari	361	11.0%	249	7.6%	130	4.0%	57	1.7%	22	0.7%	4	0.1%
Ara-i novo	136	7.3%	98	5.2%	90	4.8%	57	3.1%	37	2.0%	5	0.3%
Ba-	12	9.1%	12	9.1%	3	2.3%	10	7.6%	1	0.8%	0	0.0%
Bel -i { ta	56	11.8%	32	6.8%	35	7.4%	16	3.4%	13	2.7%	0	0.0%
Berovo	177	10.4%	133	7.8%	99	5.8%	54	3.2%	18	1.1%	0	0.0%
Bistri ca	48	7.8%	49	8.0%	21	3.4%	10	1.6%	16	2.6%	1	0.2%
Bitol a	1,387	10.6%	1,421	10.8%	959	7.3%	510	3.9%	173	1.3%	7	0.1%
Bl atec	21	8.1%	14	5.4%	7	2.7%	7	2.7%	6	2.3%	0	0.0%
Bogdanci	97	9.6%	55	5.4%	46	4.5%	26	2.6%	8	0.8%	1	0.1%
Bogovi we	194	10.7%	120	6.6%	101	5.6%	60	3.3%	50	2.8%	12	0.7%
Bogomi l a	12	9.9%	7	5.8%	5	4.1%	5	4.1%	5	4.1%	0	0.0%
Bosil ovo	140	8.0%	81	4.6%	42	2.4%	14	0.8%	1	0.1%	1	0.1%
Brveni ca	124	8.1%	107	7.0%	65	4.2%	39	2.5%	32	2.1%	7	0.5%
Val andovo	245	11.1%	182	8.3%	115	5.2%	67	3.0%	28	1.3%	1	0.0%
Vasil evo	190	7.3%	159	6.1%	92	3.5%	57	2.2%	16	0.6%	4	0.2%
Vev-ani	24	9.7%	26	10.5%	11	4.5%	7	2.8%	1	0.4%	0	0.0%
Vel es	982	10.1%	781	8.1%	480	5.0%	260	2.7%	73	0.8%	4	0.0%
Vel e{ ta	66	8.4%	43	5.5%	24	3.0%	10	1.3%	8	1.0%	1	0.1%
Vini ca	214	8.8%	159	6.5%	97	4.0%	59	2.4%	20	0.8%	1	0.0%
Vitol i { te	3	8.6%	3	8.6%	2	5.7%	3	8.6%	0	0.0%	0	0.0%
Vrane{ ti ca	22	10.8%	15	7.4%	13	6.4%	9	4.4%	5	2.5%	1	0.5%
Vrap-i { te	90	11.7%	63	8.2%	46	6.0%	24	3.1%	13	1.7%	2	0.3%
Vratni ca	70	14.0%	41	8.2%	27	5.4%	14	2.8%	6	1.2%	0	0.0%
Vrutok	57	12.9%	48	10.9%	20	4.5%	11	2.5%	4	0.9%	0	0.0%
Gevgel i ja	219	9.5%	167	7.3%	130	5.7%	85	3.7%	23	1.0%	1	0.0%
Gosti var	730	11.6%	557	8.8%	355	5.6%	180	2.9%	70	1.1%	9	0.1%
Gradsko	70	10.1%	42	6.1%	19	2.8%	11	1.6%	5	0.7%	1	0.1%
Debar	351	10.4%	284	8.4%	174	5.1%	76	2.2%	41	1.2%	3	0.1%
Del ogo` di	53	9.3%	38	6.7%	11	1.9%	9	1.6%	14	2.5%	0	0.0%
Del -evo	221	10.3%	175	8.1%	107	5.0%	46	2.1%	11	0.5%	1	0.0%
Demi r Kapi ja	79	9.6%	62	7.6%	58	7.1%	20	2.4%	9	1.1%	1	0.1%
Demi r Hi sar	80	11.0%	60	8.3%	45	6.2%	21	2.9%	11	1.5%	0	0.0%
Dobru{ evo	25	7.9%	26	8.2%	14	4.4%	7	2.2%	4	1.3%	0	0.0%
Dol na Bawi ca	158	10.7%	97	6.6%	74	5.0%	38	2.6%	18	1.2%	2	0.1%
Dol neni	276	10.4%	193	7.3%	99	3.7%	78	3.0%	49	1.9%	4	0.2%
Drugovo	62	11.9%	34	6.5%	40	7.7%	12	2.3%	7	1.3%	0	0.0%
@el i no	296	8.4%	215	6.1%	158	4.5%	108	3.1%	85	2.4%	14	0.4%
@i to{ e	16	6.8%	13	5.5%	13	5.5%	2	0.8%	1	0.4%	1	0.4%
Zajas	92	8.4%	55	5.0%	37	3.4%	23	2.1%	16	1.5%	3	0.3%
Zel eni kovo	52	9.5%	36	6.6%	11	2.0%	12	2.2%	2	0.4%	2	0.4%
Zl etovo	91	17.5%	62	11.9%	34	6.5%	12	2.3%	5	1.0%	0	0.0%
Zrnovci	45	10.8%	35	8.4%	21	5.1%	10	2.4%	5	1.2%	1	0.2%
I zvor	17	12.1%	18	12.8%	8	5.7%	2	1.4%	0	0.0%	1	0.7%
I l i nden	182	8.1%	152	6.8%	112	5.0%	53	2.4%	13	0.6%	2	0.1%
Jegunovce	139	11.9%	123	10.5%	99	8.5%	62	5.3%	15	1.3%	0	0.0%
Kavadarci	920	11.2%	755	9.2%	573	7.0%	260	3.2%	83	1.0%	5	0.1%
Kamewane	218	9.7%	145	6.5%	136	6.1%	89	4.0%	38	1.7%	21	0.9%
Karbi nci	70	11.2%	50	8.0%	22	3.5%	19	3.0%	8	1.3%	1	0.2%
Ki -evo	483	11.1%	348	8.0%	258	5.9%	108	2.5%	54	1.2%	4	0.1%
Kl e-evce	18	10.1%	9	5.0%	9	5.0%	10	5.6%	1	0.6%	1	0.6%
Kondovo	123	9.4%	95	7.2%	47	3.6%	32	2.4%	9	0.7%	1	0.1%
Konopi { te	6	11.8%	4	7.8%	2	3.9%	2	3.9%	3	5.9%	0	0.0%
Kon-e	5	2.3%	3	1.4%	1	0.5%	0	0.0%	1	0.5%	1	0.5%
Kosel	24	13.0%	13	7.1%	9	4.9%	4	2.2%	4	2.2%	0	0.0%
Ko-ani	557	9.7%	453	7.9%	281	4.9%	105	1.8%	38	0.7%	2	0.0%
Kratovo	161	10.0%	113	7.0%	82	5.1%	40	2.5%	9	0.6%	0	0.0%

Op{tini	Vkupno	15-19		20-24		25-29		30-34		35-39	
		Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo
Kri va Pal anka	4,286	291	6.8%	725	16.9%	660	15.4%	566	13.2%	596	13.9%
Kri voga{tani	1,402	103	7.3%	234	16.7%	260	18.5%	215	15.3%	175	12.5%
Kru{evo	1,858	89	4.8%	287	15.4%	275	14.8%	250	13.5%	233	12.5%
Kukli{i	787	106	13.5%	176	22.4%	140	17.8%	124	15.8%	101	12.8%
Kukure-ani	210	23	11.0%	57	27.1%	37	17.6%	24	11.4%	27	12.9%
Kumanovo	17,952	1,322	7.4%	3,756	20.9%	3,555	19.8%	2,744	15.3%	2,182	12.2%
Labuni{ta	769	120	15.6%	171	22.2%	126	16.4%	95	12.4%	81	10.5%
Lipkovo	3,941	280	7.1%	685	17.4%	713	18.1%	739	18.8%	573	14.5%
Lozovo	435	52	12.0%	80	18.4%	79	18.2%	70	16.1%	60	13.8%
Lukovo	146	9	6.2%	30	20.5%	25	17.1%	18	12.3%	23	15.8%
Mavrovi Anovi	139	19	13.7%	28	20.1%	22	15.8%	16	11.5%	12	8.6%
Mak. Kamenica	900	97	10.8%	241	26.8%	204	22.7%	135	15.0%	82	9.1%
Makedonski Brod	812	65	8.0%	157	19.3%	126	15.5%	110	13.5%	98	12.1%
Me{ei{ta	322	29	9.0%	58	18.0%	64	19.9%	42	13.0%	40	12.4%
Miravci	245	27	11.0%	55	22.4%	37	15.1%	31	12.7%	25	10.2%
Mogila	598	58	9.7%	157	26.3%	105	17.6%	92	15.4%	79	13.2%
Murtino	1,041	144	13.8%	249	23.9%	194	18.6%	141	13.5%	126	12.1%
Negotino	3,881	305	7.9%	707	18.2%	655	16.9%	544	14.0%	452	11.6%
Negotino - Polofko	1,063	137	12.9%	247	23.2%	186	17.5%	132	12.4%	124	11.7%
Novaci	318	26	8.2%	82	25.8%	51	16.0%	46	14.5%	40	12.6%
Novo Selo	2,096	226	10.8%	396	18.9%	423	20.2%	358	17.1%	272	13.0%
Oble{evo	582	59	10.1%	110	18.9%	124	21.3%	105	18.0%	71	12.2%
Ora{ac	118	14	11.9%	26	22.0%	19	16.1%	14	11.9%	13	11.0%
Ori zari	605	59	9.8%	116	19.2%	104	17.2%	92	15.2%	84	13.9%
Oslomej	1,169	125	10.7%	210	18.0%	207	17.7%	168	14.4%	171	14.6%
Ohrid	8,276	555	6.7%	1,532	18.5%	1,503	18.2%	1,124	13.6%	947	11.4%
Petrovec	1,264	135	10.7%	283	22.4%	256	20.3%	191	15.1%	139	11.0%
Peh-evo	909	80	8.8%	160	17.6%	162	17.8%	122	13.4%	105	11.6%
Plasnica	768	96	12.5%	160	20.8%	119	15.5%	102	13.3%	109	14.2%
Podare{	206	36	17.5%	59	28.6%	37	18.0%	25	12.1%	30	14.6%
Prilep	16,032	795	5.0%	2,714	16.9%	2,836	17.7%	2,444	15.2%	2,112	13.2%
Probi{tip	1,651	117	7.1%	284	17.2%	255	15.4%	229	13.9%	217	13.1%
Radovi{	3,114	272	8.7%	600	19.3%	554	17.8%	501	16.1%	428	13.7%
Rankovce	629	40	6.4%	112	17.8%	83	13.2%	99	15.7%	106	16.9%
Resen	2,022	126	6.2%	372	18.4%	379	18.7%	276	13.6%	246	12.2%
Rosoman	792	60	7.6%	191	24.1%	152	19.2%	116	14.6%	83	10.5%
Rostu{a	950	114	12.0%	184	19.4%	136	14.3%	110	11.6%	118	12.4%
Samokov	143	17	11.9%	23	16.1%	24	16.8%	34	23.8%	14	9.8%
Saraj	3,456	288	8.3%	656	19.0%	712	20.6%	590	17.1%	456	13.2%
Sveti Nikol e	3,198	263	8.2%	617	19.3%	539	16.9%	449	14.0%	400	12.5%
Sopi{te	1,368	130	9.5%	285	20.8%	222	16.2%	210	15.4%	189	13.8%
Sopotnca	223	12	5.4%	61	27.4%	59	26.5%	34	15.2%	23	10.3%
Srbino	224	33	14.7%	37	16.5%	34	15.2%	31	13.8%	35	15.6%
Star Dojran	426	52	12.2%	79	18.5%	81	19.0%	61	14.3%	64	15.0%
Staravina	18	2	11.1%	1	5.6%	7	38.9%	1	5.6%	4	22.2%
Staro Nagori-ane	469	51	10.9%	99	21.1%	103	22.0%	65	13.9%	47	10.0%
Struga	4,387	385	8.8%	758	17.3%	743	16.9%	586	13.4%	550	12.5%
Strumica	8,506	787	9.3%	1,587	18.7%	1,362	16.0%	1,112	13.1%	1,008	11.9%
Studenani	2,321	237	10.2%	477	20.6%	463	19.9%	396	17.1%	278	12.0%
Tearce	3,015	209	6.9%	534	17.7%	484	16.1%	502	16.7%	497	16.5%
Tetovo	7,963	515	6.5%	1,464	18.4%	1,417	17.8%	1,222	15.3%	1,122	14.1%
Topol-ani	878	93	10.6%	169	19.2%	141	16.1%	97	11.0%	109	12.4%
Capari	82	7	8.5%	19	23.2%	13	15.9%	7	8.5%	15	18.3%
Centar @upa	583	46	7.9%	112	19.2%	95	16.3%	84	14.4%	96	16.5%
^a{ka	378	40	10.6%	86	22.8%	61	16.1%	59	15.6%	42	11.1%
^egrane	998	108	10.8%	170	17.0%	185	18.5%	157	15.7%	147	14.7%
^efinov	376	33	8.8%	67	17.8%	75	19.9%	57	15.2%	55	14.6%
^u-er-Sandevo	1,404	134	9.5%	297	21.2%	250	17.8%	190	13.5%	159	11.3%
Xep-i{te	374	21	5.6%	65	17.4%	68	18.2%	64	17.1%	54	14.4%
[ipkovi ca	947	55	5.8%	140	14.8%	159	16.8%	185	19.5%	155	16.4%
[tip	6,399	503	7.9%	1,038	16.2%	961	15.0%	771	12.0%	823	12.9%
Makedonija	283,132	21,664	7.7%	53,213	18.8%	50,936	18.0%	42,019	14.8%	35,668	12.6%

Op{tini	40-44		45-49		50-54		55-59		60-64		65-69	
	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo	Broj	U-estvo
Kri va Pal anka	526	12.3%	464	10.8%	317	7.4%	110	2.6%	29	0.7%	0	0.0%
Kri voga{tani	139	9.9%	129	9.2%	77	5.5%	40	2.9%	26	1.9%	3	0.2%
Kru{evo	192	10.3%	212	11.4%	187	10.1%	99	5.3%	32	1.7%	2	0.1%
Kukl i {	62	7.9%	34	4.3%	19	2.4%	21	2.7%	4	0.5%	0	0.0%
Kukure-ani	16	7.6%	14	6.7%	8	3.8%	1	0.5%	1	0.5%	2	1.0%
Kumanovo	1,604	8.9%	1,245	6.9%	864	4.8%	454	2.5%	196	1.1%	20	0.1%
Labuni {ta	62	8.1%	47	6.1%	33	4.3%	23	3.0%	9	1.2%	1	0.1%
Li pkovo	374	9.5%	260	6.6%	112	2.8%	114	2.9%	74	1.9%	10	0.3%
Lozovo	41	9.4%	22	5.1%	14	3.2%	15	3.4%	2	0.5%	0	0.0%
Lukovo	20	13.7%	9	6.2%	4	2.7%	7	4.8%	1	0.7%	0	0.0%
Mavrovi Anovi	22	15.8%	9	6.5%	4	2.9%	3	2.2%	3	2.2%	0	0.0%
Mak. Kameni ca	58	6.4%	38	4.2%	29	3.2%	11	1.2%	3	0.3%	0	0.0%
Makedonski Brod	90	11.1%	88	10.8%	55	6.8%	17	2.1%	5	0.6%	0	0.0%
Me{ei {ta	25	7.8%	32	9.9%	13	4.0%	14	4.3%	5	1.6%	0	0.0%
Mi ravci	34	13.9%	18	7.3%	12	4.9%	6	2.4%	0	0.0%	0	0.0%
Mogil a	35	5.9%	27	4.5%	25	4.2%	10	1.7%	9	1.5%	0	0.0%
Murti no	68	6.5%	56	5.4%	37	3.6%	14	1.3%	9	0.9%	2	0.2%
Negoti no	411	10.6%	337	8.7%	254	6.5%	170	4.4%	42	1.1%	3	0.1%
Negoti no - Pol o{ko	92	8.7%	55	5.2%	38	3.6%	22	2.1%	16	1.5%	7	0.7%
Novaci	30	9.4%	22	6.9%	12	3.8%	6	1.9%	3	0.9%	0	0.0%
Novo Sel o	190	9.1%	133	6.3%	49	2.3%	25	1.2%	22	1.0%	2	0.1%
Oble{evo	60	10.3%	29	5.0%	6	1.0%	13	2.2%	5	0.9%	0	0.0%
Ora{ac	11	9.3%	8	6.8%	5	4.2%	3	2.5%	2	1.7%	2	1.7%
Ori zari	71	11.7%	37	6.1%	23	3.8%	14	2.3%	5	0.8%	0	0.0%
Osl omej	116	9.9%	81	6.9%	49	4.2%	23	2.0%	17	1.5%	1	0.1%
Ohri d	880	10.6%	726	8.8%	589	7.1%	297	3.6%	114	1.4%	6	0.1%
Petrovec	102	8.1%	68	5.4%	51	4.0%	29	2.3%	8	0.6%	1	0.1%
Peh-evo	87	9.6%	92	10.1%	62	6.8%	25	2.8%	13	1.4%	0	0.0%
Pl asni ca	69	9.0%	57	7.4%	24	3.1%	19	2.5%	13	1.7%	0	0.0%
Podare{	10	4.9%	6	2.9%	1	0.5%	1	0.5%	1	0.5%	0	0.0%
Pri lep	1,756	11.0%	1,492	9.3%	1,128	7.0%	508	3.2%	231	1.4%	11	0.1%
Probi {tip	239	14.5%	177	10.7%	103	6.2%	27	1.6%	2	0.1%	1	0.1%
Radovi {	336	10.8%	233	7.5%	126	4.0%	46	1.5%	15	0.5%	1	0.0%
Rankovce	77	12.2%	61	9.7%	31	4.9%	16	2.5%	3	0.5%	1	0.2%
Resen	253	12.5%	163	8.1%	123	6.1%	56	2.8%	23	1.1%	5	0.2%
Rosoman	78	9.8%	47	5.9%	40	5.1%	18	2.3%	7	0.9%	0	0.0%
Rostu{a	110	11.6%	92	9.7%	52	5.5%	19	2.0%	14	1.5%	1	0.1%
Samokov	12	8.4%	5	3.5%	6	4.2%	4	2.8%	4	2.8%	0	0.0%
Saraj	290	8.4%	202	5.8%	139	4.0%	69	2.0%	39	1.1%	11	0.3%
Sveti Ni kol e	358	11.2%	302	9.4%	160	5.0%	85	2.7%	23	0.7%	0	0.0%
Sopi {te	126	9.2%	103	7.5%	66	4.8%	19	1.4%	16	1.2%	1	0.1%
Sopotnca	10	4.5%	10	4.5%	7	3.1%	5	2.2%	2	0.9%	0	0.0%
Srbi novo	17	7.6%	17	7.6%	12	5.4%	6	2.7%	1	0.4%	1	0.4%
Star Dojran	30	7.0%	28	6.6%	17	4.0%	11	2.6%	2	0.5%	0	0.0%
Staravi na	0	0.0%	2	11.1%	0	0.0%	1	5.6%	0	0.0%	0	0.0%
Staro Nagori -ane	40	8.5%	26	5.5%	18	3.8%	12	2.6%	8	1.7%	0	0.0%
Struga	493	11.2%	417	9.5%	270	6.2%	127	2.9%	46	1.0%	8	0.2%
Strumi ca	862	10.1%	811	9.5%	605	7.1%	275	3.2%	90	1.1%	5	0.1%
Studen i -ani	171	7.4%	104	4.5%	65	2.8%	64	2.8%	42	1.8%	15	0.6%
Tearce	316	10.5%	225	7.5%	133	4.4%	70	2.3%	38	1.3%	5	0.2%
Tetovo	884	11.1%	600	7.5%	388	4.9%	223	2.8%	100	1.3%	16	0.2%
Topol -ani	102	11.6%	66	7.5%	50	5.7%	27	3.1%	20	2.3%	4	0.5%
Capari	9	11.0%	5	6.1%	3	3.7%	1	1.2%	3	3.7%	0	0.0%
Centar @upa	51	8.7%	46	7.9%	23	3.9%	19	3.3%	8	1.4%	2	0.3%
^a{ka	42	11.1%	27	7.1%	13	3.4%	5	1.3%	2	0.5%	0	0.0%
^egrane	104	10.4%	55	5.5%	38	3.8%	26	2.6%	6	0.6%	1	0.1%
^e{i novo	38	10.1%	18	4.8%	14	3.7%	12	3.2%	6	1.6%	1	0.3%
^u-er-Sandevo	140	10.0%	100	7.1%	69	4.9%	34	2.4%	16	1.1%	7	0.5%
Xep-i {te	35	9.4%	27	7.2%	17	4.5%	10	2.7%	8	2.1%	5	1.3%
[i pkovi ca	115	12.1%	65	6.9%	34	3.6%	19	2.0%	15	1.6%	3	0.3%
[tip	802	12.5%	689	10.8%	514	8.0%	219	3.4%	68	1.1%	6	0.1%
Makedoni ja	28,652	10.1%	23,060	8.1%	15,919	5.6%	8,176	2.9%	3,244	1.1%	343	0.1%

Tabel a 6: Starosna zavi snost

Ekonomski zavi sno nasel eni e Rabotosposobno nasel eni e
(od 0-14 god.i postari od (ma` i od 15-65 i `eni od
vozrast na penzi oni rawe) 15-60)

Op{ ti ni	Vkupno	Ma` i	@eni	Vkupno	Ma` i	@eni	Stapka na starosna zavi snost
Makedoni ja	687,809	316,380	371,429	1334738	698997	635741	1.94
Skopje	149,932	67,486	82,446	317325	161999	155326	2.12
Gazi Baba	23,105	10,586	12,519	49117	25591	23526	2.13
\or~e Petrov	12,803	5,684	7,119	28687	14921	13766	2.24
Karpo{	20,651	9,002	11,649	39159	19530	19629	1.90
Ki sel a Voda	36,442	16,258	20,184	88937	45097	43840	2.44
Centar	28,160	12,553	15,607	54444	27503	26941	1.93
^ai r	22,624	10,479	12,145	45771	23625	22146	2.02
[uto Ori zari	6,147	2,924	3,223	11210	5732	5478	1.82
Ara-i novo	4,607	2,332	2,275	7385	3910	3475	1.60
Ba~	359	158	201	396	238	158	1.10
Bel -i { ta	1,460	611	849	1480	851	629	1.01
Berovo	4,847	2,175	2,672	9094	4831	4263	1.88
Bi stri ca	1,920	852	1,068	3122	1713	1409	1.63
Bi tol a	29,048	12,715	16,333	57360	29658	27702	1.97
Bl atec	725	301	424	1299	725	574	1.79
Bogdanci	2,821	1,240	1,581	5886	3137	2749	2.09
Bogovi we	5,292	2,552	2,740	9263	4799	4464	1.75
Bogomi l a	679	283	396	573	342	231	0.84
Bosi l ovo	4,375	1,992	2,383	8082	4437	3645	1.85
Brveni ca	5,922	2,811	3,111	9933	5113	4820	1.68
Val andovo	3,860	1,767	2,093	8030	4372	3658	2.08
Vasi l evo	4,093	1,919	2,174	8029	4420	3609	1.96
Vev-ani	819	346	473	1614	883	731	1.97
Vel es	18,877	8,529	10,348	38725	20404	18321	2.05
Vel e{ ta	3,277	1,636	1,641	4879	2534	2345	1.49
Vi ni ca	5,746	2,644	3,102	12168	6529	5639	2.12
Vi tol i { te	323	136	187	171	111	60	0.53
Vrane{ ti ca	571	246	325	751	431	320	1.32
Vrap-i { te	3,151	1,536	1,615	5435	2726	2709	1.72
Vratni ca	1,394	639	755	2169	1203	966	1.56
Vrutok	2,123	1,019	1,104	3876	1969	1907	1.83
Gevgel i ja	6,149	2,706	3,443	14213	7364	6849	2.31
Gosti var	16,905	8,019	8,886	32640	16711	15929	1.93
Gradsko	1,263	589	674	2497	1382	1115	1.98
Debar	6,430	3,109	3,321	11522	6112	5410	1.79
Del ogo` di	3,075	1,508	1,567	4809	2530	2279	1.56
Del -evo	5,354	2,420	2,934	12151	6557	5594	2.27
Demi r Kapi ja	1,525	684	841	3020	1663	1357	1.98
Demi r Hi sar	2,719	1,193	1,526	4459	2488	1971	1.64
Dobru{ evo	843	376	467	1331	779	552	1.58
Dol na Bawi ca	3,360	1,642	1,718	6107	3179	2928	1.82
Dol neni	4,798	2,264	2,534	6785	3837	2948	1.41
Drugovo	1,400	616	784	1849	1066	783	1.32
@el i no	9,393	4,706	4,687	14997	7629	7368	1.60
@i to{ e	867	395	472	1261	679	582	1.45
Zajas	4,434	2,140	2,294	7171	3657	3514	1.62
Zel eni kovo	1,392	681	711	2685	1450	1235	1.93
Zl etovo	1,210	529	681	2218	1226	992	1.83
Zrnovci	1,131	512	619	2133	1184	949	1.89
I zvor	437	201	236	612	360	252	1.40
I l i nden	4,995	2,321	2,674	10899	5859	5040	2.18
Jegunovce	2,515	1,160	1,355	4712	2541	2171	1.87
Kavadarci	12,035	5,453	6,582	26356	14010	12346	2.19
Kamewane	5,112	2,522	2,590	9330	4763	4567	1.83
Karbi nci	1,676	725	951	2336	1309	1027	1.39
Ki ~evo	9,751	4,493	5,258	20387	10650	9737	2.09
Kl e-evce	825	364	461	784	473	311	0.95
Kondovo	4,079	2,014	2,065	7076	3686	3390	1.73
Konopi { te	190	80	110	160	108	52	0.84
Kon-e	1,255	587	668	2281	1299	982	1.82

Ekonomski zavi sno nasel eni e Rabotosposobno nasel eni e
(od 0-14 god.i postari od (ma` i od 15-65 i `eni od
voznost na penzi oni rawe) 15-60)

Op{ ti ni	Vkupno	Ma` i	@eni	Vkupno	Ma` i	@eni	Stapka na starosna zavi snost
Kosel	606	269	337	763	426	337	1.26
Ko-ani	10,650	4,836	5,814	23039	12121	10918	2.16
Kratovo	3,528	1,560	1,968	6913	3767	3146	1.96
Kri va Pal anka	6,332	2,827	3,505	14488	7900	6588	2.29
Kri voga{ tani	2,367	1,051	1,316	3640	2109	1531	1.54
Kru{ evo	3,669	1,646	2,023	6015	3272	2743	1.64
Kukl i {	1,467	633	834	2982	1689	1293	2.03
Kukure-ani	1,062	484	578	1449	834	615	1.36
Kumanovo	34,682	16,213	18,469	68523	35748	32775	1.98
Labuni { ta	3,460	1,648	1,812	5475	2588	2887	1.58
Lipkovo	10,831	5,312	5,519	16227	8447	7780	1.50
Lozovo	983	421	562	1875	1083	792	1.91
Lukovo	621	272	349	888	510	378	1.43
Mavrovi Anovi	385	179	206	599	334	265	1.56
Mak. Kamenica	2,427	1,111	1,316	5683	3143	2540	2.34
Makedonski Brod	2,023	904	1,119	3565	1976	1589	1.76
Me{ ei { ta	1,050	448	602	1517	838	679	1.44
Miravci	990	434	556	1636	916	720	1.65
Mogila	1,810	816	994	2726	1587	1139	1.51
Murtino	2,297	1,000	1,297	4247	2297	1950	1.85
Negotino	6,132	2,785	3,347	13080	6992	6088	2.13
Negotino - Pol o{ ko	6,213	3,014	3,199	10600	5146	5454	1.71
Novaci	940	431	509	1538	861	677	1.64
Novo Selo	4,273	1,905	2,368	7693	4279	3414	1.80
Oble{ evo	1,724	735	989	3347	1878	1469	1.94
Ora{ ac	669	297	372	583	362	221	0.87
Ori zari	1,427	627	800	2976	1608	1368	2.09
Osl omej	3,877	1,859	2,018	6548	3467	3081	1.69
Ohrid	17,391	7,855	9,536	36989	19048	17941	2.13
Petrovec	2,802	1,289	1,513	5453	2961	2492	1.95
Peh-evo	2,001	899	1,102	3516	1896	1620	1.76
Pl asnica	1,785	860	925	2760	1408	1352	1.55
Podare{	1,321	602	719	2425	1340	1085	1.84
Pri lep	24,481	10,857	13,624	48870	25859	23011	2.00
Probi { tip	3,830	1,719	2,111	8935	4774	4161	2.33
Radovi {	8,254	3,844	4,410	16244	8668	7576	1.97
Rankovce	1,672	769	903	2472	1408	1064	1.48
Resen	6,327	2,882	3,445	10498	5531	4967	1.66
Rosoman	1,466	634	832	2675	1516	1159	1.82
Rostu{ a	3,600	1,721	1,879	5851	3001	2850	1.63
Samokov	770	330	440	783	496	287	1.02
Saraj	8,899	4,396	4,503	15354	7919	7435	1.73
Sveti Nikol e	6,068	2,794	3,274	12429	6777	5652	2.05
Sopi { te	3,281	1,527	1,754	6241	3358	2883	1.90
Sopotnica	1,114	472	642	1205	697	508	1.08
Srbino	1,441	746	695	2268	1171	1097	1.57
Star Dojran	1,216	550	666	2210	1178	1032	1.82
Staravina	228	101	127	88	58	30	0.39
Staro Nagori -ane	2,042	921	1,121	2216	1334	882	1.09
Struga	12,986	6,113	6,873	23906	12294	11612	1.84
Strumica	14,004	6,228	7,776	31083	16200	14883	2.22
Studenani	6,577	3,274	3,303	10669	5636	5033	1.62
Tearce	7,870	3,857	4,013	14584	7645	6939	1.85
Tetovo	24,381	11,569	12,812	46460	23954	22506	1.91
Topol -ani	1,219	575	644	1704	987	717	1.40
Capari	689	311	378	735	402	333	1.07
Centar @upa	2,418	1,177	1,241	3881	2023	1858	1.61
^a{ ka	1,081	535	546	1797	995	802	1.66
^egrane	4,411	2,095	2,316	7899	3947	3952	1.79
^e{ i novo	889	393	496	1530	861	669	1.72
^u-er-Sandev	2,916	1,364	1,552	5577	3121	2456	1.91
Xep-i { te	2,921	1,450	1,471	4998	2599	2399	1.71
[ipkovi ca	3,036	1,502	1,534	4784	2469	2315	1.58
{ tip	14,588	6,518	8,070	33208	17402	15806	2.28

Tabel a 7: Bruto i neto stopka na zapi { uvawe vo osnovno u-ili { te, 2002

*Presmetano vo odnos na vkupnoto nasel eni e

** Presmetano vo odnos na pri sutnoto

nasel eni e vo zemjata

*** Popi s 2002

**** Vo op{ ti nata ne postoi u-ili { te

Op{ ti ni	Bruto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e*	Neto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e*	Bruto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e**	Neto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e**	Broj na u-eni ci koi posetuvaat osnovno u-ili { te***	Bruto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e***
Makedonija	95.3	92.5	96.32	93.48	244647	99.2
Skopje	101.9	97.7	102.57	98.38	48602	98.3
Gazi Baba	93.5	90.0	94.05	90.50	7886	98.0
\or-e Petrov	80.1	76.7	80.28	76.84	4273	97.9
Karpo{	120.2	116.4	121.65	117.80	5453	99.0
Kisel a Voda	97.1	92.2	97.62	92.77	11446	97.5
Centar	113.0	108.7	114.15	109.82	8731	98.9
^air	93.6	89.6	93.97	90.02	8189	99.9
[uto Ori zari	133.8	128.5	134.12	128.79	2624	95.0
Ara-i novo	97.1	96.0	98.60	97.49	2149	103.9
Ba-	119.1	119.1	119.15	119.15	46	97.9
Bel -i { ta	91.7	87.1	91.71	87.10	217	100.0
Berovo	98.4	97.4	98.74	97.75	1487	98.4
Bi stri ca	93.8	93.8	94.17	94.17	531	93.8
Bi tol a	97.3	94.3	97.70	94.68	8499	97.1
Bl atec	91.7	90.8	108.11	107.03	212	114.6
Bogdanci	102.8	98.3	102.76	98.34	882	97.5
Bogovi we	102.9	101.7	103.48	102.31	2299	100.1
Bogomi l a	103.4	100.0	103.41	100.00	82	93.2
Bosi l ovo	81.1	73.0	81.27	73.21	1448	94.1
Brveni ca	88.4	87.6	89.96	89.14	2482	102.1
Val andovo	97.7	93.5	97.96	93.82	1321	96.1
Vasi l evo	79.4	72.8	79.47	72.88	1411	89.4
Vev-ani	97.6	92.3	97.57	92.31	240	97.2
Vel es	97.0	93.5	97.13	93.71	6337	96.8
Vel e{ ta	75.1	74.7	75.74	75.26	1673	101.0
Vi ni ca	90.3	89.5	91.90	91.03	2064	99.5
Vi tol i { te****			0.00	0.00	2	100.0
Vrane{ ti ca	74.1	69.1	74.07	69.14	75	92.6
Vrap-i { te	91.9	90.1	93.50	91.65	1313	101.5
Vratni ca	56.2	52.8	63.16	59.37	521	109.7
Vrutok	79.1	78.2	80.13	79.25	913	100.2
Gevgel i ja	96.0	92.4	96.11	92.53	1947	98.3
Gosti var	104.2	99.7	109.00	104.34	7406	104.9
Gradsko	95.8	87.3	96.74	88.11	411	95.8
Debar	96.8	93.9	97.78	94.92	2875	101.5
Del ogo` di	81.5	80.0	81.51	80.03	1494	100.5
Del -evo	99.0	98.7	99.36	99.10	1933	102.6
Demi r Kapi ja	97.7	92.1	97.66	92.13	430	91.5
Demi r Hi sar	101.1	98.5	101.12	98.46	703	98.3
Dobru{ evo	120.1	108.7	120.64	109.17	217	99.5
Dol na Bawi ca	33.7	31.9	33.97	32.20	1494	98.0
Dol neni	105.2	101.2	105.31	101.31	1348	98.0
Drugovo	90.7	88.7	91.57	89.46	345	103.9
@el i no	92.2	90.6	96.31	94.56	4211	103.6
@i to{ e	136.6	136.6	138.04	138.04	361	98.1
Zajas	76.2	75.5	78.17	77.45	2024	103.7
Zel eni kovo	104.3	98.6	104.25	98.64	579	98.5
Zl etovo	95.9	94.1	95.88	94.07	390	100.5
Zrnovci	89.0	89.0	98.08	98.08	346	110.5
I zvor	95.2	89.2	95.18	89.16	81	97.6
I l i nden	97.1	92.6	97.11	92.69	1699	100.1
Jegunovce	100.3	99.0	101.35	100.00	876	98.6
Kavadarci	98.7	96.0	98.79	96.01	4068	100.7
Kamewane	84.5	83.8	87.05	86.33	2300	103.1
Karbi nci	98.6	97.2	98.80	97.41	438	87.4
Ki -evo	85.9	83.2	87.52	84.73	3810	100.3
Kl e-evce	80.4	79.4	80.39	79.41	93	91.2
Kondovo	96.1	91.3	96.31	91.52	1952	102.8
Konopi { te****			0.00	0.00	4	80.0
Kon-e	85.3	83.6	95.80	93.96	405	94.6

Opštini	Bruto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e*	Neto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e*	Bruto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e**	Neto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e**	Broj na u-eni ci koi posetuvaat osnovno u-ili i { te***	Bruto stopka na zapi { uvawe vo osnovno obrazovani e***
Kosel	99.2	96.7	99.17	96.69	123	101.7
Ko-ani	93.5	92.0	94.35	92.88	3574	97.5
Kratovo	97.4	94.4	97.80	94.87	1078	98.7
Kri va Pal anka	98.9	96.8	99.03	96.94	2201	97.5
Kri voga { tani	100.3	99.2	100.33	99.18	608	100.0
Kru { evo	78.4	76.5	78.60	76.70	1108	95.6
Kukli i {	93.9	88.6	93.88	88.57	482	98.4
Kukure-ani	106.8	102.5	106.75	102.53	232	97.9
Kumanovo	96.0	95.6	97.41	97.03	12999	100.7
Labuni { ta	102.2	99.6	102.66	100.06	1571	102.0
Lipkovo	87.5	87.5	87.61	87.57	5054	101.5
Lozovo	98.0	95.7	98.02	95.71	294	97.0
Lukovo	86.8	85.5	88.00	86.67	145	96.7
Mavrovi Anovi	89.4	89.4	89.36	89.36	137	97.2
Mak. Kamenci	101.6	100.2	101.84	100.41	1007	102.8
Makedonski Brod	93.4	91.2	93.35	91.18	674	97.4
Me { ei { ta	102.4	101.2	102.86	101.63	247	100.8
Miravci	95.9	92.9	95.88	92.88	262	98.1
Mogila	88.9	87.3	91.38	89.74	436	101.6
Murtino	97.7	91.9	97.68	91.89	690	88.8
Negotino	99.6	94.7	99.69	94.82	2233	99.8
Negotino - Pol o { ko	100.1	99.7	100.58	100.18	2825	102.1
Novaci	94.0	86.1	94.40	86.40	258	103.2
Novo Selo	90.3	84.9	92.34	86.86	1271	99.4
Oble { evo	94.2	93.2	94.80	93.80	512	102.4
Ora { ac	98.5	98.5	98.53	98.53	71	104.4
Ori zari	94.7	93.4	95.35	94.03	463	102.4
Oslomej	70.3	68.9	71.35	69.86	1732	103.2
Ohrid	99.5	96.6	100.30	97.38	6054	102.3
Petrovec	102.7	100.2	102.88	100.40	955	94.8
Peh-evo	97.6	96.8	97.61	96.76	587	100.0
Plasnica	108.8	105.7	110.05	106.89	895	104.6
Podare {	99.8	97.4	100.00	97.61	475	103.3
Prilep	96.7	94.2	96.92	94.44	7694	96.7
Probi { tip	100.0	98.6	100.07	98.65	1323	99.0
Radovi {	88.6	83.3	88.72	83.40	2823	85.4
Rankovce	98.2	95.6	98.40	95.79	492	98.6
Resen	96.9	93.2	97.03	93.33	1765	99.0
Rosoman	98.1	96.7	98.11	96.69	425	100.5
Rostu { a	98.3	98.3	98.77	98.77	1635	100.8
Samokov	93.2	90.7	94.83	92.24	115	99.1
Saraj	95.7	93.6	96.62	94.47	3958	102.8
Sveti Nikola	98.4	95.2	98.54	95.33	1977	99.2
Sopi { te	57.3	56.0	57.56	56.27	1177	95.1
Sopotnica	94.6	94.6	94.59	94.59	184	99.5
Srbino	78.4	77.8	86.11	85.49	711	109.7
Star Dojran	96.7	88.6	96.72	88.64	378	95.5
Staravina	36.4	27.3	36.36	27.27	12	109.1
Staro Nagori -ane	100.5	98.6	100.54	98.64	363	98.9
Struga	88.9	86.8	90.23	88.06	5334	98.9
Strumica	99.9	93.5	100.18	93.76	4617	89.8
Studenica	92.4	88.2	92.49	88.24	2809	98.6
Tearce	86.6	84.8	91.22	89.33	3546	107.8
Tetovo	99.0	97.0	100.00	97.97	10020	99.8
Topol -ani	98.4	96.1	98.36	96.07	298	97.7
Capari	74.3	69.9	74.34	69.91	113	100.0
Centar @upa	91.2	90.3	97.98	97.02	1107	106.3
^a { ka	97.2	90.4	97.46	90.68	360	101.7
^egrane	87.0	87.0	87.50	87.50	2055	97.7
^e { i novo	127.9	125.3	127.90	125.32	237	101.7
^u-er-Sandevo	91.6	89.9	91.80	90.06	1121	102.2
Xep-i { te	89.5	88.8	92.94	92.12	1400	104.0
[ipkovi ca	61.1	61.1	62.14	62.14	1429	101.1
[tip	93.7	90.2	93.90	90.44	4870	94.3

Tabela 8: Vkupno nasel eni e vo Makedoni ja na vozrast od 10 god.i pove}e, spored pol ot i pi smenosta

	Vkupno nasel eni e				Stapka na pi smenost	Ma` i			
	Vkupno	Pi smeni	Nepi smeni			Vkupno	Pi smeni	Nepi smeni	Stapka na nepi smenost
Makedoni ja	1756606	1693044	63562	96.4%	878,282	863289	14993	98.3%	
Skopje	411687	402136	9551	97.7%	200,994	199166	1828	99.1%	
Gazi Baba	62768	60825	1943	96.9%	31,346	30965	381	98.8%	
Vor-e Petrov	36780	36186	594	98.4%	18,218	18115	103	99.4%	
Karpo{	53809	53124	685	98.7%	25,463	25282	181	99.3%	
Kisel a Voda	112801	111704	1097	99.0%	54,928	54716	212	99.6%	
Centar	72841	70793	2048	97.2%	34,981	34618	363	99.0%	
^air	58686	57186	1500	97.4%	29,099	28841	258	99.1%	
[uto Ori zari	14002	12318	1684	88.0%	6,959	6629	330	95.3%	
Ara-i novo	9315	8771	544	94.2%	4,860	4721	139	97.1%	
Ba-	703	660	43	93.9%	370	359	11	97.0%	
Bel -i { ta	2764	2485	279	89.9%	1,380	1337	43	96.9%	
Berovo	12453	12306	147	98.8%	6,253	6209	44	99.3%	
Bi stri ca	4471	4251	220	95.1%	2,281	2221	60	97.4%	
Bi tol a	77459	75435	2024	97.4%	37,866	37328	538	98.6%	
Bl atec	1800	1735	65	96.4%	916	898	18	98.0%	
Bogdanci	7814	7715	99	98.7%	3,925	3904	21	99.5%	
Bogovi we	11994	11414	580	95.2%	6,029	5902	127	97.9%	
Bogomi l a	1148	1040	108	90.6%	575	555	20	96.5%	
Bosi l ovo	10809	10309	500	95.4%	5,574	5422	152	97.3%	
Brveni ca	13295	12791	504	96.2%	6,578	6470	108	98.4%	
Val andovo	10547	10293	254	97.6%	5,460	5385	75	98.6%	
Vasi l evo	10313	9565	748	92.7%	5,404	5169	235	95.7%	
Vev-ani	2156	2133	23	98.9%	1,094	1089	5	99.5%	
Vel es	50923	49334	1589	96.9%	25,473	25026	447	98.2%	
Vel e{ ta	6538	6245	293	95.5%	3,321	3259	62	98.1%	
Vi ni ca	15684	14909	775	95.1%	8,024	7831	193	97.6%	
Vi tol i { te	480	364	116	75.8%	241	206	35	85.5%	
Vrane{ ti ca	1217	1188	29	97.6%	623	618	5	99.2%	
Vrap-i { te	7255	6977	278	96.2%	3,547	3499	48	98.6%	
Vratni ca	3016	2867	149	95.1%	1,563	1527	36	97.7%	
Vrutok	5091	4878	213	95.8%	2,495	2464	31	98.8%	
Gevgel i ja	18262	18104	158	99.1%	9,002	8960	42	99.5%	
Gosti var	42284	41028	1256	97.0%	20,966	20749	217	99.0%	
Gradsko	3322	3110	212	93.6%	1,754	1697	57	96.8%	
Debar	14964	14563	401	97.3%	7,616	7539	77	99.0%	
Del ogo` di	6361	6115	246	96.1%	3,297	3240	57	98.3%	
Del -evo	15656	15173	483	96.9%	8,003	7900	103	98.7%	
Demi r Kapi ja	4053	3548	505	87.5%	2,101	1881	220	89.5%	
Demi r Hi sar	6485	6177	308	95.3%	3,322	3211	111	96.7%	
Dobru{ evo	1912	1767	145	92.4%	1,018	977	41	96.0%	
Dol na Bawi ca	7861	7648	213	97.3%	3,965	3913	52	98.7%	
Dol neni	9706	9066	640	93.4%	5,134	4988	146	97.2%	
Drugovo	2946	2810	136	95.4%	1,534	1510	24	98.4%	
@el i no	19426	18619	807	95.8%	9,723	9498	225	97.7%	
@i to{ e	1722	1531	191	88.9%	871	830	41	95.3%	
Zajas	9535	8896	639	93.3%	4,713	4594	119	97.5%	
Zel eni kovo	3482	3321	161	95.4%	1,812	1775	37	98.0%	
Zl etovo	3057	2885	172	94.4%	1,559	1526	33	97.9%	
Zrnovci	2883	2728	155	94.6%	1,496	1467	29	98.1%	
I zvor	968	897	71	92.7%	521	505	16	96.9%	
I l i nden	13706	13110	596	95.7%	7,014	6891	123	98.2%	
Jegunovce	6303	6070	233	96.3%	3,207	3150	57	98.2%	
Kavadarci	33991	33183	808	97.6%	17,160	16948	212	98.8%	
Kamewane	12045	11635	410	96.6%	6,031	5970	61	99.0%	
Karbi nci	3465	2993	472	86.4%	1,771	1619	152	91.4%	
Ki -evo	26109	25227	882	96.6%	13,064	12887	177	98.6%	
Kl e-evce	1482	1246	236	84.1%	776	739	37	95.2%	
Kondovo	9086	8625	461	94.9%	4,614	4499	115	97.5%	
Konopi { te	342	305	37	89.2%	183	173	10	94.5%	
Kon-e	3037	2859	178	94.1%	1,625	1566	59	96.4%	

	@eni Vkupno	Pi smeni	Nepi smeni	Stapka na pi smenost
Makedoni ja	878,324	829755	48569	94.5%
Skopje	210,693	202970	7723	96.3%
Gazi Baba	31,422	29860	1562	95.0%
\or-e Petrov	18,562	18071	491	97.4%
Karlo{	28,346	27842	504	98.2%
Ki sel a Voda	57,873	56988	885	98.5%
Centar	37,860	36175	1685	95.5%
^air	29,587	28345	1242	95.8%
[uto Ori zari	7,043	5689	1354	80.8%
Ara-i novo	4,455	4050	405	90.9%
Ba-	333	301	32	90.4%
Bel -i { ta	1,384	1148	236	82.9%
Berovo	6,200	6097	103	98.3%
Bi stri ca	2,190	2030	160	92.7%
Bi tol a	39,593	38107	1486	96.2%
Bl atec	884	837	47	94.7%
Bogdanci	3,889	3811	78	98.0%
Bogovi we	5,965	5512	453	92.4%
Bogomi l a	573	485	88	84.6%
Bosi l ovo	5,235	4887	348	93.4%
Brveni ca	6,717	6321	396	94.1%
Val andovo	5,087	4908	179	96.5%
Vasi l evo	4,909	4396	513	89.5%
Vev-ani	1,062	1044	18	98.3%
Vel es	25,450	24308	1142	95.5%
Vel e{ ta	3,217	2986	231	92.8%
Vini ca	7,660	7078	582	92.4%
Vi tol i { te	239	158	81	66.1%
Vrane{ ti ca	594	570	24	96.0%
Vrap-i { te	3,708	3478	230	93.8%
Vratni ca	1,453	1340	113	92.2%
Vrutok	2,596	2414	182	93.0%
Gevgel i ja	9,260	9144	116	98.7%
Gosti var	21,318	20279	1039	95.1%
Gradsko	1,568	1413	155	90.1%
Debar	7,348	7024	324	95.6%
Del ogo` di	3,064	2875	189	93.8%
Del -evo	7,653	7273	380	95.0%
Demi r Kapi ja	1,952	1667	285	85.4%
Demi r Hi sar	3,163	2966	197	93.8%
Dobru{ evo	894	790	104	88.4%
Dol na Bawi ca	3,896	3735	161	95.9%
Dol neni	4,572	4078	494	89.2%
Drugovo	1,412	1300	112	92.1%
@el i no	9,703	9121	582	94.0%
@i to{ e	851	701	150	82.4%
Zajas	4,822	4302	520	89.2%
Zel eni kovo	1,670	1546	124	92.6%
Zl etovo	1,498	1359	139	90.7%
Zrnovci	1,387	1261	126	90.9%
l zvor	447	392	55	87.7%
l l i nden	6,692	6219	473	92.9%
Jegunovce	3,096	2920	176	94.3%
Kavadarci	16,831	16235	596	96.5%
Kamewane	6,014	5665	349	94.2%
Karbi nci	1,694	1374	320	81.1%
Ki -evo	13,045	12340	705	94.6%
Kl e-evce	706	507	199	71.8%
Kondovo	4,472	4126	346	92.3%
Konopi { te	159	132	27	83.0%
Kon-e	1,412	1293	119	91.6%

	Vkupno nasel eni e		Nepi smeni	Stapka na pi smenost	Vkupno	Ma` i		Stapka na nepi smenost
	Vkupno	Pi smeni				Pi smeni	Nepi smeni	
Kosel	1252	1095	157	87.5%	633	598	35	94.5%
Ko~ani	29660	28429	1231	95.8%	14,913	14546	367	97.5%
Kratovo	9401	8789	612	93.5%	4,788	4643	145	97.0%
Kri va Pal anka	18658	17645	1013	94.6%	9,554	9395	159	98.3%
Kri voga{ tani	5284	5059	225	95.7%	2,797	2751	46	98.4%
Kru{ evo	8452	8159	293	96.5%	4,280	4195	85	98.0%
Kukl i {	3893	3733	160	95.9%	2,055	2012	43	97.9%
Kukure~ani	2258	2113	145	93.6%	1,195	1160	35	97.1%
Kumanovo	88739	84880	3859	95.7%	44,464	43555	909	98.0%
Labuni { ta	7109	6907	202	97.2%	3,327	3294	33	99.0%
Lipkovo	21184	20359	825	96.1%	10,674	10501	173	98.4%
Lozovo	2558	2383	175	93.2%	1,341	1301	40	97.0%
Lukovo	1354	1291	63	95.3%	698	688	10	98.6%
Mavrovi Anovi	889	852	37	95.8%	461	454	7	98.5%
Mak. Kameni ca	7122	6766	356	95.0%	3,764	3674	90	97.6%
Makedonski Brod	5043	4927	116	97.7%	2,608	2585	23	99.1%
Me{ ei { ta	2302	2186	116	95.0%	1,164	1130	34	97.1%
Miravci	2369	2337	32	98.6%	1,219	1207	12	99.0%
Mogila	4072	3806	266	93.5%	2,144	2089	55	97.4%
Murtino	5611	5281	330	94.1%	2,824	2747	77	97.3%
Negotino	16906	16401	505	97.0%	8,605	8471	134	98.4%
Negotino - Pol o{ ko	13690	13248	442	96.8%	6,524	6440	84	98.7%
Novaci	2250	2115	135	94.0%	1,174	1130	44	96.3%
Novo Selo	10527	10063	464	95.6%	5,447	5329	118	97.8%
Oble{ evo	4541	4262	279	93.9%	2,341	2285	56	97.6%
Ora{ ac	1161	1002	159	86.3%	614	584	30	95.1%
Ori zari	3951	3714	237	94.0%	1,986	1919	67	96.6%
Osl omej	8697	8313	384	95.6%	4,408	4347	61	98.6%
Ohrid	48244	47080	1164	97.6%	23,752	23528	224	99.1%
Petrovec	7035	6600	435	93.8%	3,647	3543	104	97.1%
Peh~evo	4920	4830	90	98.2%	2,483	2465	18	99.3%
Pl asnica	3748	3531	217	94.2%	1,862	1812	50	97.3%
Podare{	3209	3094	115	96.4%	1,682	1653	29	98.3%
Pri lep	65228	62945	2283	96.5%	32,580	31947	633	98.1%
Probi { tip	11523	11086	437	96.2%	5,876	5796	80	98.6%
Radovi {	21170	19922	1248	94.1%	10,800	10368	432	96.0%
Rankovce	3640	3187	453	87.6%	1,900	1824	76	96.0%
Resen	15171	14671	500	96.7%	7,530	7393	137	98.2%
Rosoman	3665	3447	218	94.1%	1,926	1874	52	97.3%
Rostu{ a	7756	7476	280	96.4%	3,849	3809	40	99.0%
Samokov	1427	1251	176	87.7%	763	739	24	96.9%
Saraj	19552	18769	783	96.0%	9,893	9717	176	98.2%
Sveti Nikol e	16530	15830	700	95.8%	8,557	8398	159	98.1%
Sopi { te	8179	7916	263	96.8%	4,199	4119	80	98.1%
Sopotnca	2160	2047	113	94.8%	1,084	1061	23	97.9%
Srbino	3067	2839	228	92.6%	1,537	1478	59	96.2%
Star Dojran	3036	2956	80	97.4%	1,530	1505	25	98.4%
Staravina	304	258	46	84.9%	155	146	9	94.2%
Staro Nagori ~ane	3801	3329	472	87.6%	2,018	1915	103	94.9%
Struga	31558	30741	817	97.4%	15,681	15529	152	99.0%
Strumica	39726	38141	1585	96.0%	19,751	19243	508	97.4%
Studenin~ani	13649	12711	938	93.1%	7,050	6813	237	96.6%
Tearce	19295	18343	952	95.1%	9,825	9615	210	97.9%
Tetovo	60144	57932	2212	96.3%	30,045	29557	488	98.4%
Topol ~ani	2589	2361	228	91.2%	1,381	1334	47	96.6%
Capari	1298	1246	52	96.0%	638	624	14	97.8%
Centar @upa	5004	4842	162	96.8%	2,538	2492	46	98.2%
^a{ ka	2425	2309	116	95.2%	1,279	1253	26	98.0%
^egrane	10232	9831	401	96.1%	4,944	4860	84	98.3%
^e{ i novo	2186	2059	127	94.2%	1,143	1120	23	98.0%
^u~er-Sandevo	7283	6957	326	95.5%	3,858	3788	70	98.2%
Xep-i { te	6543	6404	139	97.9%	3,314	3273	41	98.8%
[ipkovi ca	6300	5586	714	88.7%	3,184	2958	226	92.9%
[tip	42693	41362	1331	96.9%	21,328	20943	385	98.2%

	@eni Vkupno	Pi smeni	Nepi smeni	Stapka na pi smenost
Kosel	619	497	122	80.3%
Ko-ani	14,747	13883	864	94.1%
Kratovo	4,613	4146	467	89.9%
Kri va Pal anka	9,104	8250	854	90.6%
Kri voga{ tani	2,487	2308	179	92.8%
Kru{ evo	4,172	3964	208	95.0%
Kukl i {	1,838	1721	117	93.6%
Kukure-ani	1,063	953	110	89.7%
Kumanovo	44,275	41325	2950	93.3%
Labuni { ta	3,782	3613	169	95.5%
Lipkovo	10,510	9858	652	93.8%
Lozovo	1,217	1082	135	88.9%
Lukovo	656	603	53	91.9%
Mavrovi Anovi	428	398	30	93.0%
Mak. Kameni ca	3,358	3092	266	92.1%
Makedonski Brod	2,435	2342	93	96.2%
Me{ ei { ta	1,138	1056	82	92.8%
Mi ravci	1,150	1130	20	98.3%
Mogil a	1,928	1717	211	89.1%
Murti no	2,787	2534	253	90.9%
Negoti no	8,301	7930	371	95.5%
Negoti no - Pol o{ ko	7,166	6808	358	95.0%
Novaci	1,076	985	91	91.5%
Novo Sel o	5,080	4734	346	93.2%
Obl e{ evo	2,200	1977	223	89.9%
Ora{ ac	547	418	129	76.4%
Orizari	1,965	1795	170	91.3%
Osl omej	4,289	3966	323	92.5%
Ohri d	24,492	23552	940	96.2%
Petrovec	3,388	3057	331	90.2%
Peh-evo	2,437	2365	72	97.0%
Pl asni ca	1,886	1719	167	91.1%
Podare{	1,527	1441	86	94.4%
Pri lep	32,648	30998	1650	94.9%
Probi { tip	5,647	5290	357	93.7%
Radovi {	10,370	9554	816	92.1%
Rankovce	1,740	1363	377	78.3%
Resen	7,641	7278	363	95.2%
Rosoman	1,739	1573	166	90.5%
Rostu{ a	3,907	3667	240	93.9%
Samokov	664	512	152	77.1%
Saraj	9,659	9052	607	93.7%
Sveti Nikol e	7,973	7432	541	93.2%
Sopi { te	3,980	3797	183	95.4%
Sopotnca	1,076	986	90	91.6%
Srbino	1,530	1361	169	89.0%
Star Dojran	1,506	1451	55	96.3%
Staravi na	149	112	37	75.2%
Staro Nagori -ane	1,783	1414	369	79.3%
Struga	15,877	15212	665	95.8%
Strumi ca	19,975	18898	1077	94.6%
Studen i -ani	6,599	5898	701	89.4%
Tearce	9,470	8728	742	92.2%
Tetovo	30,099	28375	1724	94.3%
Topol -ani	1,208	1027	181	85.0%
Capari	660	622	38	94.2%
Centar @upa	2,466	2350	116	95.3%
^a{ ka	1,146	1056	90	92.1%
^egrane	5,288	4971	317	94.0%
^e{ i novo	1,043	939	104	90.0%
^u-er-Sandevo	3,425	3169	256	92.5%
Xep-i { te	3,229	3131	98	97.0%
[i pkovi ca	3,116	2628	488	84.3%
[tip	21,365	20419	946	95.6%

Tabel a 9: Grubi stapki na pri rast i smrtnost, na i l jada ` i tel i

	@i vi novoroden-i wa Nasel eni e per 000 per 000			@i vi novoroden-i wa Nasel eni e per 000 per 000			
Makedoni ja	2020157	13.7	8.9	Kratovo	10524	8.1	12.4
Skopje	466596	12.9	8.6	Kri va Pal anka	20787	10.6	10.1
Gazi Baba	73020	12.7	7.8	Kri voga{ tani	5934	11.0	12.1
\or-e Petrov	40019	11.8	7.7	Kru{ evo	9723	13.2	11.6
Karpo{	59327	10.6	10.1	Kukl i {	4465	13.7	9.2
Ki sel a Voda	123684	10.7	8.0	Kukure-ani	2628	9.1	16.7
Centar	86042	13.9	10.6	Kumanovo	102233	15.4	8.3
^ai r	67541	15.6	7.5	Labuni { ta	8933	25.4	5.9
[uto Ori zari	16963	24.4	7.6	Lipkovo	27311	19.7	4.1
Ara-i novo	11677	24.7	4.1	Lozovo	2732	10.6	8.8
Ba-	832	7.2	13.2	Lukovo	1653	11.5	11.5
Bel -i { ta	3006	3.0	27.9	Mavrovi Anovi	1015	8.9	14.8
Berovo	14010	9.3	11.1	Mak. Kameni ca	8149	13.1	7.9
Bi stri ca	4954	13.5	15.7	Makedonski Brod	5505	7.6	13.4
Bi tol a	85884	9.3	11.9	Me{ ei { ta	2619	11.8	14.9
Bl atec	2028	9.9	10.4	Mi ravci	2644	9.5	6.4
Bogdanci	8721	9.4	10.1	Mogi l a	4659	9.7	13.7
Bogovi we	14708	17.9	6.7	Murti no	6547	16.6	7.2
Bogomi l a	1139	9.7	23.7	Negoti no	19189	10.4	7.9
Bosi l ovo	12527	13.3	9.7	Negoti no - Pol o{ ko	16833	20.0	5.9
Brveni ca	15871	16.9	9.5	Novaci	2571	8.6	14.4
Val andovo	11872	10.7	9.2	Novo Sel o	11994	12.7	11.8
Vasi l evo	12081	15.7	6.6	Obl e{ evo	5129	8.6	12.9
Vev-ani	2469	14.2	10.1	Ora{ ac	1288	12.4	23.3
Vel es	57863	11.9	8.8	Ori zari	4398	7.7	11.6
Vel e{ ta	8135	21.6	4.8	Osl omej	10584	13.7	7.2
Vi ni ca	17941	12.9	7.7	Ohri d	53844	12.1	8.5
Vi tol i { te	559	1.8	37.6	Petrovec	8155	16.4	7.7
Vrane{ ti ca	1400	7.9	25.0	Peh-evo	5504	7.6	12.4
Vrap-i { te	8536	16.5	8.7	Pl asni ca	4537	19.0	4.6
Vratni ca	3591	16.7	10.0	Podare{	3777	13.5	9.5
Vrutok	5987	14.9	7.0	Pri l ep	73236	11.2	11.0
Gevgel i ja	20131	9.5	9.9	Probi { ti p	12712	8.3	9.5
Gosti var	49513	17.9	8.7	Radovi {	24398	13.1	7.0
Gradsko	3677	10.9	11.4	Rankovce	4145	8.7	16.2
Debar	18008	15.7	6.0	Resen	16752	7.6	14.7
Del ogo` di	7893	17.9	5.4	Rosoman	4175	9.3	8.1
Del -evo	17535	10.9	8.6	Rostu{ a	9455	20.8	7.7
Demi r Kapi ja	4372	8.0	14.0	Samokov	1681	5.9	24.4
Demi r Hi sar	7167	8.9	13.5	Saraj	24089	22.4	5.6
Dobru{ evo	2235	8.9	16.6	Sveti Ni kol e	18425	10.5	9.3
Dol na Bawi ca	9328	9.2	3.3	Sopi { te	9397	9.9	5.3
Dol neni	11444	16.9	13.1	Sopotni ca	2447	5.3	27.8
Drugovo	3233	11.4	18.2	Srbi novo	3756	25.8	9.1
@el i no	24407	24.3	5.6	Star Dojran	3394	8.5	9.1
@i to{ e	2136	18.3	5.1	Staravi na	359	2.8	41.8
Zajas	11666	13.9	6.2	Staro Nagori -ane	4335	9.7	22.1
Zel eni kovo	4337	18.0	6.2	Struga	36742	14.6	7.9
Zl etovo	3536	7.4	10.7	Strumi ca	45005	13.8	8.5
Zrnovci	3289	12.5	10.6	Stumeni -ani	16732	24.7	4.9
I zvor	1018	7.9	14.7	Tearce	22508	14.4	8.4
I l i nden	15737	15.9	7.8	Tetovo	70362	17.2	8.1
Jegunovce	7277	13.5	11.4	Topol -ani	3040	13.8	15.8
Kavadarci	38330	10.9	9.0	Capari	1495	10.0	18.7
Kamewane	14297	16.7	6.4	Centar @upa	6292	30.0	5.9
Karbi nci	4182	12.9	12.4	^a{ ka	2889	21.5	11.1
Ki -evo	29890	12.7	8.0	^egrane	12319	21.5	6.0
Kl e-evce	1709	11.7	34.5	^e{ i novo	2429	7.4	10.7
Kondovo	11174	21.9	5.9	^u-er-Sandevo	8963	14.8	8.1
Konopi { te	422	2.4	14.2	Xep-i { te	8048	16.5	6.5
Kon-e	3559	16.6	8.1	[i pkovi ca	8025	18.6	6.1
Kosel	1486	5.4	23.6	[ti p	47776	11.4	8.7
Ko-ani	33537	12.8	8.1				

Tabel a 10. Smrtni slu-ai od tuberkuloza, apsolutni brojki

	1998			1999			2000			2001			2002		
	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni
Makedonija	98	66	32	107	69	38	92	61	31	86	65	21	71	50	21
Skopje	20	12	8	17	14	3	11	8	3	16	10	6	16	10	6
Gazi Baba	7	4	3	5	5	-	1	1	-	5	2	3	2	2	-
\or-e Petrov	1	-	1	1	1	-	2	2	-	2	1	1	1	1	-
Karpo{	2	1	1	1	1	-	1	1	-	2	2	-	3	2	1
Kisel a Voda	3	2	1	5	4	1	1	-	1	-	-	-	2	1	1
Centar	3	2	1	1	1	-	2	1	1	4	3	1	4	2	2
^air	4	3	1	3	2	1	2	1	1	2	1	1	4	2	2
[uto Orizari	-	-	-	1	-	1	2	2	-	1	1	-	-	-	-
Ara-i novo	1	1	-	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Ba-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bel-i { ta	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Berovo	1	1	-	1	-	1	1	1	-	-	-	-	1	-	1
Bi strica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bi tola	1	1	-	1	1	-	1	1	-	2	1	1	-	-	-
Bl atec	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bogdanci	-	-	-	1	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Bogovi we	-	-	-	1	1	-	2	2	-	1	1	-	-	-	-
Bogomila	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bosil ovo	1	1	-	1	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Brvenica	2	2	-	3	2	1	2	2	-	-	-	-	-	-	-
Val andovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vasil evo	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vev-ani	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vel es	1	1	-	3	2	1	2	1	1	3	2	1	1	1	-
Vel e{ ta	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	1	-	-	-
Vinica	2	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Vitol i { te	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Vrane{ tica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vrap-i { te	2	2	-	-	-	-	2	1	1	1	1	-	-	-	-
Vratnica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vrutok	-	-	-	2	1	1	1	-	1	1	1	-	-	-	-
Gevgelija	-	-	-	4	4	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Gostivar	7	7	-	6	4	2	3	2	1	2	2	-	3	1	2
Gradsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Debar	1	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	1	-
Del ogo` di	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Del -evo	3	2	1	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Demir Kapija	2	1	1	4	2	2	1	1	-	1	-	1	1	1	-
Demir Hisar	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dobru{ evo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dol na Bawica	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Dol neni	1	1	-	-	-	-	1	-	1	1	1	-	-	-	-
Drugovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
@elino	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
@i to{ e	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Zajas	1	-	1	1	1	-	3	2	1	-	-	-	2	1	1
Zeleni kovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zletovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zrnovci	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Izvor	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
I l i nden	1	1	-	1	1	-	1	-	1	-	-	-	2	2	-
Jegunovce	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kavadarci	1	-	1	3	3	-	2	2	-	1	1	-	-	-	-
Kamewane	2	-	2	3	1	2	-	-	-	-	-	-	3	3	-
Karbinici	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ki -evo	1	1	-	1	-	1	-	-	-	2	2	-	1	1	-
Kle-evce	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Kondovo	1	1	-	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Konopi { te	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kon-e	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-
Kosel	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	-	1

	1998			1999			2000			2001			2002		
	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni	Vkupno	Ma`i	@eni
Ko~ani	1	1	-	1	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Kratovo	-	-	-	-	-	-	1	1	-	3	3	-	1	1	-
Kri va Pal anka	3	2	1	2	1	1	2	1	1	1	-	1	1	1	-
Kri voga{ tani	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Kru{evo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kukli i {	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Kukure~ani	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kumanovo	3	2	1	6	4	2	6	3	3	4	2	2	7	5	2
Labuni { ta	2	-	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Lipkovo	2	2	-	1	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Lozovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lukovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Mavrovi Anovi	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mak.Kamenica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Mak. Brod	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-	1
Me{ei { ta	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	1	-	-	-	-
Miravci	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mogila	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Murtino	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Negotino	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Nego. Pol o{ ko	2	-	2	5	2	3	3	1	2	2	2	-	1	1	-
Novaci	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Novo Selo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1	1	-
Oble{evo	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Ora{ac	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ori zari	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Oslomej	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Ohrid	1	1	-	4	3	1	1	1	-	2	2	-	1	1	-
Petrovec	-	-	-	1	1	-	2	1	1	1	-	1	-	-	-
Peh~evo	1	-	1	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-
Plasnica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Podare{	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Prilep	-	-	-	4	3	1	4	4	-	3	-	3	4	3	1
Probi {tip	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Radovi {	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2	2	-	1	1	-
Rankovce	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Resen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rosoman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Rostu{a	1	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Samokov	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saraj	-	-	-	3	1	2	4	2	2	2	1	1	2	1	1
Sveti Nikol e	2	2	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Sopi {te	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sopotnica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Srbino	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Star Dojran	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Staravina	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Staro Nago.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	1	1	-
Struga	1	1	-	2	-	2	2	-	2	1	1	-	-	-	-
Strumica	2	1	1	1	1	-	2	1	1	2	2	-	1	1	-
Studenani	-	-	-	3	1	2	2	1	1	-	-	-	1	1	-
Tearce	1	-	1	1	1	-	3	2	1	1	1	-	1	1	-
Tetovo	5	3	2	5	2	3	5	5	-	2	2	-	3	3	-
Topol ~ani	-	-	-	1	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Capari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	1	-	-	-
Centar @upa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
^a{ka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
^egrane	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	1	-	-	-	-
^e{inovo	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
^u~er-Sandev	1	1	-	-	-	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-
Xep-i {te	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
[ipkovi ca	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
[tip	2	1	1	1	-	1	2	2	-	4	4	-	1	-	1

Drugi statistički pokazatelji

I ndeks na -ovekov razvoj

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
O-ekuvano traewe na -i votot (godini)	72,16	72,38	72,49	72,49	72,68	73,05	73,5
@eni	74,36	70,29	70,37	70,37	70,48	75,21	
Ma` i	70,50	74,54	74,68	74,68	74,77	70,68	
Pi smenost na vozrasnoto nasel e- ni e (%)	94.6*	94.6*	94.6*	94.6*	94.6**		96**
Vkupan procent na zapi { ani u-enci vo si te stepeni na obrazovani e (voznost od 5, 7 - 22 god.)	368554	402900	377711	382393	363869	377726	379485
Stapka na porast na real ni ot BDP po ` i tel	-0,1	0,8	2,6	2,7	5,1	-4,5	0,9
BDP po ` i tel (PPP\$)	4.178	4.305	4.483	4.724	5.086	6.110	6470
Vrednost na i ndeksot na -ovekov razvoj (HDI)			0,793	0,766	0,772	0,784	0,793

*Procent spored podatoci te od popi sot vo 1994 god.

**Procent spored podatoci te od popi sot vo 2002 god.

Trendovi vo -ove-ki ot razvoj

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Sl u-ai na tuberkuloza (na 1000 ` i tel i)	72,16	72,38	72,49	72,49	72,68	73,3	73,5
Nasel eni e so pri stap do							
Zdravstveni usl ugi (%)	100	100	100	100	100	100	100
Bezbedna voda za pi ewe (%)	90	90	90	91	91	93	93
Sani tarni usl ovi - grad (%)	80	81	82	85	85		
Sani tarni usl ovi - sel o (%)	10,5	10,6	11	12	12		
Dneven vnes na kal ori i po ` i tel	2.347	2.313	2.324	2.450	2.387	2660	
Stapka na pi smenost kaj vozrasno nasel eni e	94,6	94,6	94,6	94,6	94,6	94	96
Dnevni vesnici (ti ra ` na 100.000 I i ca)	642	1.423	1.601	1.649	1.609	2.292	2.381
TV (na 1000 I i ca)	154	279	218	207			
Smrtnost na novoroden-i wa (na 1000 novorodeni)	16,4	15,7	16,3	14,9	11,8	11,9	10,2

Pri stap na `eni te do obrazovani e

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Broj na `eni vo tretiot stepen na obrazovani e	16.738	17.484	19.359	20.325	22.463	22463	24691
Broj na `eni vo tretiot stepen na obrazovani e (kako % od vkupni ot broj na u-enci)	54,4	54,6	55,1	55,0	55,8	55,80	55,20
O-ekuvan `i voten vek pri ra awe kaj `eni te (godini)	74,36	70,29	70,37	70,37	70,48	75,21	
Op{ t Ferti l i tet (bruto reprodukci vna stapka)	0,99	0,92	0,91	0,84	0,9	0,83	

U-estvo na `eni te vo ekonomski ot i poli ti -ki ot `i vot

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Broj na `eni -pratenici	4	4	9	9	9	9	22*
@eni na menaxerski pozicii (kako % od vkupni ot menaxerski kadar)			26,4	23,8	23,5		
@eni -eksperti i artistki (% od vkupni ot broj)			51,3	53,6	55,4		
@eni vo prodan i uslu`ni dejnosti			47,1	47,3	47,3		
@eni sl u`benici (% od vkupni ot broj)			60,7	58,3	56,9		
@eni -rabotodavci (% od vkupni ot broj)			23,9	14,3	16,4		

*Ovoj broj se odnesuva na sostojbata po posledni te Parl amentarni i zbori vo 2002 god.

Pre`i vuvawe i razvoj na deca

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Poroduvawa pod nadzor na stru-ni l i ca (%)	95	95,6	96,6	97	97,7	97,6	98,2
Novoroden-i wa so ni ska rodil na te`i na (do 2500 gr.)	11,1	5,7	6,6	7,2	19,2		
O-ekuvano traewe na `i votot (godini)	72,16	72,38	72,49	72,40	72,68	73,05	
Smrtnost na novoroden-i wa (na seкои 1000 `i vi novorodeni)	16,4	15,7	16	15,2	11,4	11,9	10,2
Smrtnost do vozrast od 5 god. (na seкои 1000 `i vi novorodeni)	19	18,5	18,3	17,1	13,6	12,9	11,7
Regi stri rana stapka na smrtnost na rodil ki (na seкои 1000 `i vi novorodeni)		3,4	3,4	7,3	13,6	14,81	11

Zdravstven profil

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Novorođen-i wa so mal a te` i na pri ra awe				7,2			
Vakci ni rani endogodi { ni deca					95,1		
a) proti v tuberkul oza	97,3	95,6	90,1	97,4	92,4	96.8	90.8
b) proti v si pani ci	91,0	1,0	96,3	98,4	97,1	92.2	97.8
Sl u-ai na tuberkul oza (na 1000 ` i tel i)	86,4	83,3	77.1	70.5	58.9	55.6	53.8
Sl u-ai na mal ari ja (na 1000 ` i tel i)	0	0	0	0	0		
Lu e so SI DA/vi rus HI V (vkupno)	3	0	4	4		4	2
a) vkupno (na voзраст od 0-49 god.)	2	0	4	4		4	2
b) voзрастni (nad 20 god.)	3	0	4	3		4	2
Lekari (na 100 000 ` i tel i)	225,1	224,9	224,5	220,6	219,3	219.1	226.1
Medi ci nski sestri (na 100 000 ` i tel i)	287,6	283,8	277,8	277,3	271,8	287.4	302.9
I nval i di zi rani I i ca novi sl u-ai na i nval i dnost (% od vkupnata popul aci ja)	0,14	0,18	0,16	0,19	0,17		
Javna potro{ uva-ka za zdravstvo (kako % od BDP)	5,3	4,9	5	5	4,5	5,5	4,7

Obezbeduvawe na hrana

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I ndeks na proi zvodstvo na hrana			90	90	89	82	
Zemjodel sko proi zvodstvo (kako % od BDP)	10,6	10,7	10	11	10	9,8	
Potro{ uva-ka na hrana (kako % od vkupnata potro{ uva-ka na poedi necot)				30,5	27,2	30,1	
Dneven vnes na kal ori i po ` i tel	2347	2313	2324	2450	2387	2660,00	

Obrazovni neednakvosti

	1996 ¹	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Zadol`itelno obrazovani e (vremetraewe vo godi ni)	8	8	8	8	8	8	8
Broj na zapi { ani vo osnovnoto obrazovani e ²	258587	256275	255150	252212	246490	242707	235516
Broj na zapi { ani vo srednoto obrazovani e ²	80903	84059	87420	89775	90990	92068	93526
Broj na zapi { ani vo vi { e i vi soko obrazovani e	30754	33043	36167	36922	40246	44710	45624
Nau-ni ci i tehni -ari po i stra`uvawe i razvoj	95	134	127	140			
Javna potro{ uva-ka na obrazovani e (kako % od BDP)	4,5	4,3	4,2	4,4	3,5	5,60	3,6

1. 1996 se odnesuva na u-ebni te godi ni 1996/1997; 1997 do 1997/1998 i tn.

2. Broj na u-eni ci na krajot na u-ebnata godi na

3. Broj na u-eni ci na po-etokot na u-ebnata godi na

Profii na vraboteni te

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Rabotna sila (kako % od vkupnoto nasel eni e)	39,79	40,08	41,03	40	39,95	42,40	40,80
U-estvo na `eni te vo vkupnata vozrasna rabotna sila (% na vozrast od 15 god. i pove}e)	39,14	38,77	38,47	38,87	39,81	40,90	41,47

Pri stap do informaci i i komuni kaci i

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Radi o pretpl atni ci (na 1000 `i tel i)	169	205	210	219			
TV pretpl atni ci (na 1000 `i tel i)	154	279	218	207			
I spe-ateni knigi i bro{ uri (broj na i spe-ateni pri me-roc i na 1000)	2497	2502	2101	1858	968	1.061	1.899
Tel ekomuni kaci ski punktovi	291	295	300	324	385	446	418
Tel e fonski pretpl atni ci	367955	407491	456980	470982	507316	538507	578278
Pretpl atni ci na mobi lni tel e foni				47737	99944	221336	366348
I nternet l i ni i				5.399	10.074	22.044	36.639

Urbani zacija

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Urbano naseljenje (kako % od ukupno)	58,7	59	59,6	59,6	59,6		
Naseljenje u najveći grad	474.139	477.438	480.644	483.484	486.317		467.257
Naseljenje	1.983.099	1.996.869	2.007.523	2.017.142	2.026.350	2.035.000	2.022.547
Prirodni rast na 1000 ljudi	7,7	6,5	6,2	5,2	5,9	5,00	4,80

Trendovi u naseljenju

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Procent u ljudi (u milionima)	1.983.099	1.996.869	2.007.523	2.017.142	2.026.350	2.035.000	2.022.547
Prirodni rast	7,7	6,5	6,2	5,2	6	5,00	4,80
Bruto stopa na rast	15,8	14,8	14,6	13,5	14,5	13,30	13,70
Bruto stopa na smrtnost	8,1	8,3	8,4	8,3	8,5	8,30	8,90
Broj smrtni službeni na 1000 rođenih	16,4	15,7	16,3	14,9	11,8	11,90	10,20
Vkupna stopa na fertilitet	61,2	56,8	56,1	51,9	55,6		
Izdani kontra- ceptivni sredstva, u % (na 1000 ljudi na reproduktivna dozrast)	60,6	66,6	56,8	46,3	31,7	31,7	23,1
Naseljenje na dozrast od 65 god. i više (% od ukupno naseljenje)	8,9	9,1	9,4	9,8	10,2		10,57

Profil na degradacija na i votnata sredi na

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Zemji { na povr{ i na (kvadratni km)	25.713	25.713	25.713	25.713	25.713	25.713	25.713
[umi i po{ umeni povr{ i ni (ha)		968.039	968.562	950.594	957.550	997.374	989.046
Obrabotl i va po-va (vo 1000 ha)	554	546	533	543	498	512	480
Zemji { te pod voda	51.677	51.703	43.259	54.240	45.095	28.722	21.450
Godi { na stapka na sogol uvawe na { umi te (vo 1000 m3)	1118	1000	897	952	1148	792	810
[umi i po{ umeni povr{ i ni (ha po ` i tel)		0,48	0,48	0,47	0,47	0,49	0,49
Godi { na stapka na povtorno po{ umuvawe (ha)	2908	3025	3021	3072	2370	1.879	1.979

Nacional ni smetki

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
BDP (vo mi l i oni USD) - Cenovno pri l agoden kurs (1994=100)	3.390	3.458	3.575	3.730	3.892	3.723	3.755
Zemjodel i e (kako % od BDP)	15,7	12,7	13,2	12,9	11,8	9,8	
I ndustri ja (kako % od BDP)	28,2	28,4	27,1	26,5	27,2	26,8	
Usl ugi (kako % od BDP)		52,7	52,9	54,5	55,1	44,3	
Potro{ uva-ka							
Potro{ uva-ka na doma}i nstvata (kako % od BDP)	72,1	72,8	72,4	69,7	74,4	70,0	
Javna potro{ uva-ka (kako % od BDP)	18,1	19,7	20,3	20,6	18,2	24,8	
Bruto doma{ ni i nvesti ci i (kako % od BDP)	17,4	17,3	17,4	16,6	16,2	14,8	
Bruto doma{ no { tedewe (kako % od BDP)		7,4	7,4	9,7	4,3	5,2	
Dano-ni pri hodi (kako % od BDP)		22,3	21,9	24,2	26,7	27	28,9
Javna potro{ uva-ka (kako % od BDP)	18,1	19,7	20,3	20,6	18,2	24,8	22,4
I zvoz (kako % od BDP)	28,2	37,3	41,2	42,2	48,3	42,4	
Uvoz (kako % od BDP)	38,5	50,8	56,1	52,2	62,4	55,5	

Trendovi vo ekonomski te performansi

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
BDP (vo milioni USD)	3.390	3.458	3.575	3.730	3.892	3.723	3.755
Godi { na stapka na porast na BDP (%)	1,2	1,4	3,4	4,3	4,3	-4,5	0,7
Godi { na stapka na porast na BDP po `i tel (%)	0,3	1,3	2,8	3,8	3,9	-4,9	0,5
Prose-na godi { na stapka na inflacija (%)	2,3	2,6	-0,1	-0,7	5,8	5,5	1,8
I zvoz vkl u-i tel no i uslugi (kako % od BDP)	28,2	37,3	41,2	42,2	48,3	42,4	
Dirktni danoci (kako % od vkupni te danoci)			29,7	30,6	26,6		
Dano-ni prihodi (kako % od BDP)			18,9	20	21,7		
Koefi c i e n t n a i zvoz-uvoz na stoki i uslugi (i zvoz kako % od uvoz)	73,2	73,4	73,5	80,9	77,4	76,4	
Zavisnost od trgovijata (kombiniran uvoz-i zvoz kako % od BDP)	66,7	88,1	97,3	94,4	110,7	97,9	

Nevrabotenost

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nevraboteni l i c a	237.572	252.979	284.064	261.452	261.711	263196	263483
Prose-na stapka na nevrabotenost (%)	31,9	36	34,5	32,4	32,2	30,5	31,9
Stapka na nevrabotenost	31,9	36	34,5	32,4	32,2	30,9	31,9
Ma`i	29,1	33	32,5	31,9	30,5	29,5	31,71
@eni	36,2	40,8	37,6	33,3	34,9	31,98	32,31
Stapka na nevrabotenost kaj mladi te (voznost od 15-19 god.)	76,7	80,4	76,6	66,3	60,7	57,57	60,2
Stapka na nevrabotenost kaj mladi te (voznost od 20-24 god.)	66,6	71,9	68,8	61,7	59,6	55,67	57,8
Ma`i (voznost od 15-19 god.)	73,8	72	77,1	67,8	60,9	59,6	59,5
Ma`i (voznost od 20-24 god.)	65,3	72	66,5	62,3	57,2	56,6	57,7
@eni (voznost od 15-19 god.)	80,5	77,5	75,9	64,2	60,4	54,9	61,1
@eni (voznost od 20-24 god.)	68,5	77,5	89,4	60,9	63	54,4	58
Pojava na dolgotrajna nevrabotenost (%)	44,5	43,6	55,4	59,3	60,4	26,5	27
6 meseci ili poveje	10,9	9,1	9,3	7,6	7,2	5,34	7,37
Ma`i	10,7	9,5	9,5	7,8	7,1	5,35	8,06
@eni	11,2	8,5	8,9	7,1	7,3	5,32	6,32
12 meseci ili poveje	7,9	7,3	5,9	5,2	4,6	5,89	7,37
Ma`i	8,2	7,1	6	5,3	4,8	3,03	3,97
@eni	7,6	7,5	5,6	4,9	4,4	6,61	4,33
Vrabeteni koi se prinudeni da rabotat nepolno rabotno vreme (kako % od vkupnata rabotna sila)			4,93	2,96	4,89	4,89	5,75

Socijal en stres i socijal ni promeni

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Zatvorski kazni	1.790	3.190	4.280	5.024	4.935	4.555	4.868
Malol etnici vo popravni domovi	6	13	4	2	13	10	5
Namerni ubistva (na 100 000)	2,4	2,4	2,2	2,6	3	6,4	3,4
Prijaveni siluvawa na vozrasni	22	21	48	51	52		
Povredi i smrtni slu-ai vo soobra}ajni nesre}i (na 100 000 ` i tel i)	7,9	7	7,1	5,8	5,3		
Samoubistva (na 100 000 ` i tel i)	7,4	7,8	7,6	8,4	5,1	7,5	7,4
Ma` i	10,4	11,5	9,6	11,6	10,3		
@eni	4,3	4	5,6	5,3	4,5		
Razvodi (kako i ljadi od bra-ni te dvojki)	70,5	72,6	73,4	73,7	92,9	109,1	90,2
Semejstva so samohrani majki	41435 ²	41435 ²	41435 ²	41435 ²	41435 ²		31074 ¹
Majki na vozrast od 15-19 (%)	10,9	9,9	9,3	9,1	8,7	8,0	
Nasel eni e na vozrast od 65 god. i pove}e	178.995	180.340	181.243	198.053	199.414		231.712

1. Podatoci od popi sot od 2002 god.

2. Podatoci od popi sot od 1994 god.

Tematski mapi

Бруто стапки на раѓања и смртност, 2002

Стапка на раѓање по 000 население

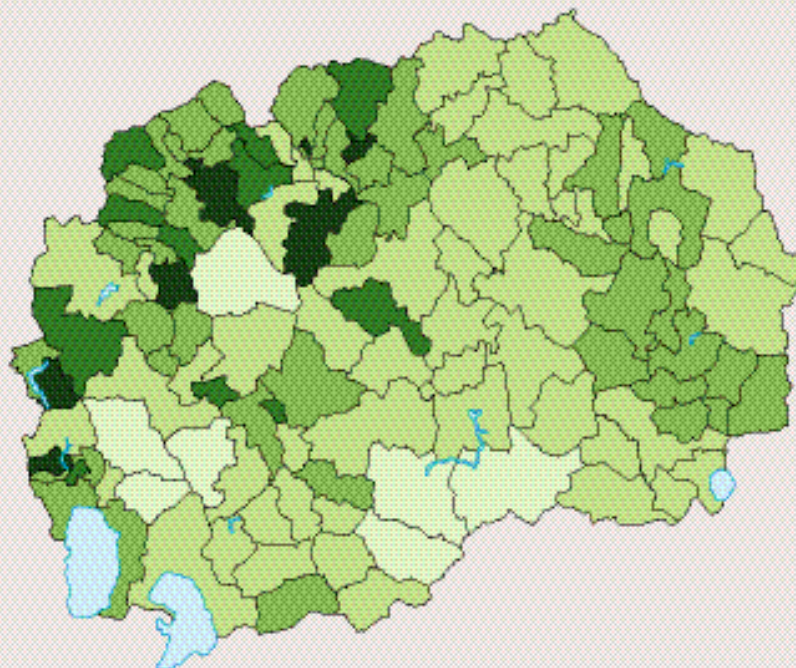
по општина

7		> 23.00
11		18.10 - 23.00
46		12.10 - 18.00
52		7.00 - 12.00
7		< 7.00

123

Македонија

Стапка на раѓање: 13.74
 Минимум во Витолиште 1.79
 Максимум во Центар Жупа 30.04

Стапка на смртност, по 000 население

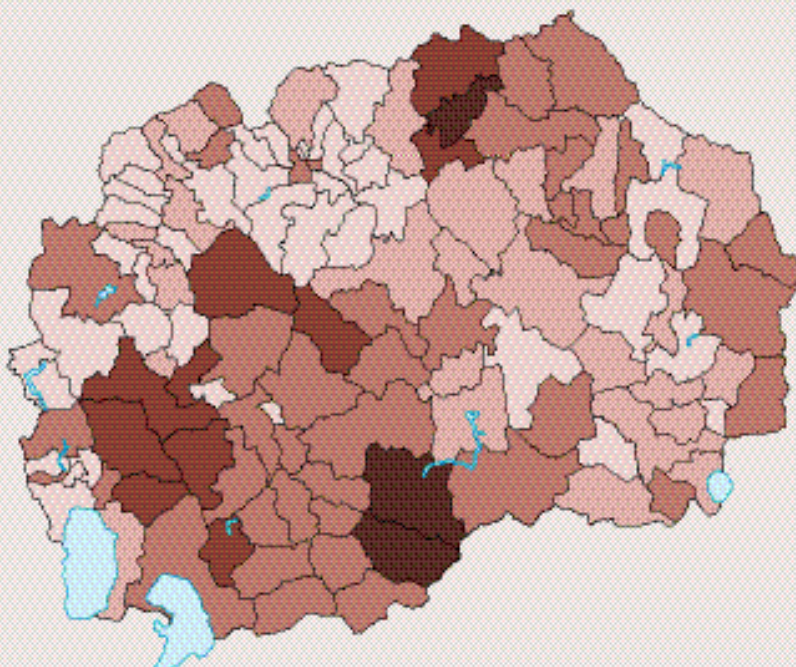
по општина

3		> 30.00
10		18.10 - 30.00
42		10.10 - 18.00
27		8.00 - 10.00
41		< 8.00

123

Македонија

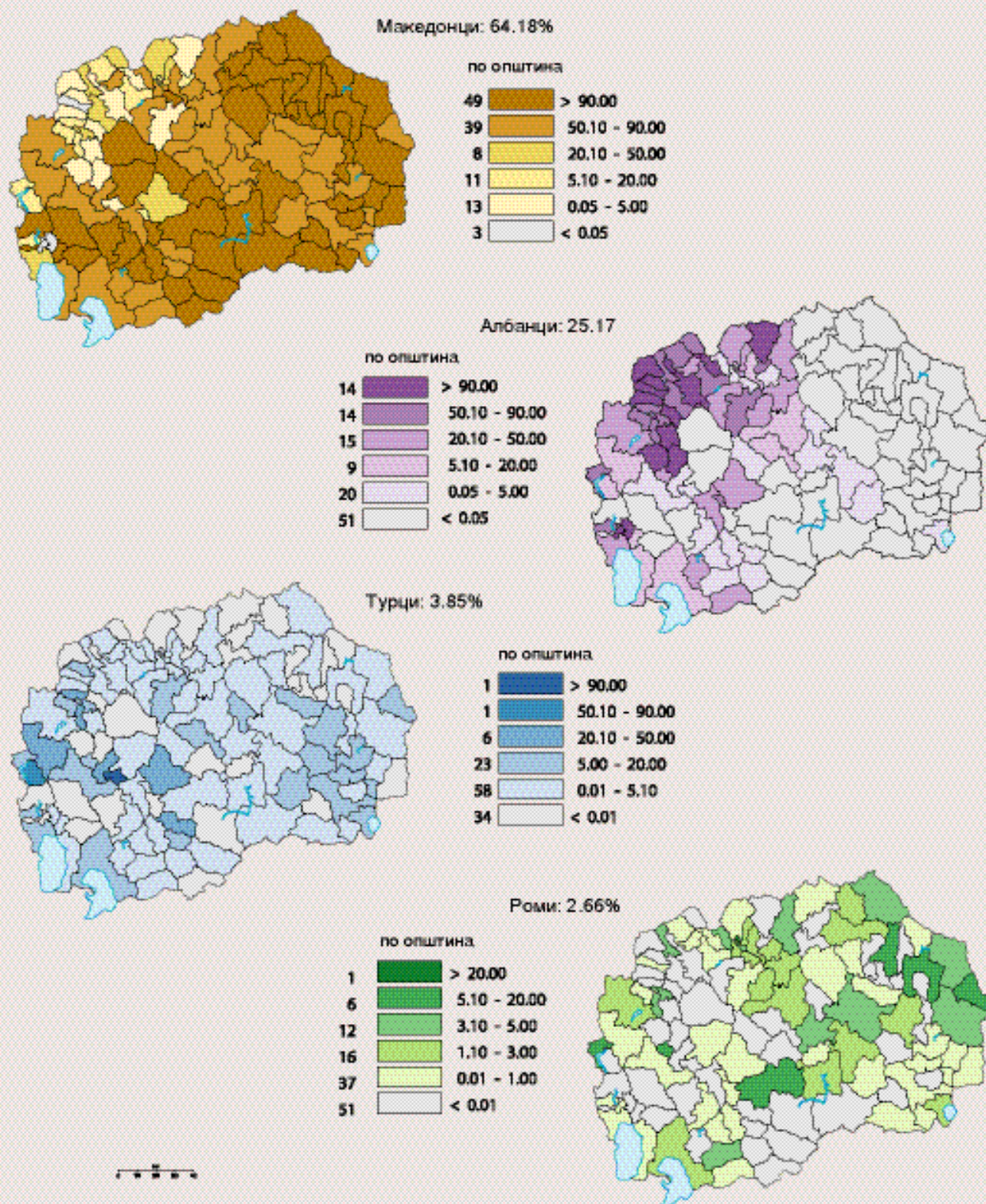
Стапка на смртност: 8.89
 Минимум во Долна Бањица: 3.32
 Максимум во Старавина: 41.78

0 10 20 30 40

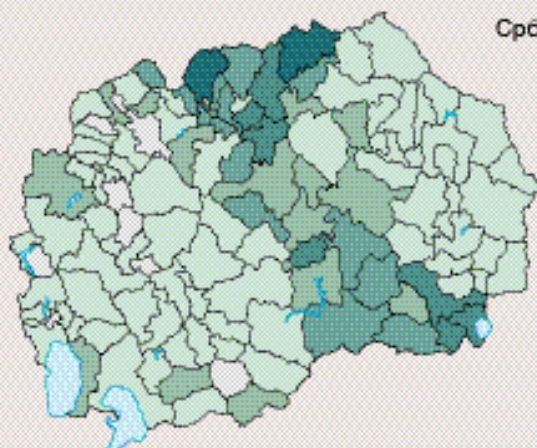
Извор: Државен завод за статистика, анкета за витални статистики, 2002

Население според искажана етничка припадност

Извор: Попис на население, 2002

Население според искажаната етничка припадност, 2002

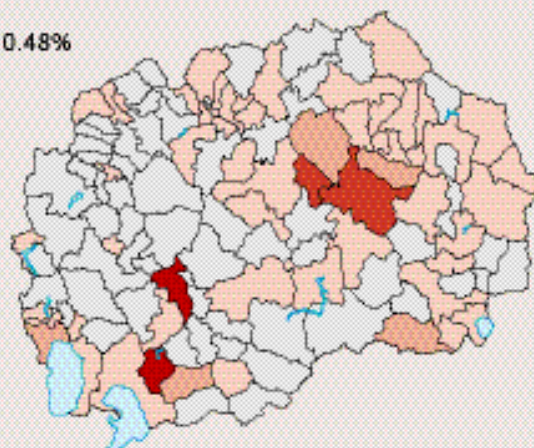

Срби: 1.78%

по општина

2	> 20.00
7	5.10 - 20.00
15	1.10 - 5.00
15	0.51 - 1.00
75	0.01 - 0.50
9	< 0.01

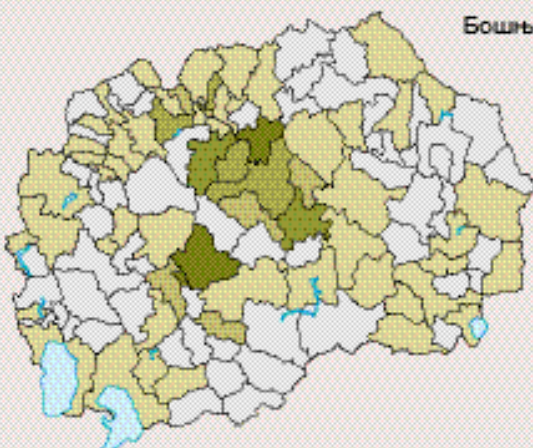
Власи: 0.48%

по општина

2	> 5.00
2	3.10 - 5.00
0	2.10 - 3.00
5	1.10 - 2.00
50	0.01 - 1.00
64	< 0.01

Бошњаци: 0.84%

по општина

3	> 14.00
2	5.10 - 14.00
4	3.10 - 5.00
6	1.10 - 3.00
49	0.01 - 1.00
59	< 0.01

Други етнички групи: 1.04%

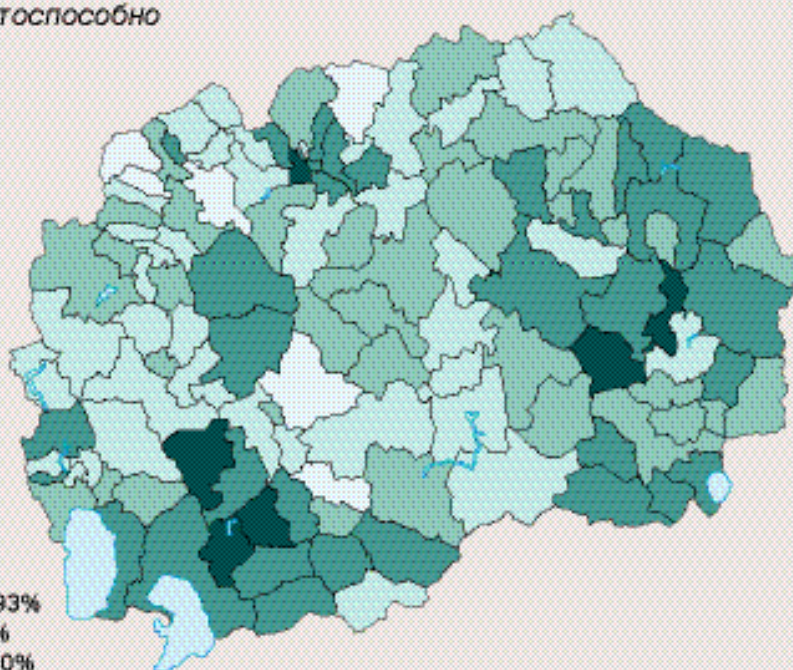
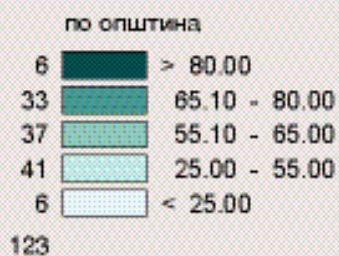
по општина

1	> 5.00
1	3.10 - 5.00
5	2.10 - 3.00
37	0.51 - 2.00
75	0.01 - 0.50
4	< 0.01

Извор: Попис на население, 2002

Работна сила - стапка на вработеност и невработеност, 2002

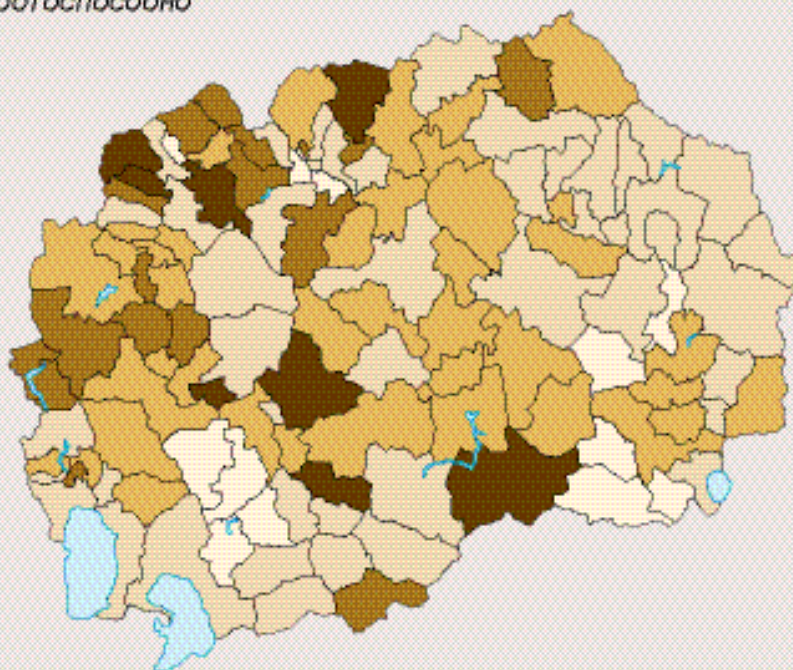
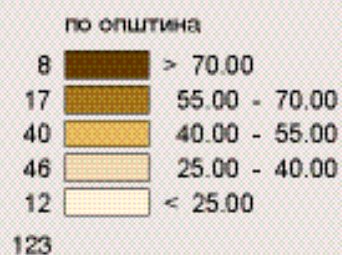
Процент на вработени на работоспособно население според возраста

Македонија

Стапка на вработеност: 61.93%
Минимум во Желино: 20.58%
Максимум во Подареш: 89.00%

Процент на невработени на работоспособно население според возраста

Македонија

Стапка на невработеност: 38.07%
Минимум во Подареш: 11.00%
Максимум во Желино: 79.42%

Извор: Попис на население, 2002

Население според активност, 2002

Економски активно население, 2002

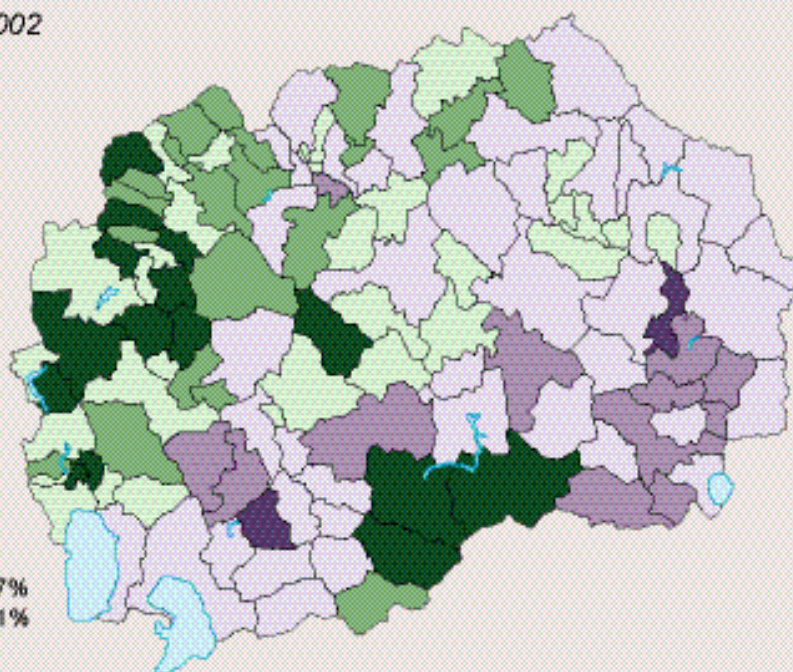
по општина

2	> 60.00
12	55.00 - 60.00
41	47.16 - 55.00
32	35.00 - 47.16
21	25.00 - 35.00
15	< 25.00

123

Македонци:

Стапка на активност: 47.16%
Минимум во Витолиште: 20.17%
Максимум во Подаресш: 64.41%

Економски неактивно население, 2002

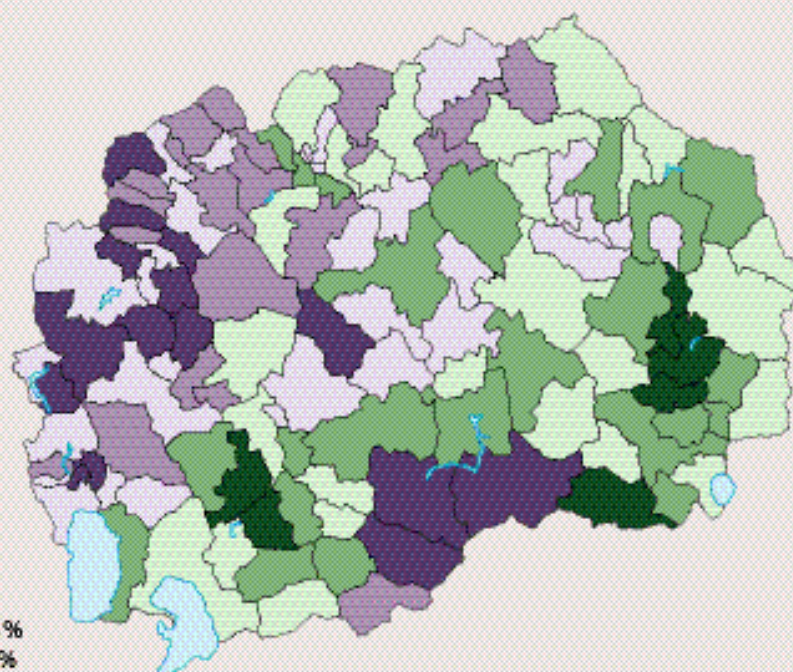
по општина

15	> 75.00
21	65.00 - 75.00
32	52.84 - 65.00
26	48.00 - 52.84
23	42.00 - 48.00
6	< 42.00

123

Македонци:

Стапка на неактивност: 52.84%
Минимум во Подаресш: 35.59%
Максимум во Витолиште: 79.83%

0 10 20 30 40

Извор: Попис на население, 2002

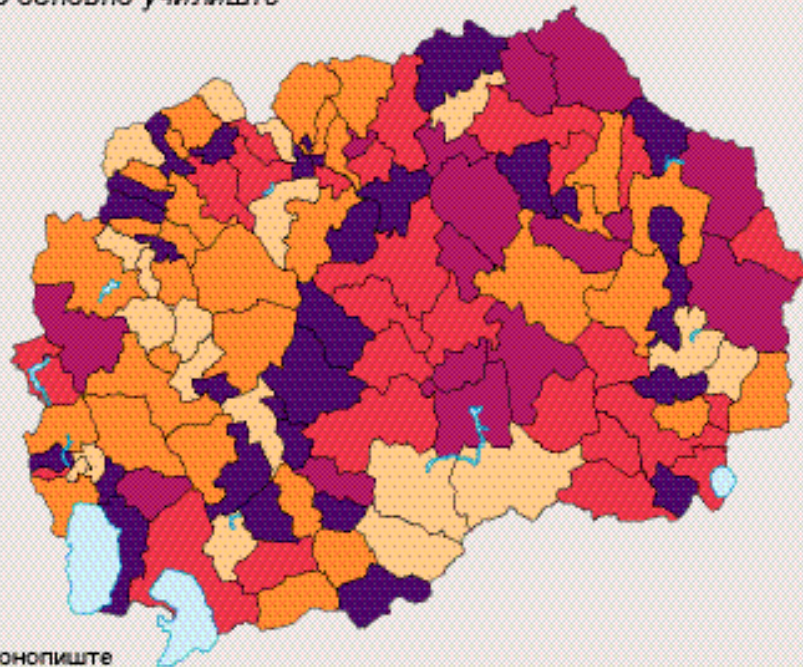
Стапка на запишување во основно училиште, 2002

Бруто стапка на запишување во основно училиште

по општина

30	> 100.00
16	98.10 - 100.00
27	95.10 - 98.00
31	85.00 - 95.00
19	< 85.00

123

Македонија

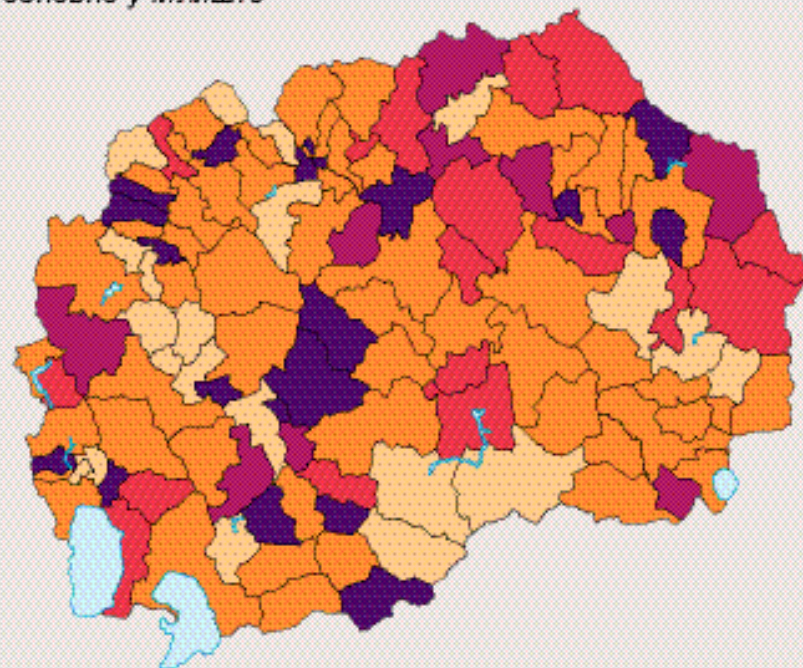
Бруто стапка на запишани во основно училиште: 96.32%
 Минимум во Долна Бањица: 33.97%
 Максимум во Житеше: 138.04%
 Нема запишување во Витолиште и Конопиште

Нето стапка на запишување во основно училиште

по општина

20	> 100.00
10	98.10 - 100.00
17	95.10 - 98.00
55	85.00 - 95.00
21	< 85.00

123

Македонија

Нето стапка на запишани во основно училиште: 93.48%
 Минимум во Старавина: 27.27%
 Максимум во Житеше: 138.04%
 Нема запишување во Витолиште и Конопиште

0 10 20 30 40 km

Извор: Завод за статистика - анкета во образованието, 2002

